

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

GÖÇMENLERİN MEKÂN TASARIMINDA
HAFIZANIN ROLÜ:
FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Betül OK ŞEHİTOĞLU

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. MAHMUT ATAY

Konya- 2021

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bütün çalışmalar fedakarlıkla elde edilmektedir. Ele aldığım bu çalışma cılız bir mum ışığının peşine düşerek gösterdiğim uzun süren gayretin ürünüdür. Yola çıktığımda elimde yalnızca insanların acılarından örülmüş hikayeler vardı. Hikayeler büyüdü ve kendi gerçekliğini oluşturdu. Kül Tigin anıtlarında geçen “Zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için türemiş.” sözündeki gibi her birimiz göçeceğiz. Dünya sahnesinde geçirdiğimiz her saniyenin değerini bilmek ve hayatın anlamına bir nebze de olsa katkıda bulunmak için gerçekleştirdiğim bu çalışmanın gerçek yazarı göçmenlerdir.

Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma adlı tezimin danışmanlığını üstlenen, üniversite hayatım boyunca bilgilerinden faydalandığım sayın Prof. Dr. Mahmut ATAY’a, çalışmamın başlangıcından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, her zaman imdadıma yetişen ve daima yol gösteren hocam Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL’e, araştırmamın özellikle yöntemini belirlerken yaptığı yönlendirmeler ve eleştirel bakış açısıyla tezimi zenginleştiren, yardımını esirgemeyen Prof. Nihat ERDOĞMUŞ’a şükran ve minnet borçluyum. Tez konuma karar verirken tecrübelerinden yararlandığım Doç. Dr. Faruk KARAARSLAN’a, tez izleme komitemde bulunan ve çalışmama değerli katkılar sunan Doç. Dr. Ahmet GÖGERCİN’e ve Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇİL’e, Türk Kızılay’da senelerce birlikte görev yaptığım, saha araştırmasındaki uzmanlığına sonsuz güvendiğim tercüman arkadaşım Orhan BİLAL’e teşekkürü borç bilirim.

Saha araştırması sürecinde, bizi kırmayıp görüşme talebimize olumlu cevap veren değerli görüşmecilere teşekkür ederim.

Her tezin bir kahramanı vardır. Bütün yılgın ve yorgun zamanlarımda sabırla elimden tutan, bana cesaret ve güç veren, ilim yolunda yürümenin zahmetli ve zor olsa da güzel olduğunu gösteren, kendisi de bilim insanı olan sevgili eşim Yasin ŞEHİTOĞLU’na hayatıma kattığı her şey için minnettarım.

Dünyaya geldiğim ilk günden beri beni güzelliklerle besleyip büyüten, kelimelerimin asıl sahibi, ilk şahitleri olan anne ve babama, her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen kardeşlerime teşekkür ederim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Betül Ok Şehitoğlu
Numarası	164105001003
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut ATAY
Tezin Adı	Göçmenlerin Mekan Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma

ÖZET

Bu çalışmada, Suriyeli göçmenlerin mekan tasarımında hafızanın rolü tartışılmıştır. Çalışmanın asıl amacı olan Suriyeli göçmenlerin hafıza-mekan ilişkisini, göçmenlerin yaşantıları üzerinden yorumlanmaya ve göçmenin anlam dünyasını keşfetmeye çalışan bu çalışma nitel araştırma yöntemi seçilerek yapılmıştır. Araştırma deseni olarak algı ve deneyimleri kendisine yardımcı edinen fenomenolojik yaklaşım seçilmiştir. Olasılıklı olmayan amaçlı örneklem içerisinde maksimum çeşitlilik ve kartopu yöntemi, ölçüt örneklemeyle beraber kullanılmıştır. Bu sayede evrene yönelik ulaşılmak istenen belirli özelliklere sahip çalışma grubu oluşturulmuştur. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu, gözlem, görüşme ve görüşmeciler ilk izlenim formu, döküman-belge incelemesi kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler keşfedici analiz yöntemiyle tematik kodlama sonrası kategori, alt kategori ve temalar oluşturularak MAXQDA paket programında analiz edilmiştir.

Çalışmada eldeki sınırlı literatüre atıfla teorik kısımda göç, göçmen kavramları, hafıza, mekan ve göçmenin hafıza-mekan ilişkisi tartışılmaktadır. Araştırma bulgularında hafıza-mekan ilişkisi sonucunda 6 tema ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Suriyeli göçmenlerin mekan tasarımında hafızanın etkin rol oynadığı, özellikle travmatik hafızanın göçmenin anlam dünyasını şekillendirdiği görülmüştür. İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin mekan tutma ve mekanda var olma biçimlerinin özünde taşıdıkları ve yeniden inşa ederek yahut bastırıp unutarak hayatlarının büyük bir parçasını oluşturan hafızalarının mekan üzerinde pratikler ve anlam açısından etkin olduğu kanısına varılmıştır. Araştırma; hafıza tartışmalarına ve Halbwachs'ın hafıza kuramına Suriyeli göçmenlerin yaşam deneyimleri ve pratikleri üzerinden yeni bir bakış açısı getirmiştir. Fenomenlerin incelenmesiyle katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak hafıza-mekan ilişkisi sorgulanmıştır. Hafızanın bireysel ve toplumsal yönlerini gözardı etmeden, genelinde göçmenlerin hafıza-mekan ilişkisine özelinde İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin hafıza-mekan ilişkisine dair açıklama getirmiştir.

Anahtar Kavramlar: Mekan, Hafıza, Nitel Araştırma, Fenomenoloji, Suriyeli göçmenler

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Betül Ok Şehitoğlu		
Numarası	164105001003		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mahmut ATAY		

Tezin İngilizce Adı : The Role of Memory in Spatial Design of Immigrants: A Phenomenological Study

ABSTRACT

In this study, the role of memory in the space design of the Syrian migrants was discussed. The study was conducted by the qualitative research method and it attempted to interpret the memory-space relation, which is the main objective of the study, over the lives of migrants and to discover the migrants' world of meaning. Phenomenological model using perceptions and experiences was selected to be the research design. Non-probability purposeful sampling included maximum variation and snowball sampling together with criterion sampling. This allowed the formation of a study group with certain characteristics that are aimed to achieve towards the population. Data was collected by using semi-structured interview form, observation, interview and interviewer first impression form, and document examination. The obtained data was analyzed in the MAXQDA package program by creating category, subcategory and themes after thematic coding with the exploratory analysis.

The study discusses the concepts of migration and migrant, memory, space and memory-space relation of migrants in the theoretical part with reference to the limited literature available. The research findings included 6 themes as a result of the memory-space relation. As result of the study, it was seen that memory played an effective role in the space design of the Syrian migrants and that the traumatic memory in particular shaped the meaning world of migrants. It was concluded that the Syrian migrants' way of holding a space and existing in the space and their memory which they inherently had and which constituted a great part of their lives by reconstructing or by suppressing and forgetting were effective on the space with respect to practices and meaning. The study brought a new perspective to the memory discussions and memory theory of Halbwachs over the life experiences and practices of the Syrian migrants. The memory-space relation was investigated on the basis of the experiences of the participants by studying the phenomena. The memory-space relation of migrants in general and the memory-space relation of the Syrian migrants living in İstanbul in particular were explained without disregarding the individual and social aspects of memory.

Key concepts: Space, Memory, Qualitative Study, Phenomenology, Syrian Migrants

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Öyküsü	5
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1. LİTERATÜR TARAMASI	9
1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN	9
1.1.1. Göç Kavramı Üzerine	9
1.1.2. Göç Kategorilerine Dair.....	13
1.1.3. Göç Çeşitleri	15
1.1.4. Yasal Mevzuat ve Statüler	18
1.1.4.1. Mülteci	19
1.1.4.2. Sığınmacı	21
1.1.4.3. Göçmen.....	22
1.1.4.4. Toplu Sığınma/Misafir/Geçici Koruma	24
1.1.4.5. Şartlı Mülteci	25
1.1.5. Türkiye’de Göç Süreci ve İstatistikler	26
1.1.6. Dünya’da Göç Süreçleri ve İstatistikler	37
1.1.7. Uluslararası Göç Kuramları	49

1.1.7.1. Erken Dönem Göç Teorileri	49
1.1.7.2. Ekonomik Temelli Göç Kuramları	58
1.1.7.3. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları	60
1.2. HAFIZANIN SÖYLEDİĞİ	64
1.2.1. Hafızanın Kavramsal Çerçevesi.....	64
1.2.2. Hafızanın Yapısı	69
1.2.3. Hafıza Türlerine Bir Bakış.....	71
1.2.3.1. Connerton’a Göre Hafıza Türleri.....	71
1.2.3.2. Assman’a Göre Hafıza Türleri.....	79
1.2.3.3. Halbwachs’a Göre Hafıza Türleri.....	88
1.2.3.4. Travmatik Hafıza	98
1.3. MEKÂN ÜZERİNE.....	100
1.3.1. Mekân ve Mekânsal Algı.....	100
1.3.2. Hafıza Mekânları ve Mekânın Poetikası: Pierre Nora ve Bachelard’ın Dünyası	104
1.3.3. Mekânsal Segregasyon ve Dışlanma	111
1.3.4. Mekânsal Aidiyet ve Kabul	112
1.4. GÖÇMEN-HAFIZA-MEKÂN ÜÇLÜSÜNÜN BİRARADALIĞINA DAİR	115
1.4.1. Göçmen ve Hafıza	115
1.4.2. Göçmen ve Mekân	117
İKİNCİ BÖLÜM.....	123
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	123
2.1. Araştırmanın Deseni	126
2.2. Çalışma Grubu	127
2.3. Demografik Özellikler	129

2.4. Veri Toplama Aracı	131
2.4.1. Gözlem.....	131
2.4.2. Görüşme ve Görüşmeci İlk İzlenim Formu	132
2.4.3. Döküman- Belge İncelemesi.....	134
2.5. Verilerin Toplanması	135
2.6. Verilerin Analizi	136
2.7. Geçerlik ve Güvenirlik.....	138
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	141
3. BULGULAR VE YORUM	141
3.1. Hafıza.....	142
3.1.1. Yaşanan Hafıza	143
3.1.1.1. Yaşanan Travmatik Hafıza	143
3.1.1.2. Gençlik/Yetişkinlik Hafızası.....	148
3.1.1.3. Çocukluk Hafızası.....	153
3.1.1.4. Gelenek Hafızası.....	157
3.1.1.5. Nesne Hafızası	160
3.1.1.6. Suriye’de Baskı.....	164
3.1.1.7. Suriye’de Ekonomik Durum	166
3.1.1.8. Koku Hafızası	168
3.1.2. İşitilen Hafıza.....	169
3.1.2.1. İşitilen Travmatik Hafıza	170
3.1.2.2. Aktarılan Hafıza.....	172
3.1.3. Rüyalar.....	176
3.2. Mekân	179
3.2.1. Mekân Seçimi	180

3.2.2. Mekân Mukayesesi	183
3.2.2.1. Mekânsal Farklılaşma/Farklılıklar	184
3.2.2.2. Mekânsal Benzeşim/Benzerlikler	190
3.2.3. Mekân Hafızası	196
3.2.3.1. İç Mekân Hafızası	196
3.2.3.1.1. Suriye’de İç Mekân	197
3.2.3.1.2. Türkiye’de İç Mekân	203
3.2.3.2. Dış Mekân Hafızası	206
3.2.3.2.1. Suriye’de Dış Mekân	206
3.2.3.2.2. Türkiye’de Dış Mekân	211
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	213
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	213
4.1. Öneriler	222
KAYNAKÇA.....	223
EKLER.....	237
Ek 1: Rehber Görüşme Formu	237
Ek 2: Kaynak Kişi Listesi	239
Ek 3: Fotoğraflar	241
Ek 4: Görüşmeci İlk İzlenim Formu Örneği	254
Ek 5: Tercüman Yemin Tutanağı.....	256
Ek 6: Rıza Onay Formu	257
Ek 7: Özgeçmiş	258

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Göç Kriterleri	14
Tablo 2: Yıllar İtibari ile Göçmen Sayıları ve Dünya Nüfusuna Oranları.....	38
Tablo 3: Analiz Düzeyine Göre Tanımlanmış Göç Teorileri	57
Tablo 4: Assmann’da Zaman – Kimlik – Bellek İlişkisi	86
Tablo 5: İletişimsel ve Kültürel Bellek Karşılaştırması.....	87
Tablo 6: Kolektif Bellek ve Tarih Karşılaştırması.....	107
Tablo 7: Marksist Teori İçerisinde Yer Alan Üretim Tarzları ve Lefebvre’nin Mekân Dönemselleştirmesi.....	118
Tablo 8: Katılımcıların Demografik Özellikleri	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Göçmen Ne Demektir?	23
Şekil 2: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler	28
Şekil 3: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İl Dağılımı	29
Şekil 4: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı.....	30
Şekil 5: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler.....	31
Şekil 6: Suriyeli Göçmenlerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı.....	31
Şekil 7: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	33
Şekil 8: Yıllara Göre Düzensiz Göçmen Sayısı.....	34
Şekil 9: Yıllara Göre Yakalanan Göçmenlerin Uyrak Dağılımı.....	35
Şekil 10: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu.....	36
Şekil 11: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancıların Uyraklarına Göre Dağılımı.....	37
Şekil 12: Dünya'daki Göçmen Sayıları ve Oranlar	39
Şekil 13: Dünyadaki Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı	40
Şekil 14: 20 Yaş Altında Dünyadaki Göçmen Sayıları (Milyon)	41
Şekil 15: Nüfus Oranları Açısından Göçmen Sayısı en Çok Olan 20 Ülke	42
Şekil 16: Son 15 yıl İçerisinde En Çok Göç Veren İlk 5 Ülke	43
Şekil 17: Son 15 Yıl İçerisinde En Çok Göç Veren İlk 5 Ülke	44
Şekil 18: 2019 Yılı Asya Başlangıçlı En Yoğun 20 Göç Koridoru	45
Şekil 19: Göç Veren – Göç Alan Asya Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması	46
Şekil 20: Göç Veren – Göç Alan Avrupa Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması	47

Şekil 21: Göç Veren – Göç Alan Afrika Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması	48
Şekil 22: Göç Veren – Göç Alan Kuzey Amerika Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması	48
Şekil 23: Görsel Olarak Harita Üzerinde Dünya Göçmen Verileri	49
Şekil 24: Nitel Araştırma Süreci	125
Şekil 25: Nitel Veri Analizinin Mantığı	137
Şekil 26: Suriyeli Göçmenlerin Hafıza-Mekân İlişkisi.....	141
Şekil 27: Suriyeli Göçmenlerde Hafıza Temaları	142
Şekil 28: Suriyeli Göçmenlerde Mekân Temaları	179

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AHİS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

BM: Birleşmiş Milletler (UN)

BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

DAEŞ/DEAŞ/İŞİD: Irak Şam İslam Devleti (Terör Örgütü)

DIDR: Kalkınma Sebebiyle Ülke İçi Göç

ESKHS: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi,

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

KTM: Konya Toplum Merkezi

Md. Madde

OAU: Afrika Birliği Örgütü

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TSSB: Travma Sonrası Stres Bozukluğu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRKSAM: Türkiye Stratejik Analizler Merkezi

UNCRH: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği.

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

YUKK: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanını

GİRİŞ

Göç olgusu her dönem popüler konulardan birisi olmuştur. Sosyal bilimler alan yazınında göç ve göçmen hareketleri, insandan bağımsız olarak açıklanamamaktadır. Bu sebeple göçün öznesi olan göçmenin yaşam öyküsü değer kazanmaktadır. Yüzyıllar boyunca ve günümüzde seyahat kaçınılmaz olmuştur. Modern zamanlarda hareketin önemi toplumsal yaşamı şekillendiren ve ezberleri bozan göç dalgalarıyla bir kez daha anlaşılmıştır. Ekonomik, iklimsel, coğrafi, sosyal ve siyasal sebeplerle bir yerden başka bir yere göç eden insan bu yolculuk esnasında biriktirdiklerini de yanında götürmüştür. Yaşanılan ve yaşanacak olan hayatın ikamesinde değişim ve dönüşüme uğramış aynı zamanda kendisi de değişim ve dönüşümün eyleyeni olmuştur. Göç, belirli bir yerde yaşayan nüfusun, belli bir kesiminin farklı nedenlerle, başka bir yere yerleşmek üzere ya da sürekli olarak gitmesi durumudur (Akgür, 1997: 41). Göç olgusunun temel değişkenleri arasında mekân değişimi ve bir yerden başka bir yere gitmek vardır. Bu gidiş ve kalış farklı nedenlere dayansa da göç olgusu içerisinde yer alan bir gerçekliktir.

2011 yılının Nisan ayında Esed rejiminin saldırıları sonucu meydana gelen Suriye'deki iç karışıklık sonrası ortaya çıkan sorunlar Suriyelileri güvenli bölge arayışına ve zorunlu göç etmeye maruz bırakmıştır. Bu zorunlu göçler ülke içerisindeki değişik bölgelere olduğu kadar ülke dışına da yönelmiştir (Orhan, 2014: 5). Suriyeli bireyler güvenli bölgelere akın etmişlerdir ve böylelikle kitlesel bir göç ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin yaşanılan bu zor durum karşısında izlemiş olduğu "açık kapı" politikası sebebiyle ülkeye yoğun şekilde göç akını başlamıştır. Suriye'nin nüfusu 2010 yılında yaklaşık 21.5 milyon iken, 2014 yılında bu nüfusun yaklaşık olarak 10 milyonu yerinden edilmiştir. Bu oran ülke nüfusunun yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Bu kişilerin takriben 6.5 milyon kadarı kendi ülkesi içerisinde yerinden edilmişken; 3.5 milyon civarı da ülkesini terketmek zorunda kalmıştır. Mülteci konumuna düşmüşlerdir (Yonca, 2004, 26, Akt: Ağır ve Sezik, 2015: 96). 2020 yılına gelindiğinde ise ülke nüfusu yaklaşık 17.500.658 kişidir. Nüfusun %50,06 erkekler oluşturmaktayken %49,94 kadınlar oluşturmaktadır (URL1). Yıllar içerisinde gerçekleşen doğum ve ölüm oranlarını da hesaba katarak, göçmen sayısının oldukça fazla olduğu söylenebilmektedir.

Suriye’den zorunlu olarak göç etmek durumunda kalan kişilere dair hukuki adlandırmada ve kullanımlarda farklılıklar vardır. Çalışma içerisinde, “Suriyelilere ne diyeceğiz?” tartışmasına mahâl vermemek için Suriye’den göç eden kişiler göçmen olarak adlandırılmışlardır. Suriyeli göçmenler Türkiye’ye göç ettikten sonra yaşadıkları mekanlar özelinde üç gruba ayrılmışlardır. Bunlar; geçici barınma merkezinde bulunanlar (kamplar), geçici barınma merkezi dışında yaşayanlar (kır ve kent) ve kayıtsız Suriyeli göçmenlerdir. Kamplar; barınma, sağlık, eğitim ve güvenlik anlamında devletin denetimi altındayken, kamp dışında yaşayan Suriyeli göçmenler hayatlarını kendi başlarına kurmaktadır. Türkiye’de hukuki olarak Suriyeli göçmenlere “Geçici Koruma” statüsü verilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2021 yılı Ocak ayı verilerine göre; 3.643.769 Geçici Koruma statüsü verilmiş kişi bulunmaktadır. En fazla Suriyeli göçmene ev sahipliği yapan şehir ise İstanbul’dur.

Göçler; toplum yapısında değişikliklere sebebiyet verebilir; demografik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirebilir. Bununla beraber ulusal kimliğin sıklıkla sorgulanmasına yol açan yeni kültürel farklılıkları da beraberinde getirebilirler (Castles, 2008: 7). Toplumun yapısını derinden etkileyen göç olgusu yüzyıllar boyunca bu minvalde tartışılmıştır. Türkiye coğrafi konumu sebebiyle göç havzası olarak göçmenler tarafından hâlâ tercih edilmektedir. Anadolu topraklarında sayısız medeniyet yaşamış, sayısız kültür birbiriyle ilişki geliştirmiştir. Türk toplum yapısının göçler sayesinde çeşitlilik gösteren yapıları kültüre zenginlik katmıştır. İç ve dış göçler Türk toplum yapısının özelliklerini belirlemiştir. Türkiye tarihi göçler tarihi, göçler tarihi de medeniyetler tarihidir. Türkiye’nin 2021 yılında içerisinde bulunduğu sosyal, siyasal, ekonomik, demografik toplumsal yapısı göç eden topluluklar tarafından etkilenmektedir. Bu süreç, karşılıklı olarak gelişmektedir.

Araştırmanın amacı: göçmenlerin hafızasının mekan üzerindeki etkisini incelemektir. Buradan hareketle araştırmanın iki temel sorusu bulunmaktadır. Birinci temel soru: göçmenlerin hafızasının nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. İkinci temel soru ise göçmenlerin hafızasının mekan tasarımı nasıl oluşturduğudur. Göç olgusuna dair yapılan araştırmalarda niceliksel değerlendirmeler dikkat çekerken, mevcut araştırmada göçmenin anlam dünyası üzerinden nitel bir çözümleme yapılmıştır. Göç

öyküsü süresince göç eden kişinin mekân-hafıza ilişkisi toplumsal hafızanın çerçeveleri kuramından hareketle fenomenolojik araştırmaya tabi tutulmuştur.

Çalışma eldeki sınırlı literatüre atfen, göç olgusunu ve göç kuramlarını, göç sonucu ortaya çıkan yasal statülerin neler olduğunu, göçmenin kim olduğunu ve göçmenin hafıza-mekân ilişkisini açıklamaktadır. Hafıza-mekân ilişkisi içerisinde aktör olan Suriyeli göçmenin yaşam deneyimlerini içeren anlatılarla, fenomenlerin belirlenmesi ve belirlenen fenomenlerin göçmenin anlam dünyasındaki yerinin önemine değinilmektedir. Hafıza, toplumsal olduğu kadar bireyseldir. Kişinin yaşatısı kendisine has bireysel hafızasını oluşturmaktadır. Fakat insan toplumsal bir varlık olması sebebiyle toplumsal hafızanın çerçevelerine de bağlıdır. Halbwachs'ın "Toplumsal Hafızanın Çerçevesi" adlı çalışmasına atıfla Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımı hafızanın rolü açıklanırken, Halbwachs'ın hafıza kuramı göçmen odaklı ele alınarak literatüre katkıda bulunmaktadır.

Göçmenin göç ettiği yerdeki pratiklerini, mekân seçimini, mekân mukayyesini ve mekân hafızasını nelerin oluşturduğu, hafızanın bu bağlamda nerede konumlandığı çalışma içerisinde ele alınan temel konu başlıklarını oluşturmaktadır. Çalışma boyunca hafıza türleri ve göçmenin kendine has hafıza oluşturma biçimleri araştırılmış, Suriye ve Türkiye arasında gerçekleşmiş, yaşanan ve taşınan hafızanın mekâna olan etkisi tartışılmıştır. Yapılan derinlemesine mülakatların ana izleği mekânsal olarak Suriye'nin şehir ve kırsal hayatı ile Türkiye'de İstanbul örneğinde yaşanan hayat olarak ayrılmıştır. Hafıza; savaş öncesi, savaş anı ve savaş sonrası olarak üç dönemi içermektedir. Bu sebeple araştırma mekânsal ve hafızaya ilişkin çözümlemelerde çeşitlilik taşımaktadır. Bu çeşitlilik araştırma boyunca dikkatli bir iz sürmeyi beraberinde getirmiştir.

Araştırmada öncelikle göç- göç süreçleri ve kuramları ele alınmıştır. Daha sonra hafıza ve mekân ayrı olarak işlenmiştir. Göç, mekân, hafıza üçlüsü birarada ele alınarak, mekân-hafıza ilişkisinde göçmenin dünyası fenomenolojik olarak anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmaya sosyalsanlimlerde kullanılan iki ana yöntemden birisi olan nitel araştırma yöntemi seçilerek başlanmıştır. Nitel araştırma içerisinde belirlenen alt tabakalardaki grubu derinlemesine incelemek ve deneyimlerini anlamak, betimlemek için amaçlı örneklem seçilmiştir. Çalışma grubunu Suriye'nin

kır ve kentinden göç eden, İstanbul'da yaşayan, en az 2015'ten beri Türkiye'de bulunan, apartman veya müstakil evde oturan, evli yahut bekar kadın ve erkek bireyler oluşturmaktadır.¹ Çalışmanın teorik arka planında Halbwachs'ın hafıza kuramından beslenilmektedir.

Çalışma içerisinde gözlem ve derinlemesine mülakat yapılmış, ayrıca döküman incelemesi tekniğine başvurulmuştur. İstanbul örneği üzerinden ele alınan bu çalışma, göçmenin mekân tasarımı hafızanın rolünü sorgulamaktadır. Etkin ve pasif olma durumlarına göre, göç ettiği toplum içerisinde barınan göçmenin özgürlük alanları, mekân üzerindeki üretme ve tüketme gücü, mekânın göçmen için anlamı ve tüm bunlar içerisinde hafızanın nerelerde mekâna eşlik ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Dört bölümden oluşan çalışmada, birinci ve ikinci bölümler çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümler içerisinde göç-göçmen kavramı, göç kategorileri, göç çeşitleri, yasal mevzuat tanımlamaları ve statüler, Türkiye'de göç süreci ve istatistikleri, dünyada göç süreci ve istatistikleri, uluslararası göç kuramları detaylı bir şekilde literatür taramasına dahil edilmiştir. Daha sonra hafızanın kavramsal çerçevesi çizilerek yapısı anlatılmıştır. Hafıza türleri içerisinde; Connerton'un hafıza kuramı, Assmann'ın iletişimsel ve kültürel belleği, Halbwachs'ın bireysel ve toplumsal hafızası ile travmatik hafıza ele alınmıştır. Hafıza-mekân ilişkisi sorgulanacağı için mekâna dair; mekân ve mekânsal algı, Nora'nın hafıza mekânları ve Bachelard'ın mekânın poetikası, mekânsal segresyon ve dışlanma ile mekânsal aidiyet ve kabul başlıkları altında mekân üzerine analitik bir değerlendirme yapılmıştır. Literatür kısmının sonunda ise göçmen, mekân, hafıza bağlamında göçmen-hafıza, göçmen-mekân ve hafıza-mekân ilişkiselliği tartışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünü araştırmanın yöntemi oluşturmaktadır. Bu bölümde nitel araştırma yöntemi içerisinde fenomenolojik desen seçilmiş olup, çalışma grubu, araştırmaya katılan göçmenlerin demografik özellikleri, veri toplama araçları, verilerin toplanma aşaması, verilerin analizi ve verilerin geçerlik-güvenirliliği üzerine detaylı açıklamalar yer almıştır.

¹ Yöntem konusu ikinci bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Belirlenen yöntem sonrası yapılan saha araştırmasında ortaya çıkan kod, kategori ve temalar MAXQDA programından faydalanılarak ele alınmıştır. Araştırmanın bulgular kısmında hafıza-mekân ilişkisi içerisinde altı tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar; yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalar ile mekân seçimi, mekân mukayesesi ve mekân hafızası olmak üzere katılımcılarla yapılan derinlemesine mülakatların analizi ile oluşturulmuştur. Katılımcılar tarafından rıza onayı alınarak gerçekleştirilen ses kaydının yazıya geçirilmesi, notların derlenmesi, kodları oluşturmak için çoklu okuma yapılması, uzman görüşüne başvurulması, kod, kategori, tema bütünlüğünün sağlanmasının ardından ortaya çıkan büyük resimde mekân-hafıza ilişkisi fenomenler üzerinden açıklanmıştır. Bulgular yorumlarla beraber göçmenin dünyasını anlamlı kılma çabasına sahiptir.

Dördüncü olarak son bölümde tartışma ve sonuç yer almaktadır. Bu bölüm içerisinde, kavramsal-kuramsal düzlemde çalışmanın konusu üzerine değerlendirmeler yer almaktadır. Sahada elde edilen ve analiz sonrası ortaya çıkan göçmenin mekân tasarımı hafızanın rolü göç, göçmen, hafıza, mekân ilişkiselliği içerisinde ele alınmıştır. Temalar, hafıza-mekân kavramlarının içerisinde belirli kuram ve fenomenler göz önüne alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın literatüre katkısı ve gelecek çalışmalara yol göstericiliği üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmanın Öyküsü

Tez konusuna karar verme sürecimde birçok değişken etkili oldu. 2017 yılında Türk Kızılayı Toplum Merkezleri projesinde Konya Toplum Merkezi'nde (KTM) vaka çalışanı olarak göreve başladım. Projenin asıl amacı paydaş uluslararası kuruluşlara destek olmak, projeler sunmak ve belli başlı projelerin Türkiye'deki yürütücülüğünü üstlenmekti. Öncelikli olarak okullaşma/okullaştırma projesi olan UNICEF destekli saha araştırmasını yürütüyordum. Genellikle Suriyeli göçmen ailelere ev ziyareti yapıyordum. Daha sonra çeşitli fonların destekleriyle birçok projede görev aldım. Çocukların okullaşma süreçleri, okula gitmeyen çocukların karşılaştığı sorunlar özelinde saha çalışmalarına başladığımda göçmenlerin

hayatlarını oluşturan pratiklerin Türkiye'ye geldiklerinde nasıl değiştiğini ya da neden değişmediğini gözlemlene fırsatım oldu.

Almanya'ya göç eden komşularımızın anlatıları, katıldığım Göç ve Diaspora programları, eğitimleri ve okumalarım sonrasında göç olgusunun her millette belirli bir yapıya sahip olduğunun farkına vardım. Saha çalışmalarım boyunca, elde ettiğim bilgiler ve tecrübe neticesinde Suriyeli bireylerin içinde bulundukları durumlar, göç ettikleri yerler, mekânlar, mahalleler, getirdikleri eşyalar yahut evlerindeki değişiklikler dikkatimi çekmeye başladı. Türkiye'den Almanya'ya giden Türkler orada kendi mahallelerini kurmuşlardır. Benzer şekilde Türkiye'de Suriye mahalleleri kurulmuştu ve buralardan alışveriş yapıyorlardı. Akrabalarının yahut Suriye'deki komşularının göç ettiği yerlere göçüyorlardı. Savaşta kaçmalarına rağmen yanlarında hatırlama nesneleri getirmişlerdi. Duvarı Suriye'yi anımsatan şeyler asılıydı. Bunlar dikkatimi çekmeye başlamıştı. Suriye'den gelen göçmen ile Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenin ortaklıkları üzerine uzun süre düşündüm.

Saha çalışması esnasında ziyaretine gittiğim bir aile adeta araştırmanın dönüm noktası oldu. Konya'nın orta gelirli bir mahallesinde oturan Suriyeli göçmen kadına sohbet esnasında “evinizi özlüyor musunuz?” sorusunu yönelttim. O da “Çok özledim. Hatta şu oturduğunuz kanepesi, Suriye'de de evin tam bu köşesinde duruyordu. Kapıdan girince soldaydı kanepesi. Ev seçerken buna dikkat ettik. Fazla seçeneğimiz yoktu ama rastgeldi. Bunu sırf burayı evim gibi hissetmek, evime benzetmek için yaptım. Orayı, hatırlamak ve unutmamak için” demişti. O an bir ışık yandı. Göçmen kendi dünyasını hafıza aracılığıyla gittiği yere taşıyor ve mekân buna yardımcı oluyordu. Bütün hatırlama ve unutmaları göçmen olmakla farklılaşıyordu. Mekân da göçmenin hafızasına göre şekilleniyordu. Ekonomik olarak imkânsızlıklar içinde de olsa evin içerisini dizayn ederek oraya benzetmeye ya da Suriye mahallelerine giderek orada gibi hissetmeye çalışıyordu.

Bu düşüncelerin ardından hafızayla ilgili okumalara başladım. Halbwachs'ın “Hafızanın Toplumsal Çerçevesi” adlı kitabında göçmenlerin daha doğrusu Suriyeli göçmenlerin dünyasına rastlamıştım. Rüya, aktarım yolları, unutma, hatırlama biçimleri tam olarak göçmende gözlemlenebilir halde görülüyordu. Araştırma sorum kafamda netleşmeye başlarken Halbwachs'ın göçmenler özelinde bir hafıza

tanımlaması yapmadığını fark ettim. Araştırma, göçmenin hafızası ve hafızanın mekâna olan etkisiyle şekillenmeye başladı. Ana odağın mekân ve mekânın değişimi, temsili üzerine olacağını düşünerek soruları oluşturmaya başladık. Örneklem grubu, araştırma yöntemi ve araştırma soruları oluşturulduktan sonra uzman görüşüne başvurduk ve belirli revizyondan sonra sahaya çıkıldı. Yapılan pilot görüşmelerde hafızanın mekândan daha baskın olduğu görüldü.

Görüşmelerde baskın olarak travmatik hafızanın göçmenin dünyasındaki her şeyi şekillendirdiğini ve yaşantısını savaş öncesi, savaş anı ve savaş sonrası olarak böldüğünü gördük. Halbwachs'ın toplumsal, kolektif hafıza kuramını Suriyeli göçmenler örneklemine deneyimleyerek, hafızalarının mekâna olan etkilerini anlamaya çalıştık. Açıkçası ilk başta gerek çalıştığım zaman zarfında edindiğim bilgiler gerekse literatür taramalarından sonra travmatik hafızanın baskın olabileceğini düşünmüştüm. Travmatik hafıza pilot görüşmelerde baskın çıkınca çalışmanın seyri de değişti. Bu kez, daha hassas ve daha zorlayıcı bir süreç girmiştik. Çünkü katılımcılar, Suriye'deki mekânlar, evleri, evlerin özellikleri sorulduğunda ağlamaya, titremeye başladılar ya da cevap vermediler. Travmatik hafızanın etkisinden kurtulamıyorlardı. Birçoğu da yaşadıklarını unutmak istiyordu. Yalnızca çocukluk anılarını rahatlıkla anlatabiliyor, o zaman içerisinde yaşadıkları evlere dair detaylar hatırlıyorlardı. Bastırma, unutmayı isteme, reddetme gibi psikolojik tepkiler veriyorlardı.

Dil bariyeri de olduğu için her şeyi net olarak soramıyordum. Fakat saha deneyiminden ötürü kültüre aşinalığım süreci kolayştırdı. Ev ve mekânla ilgili sorular sorulduğunda kaçınan davranış gösteren katılımcılar genellikle akrabaları ve kardeşleriyle ilgili anılarını anlatıyorlardı. Böylelikle her defasında konuyu mekâna çekmek için farklı yollar denemek gerekiyordu. Sorulan sorulara verilen cevaplarda, Suriye'ye dair daha çok travmatik hafızanın baskın olduğu görülüyordu. Genellikle savaş öncesi anıları daha rahat anlatıyor, anımsıyorlardı. Soruların izleği Türkiye'ye çevrildiğinde hafıza durulaşıyor, yeni hafıza oluşmaya başlıyordu fakat bununla beraber eskiden gelen ve oluşturulmuş hafıza ile katılımcılar ve çocuklar arasında çatışma yaşanıyordu. Çocukların bir kısmı Türkiye'de doğduklarından ötürü, Suriye'ye dair hafızalarında net bir resim yoktu. Burada aktarılan hafıza devreye

girişiyor ve göçmenler çocuklarının geçmişlerini unutmamaması için onlara Arapça öğretiyor, Suriye bayrağını ve mekânları gösteriyor, yaşadıkları yerleri ve hikayeleri anlatıyorlardı. Gençliğini yahut çocukluğunu Suriye’de geçiren katlılımcılar ise Türkiye’ye geldiklerinde bazen daha iyi bazen de daha kötü hayat şartlarında yaşıyorlardı. Suriye’nin kır ve kentinden gelen göçmenler farklılık göstermekteydiler. İstanbul’a kırdan gelen kişiler için Türkiye paha biçilmezken kentten gelen ve ekonomik durumu üst seviyelerde olan birisi için Türkiye yalnızca güvende oldukları ve hayata tutundukları yer olarak görülüyordu. Geri dönme niyeti ve Suriye’yi yeniden inşa etme emeli taşıyorlardı. Türkiye’de yeni hafıza ve mekân inşalarına girişen Suriyeli göçmenler, araştırmanın seyrini dönüştürmüşlerdi.

Sonuç olarak Suriyeli göçmenlerde travmatik hafızanın baskınlığı ve bu hafıza kendisini gündelik hayatta hatta rüyalarda bile kendisini göstermesi, göçmenin hafızasını ilgi çekici kılmıştı. Travmatik hafıza ve yaşanan, deneyimlenen hafıza mekâna etki ediyordu. Anımsamalar, unutmalar, benzetmeler, yansımalar, farklılıklar göçmenin dünyasını sarmıştı. Sorular neticesinde Halbwachs’in toplumsal hafızasına bir parantez açılarak Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın rolü tartışılmış oldu. Göçmenler Suriyeli değil başka bir ülkenin savaş mağduru, zorunlu göçmenleri olsalardı da muhtemelen benzer sonuçlarla karşılaşılacaktı. Araştırma, savaş mağduru göçmenin hafızasının yoklanması, göç ettikleri ülkelerde yaşam alanlarını kullanma pratikleri, mekânda var olma deneyimlerini de açıklamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. GÖÇ VE GÖÇMEN

1.1.1. Göç Kavramı Üzerine

Göç, öznesi insan olan ve içerisinde hareket barındıran, türlü değişkenlere sahip bir olgudur. Uluslararası olabildiği gibi aynı ülkede de gerçekleşebilir. Birçok göç çeşidi vardır. Bunlardan en belirgin olanları: uluslararası göç, transit göç, mekik göç, düzenli göç, düzensiz göç, zorunlu göçtür. İç göç ve dış göç olarak iki perspektiften de kategorize edilebilir. Göç kavramı, evle, vatanla daha geniş anlamda yer edinmek, yerinden ayrılmakla ilişkilidir. Ev, içerisinde kendi ritüellerini oluşturan bireylerle anlam kazanan ve yuva olan yerdir. Göç eden kişi yuvadan ayrılır ve kendisine “ev” kuracak/edinilecek yer arar. Göç; gitmeyi ve konmayı ifade ettiği gibi ayrılmayı ve birleşmeyi de ifade etmektedir. Göç; sosyolojik, ekonomik, siyasi, psikolojik değişimlere sebep olur. Göç kuramlarında da değineceğimiz bu konu başlangıç oluşturur.

Göçün ana aktörü göçmendir. Göçmen, değişime bağlı olarak davranan, süreçleri başından sonuna dek yaşayan, sonuçların tüm olumsuzluklarını göğüsleyebilen kişidir (Güvenç, 1972:78). Göçmen aynı zamanda, göçü başlatan, göç kararını alan kişidir. Göç kararının ortaya çıkış süreci bize göçün niteliği ve seyriyle alakalı bilgi verir. Genel bir çerçeve ile göç kararının nasıl alındığını özetlemek gerekirse; gelir farklılıkları ve yoksulluğun potansiyel olarak göçmenleri etkilediği görülmektedir. Bunun yanı sıra anavatandaki riskler, güç ve prestij sorunları, karar vermenin yanı sıra diğer kişisel hedefleri veya değerleri de etkilemektedir. Medeni durum ve eğitim seviyesi de göç kararını alırken oldukça etkili özelliklerden birisidir. Göçün göreceli yoksunluk bağlamında, yani eşitsizliğin daha yüksek olduğu bir toplulukta gerçekleşmesi daha muhtemeldir. Göç kurumları kurulmuşsa veya potansiyel göçmenler için göçmen ağlarının mevcudiyeti sağlanmışsa, küreselleşme ve dünya çapındaki ekonomik gelişmeler göç edecek kişiyi etkiliyorsa göç kararının alınması ve göçün gerçekleşmesi hızlanır.

Göç kavramına yönelik birçok tanım bulunmaktadır. Çakır'a göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasal, çevresel, kültürel yahut bireysel nedenlerle (boş zamanları değerlendirme/dinlenme, aile parçalanması, çatışma, şiddet, terör, korku, töre, eğitim talebi, seyahat), bir yerden başka bir yere yapılan geçici, kısa ya da uzun süreli hareketler bütünüdür. İstemli/zorunlu bir yatay hareketlilik ve toplumsal değişme süreci olan göç, yerleşim ve barınma amacı ile yapılmaktadır (Aktaran: Çakır, 2011: 132-133). Göçün süresini; kalma süresi, gittiği yerde göç eden kişinin kalıp kalmaması, mesafe ve sınır çeşitlendirmektedir. Zaman ve mekânı kapsayan göç olgusu, iki mekân arasındaki yatay hareketlilik olarak da ifade edilebilir. TDK'ya göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanmaktadır (URL 2). Göç kavramı; bireylerin doğup büyüdükları, yaşamakta oldukları topraklardan, içine doğdukları ve alışkın oldukları sosyal yapılarından, sahip oldukları ekonomik imkânlardan daha genel anlamıyla toplumsal yaşamın birçok unsurundan uzaklaşarak veya uzaklaşmak zorunda kalarak yeni yaşam alanlarına kapı açması olarak tanımlanmaktadır (Toros, 2008: 9). Göç bu sayede dengelerin değişimine sebep olur ve değişime ayak uydurmanın sahnesi hâline gelir.

Kapsamlı bir göç tanımı yapmak gerekirse göç; bir yerden başka bir yere yapılan, sosyo-kültürel, politik ve bireysel dinamiklerden etkilenen, kısa-orta ve uzun vadeli olabilen bu eylem, geriye dönüş planlı veya sürekli yerleşim hedefi güden bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004: 12-13). Castles'in "göçler çağı" olarak tanımladığı 21. yüzyılda, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte küreselleşme, dünyanın küresel köy hâline dönmesi ve uluslararası göç sürecinde yaşanan yoğunlaşma ve karmaşıklıkla, göç olgusunun analizini çok boyutlu bir şekile sokmuştur. Nicos Papastergiadis'in "türbülans"a benzettiği uluslararası göçün defacto olarak yarattığı çokkültürlülük ve melezleşme meselesi toplumsal farklılıkların nasıl yönetileceğine dair tartışmaları gündeme gelmiştir (Güllüpcinar, 2014:5). Göçler çağı tanımlamasının temel dayanak noktasını göçün tüm dünyayı kapsayacak şekilde yayılması ve özellikle 11 Eylül 2001'de gerçekleşen saldırının da etkisiyle, klasik güvenlik algısının değişmesi ve göçün küresel bir kimliğe dönüşmesi

oluşturmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 12-13). Çağ, küresel köyde devam etmektedir. Kimliklenme yahut kimliksizlenme bu çağda gerçekleşmektedir. Mesafelerin önemi kalmamış, dünya daralma yaşamıştır. “Üçüncü Dünya” uzaklarda “bir yerlerde” olmaktan çıkıp “burada” boy göstermeye başladığı zaman; farklı kültürler, tarihler, dinler ve diller, çevre boylarında, Mary Louise Pratt’ın deyişiyle “temas bölgeleri”nde arzı endam etmekten çıkıp sözde “ileri” ya da “Birinci” Dünya’nın şehir ve kültürlerindeki hayatlarımızın göbeğinde ortaya çıktıkları zaman (Chambers, 2014:13) göç farklı boyutlara taşınacaktır. Göçün farklı bir kimliğe dönüşmesini sağlayan küreselleşme sebebiyle ulaşımın artması ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi, sosyal ve siyasi faktörlerin etkisi, savaşlar ve iç çatışmalar, küresel ısınma, kıtlık gibi etkenler göçü tetikleyen unsurlar hâline gelmiştir (Güllüpinar, 2014:5). Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre göç: Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mültecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik göçmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 35-36).

Castles ve Miller’e göre çağımızdaki göç eğilimi şu 4 aşamada toplanabilir (Castles ve Miller, 2008: 12-14): **Göçün küreselleşmesi:** Günümüzde gittikçe daha fazla ülke göç hareketlerinden ciddi şekilde etkilenmekte ve politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Göçlerle beraber kaynak sahâların çeşitliliği artmakta, göç alan ülkelerin çoğu farklı ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişlere sahip göçmenleri kabul etmektedirler. **Göçün hızlanması:** Günümüzde uluslararası göç hareketleri, dünyanın önemli bütün bölgelerinde hacim olarak artmaktadır. Bu niceliksel artış, hükümet politikalarının önemini ve güçlüklerini göstermektedir. Uluslararası göç süreç içerisinde değişime uğramaktadır. Hükümet politikaları zaman içerisinde uluslararası göçü akınını önleyebilir, azaltabilir veya göç eden kişileri memleketlerine geri göndererek göçün hızını kontrol edebilir. **Göçün farklılaşması:** Göç çeşitleri sebebi dolayısıyla birbirinden farklıdır. Pek çok ülke için göç eden kişiler mülteci ya da kalıcı yerleşimci gibi bir tip değil, aynı anda bunların hepsi olabilirler. Geleneksel olarak, hükümetlerin göç hareketlerini durdurma ve kontrol

etme çabaları ve bu çabalara rağmen göç zincirleri bir tür hareket ile başlayıp öteki biçimlerde devam etmektedirler. Bu değişim ve göçün farklılaşması durumu uluslararası sorunlara, engellere sebep olmaktadır. **Göçün kadınsılaşması:** Kadınlar tüm bölgelerde ve tüm göç biçimlerinde değilse bile çoğunda önemli rol oynamaktadırlar. Göç kararının verilmesinde kadınların rolü oldukça büyüktür. Geçmişte emek göçünün çoğu ve pek çok mülteci hareketi erkek egemenliğindeydi ve kadınlar sıklıkla aile birleşimi kategorisinde bu sürece dahil oluyordu. 1960’lardan bu yana kadınlar emek göçünde merkezi bir rol üstlendiler. Cinsiyet farklılığı küresel göç tarihinde daima önemli bir yer tutmaktadır ancak çağdaş göçlerde özellikle kadınların görünürlüğü artmıştır. **Göçün giderek siyasallaşması:** İç politika ikili ve bölgesel ilişkiler ve dünya çevresindeki devletlerin ulusal güvenlik politikaları, göçün giderek siyasallaşması artan bir biçimde uluslararası göç tarafından etkilenmektedir.

Göçün birçok etken tarafından çevrelenmiş olması bizlere analiz açısından zenginlik sağlar. Modern çağ, kendisini hız üzerinden var eder. Hız varsa her şey vardır. Buna ek olarak hız, mesafelerin muğlaklaşmasını hatta önemsiz bir detay hâline gelmesini sağlamıştır. Burada önemli olan “nerede” olmak değil “ne zaman” olmaktır. Bauman’a göre (2002: 30); yeni yüksek hız dünyasında “yerellik” bir zamanlar enformasyonun bir yerden bir yere sadece taşıyıcısı olan bedenlerle birlikte taşındığı zamanlardaki yerellik değildir; ne yerelliğin ne de yerel nüfusun “yerel cemaat”le ortak bir yanı kalmamıştır. Mekânlar da yerel zincirlerinden boşanmıştır. Burada küreselleşmenin zaman mekân üzerinden, hareket eden insanı anlatma çabasını görülmektedir. Göçün küreselleşmesi, zaman ve mekânın içerisinde bu şekilde çözümlenebilir. Bahsedilen hız, hükümet politikalarını belirlediği gibi hükümet tarafından da belirlenir. Göçün yoğunluğu, süresi, menşei gibi durumlarda farklı politikalar izlenebilir. Günümüzde göç; savaş, emek, kalıcı, geçici gibi birçok başlık altında incelenebilir. Göçün kadınsılaşması konusu da incelenmesi gereken gerçekliklerle içiçedir. Göç kararı verilirken etkin rol oynayan kadınlar, genellikle eşleri göç ettikten sonra aile birleştirme, kayıp araştırmalarla ülkelerinden ayrılmaktadırlar. Fakat bu ailesi, eşi olan kadınlarla ilgilidir. Buna ek olarak; geleneksel aile kurallarından kaçan, istismar ve şiddet mağduru kadınlar, eşlerini

kaybeden kadınlar kendileri göçmeye başlarlar. Göç ettikleri ülkelerde fabrikalarda, ev işlerinde çalışırlar ve göçün özelliklerine katkıda bulunurlar. Şiddet ve istismar mağduru kadınlar, göç ettikleri ülkelerde gerek kurumların gerekse bireysel olarak oluşturdukları mekânizmalarla ayakta kalmaya çalışırlar. Göç olgusu içerisinde hassas grupları oluşturan kadınlar ve çocuklar, göçün yüzyıllardır devam eden başat aktörlerini değiştirebilme potansiyeline sahiptirler.

İnsanları göçe yönlendiren birçok neden vardır. Lazcko ve Anich, göç nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır: Ekonomik faktörler (ülkeler arası yaşamların farklılığı), az gelişmiş ülkelerdeki zayıf yönetim/yönetişim ve kamu hizmetlerinin yetersizliği, demografik etkenler (gelişmiş ülkelerdeki düşük doğum oranlarının işgücüne gereksinim duyması), az gelişmiş ülkelerdeki yüksek doğum oranlarının çıkardığı yüksek işsizlik, uluslararası ağlar (daha önce göç etmiş aile üyelerinin diğerlerini de peşinden çekmesi, çatışma, savaş ve doğal afetler (Laczko ve Anich, 2013: 31-33'ten Aktaran: Demirhan ve Aslan 2015:28). Göç, Mangalam'a (1968: 8) göre; göçmen olarak adlandırılan bir topluluğun, daha önceden hiyerarşik olarak düzenlenmiş değerler seti ya da değerlendirilmiş amaçlar temelinde verdikleri kararla, etkileşim sistemlerinde değişikliklerle sonuçlanacak şekilde bir coğrafi konumundan diğerine doğru görece sürekli olarak uzaklaşmasıdır (Aktaran: Özcan, 2016: 186). Görüldüğü üzere göç ve göç süreçleriyle alakalı birçok görüş ortaya atılmıştır. Her çağda göç popüler konular arasında yerini almıştır.

1.1.2. Göç Kategorilerine Dair

İnsanlar çeşitli nedenlerle göç ederler. Göçün anlaşılabilir hâle gelmesi, sebeplerin kavranması ve sonuçların öngörülebilmesi için, göçün çıkış noktası anlaşılmalıdır. Bir insan, doğduğu, büyüdüğü toprağı neden bırakıp göç eder? Thomas Faist, göç kategorileri oluşturmuş ve bunu da beş parçaya ayırmıştır: Bunlar; alan (yerel-uluslararası), zaman (geçici-kalıcı), boyut (bireysel-grup-kitlesel), sebep (gönüllü-zorunlu) ve yasal durumdur (yasa-yasa dışı) (2003: 47, Aktaran: Adıgüzel, 2018: 20). Adıgüzel, (2018: 20); göç kategorileştirmesini şu şekilde gerçekleştirir:

Tablo 1: Göç Kriterleri

Göç Kriteri		
Amaç	Ekonomik	Ekonomik değil
Alanı	İç göç	Dış göç
Göçü tetikleyen unsur	Zorunlu	Gönüllü
Süre	Geçici	Sürekli
Son yerleşim yeri	Transit	Yerleşik
Yasal statü	Yasal	Yasa dışı
Göçmen Özelliği	Vasıflı	Vasıfsız
Boyutu	Bireysel	Kitlesel

Kaynak: Adıgüzel, Y. (2018). Göç Sosyolojisi. s.20.

Tablo 1’de görüldüğü üzere göç çeşitli kriterler altında gerçekleşmektedir. Ülkemizin içerisinde bulunduğu göç dalgasının ana aktörü olan Suriyeli göçmenlerin göç amaçları ekonomik değildir. Savaş temelli ortaya çıkan ekonomik yoksulluk etkilidir. Göçü tetikleyen unsurlar, sosyal-politik gerçekliklere dayandığı için yerlerinden edilen Suriyeli göçmenler zorunlu göç kategorisi içerisine girmektedir. Hukuki statüleri geçici koruma olarak belirlenen Suriyeli göçmenlerin geri dönme niyetleri, Suriye’nin durumu ve Türkiye’ye yerleşen bireylerin burada çoğalan nesli üzerinden değerlendirildiğinde sürekli göç başlığı altında ele alınabilir. Statü olarak Suriyeli göçmenler Türkiye’nin açık kapı politikası sebebiyle yasal göçmenlerdir. Bunun yanı sıra 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye doğru başlayan göç dalgası boyut olarak kitlesel göç özelliği taşımaktadır.

Göç; oluşum nedenleri, süresi, mesafeye göre de sınıflandırılmıştır. Oluşum nedenlerine göre; gönüllü ve zorunlu göç, süresine göre; mevsimlik ve sürekli göç, mesafeye göre; iç ve dış göç olmak üzere ayrılırlar. Göç çeşitleri, itici ve çekici faktörlerin devreye girmesiyle de kategorize edilirler. Örneğin gönüllü göç, gidilen yerin imkânlarının bulunulan yerden daha iyi olması sebebiyle gerçekleştirilebilir (eğitim, sağlık gibi alanlar vs.). Zorunlu göçse daha farklı değişkenleri içerisinde

barındırmaktadır. Tezin örnekleme açısından odaklanacağımız tür zorunlu göçtür. Zorunlu göç, 20. yüzyıl başta olmak üzere, 21. yüzyılın ilk yılları içerisinde önemli bir konu hâline gelmiştir. Çatışmalar, zulüm, siyasi propagandalar, ekonomik yoksulluk ve afetler sebebiyle birçok kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. “İki dünya savaşı, sömürgecikten kurtulma savaşları, Soğuk Savaşın vesayet çatışmaları, savaş sonrası Balkanlar, Afrika ve Kafkaslarda yaşanan çatışmalar, terörizmle mücadele bağlamında Afganistan ve Irak’taki işgaller, Güney Asya ve Ortadoğu’da topraklara ilişkin milliyetçi iddialar ve devletlerin bölünmesi, otoriter rejimler, insan hakları ihlalleri, geniş çaplı kalkınma projeleri, fırtına, tsunami ve iklim değişikliği sebepleriyle yaşanan çevre felaketleri insanların başka yerlerde koruma arama sebebiyle yaşadıkları toplumları terk etmesine yol açmıştır” (Betts, 2017:13). Göç, daima yaşam şartları açısından durumun kötü olduğu yerlerden iyi olduğu yerlere doğru yapılmaktadır. Kitlemel göçlere sebebiyet veren savaş, ölkemize yapılan yoğun göçün en önemli sebebidir.

1.1.3. Göç Çeşitleri

a) Yasal Açıdan Göç Çeşitleri

Düzenli Göç: Menşe ölkeden çıkışı ve ev sahibi ölkeye seyahati, transit geçişi ve girişi düzenleyen kanun ve yönetmeliklere uygun olarak insanların olağan ikamet yerinden yeni bir ikamet yerine gitmeleri durumudur (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 26). İzinle ve yasal kanallarla gerçekleşir.

Düzensiz Göç: Kişilerin yasadışı yollarla hem kendi ölkelerinin, hem transit geçtikleri ölkenin hem de seyahat ettikleri asıl ölkenin sınırlarını aşması ya da yasal yollarla giriş yaptıkları ölkede yasal kalış sürelerini ihlal etmeleri durumudur (URL3). Gönderen, transit ve kabul eden ölkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen hareketliliklerdir. Düzensiz göç konusunda açık veya genel kabul gören bir tanım yoktur. Hedef ölkeler açısından, göç düzenlemeleri uyarınca gerekli olan izin veya belgelere sahip olmadan bir ölkeye giriş yapmak veya bir ölkede kalmak veya çalışmak anlamına gelmektedir. Gönderen ölkeden ise örneğin, bir kişinin geçerli bir pasaportu veya seyahat belgesi olmadan uluslararası bir sınırı geçmesi veya ölkeden ayrılmak için idari koşulları yerine getirmemesi gibi

durumlarda düzensizlik söz konusudur. Ancak, “yasadışı göç” terimini göçmen kaçakçılığı ve insan ticaretiyle kısıtlamak gibi bir eğilim söz konusudur (IOM, 2011: 26). Düzensiz göç; transit, mekik ve sığınmacı göçlerini de kapsar. Transit göç; asıl ulaşılacak istenen ülkeye giderken başka bir ülkede geçici bir süre için kalınmasına (Afgan bir göçmenin Türkiye üzerinden Avrupa’ya göç etmesi gibi); mekik göç ise belirli bir süre için bir ülkeye gidip bir süre sonra geri dönülmesi döngüsüne (Ukrayna-Türkiye arasındaki bavul ticareti gibi) vurgu yapmaktadır (Yılmaz, 2014: 1687).

b) Mesafesine Göre Göç Çeşitleri

Mesafesine göre göçler iç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılır. İç göç: Ülke sınırları içerisinde gerçekleşen sürekli ya da geçici nitelikteki göçlerdir. Ticaret ve sanayinin geliştiği bölgeler, verimli tarım alanları, zengin maden yataklarına sahip alanlara yapılır. Dış göç: Ülke dışına gerçekleşen sürekli ya da geçici nitelikteki göçlerdir.

c) Oluşum Süreçlerine Göre Göç Çeşitleri

Oluşum sürecine göre göçler, gönüllü ve zorunlu olmak üzere ikiye ayrılır. Gönüllü göçler, insanların bulundukları alanı kendi iradeleri ile terk etmeleridir. Bu göçlerin oluşumunda çekici faktörlerin etkisi vardır. Gönüllü göçe neden olan çekici faktörler: insanların içinde bulunduğu standartları yükseltme isteği, daha iyi eğitim alma isteği, sağlık alışveriş gibi sosyal hizmetlerden daha iyi yararlanma isteği, kariyer yapma isteği, daha yüksek ücretli bir iş bulma isteği, kişisel özgürlük ve inançları daha iyi yaşama isteği, arkadaş, aile, akraba ve aynı kültürdeki insanlarla birlikte olma isteğidir. Zorunlu göçler: İnsanların bulundukları yeri kendi iradeleri dışında terk etmeleridir. Bu göçlerin oluşumunda itici faktörlerin etkisi vardır. Zorunlu göçe neden olan itici faktörler: Savaşlar, doğal afetler, sosyal hizmetlerin yetersizliği, temel ihtiyaçların karşılanmasındaki zorluklar, işsizlik, dini, siyasi ve etnik baskılar, güvenlik ihtiyacı, baraj ve yol yapımı gibi devlet planlarının etkisi olan faktörlerdir.

Zorunlu göç genellikle ekonomik ve siyasi temelli olarak okunmaktadır. Yerlerinden edilmiş bireyler, zorunlu olarak göç etmiş, daha doğrusu ettirilmişlerdir.

Petersen'e (1958) göre zorlama göç: Göç eden birey veya grupların kendi rızalarıyla değil başka bir kişi, grup ya da sosyal yapının baskısı sonucu yaptığı mekân değişikliğidir (Çağlayan, 2006: 75-77). Zorunlu göç içerisinde çeşitli kategoriler barındırır. Mülteciler, göç olgusunun failleridir. Gittikleri yerde “yerliler”in gözleri daima onların üzerindedir. Betts'e (2017: 21-27) göre zorunlu göç kategorileri; çatışma kaynaklı yerinden edilme, kalkınma sebebiyle ülke içi göç (DIDR), çevresel yerinden edilme olmak üzere üç kategoride ele alınabilir.

Çatışma Kaynaklı Yerinden Edilme: Siyasi yargılamayla karşı karşıya olan ya da çatışmadan kaçan kişiler bir ulusal sınır aşmaktansa kendi ülkelerinin başka bir bölgesine gitmeyi tercih edebilirler. Ülke içi mülteciler “silahlı çatışmanın etkileri, genel şiddet durumları, insan hakları ihlalleri, doğal ya da insan kaynaklı afetler sebebiyle evlerini ya da yaşadıkları yerleri terk etmek ya da kaçmak zorunda kalan ancak herhangi bir sınır aşmayan kişileri ya da grupları ifade eder (Betts, 2017:22). Hukuken “yerinden edilme” olarak adlandıran bu insan akınları, silahlı çatışmanın kör kurşunlarından, bombalarından, şiddetten, yağmadan, tecavüzden, saldırıdan kaçmak amacıyla olmaktadır. Yer değiştirme ülke içinde olabileceği gibi, ülke dışına da olmaktadır (Ertuğrul, 2017: 154). Yerinden edilme doğal olarak, kişilerin ülke içinde ve dışında gündem olmasına sebep olmuştur. İçeride güvenliği sağlayamayan yönetime dışarıdan müdahâleyi imkânlı hâle getirmiştir. BM insani yardım koordinatörleri tarafından 2006 yılından beri çatışma nedeniyle yerlerinden olan kişilerden BMMYK sorumlu olacak, gıda ve beslenmesiyle ilgili olarak da UNICEF sorumlu olacak kararı alınmıştır. Yabancı devletlerin yerlerinden edilmiş kişilere karşı yerlerine getirdikleri sorumluluklar ev sahibi ülkenin izni ile gerçekleşmektedir.

Kalkınma Sebebiyle Ülke İçi Göç (DIDR): Arazi kullanımında bir değişiklik ile doğrudan ya da dolaylı olarak yaşadıkları yerin imkânlarının değişmesi ve evlerini terk sebebiyle gerçekleşmektedir. Genellikle bunlar ülkelerin çıkarları doğrultusunda küresel politikada oynadıkları rollerle alakalı, birer kalkınma projesidirler. En sık görülen sebebi sulama ve hidroelektrik üretimi için kırsal kesimdeki köylüleri su altında bırakan baraj inşaatlarıdır. Ancak maden çıkarma, toprak koruma, şehir kalkınma projeleri ve ulaştırma projeleri gibi başka kalkınma projeleri de kişilerin yerlerinden olmalarına sebep olabilir.

Çevresel Yerinden Edilme: İklim değişikliğinin neden olduğu zorunlu göçlere örnektir. Küresel ısınma, deprem, çığ, kuraklık, fırtına, hortum vb. nedenlerle kişilerin gerek devlet aracılığıyla gerekse kendi kararlarıyla evlerini terk etmelerini işaret eder (Betts, 2017: 24).

d) Süresine Göre Göçler

Süresine göre göçler, mevsimlik (geçici) göçler ve sürekli göçler olmak üzere ikiye ayrılır. Mevsimlik (geçici) göçler: İnsanların tarım, hayvancılık ve turizm gibi faaliyetler nedeniyle yer değiştirmeleridir. Sürekli göçler ise insanların siyasi, sosyal, ekonomik ve doğal nedenlerle bulundukları yeri sürekli terk etmeleridir. Gönüllü ya da zorunlu sebeplerden ötürü meydana gelebilir.

Göç kategorilerini oluştururken önemli olan, itici ve çekici etkenleri doğru okumaktır. Ülkemizde bulunan “geçici koruma altındaki bireyler”, uluslararası koruma altındaki bireyler” zorunlu göç kategorisine girmektedirler. Genel olarak mülteci, sığınmacı olarak adlandırılırsalar da uluslararası hukukta her durumun kendine özgü statükosu bulunmaktadır.

1.1.4. Yasal Mevzuat ve Statüler

Ad verme, ad verilenin varlığını temsil etmektedir. Göç eden kişilerin adlandırılması da toprak üzerindeki temsiliyetlerinin göstergesidir. Göç söz konusu olduğunda toplumsalın içerisinde yer alan ve hayatın her alanında kendisine “yer açma”ya çalışan göç eden kişi, gerek yasal gerekse yasal olmayan (gündelik kullanımda) tanımlamalarla kendisine yer edinir. Devletin, kanunların, hukukun vermiş olduğu statü, kazanılmış statüdür. Kazanılmış statüler toplumsallaşma ile gerçekleşir. Statü, kimlik üreten bir mekânizma olduğu için göç eden bireyleri tanımlayıcı, tanıtıcıdır. Bu tanımlamalar, kişiye hukuken hak ve sorumluluk yüklediği gibi gündelik hayatta da beklentilere sebep olmaktadır. Bireyin, toplumun içerisindeki konumunu belli olur. Ona göre davranılır ve ilişki kurulur. Bilinmeyen korkutuculuğu ve tereddütü yerine bilinenin tanınabilirliği ortaya çıkar. Türkiye’ye göç edenler için de yasal tanımlamalar mevcuttur. Suriyeliler; mülteci, sığınmacı, göçmen, misafir gibi farklı şekilde isimlendirilmektedirler. Bu kavramların her biri birbirinden farklıdır ve statüler değiştikçe hukuksal anlamda farklılıklar ortaya

çıkılmaktadır. İsimlendirme yanlış olduğunda sorunların çözümünde de zorluklar yaşanmaktadır. Göç argümanlarına bakacak olursak, birer hukuksal kavram olan; mülteci, sığınmacı, göçmen, toplu sığınma/misafir/geçici koruma, şartlı mültecinin kimler olduğunu görebiliriz.

1.1.4.1. Mülteci

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 14 Aralık 1950 tarihli ve 429 (V) sayılı kararıyla toplanan konferansta kabul edilen ve 28 Temmuz 1951 tarihinde Cenevre’de imzalanan (43. Maddeye uygun olarak 22 Nisan ayı 1954 tarihinde yürürlüğe giren) Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’ye göre mülteci kavramına şöyle bir tanım getirmiştir:

“İrkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korunmasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” mültecidir (TBMM, Mültecilerin Hukukuna Dair Sözleşme) (Aktaran: Koyuncu, 2014: 23).

Mülteciler, yargılanma, ırk, din, millet ya da sosyal bir gruba ait olma konusunda sağlam gerekçelere sahip bir korku sebebiyle o ülkenin korunmasından faydalanamayan ve kendilerini ülkelerinin dışında bulan (1951 Mülteciler Statüsü Sözleşmesi Madde 1a) kişilerdir. Zulüm ya da çatışmadan kaçtıkları ve sınırları aştıkları için genellikle gayriresmi olarak insan hakları ihlallerinin görünür hâle geldiği insanlar olarak anılır ve ülkeden kaçan mülteci sayısı o ülkenin insan haklarına ne oranda saygı gösterdiğinin de bir göstergesi olmuştur (Betts, 2017:19). Mülteciler sıklıkla, kamplarda ya da kendilerine komşu olan ülkelere yaşamlarına devam ederler.

1951 tarihli “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme”, mülteciler açısından bir “karma haklar statüsü” niteliği taşımaktadır. Sözleşmede taraf devletlerin, mültecilere; mülkiyet edinme (md. 13), çalışma (md. 17) ve iş yeri açma

(md 18) hakları açısından yabancılara tanıdıkları haklardan farklı muamelede bulunamayacakları; eğitim (md. 22), hukuk mahkemelerine müracaat, adli (md. 16) ve sosyal yardım ile işe konusunda (md. 23) ise vatandaşlarına sağladıkları hakların aynısı ile muamelede bulunmakla yükümlü oldukları belirtilmiştir (Aktaran: Koyuncu, 2014: 23). Bu kişiler Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazananlardır. “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” (1967 Protokolü ile değişik Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi, 1A(2) Maddesi).1951 Mülteci Sözleşmesi, Madde 1(2)’deki mülteci tanımına ilaveten, 1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi bir mülteciyi ‘kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler’ olarak tanımlar. 1984 Cartagena Bildirisinde benzer şekilde, mültecilerin “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için” ülkesinden kaçan kişileri de kapsadığını belirtir (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü, 2013: 65).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, New York Protokolü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AHİS), BM, Ekonomik, Sosyal ve kültürel haklar sözleşmesi (ESKHS), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), “Çocuk Hakları Sözleşmesi”, “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” de mülteci ve sığınmacıların haklarını koruma altına alan uluslararası belgelerdir (Aktaran: Koyuncu, 2014: 23). New York Bildirgesi “mülteciler ve göçmenlerin aynı evrensel insan haklarına ve temel özgürlüklere sahip olduklarını” belirtirken, Küresel Göç Sözleşmesi için özetlendiği üzere, ikisi arasında bir ayrım yapılmıştır: Göçmenler ve mülteciler, ayrı yasal çerçevelerle yönetilen ayrı gruplardır. Sadece mülteciler, uluslararası mülteci yasası tarafından tanımlanan özel uluslararası koruma hakkına sahiptir (IOM World Migration Report 2020, s. 293).

Türkiye Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmeyi “Avrupa’da meydana gelen olaylar” coğrafi şartı ile sınırlı olarak onayladığı gibi Cenevre Sözleşmesi ile netleşen coğrafi sınırlama ilkesini sürdürmeyi uygun görmüştür (Aktaran: Koyuncu, 2014: 24). Coğrafi sınırlandırma ve sınır konusu toprak parçasını paylaşanlar açısından önemlidir. Bu sınırlama, statü ve belirli bir temsil yeteneğini yabancılara verme açısından önemlidir. Avrupa ibaresinin geçişi ile ülkemizdeki Suriyeliler mülteci olarak tanımlanmamaktadırlar. Suriyeliler özelinde sürekli gündeme gelen “şimdi onlara ne diyeceğiz? sorusu tanımları irdeleyerek cevap bulmaktadır.

1.1.4.2. Sığınmacı

Sığınmacı kavramı, kendi ülkesini terk ederek üçüncü bir ülkeye gidip, sığınma talebinde bulunan kişi anlamına gelmektedir. Sığınmacı, mülteci olduğu iddiasıyla ülkesini terk eden ama mültecilik statüsü başvurusu sonuçlanmamış (soruşturma safhasındaki) kişi olarak tanımlanabilir. Mülteci ise sığınma başvurusu kabul edilen kişidir (Koyuncu, 2014: 24-25). Aslında sığınmacı hakkında henüz bilgi sahibi olunamamış ve araştırılan kişidir. O bir nevi arada kalmış kişidir. Henüz hak ve yükümlülükleri olmayan ve belirli bir statünün insanı olmayandır.

Türkiye’nin Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’ye ilişkin coğrafi temelli çekinceye (Avrupa’da meydana gelen olaylar) muhatap olup, üçüncü ülkelere iltica etmek üzere Türkiye’den uluslararası koruma talebinde bulunan yabancı şeklinde tanımlanmıştır. Ülkemizdeki Suriyeliler sığınmacı statüsünde de değildirler. İlgili ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik başvurusunun sonucunu bekleyen kişidir (Çiçekli, 2009:49). Sığınmacı: zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişidir. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler temelinde ülkede kalma izni verilmemişse, bu kişiler ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler (IOM, Göç Terimleri

Sözlüğü, 2013: 74). Sığınmacılara ne mülteci ne de göçmen olarak bakılır ve onlara bazı kaynaklarda “ara insan” denilmektedir.

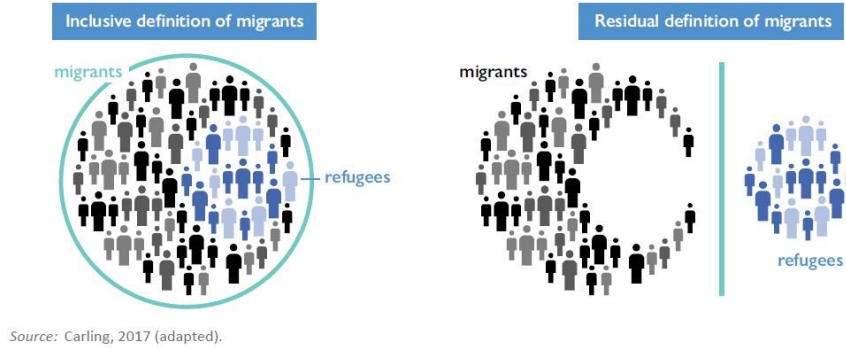
1.1.4.3. Göçmen

Çalışma içerisinde en çok dikkat çeken ve odaklanılan kavramlardan birisi de göçmendir. Göçmen; mülteci tanımında bulunan nedenlerin dışında, çoğu zaman ekonomik gerekçelerle veya içinde bulunduğu sosyal ortamın hoşnutsuzluğu nedeniyle ülkesini gönüllü olarak terk ederek başka bir ülkeye, yasal ve yasadışı yollarla giden, orada yaşayan yabancısıdır (Koyuncu, 2014: 25). Evrensel olarak kabul edilmiş göçmen tanımına rastlayamayız. Bireyin göç etme kararını özgür olarak aldığı kanısı yaygındır. Kendilerini geliştirmek, sosyal ve maddi koşullarını daha iyiye taşımak isteyen bireysel ya da aileleriyle başka ülkeye ya da bölgeye giden kişileri ifade eder.

Göçmenlikte gönüllülük esas alınsa da gönüllülük dışı göç ettirilen, devlet eliyle iskan ettirilen, yerleştirilen topluluklar da vardır. Göçmenler gittikleri ülkelere göre iç hukuktan yararlanarak başka statüler de elde edebilirler. Mültecilik ve göçmenlik arasındaki temel farkın niyet olduğunu söyleyen akademisyenler, göçmenliği “zorunlu olmayan” durumlarla ilişkilendirmektedirler. Daha çok insani zorda kalmışlık üzerinden düşünülen ve buna odaklanılan tanımların oluşturulduğu arenalar göçmenleri mültecilerin karşısında daha refah içinde olmakla ayırt etme yoluna giderler. Kaynaklara göre; ülkemizdeki Suriyeliler, mülteci statüsüne girmedikleri gibi göçmen statüsüne de girmemektedir. Fakat, tezin başlığında da gördüğümüz gibi, hukuksal anlamdaki kargaşayı önlemek için, görüşme yapılan kişileri göçmen olarak ele almaktayız. Araştırma sosyolojik düzlemde devam ettiği için hukuksal statülerin tartışılmaması çalışmayı anlaşılabilir kılmıştır. Araştırmada statüyle ilişkili farklılıklar değil, benzerlikler aranmaktadır. Yola çıkan herkes göçmendir. Göç eden kişi vardığı topraklar üzerinde statü sahibi olur. Bunun sebeplerinden en önemlilerinden birisi de hukuki açıdan hak talep etmeleri ve korunmasından taraf devletlerin sorumlu olmasıdır. Şekil 1’de göçmenin kim olduğu, IOM World Migration Report 2020, tarafından gösterilmiştir.

Şekil 1: Göçmen Ne Demektir?

Figure 1. What does "migrant" mean?

Kaynak: International Organization for Migration (2019). World Migration Report 2020, Geneva: International Organization for Migration, s. 294.

Şekil 1'e göre; New York Bildirgesi "mülteciler ve göçmenler aynı evrensel insan haklarına ve temel özgürlüklere sahip" olduğunu belirtirken, Küresel Göç Sözleşmesi'nde özetlendiği gibi ikisi arasında bir ayrım yapılmıştır: Göçmenler ve mülteciler, ayrı yasal çerçevelerle yönetilen farklı gruplardır. Yalnızca mülteciler, uluslararası mülteci hukukunda tanımlanan özel uluslararası korumadan yararlanma hakkına sahiptir. Bu iki sözleşme, menşe ülkelerinin dışında yaşayan mülteci olmayan insanlar olarak "göçmenler" hakkında artık bir anlayış benimsemektedir. Mülteciler: olmama özelliği ile birleşmiş artık insan kategorisi içindedirler. Buna karşın, Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü, menşe ülkesi dışında ikamet eden herhangi bir kişinin göçmen olduğuna dair bir tanım kullanır (World Migration Report 2020: 294). Artık insan olarak mülteciler, geldikleri ve geçici olarak barındıkları ülkede yararlı bir işlev görmezler, yeni toplumsal bünyeye asimile olmazlar, olmaya niyetlenseler bile bu gerçekçi bir hedef değildir; bulundukları yerden yani mezbelelikten geri dönemezler, ileri de gidemezler, gitseler de en fazla ücra köşelere giderler (Bauman, 2018: 94). Kitlesele göçle ülkelerini değiştiren göçmenler her dönemde belirli şekilde muamele görmüşlerdir. Kitlesele göç hiçbir şekilde yeni bir fenomen değil; modern yaşam şeklimiz gereksiz insanların (ekonomik ilerlemeye bağlı olarak, yerel anlamda lüzumsuz -fazladan ve istihdam edilemez- ya da toplumsal/politik dönüşümler ve bunu izleyen güç mücadelelerinin sebep olduğu huzursuzluk, çatışma ve ihtilafların bir sonucu olarak reddedilen, yani

yerel anlamda hoş görülemez insanların) üretimini de içerdiğinden modern döneme başından bu yana eşlik etmektedirler (Bauman, 2018a: 10-11).²Bahsedilen ve artık insan olarak adlandırılan, aynı zamanda modernitenin safrası ve yersiz yurtsuz nüfus fazlası mülteciler, dünya düzeni içerisinde statüsel olarak da sosyal olarak da dışlanmaktadır.

1.1.4.4. Toplu Sığınma/Misafir/Geçici Koruma

Türkiye’yi yakından ilgilendiren ve hukuki anlamda yeni bir kavram kullanmayı gerekli kılan Suriye göçü sonrasında Geçici Koruma statüsü ortaya çıkmıştır. 2011 yılında patlak veren ve birçok insanın öldüğü, işkence gördüğü, göçe zorlandığı zaman diliminde Türkiye, dünya üzerinde en çok göç alan ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye’nin izlemiş olduğu açık kapı politikası içte ve dışta bir takım reflekslerin, siyasi manajların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Hâl böyleyken “içeri alınan yabancılar” için yasal bir tanımlama gerekmiştir. Bu gerekliliğin sonucu olarak Suriye’den Türkiye’ye gelen kişilere geçici koruma statüsü verilmiştir. 1994 Yönetmeliği, Suriye kriziyle ortaya çıkan kitlesel göç karşısında güncellikten uzak kalmış ve bu durum TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından hazırlanan Ülkeler Hakkında İnceleme Raporu’nda da ifade edilmiştir (2012:4). Bu bağlamda 30.03.2012 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından “geçici koruma” tanıyan ve kampların yönetimine ilişkin düzenlemeler içeren, 62 sayılı “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Giden Suriye Arap Cumhuriyeti’nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına Dair Yönerge” yayımlanmış, ancak bu yönerge kamuoyuyla paylaşılmamıştır (Koyuncu, 2014:27). Geçici koruma, ülkelerine geri dönemeyen üçüncü ülke kişilerinden kaynaklanan kitlesel bir akının meydana gelmesi ya da derhâl meydana gelebilecek olması durumunda, özellikle söz

² Richard Senett söyleşisinde, göçmenlerin sömürü nesnesi olduğunu şu şekilde açıklamaktadır: Göçmenler her zaman işinizi alırlar. Daha ucuzdurlar. Evet, bu doğru ama İngiltere’de 19’uncu yüzyıldan beri bir doğru. Bu konuda birçok yaklaşım var. Bunlardan biri, eğer emeği düzenleyen bir sosyalist devletin yoksa o zaman sömürü vardır. Bana kalırsa göçmenler/sığınmacılar sömürünün nesneleri. Onlar göçmek zorunda kalmaları onların hatası değil. Göçmek zorundalar, eğer bir hayat istiyorlarsa göçmeleri gerekiyor. Dolayısıyla o açıklama aslında sömürüni saklıyor. Sorun şu ki Anglo-Sakson dünyada biz sömüren işverenleri değil, mültecileri suçluyoruz, onları sorun olarak görüyoruz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2020/02/18/richard-sennett-hukumet-planim-var-dediginde-sehir-olmeye-baslar> Erişim Tarihi: 18.02.2020.

konusu kişilerin ya da koruma gerektiren kişilerin ya da koruma gerektiren diğer kişilerin yararına olarak, bu kişilere acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla sağlanan istisnai nitelikte bir prosedürdür (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 20). 2004 tarihli 100 nolu Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararına göre kitlesel sığınmanın varlığından söz edebilmek için uluslararası bir sınıra doğru dikkate değer sayıda insan hareketliliğinin olması, bu hareketliliğin hızlı bir varışla devam etmesi, ev sahibi (karşılaman) devletin yakın dönemde mevcut bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hâle gelmesi gerekmektedir. Bu unsurları içeren kitlesel akının süregelir hâle gelmesi durumunda geçici koruma sağlanmaktadır (Adıgüzel, 2018: 15). Devlet geri göndermeme ilkesini statülerle çözüm yoluna kavuşturur. Geçici korumanın temel unsurları olan; güvenli topraklara erişim, geri gönderme yasağının uygulanması, temel ve acil insani yardımların karşılanması göç edilen devlet tarafından sağlanır. Suriyelilerin geçici koruma altındaki bireyler olarak tanımlanması, Türkiye’deki Suriyelilere yasal dayanak sağlamış ve hukuka tabii kılmıştır. Geçici koruma statüsü misafir statüsü olarak da adlandırılmaktadır çünkü bu yasal tanımlamaya göre ülkemize gelen Suriyelilerin geri döneceği varsayılmaktadır. Fakat günümüzde yapılan saha araştırmaları göstermektedir ki (TÜRKSAM, 2018 Raporu ve Biner, Soykan 2016 Raporu) Suriyeli hâlk, misafir olmaktan çıkmış ve yerleşmeye başlamıştır.

1.1.4.5. Şartlı Mülteci

04.04.2013 tarihli 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Kanuna göre, uluslararası koruma çeşitleri içerisinde mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma yer almaktadır. Sığınma tanımı ve kapsamını tanımlayan yeni kanunda, eski mevzuatın getirdiği Avrupa’dan gelenleri “mülteci” olarak tanımlayan kavramı benimsemiştir (madde 61). Eski mevzuatta Avrupa dışından gelenler “sığınmacı” olarak tanımlanıyorken, yeni kanun bu sığınmacılar için “şartlı mülteci” kavramını kullanmayı uygun görmüştür (Koyuncu, 2014:27). YUKK’a göre şartlı mülteci Avrupa ülkeleri dışındaki olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu

ülkenin korunmasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya denir. Bunun yanı olaylar sebebiyle önceden yaşadığı ikamet ettiği ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen, söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir (Adıgüzel, 2018:6). Avrupa ülkelerin dışından meydana gelen olaylar ibaresi statünün belirlenmesinde etkindir.

Şartlı mülteciler gidecekleri yere yerleştirilinceye kadar Türkiye’de kalmalarına izin verilir. Yine burada da coğrafi konumlandırma önemlidir. Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkum olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza ve muameleye maruz kalacak uluslararası veya ilke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir (madde 63).

1.1.5. Türkiye’de Göç Süreci ve İstatistikler

Dünya son on yılda yoğun göç akımlarına sahne olmaktadır. Birleşmiş Milletlerin yabancı devlet vatandaşlığı ve yabancı devlette doğum yeri kayıtlarını baz alarak hazırladığı raporlar, 1960 yılı itibari ile dünyada 75 milyon göçmen olduğunu söylemektedir. Bu rakam 2000 yılında 175 milyonu bulmuştur (IOM, World Migration Report Series, 2005: 379). Bugün ise BM’nin verilerine göre yaklaşık 275 milyon göçmen olduğu tahmin edilmektedir (URL 4). Bu kişilerin 25 milyonunu mülteciler oluşturmaktadır. Çoğunlukla zulme uğrayan, uğrama riski bulunan, şiddet gören insanlar zorunlu olarak vatanlarından ayrılıp başka yerlere göç etmektedirler. Bu zorunlu göçün en uğrak coğrafyalarından birisi de Türkiye’dir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 31 Aralık 2019 Raporu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019 verilerine göre; 2018 yılı itibarıyla 82 milyon 3 bin 882 kişi olan ülke nüfusu, 1 milyon 151 bin 115 kişi artarak 2019’da 83 milyon 154 bin 997 kişiye ulaşmıştır. Yüksek Komiserliğin rakamlarına göre Türkiye’de 3.6 milyon Suriyeli, 170 bin Afganistanlı, 142 bin Iraklı, 39 bin İranlı, 5700 Somalili ve 11.700

farklı ÷lkelerden m÷ltesi ve m÷lteilik talebi olan toplamda 4 milyon kişi yaşamaktadır (URL 5). 2018 verilerine g÷re; ilk 5 m÷ltesi kaynak ÷lkesini Suriye, Afganistan, Myanmar, Somali ve Sudan oluştururken, m÷ltesi ağırlayan ilk 5 ÷lkenin ise T÷rkiye, Pakistan, Almanya, İran ve Uganda olduğı g÷r÷lmektedir. G÷çler genellikle doğıudan batıya ve g÷neyden kuzeye doğıru olmuştur. G÷ç÷n standart y÷n÷ bizlere, g÷ç edenlerin nerelerden geçtiğini, nereleri neden tercih ettiğini açıklama fırsatı sağılamaktadır. T÷rkiye, ana g÷ç yollarının kavşağında bulunmaktadır. Bu sebeple transit ÷lke hâlini almıştır. 51 milyon g÷çmen sayısı ile d÷nyanın en fazla g÷çmen barındıran ÷lkesi ABD iken, en (fazla m÷ltesi statüsünde insan) barındıran ÷lke T÷rkiye'dir (Adıg÷zel, Yenişafak Gazetesi, URL 6). BM Raporlarına g÷re; 3 milyon 576 bini geçici koruma altındaki Suriyeliler olmak ÷zere, 5 milyon 877 bin uluslararası g÷çmen (÷lke n÷fusunun %7'si) bulunmaktadır.

Geçici Koruma:

Şekil 2: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden Suriyeli göçü büyük bir dikkat çekmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu havzaya çeşitli ülkelerden insanlar göç etse de yoğunluğu Suriye'den gelenler oluşturmaktadır. Bunun sebepleri arasında Türkiye'nin komşu ülke olması, yakın coğrafyada bulunması ve müslüman ülke olmasının baskın neden olduğu görülmektedir. 2011 yılından bugüne bariz artışlar gösteren göç dalgası 2021 yılına gelindiğinde sürekliliğini korumaktadır. 2021 yılı Ocak ayı verilerine göre; Türkiye'de 3 milyon 643 bin 769 geçici koruma statüsü adı altında Suriyeli birey bulunmaktadır. Veriler incelendiğinde 2020 yılına oranla geçici koruma statüsüne sahip kişi sayısı 2.399 artmıştır.

Şekil 3: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İl Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Türkiye’de bazı illerde geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısının hem fazla olduğu hem de gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Genellikle yapılan çalışmalarda araştırma sahası olarak bu iller örneklem seçilmektedir. 518,930 kişiyle en fazla Suriyeli bireyi barındıran il İstanbul’dur. Ardından Gaziantep (450.016), Hatay (433.972), Şanlıurfa (421.676), Adana (252.382) gelmektedir. Devamında ise Mersin (222.696), Bursa (178.386), İzmir (147.623), Konya (118.034), Kilis (105.635) bulunmaktadır.

TÜİK tarafından Türkiye’nin nüfusu son olarak 83 milyon 154 bin 997 olarak açıklanmıştır. 6 Ocak ayı 2021 tarihine göre; geçici koruma altına alınan kayıtlı Suriyelilerin Türk nüfusuna oranı ülke genelinde %4,38’dir (Mülteciler Derneği Raporu, 2020). Bunun yanı sıra Hatay, Adana, Kilis, Kahramanmaraş’ta Geçici Barınma Merkezleri bulunmaktadır. Suriyelilerin %98,3’ü kamp dışında ve şehirlerde yaşamaktadır. Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin illere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şekil 4: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURİYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURİYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURİYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURİYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ
TOPLAM		3.643.769	83.154.997	4,38%	TOPLAM		3.643.769	83.154.997	4,38%
1	ADANA	252.382	2.227.940	11,28%	42	KAHRAMANMARAS	92.912	1.154.301	8,05%
2	ADYAMAN	22.138	626.465	3,55%	43	KARABÜK	1.152	248.458	0,46%
3	AFYONKARAHİSAR	11.061	729.483	1,52%	44	KARAMAN	819	253.279	0,32%
4	AGRI	1.249	536.199	0,23%	45	KARS	189	285.610	0,07%
5	AKSARAY	3.682	416.367	0,88%	46	KASTAMONU	3.040	379.405	0,80%
6	AMASYA	1.004	337.800	0,30%	47	KAYSERİ	78.899	1.407.409	5,61%
7	ANKARA	99.791	5.639.076	1,77%	48	KIRIKKALE	1.869	283.017	0,66%
8	ANTALYA	2.745	2.511.780	0,11%	49	KIRKLARELİ	974	361.836	0,27%
9	ARDAHAN	118	97.319	0,12%	50	KIRSEHIR	1.628	242.938	0,67%
10	ARTVIN	41	170.875	0,02%	51	KILIS	105.625	142.490	74,13%
11	AYDIN	7.990	1.116.972	0,72%	52	KOCATEPE	55.241	1.953.635	2,83%
12	BAI İNKŞİR	4.825	1.228.620	0,39%	53	KONYA	118.034	2.232.374	5,29%
13	BARTIN	299	198.249	0,15%	54	KÜTAHYA	2.025	579.257	0,35%
14	BATMAN	15.504	608.659	2,55%	55	MALATYA	30.279	308.165	3,78%
15	BAYBURT	23	84.843	0,03%	56	MANİSA	13.666	1.440.611	0,95%
16	BİLECİK	627	219.427	0,29%	57	MARDİN	88.974	838.778	10,61%
17	BİNGÖL	1.039	279.812	0,37%	58	MERSİN	222.696	1.840.425	12,10%
18	BITLİS	1.243	348.115	0,36%	59	MİĞLA	11.280	983.142	1,15%
19	BOLU	3.858	216.126	1,78%	60	MİS	1.597	408.809	0,39%
20	BURDUR	8.176	276.796	2,95%	61	NEŞEHİR	11.416	303.010	3,77%
21	BURSA	178.388	3.056.120	5,84%	62	NİĞDE	5.886	362.861	1,62%
22	ÇANAKKALE	5.338	542.157	0,98%	63	ORDU	918	754.198	0,12%
23	ÇANKIRI	797	195.789	0,41%	64	OSMANIYE	47.687	538.759	8,85%
24	ÇORUM	2.996	530.864	0,56%	65	RİZE	1.100	343.212	0,32%
25	DE NİZLİ	12.870	1.037.288	1,24%	66	SAKARYA	15.438	1.029.680	1,50%
26	DIYARBAKIR	23.428	1.756.353	1,33%	67	SAMSUN	7.490	1.348.542	0,56%
27	DÜZCE	1.759	392.166	0,45%	68	SİRT	4.431	330.280	1,34%
28	EDİRNE	1.065	413.963	0,26%	69	SİNOP	706	218.243	0,32%
29	ELAZIĞ	12.285	591.098	2,08%	70	SİVAS	3.559	638.956	0,56%
30	ERZİNCAN	118	234.747	0,05%	71	SANLIURFA	421.676	2.973.614	20,34%
31	ERZURUM	1.138	762.062	0,15%	72	SİRNAK	14.991	529.618	2,83%
32	ESKİŞEHİR	5.469	887.475	0,62%	73	TEKİRDAĞ	12.488	1.055.412	1,18%
33	GAZİANTEP	450.016	2.069.364	21,75%	74	TOKAT	1.082	612.747	0,18%
34	GİRESUN	226	448.400	0,05%	75	TRABZON	3.472	808.974	0,43%
35	GİYMŞHANE	87	164.521	0,05%	76	U NCELİ	38	84.660	0,04%
36	HAKKARİ	5.152	280.991	1,83%	77	USAK	2.653	376.569	0,72%
37	HATAY	433.972	1.628.694	26,64%	78	VAN	2.145	1.136.757	0,20%
38	İGİİR	91	199.442	0,05%	79	YALOVA	3.905	276.976	1,44%
39	İSPARTA	6.874	444.914	1,55%	80	YOZGAT	5.033	421.200	1,19%
40	İSTANBUL	518.930	15.519.267	3,34%	81	ZONGULDAK	481	596.053	0,11%
41	İZMİR	147.623	4.367.251	3,38%					

*06.01.2021 tarihi itibarıyla

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Geçici koruma kapsamında Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin sayısı nüfusa oranlandığında veriler değişiklik göstermektedir. Nüfus yoğunluğu ve dağılım konuları, bölgesel çözümlerleri yapabilmek açısından oldukça değerlidir. Örneğin; Kilis’in nüfusu 142.490 kişidir. 105.625 kayıtlı Suriyeli vardır. Suriyelilerin nüfusa oranı %74,13’tür. Görüldüğü gibi Suriyelilerin nüfusa oranla en yoğun bulundukları illerin başında Kilis gelir. Bu sebeple Kilis’e “küçük Suriye” denilmektedir. Sınra olan yakınlığı ve tarih boyunca Suriye-Türkiye arasında yapılan evlilikler sebebiyle Kilis’teki Suriyeli (Arap) nüfus çoğunluğunu korumuştur. Suriyelilerin Türk nüfusuna oranla yoğunluğunun en az olduğu şehir ise %0,02 oran ile Artvin’dir. Şehirde 170.875 Türk vatandaşı, 41 Suriyeli bulunmaktadır.

Şekil 5: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Şekil 5'te görüldüğü üzere Türkiye'de bulunan toplam Suriyeli göçmenlerin %2,13'ü geçici barınma merkezlerinde kalmaktadırlar. Suriyeli göçmenlerin geçici barınma merkezlerine göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

Şekil 6: Suriyeli Göçmenlerin Geçici Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı

**GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİNE GÖRE DAĞILIMI
(5 İLDE 7 BARINMA MERKEZİ)**

İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
ADANA (1)	Sarıçam	20.947	20.947
KİLİS (1)	Elbeyli	8.473	8.473
KAHRAMANMARAŞ (1)	Merkez	10.500	10.500
HATAY (3)	Altınözü	2.651	9.398
	Yayladağı	3.537	
	Apaydın	3.222	
OSMANİYE (1)	Cevdetiye	9.422	9.422
Toplam		58.752	
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ DIŞINDA BULUNAN SURIYELİ SAYISI		3.585.017	

*06.01.2021 itibarıyla

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Türkiye'deki Suriyelilerin çoğu Suriye-Türkiye sınırına yakın olan bölgelerden göç etmektedirler. Bu bölgeler yoğun çatışmaların olduğu yerlerdir. İl Göç İdaresi

raporuna göre; Ocak ayı 2021 tarihi itibarıyla 8 ilde 7 geçici barınma merkezinde 58.572 yabancı barınmaktadır. Bunun dışında, geçici barınma merkezleri dışında 3.585.017 geçici koruma sahibi yaşamaktadır. Geçici barınma merkezlerinde, okul öncesi de dahil olmak üzere, okul çağındaki tüm çocuklar için eğitim hizmetleri mevcuttur ve Türk vatandaşlarına verilen standartta sağlık hizmetleri verilmekte; yabancılar için ibadethane oluşturulmakta; ihtiyaçlarını sağlayabilmeleri için market kurulmaktadır. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeli yabancılar için yetişkin eğitim merkezleri de mevcut olup bir mesleği olmayanlara, yeterli beceri kazandırılarak meslek sahibi olmalarına yardımcı olunmaktadır (URL 7).

İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2016 Türkiye Göç Raporu'nda Geçici Barınma Merkezleri: Şanlıurfa (Ceylanpınar, Akçakale, Harran, Suruç, Viranşehir), Gaziantep (İslahiye 1, İslahiye 2, Karkamış, Nizip 1 Nizip 2), Kilis (Öncüpınar, Elbeyli Beşeriye), Hatay (Altınözü, Güveççi, Yayladağı 1, Yayladağı 2, Apaydın), Mardin (Midyat), Kahramanmaraş (Merkez), Adana (Sarıçam), Adıyaman (Merkez), Osmaniye (Cevdetiye), Malatya (Beydağı) illerinde bulunmaktadır. Bu sayı 2021 yılında görüldüğü üzere Geçici Barınma Merkezlerinin sayısının azaltılmasıyla 58.752'ye düşmüştür. 2021 yılında aktif olan barınma merkezleri Adana (20.947) Sarıçam'da olmak üzere 1 tane, Kilis (8.473), Elbeyli'de olmak üzere 1 tane, Kahramanmaraş (10.500) merkezde 1 tane, Hatay (9.4398) Altınözü, Yayladağı, Apaydın'da olmak üzere 3 tane, Osmaniye (9.422) Cevdetiye'de olmak üzere 1 tanedir. Toplam 5 ilde 7 barınma merkezi bulunmaktadır.

Şekil 7: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

**GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDA BULUNAN SURIYELİLERİN
YAŞ VE CİNSİYET DAĞILIMI**

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.965.256	1.678.513	3.643.769
0-4	262.142	257.969	520.111
5-9	275.602	257.246	532.848
10-14	214.405	187.627	402.032
15-18	152.711	124.342	277.053
19-24	293.245	218.605	511.850
25-29	207.183	146.867	354.050
30-34	160.518	117.413	277.931
35-39	119.648	97.284	216.932
40-44	85.087	75.924	161.011
45-49	59.688	57.045	116.733
50-54	47.904	45.758	93.662
55-59	32.988	33.536	66.524
60-64	22.701	23.699	46.400
65-69	14.683	15.379	30.062
70-74	8.215	8.819	17.034
75-79	4.561	5.617	10.178
80-84	2.075	2.851	4.926
85-89	1.301	1.670	2.971
90+	599	862	1.461

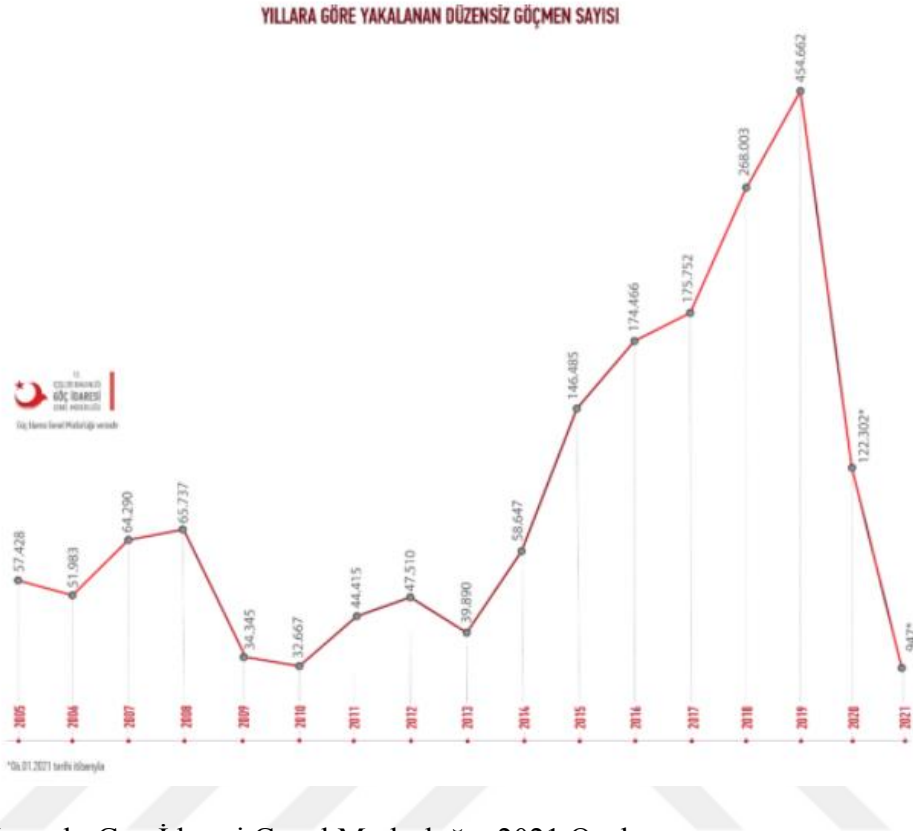
*06.01.2021 itibarıyla

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Görüldüğü üzere Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Ocak ayı raporunda Türkiye'de 1.965.256 erkek ve 1.678.513 kadın olmak üzere 3.643.769 Geçici Koruma altında birey bulunmaktadır. 0-18 yaş arası kadın erkek nüfusu 1.732.044 kişidir.

Şekil 8: Yıllara Göre Düzensiz Göçmen Sayısı

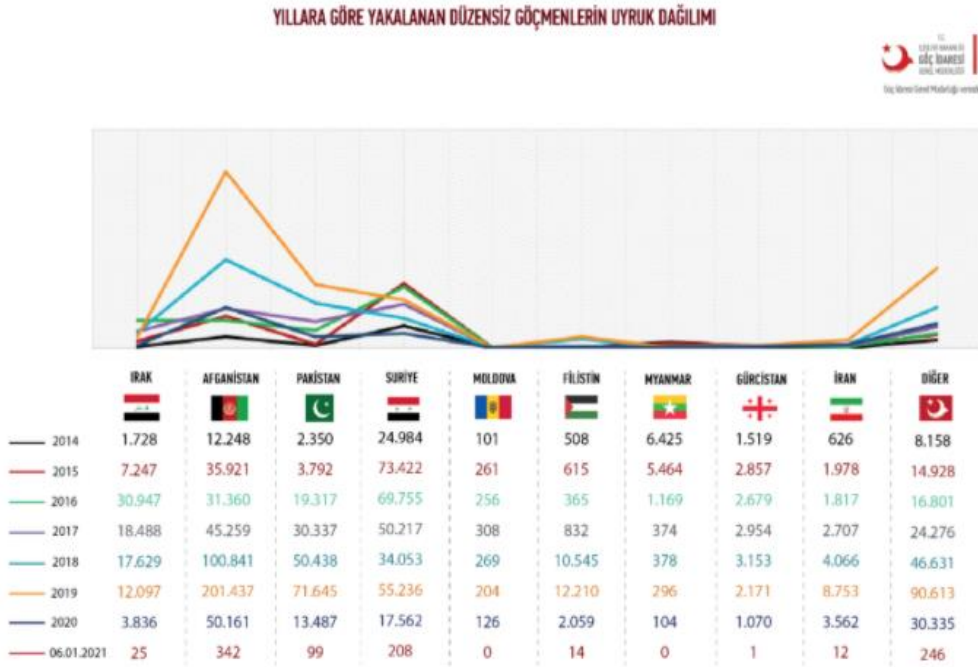
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Ülkemiz coğrafi konum itibariyle, hedef ülke konumunda olmasının yanı sıra, Avrupa'ya gitmek isteyen yabancılar için de köprü görevindedir. Hem hedef ülke hem de transit ülke konumunda olan Türkiye, uzun deniz ve kara sınırlarına sahiptir. Çok sayıda komşusu bulunmaktadır. Bu sebeple yoğun göç alan bir ülke durumundadır. Ülkemizde düzensiz göç konusuna ilişkin faaliyetler; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü koordinesinde, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı ve ilgili kurumlar ile iş birliği hâlinde yürütülmektedir (Göç İdaresi Türkiye Göç Raporu, 2015: 62-63).

2021 yılında yakalanan düzensiz göçmen sayısı 947'dir. 2019 ve 2020 yılına göre azalma vardır. Düzensiz göçmenlerin uyruklarına baktığımızda sırayla; Afganistan, diğer ülkeler, Suriye, Pakistan, İran, Filistin ve Irak uyruklarına sahip oldukları görülmektedir. Dünya göç trafiğinde Türkiye'nin çok önemli bir yerde olduğunu buradan da görebiliriz. Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi nedeniyle sadece

Avrupa’da meydana gelen olaylardan dolayı Avrupa ülkelerinden gelenlerin mültecilik başvurusunu kabul etmektedir. Türkiye, Asya ve Afrika ülkelerinden gelen ve iltica edecek ülke arayanların, Batı Avrupa’ya ulaşmak için gözde geçiş/transit ülkelerinden biri hâline gelmiştir (Adıgüzel, 2018:84). Türkiye göç sürecinde, hedef, transit, mekik, kaynak ülke olarak görülmektedir. 15 yıl içerisinde (2005-2021) 1 milyon 963 bin 224 kişi yakalanmıştır.

Şekil 9: Yıllara Göre Yakalanan Göçmenlerin Uyruk Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021 Ocak ayı raporu

Şekil 9’da görüldüğü üzere; 2021 Ocak ayı ayı verilerine göre 342 kişinin Afganistan, diğer uyruklu 246 kişinin, 208 kişinin Suriye, 99 kişinin Pakistan, 25 kişiyle Irak ve 14 kişinin Filistin’den düzensiz göçmenin sınırlarımızdan girdiğini görmekteyiz. Tabloda görüldüğü üzere, 2020 yılında yakalanan (122.302) düzensiz göçmen sayısının 2019 yılında yakalanan (454.662) düzensiz göçmenlere göre azaldığı görülmektedir. 2021 yılı sonuna kadar yakalanan göçmen sayısında değişiklik olacağı öngörülmektedir.

Uluslararası Koruma:

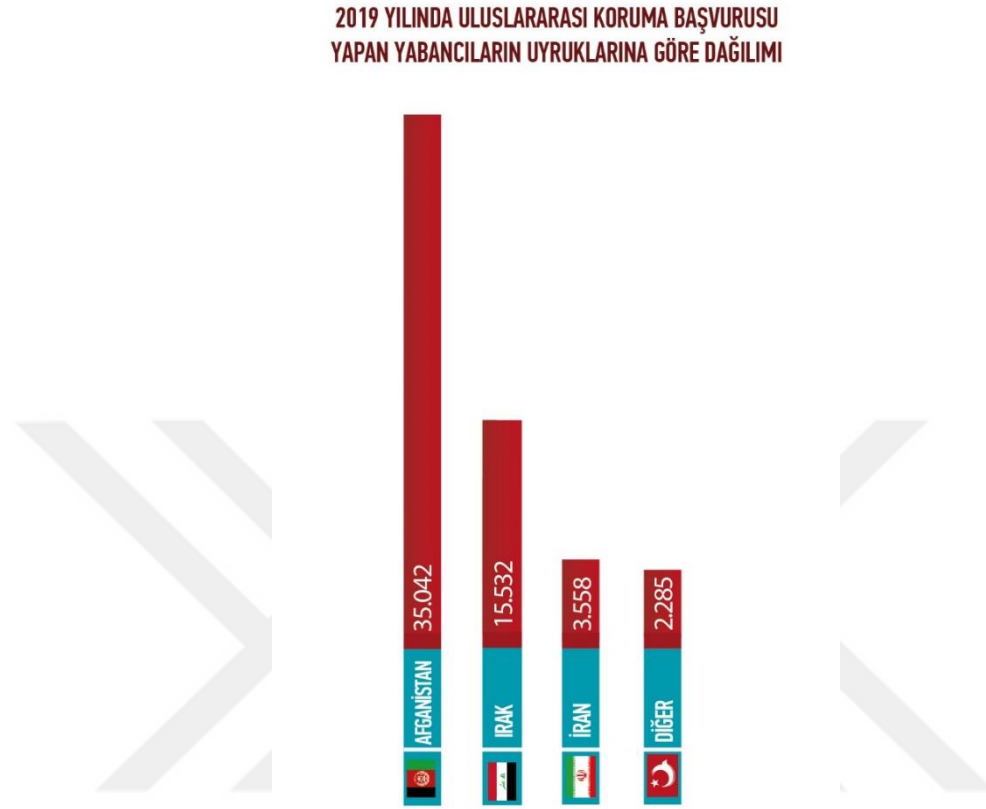
Şekil 10: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020 Nisan ayı raporu

İl Göç İdaresi'nin 2020 Nisan ayı raporuna baktığımızda, 2018 yılına oranla 2019 yılında Uluslararası Koruma başvurusunda bulunan kişilerin sayısında düşüş olduğu görülmektedir. 2018 yılında 114.537 olan talep 2019 yılında 56.417'ye gerileyerek %50'lik bir düşüş, 2020 yılında da 31.334'e gerileyerek 2019 oranla %0,8'lik düşüş yaşamıştır.

Şekil 11: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu Yapan Yabancıların Uyruklarına Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020 Nisan ayı raporu

2019 yılında 35.042 kişiyle Afganistan gelirken, 15.532 ile Irak ve 3.558 ile İran takip etmektedir. İran ve Irak komşu ülke olduğundan, Afganistan'da bağlantıya sahip olduğundan Uluslararası Koruma altındaki bireylerin çoğunluğunu bu ülkeler oluşturmaktadır.

1.1.6. Dünya'da Göç Süreçleri ve İstatistikler

2019 verilerine göre Dünya üzerindeki göçmen sayısı 271,642,105 kişidir. Son 50 yılda dünya üzerindeki göçmen sayısı dünya nüfusuna oranı itibari ile yükseliş içindedir. Aşağıdaki Tablo 2'de 1970 – 2019 yılları arasındaki göçmen sayıları ve o yıllar itibari ile dünya nüfusuna oranları verilmiştir. Bu çerçevede 1970 yılından 1990 yılına kadar göçmelerin dünya nüfusuna oranı yakın oranlarda seyrederken bu yıldan sonra göçmen sayısının arttığı görülmektedir. Bu durumun ana nedeni küresel ölçekte başta 1990'ların ortalarından itibaren Doğu Avrupa ve Afrika'dan Avrupa

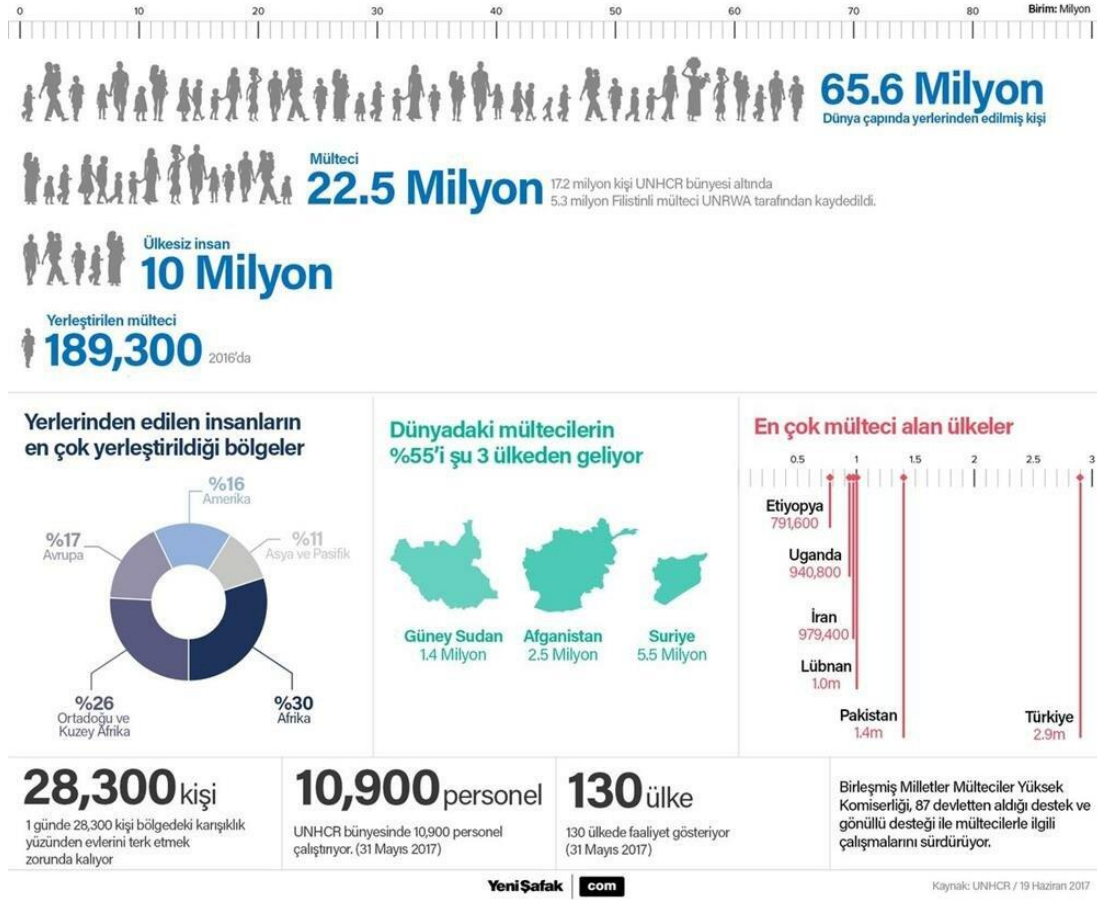
ülkelerine olan mülteci akını (Deniz, 2014: 179) ve ülkemize Bulgaristan'dan gelen göçmenler gibi bölgesel göç hareketleridir. Bu tarihten 2010 yılına kadar benzer seviyelerdeki göç oranı ise 2011 Arap Baharı ile başlayan Ortadoğu'dan göç hareketleri ile belirli bir ivme ile sürekli artmıştır.

Tablo 2: Yıllar İtibari ile Göçmen Sayıları ve Dünya Nüfusuna Oranları

YIL	Göçmen Sayısı	Dünya Nüfusuna Oranı (%)
1970	84,460,125	2.3
1975	90,368,010	2.2
1980	101,983,149	2.3
1985	113,206,691	2.3
1990	153,011,473	2.9
1995	161,316,895	2.8
2000	173,588,441	2.8
2005	191,615,574	2.9
2010	220,781,909	3.2
2015	248,861,296	3.4
2019	271,642,105	3.5

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 21

Şekil 12: Dünya'daki Göçmen Sayıları ve Oranlar

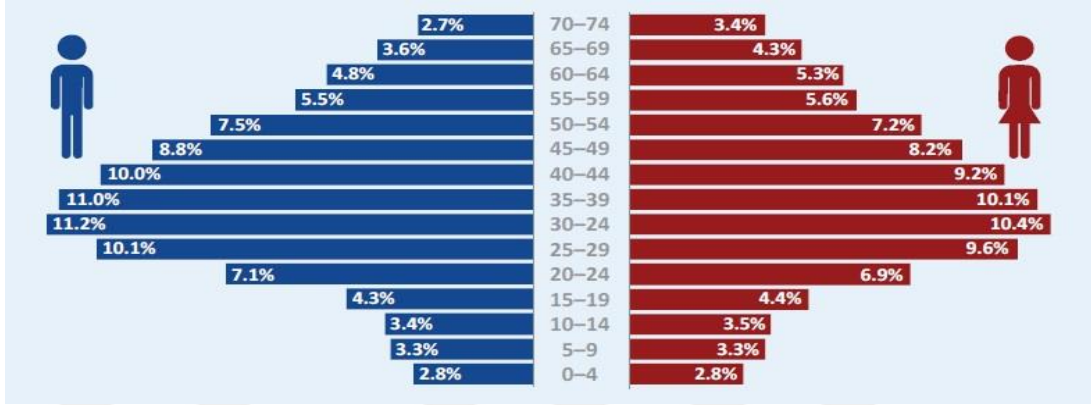

Kaynak: UNCRH, 2017 Göç Raporu

UNCRH'nin 2017 Göç Raporuna göre; BM Mülteci Örgütü, 2017 yılı sonu itibarıyla 68,5 milyon kişinin yerinden edildiğini açıkladı. Bu nüfusun içinde, 16,2 milyon kişi, 2017 yılı içerisinde, ya ilk kez ya da üst üste birçok kez olmak üzere yerinden edilmiştir. Bu rakam, hareket hâlinde olan çok büyük kitlelere tekabül etmektedir ve her gün 44.500 kişinin ya da her iki saniyede bir 1 kişinin yerinden edildiği anlamına gelmektedir. 68,5 milyonun, 25,4 milyonunu ise ülkelerinde yaşanan çatışma ve zulüm nedeniyle evlerini terk eden mülteciler oluşturmuştur. Bu rakam, 2016 yılına kıyasla 2,9 milyon daha fazladır ve UNHCR'nin bir yıldan diğerine kaydetmiş olduğu en büyük artıştır. 31 Aralık 2017 itibarıyla hâlen mülteci statüsü başvurularının sonucunu beklemekte olan sığınmacıların sayıları ise 300.000 artarak 3,1 milyona ulaşmıştır. Kendi ülkeleri içerisinde yerinden edilmiş olan insan

sayısı ise, 2016 yılında kaydedilen 40,3 milyonun biraz altında kalarak, toplam yerinden edilenlerin 40 milyonunu oluşturmuştur (URL 8).

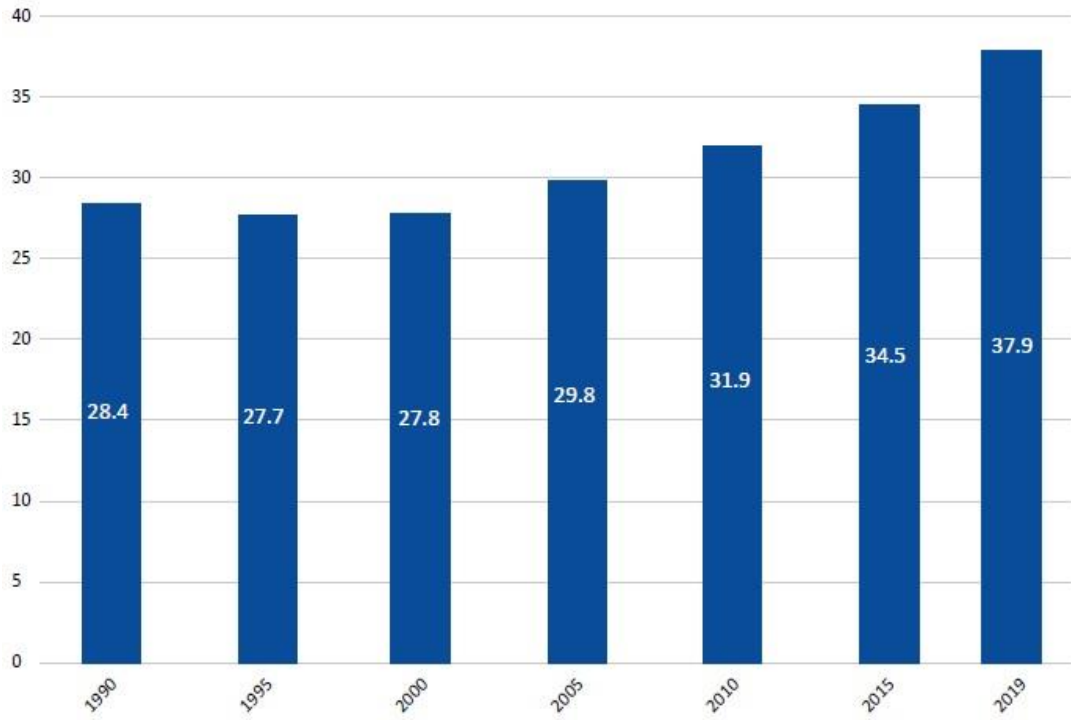
Şekil 13: Dünyadaki Göçmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 21

Bugün dünyadaki göçmenlerin cinsiyete göre dağılımına bakılacak olursa göç hareketlerinde dengeli bir dağılımın olduğu görülecektir. Dünyadaki uluslararası göçmenlerin %52'si erkek (yaklaşık 140,000,000 kişi) %48'i ise kadındır (yaklaşık 140,000,000 kişi). Şekil b'de yaş dilimlerine göre yapılan sınıflandırmada erkeklerde de kadınlarda da en yoğun yaş aralığı 30 – 39 arasındadır. Uluslararası göçmenlerin %74'ü (20-64 yaş) çalışma yaş aralığındadır (IOM World Migration Report 2020: 22). Resmi rakamlara göre çalışma yaşı olarak görülen alt sınır 20 yaşın altında ise de dünya genelindeki son durum Şekil 13'te görülmektedir.

Şekil 14: 20 Yaş Altında Dünyadaki Göçmen Sayıları (Milyon)

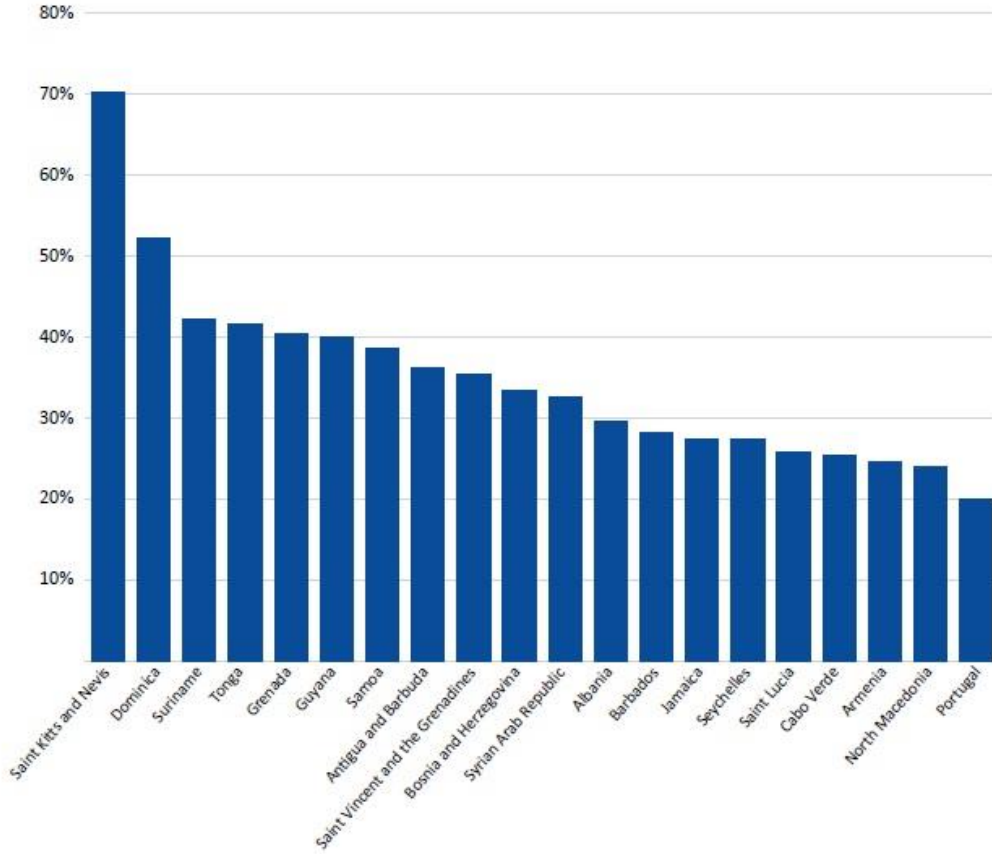

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 236

Şekil 14’te de görüldüğü üzere son yıllarda 20 yaş altı göçmen sayısında güçlü bir artış bulunmaktadır. Özellikle 2010 yılı sonrası bu rakam 30 milyonu geçmiştir. Yakın vadede de 40 milyonu geçeceği öngörülebilir.

Bugün dünyada 270 milyonu aşkın göçmenin geldikleri ilk 20 ülke ise Şekil 15’te görüldüğü gibidir. Şekilde önde gelen ülkelerin Güney Amerika kökenli ülkeler olduğu görülmektedir. Çalışmamız itibari ile bu ülkeler bir tarafa bırakılırsa en yüksek oran Suriye için görülmektedir. Ülke nüfusunun %30’undan fazlası göç etmiştir.

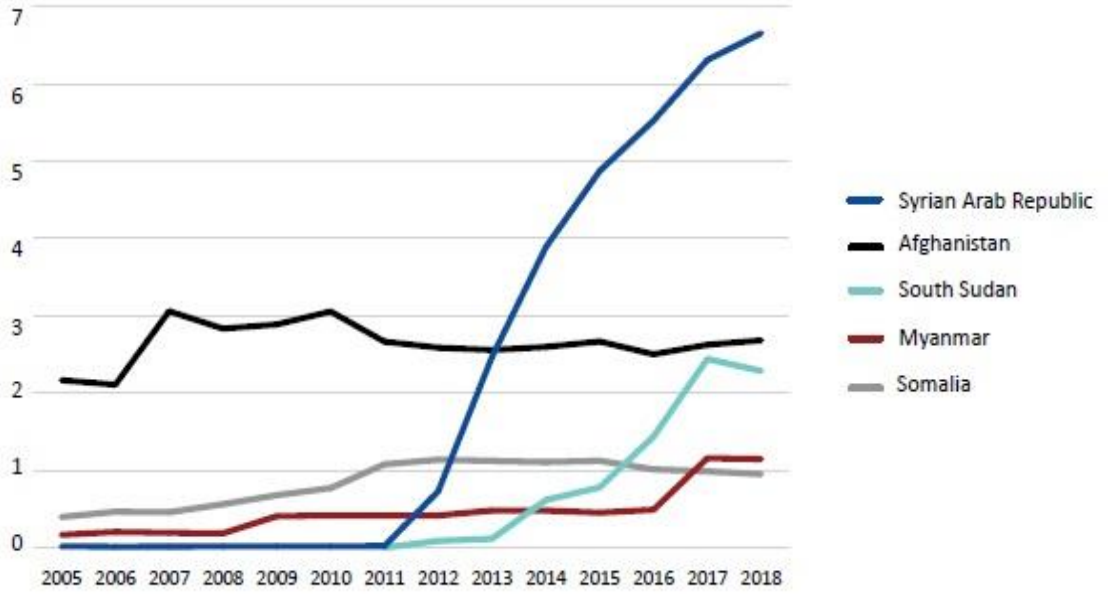
Şekil 15: Nüfus Oranları Açısından Göçmen Sayısı en Çok Olan 20 Ülke

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 236

Bu bilgilere ek olarak son 15 yıl içerisinde en çok göç veren ilk 5 ülkeye bakıldığında 7 milyona yaklaşan sayısı ile Suriye gelmektedir. 2011 yılından itibaren Suriyeli göçmen sayısında güçlü bir artış vardır. Afgan göçmenler ise son 15 yıldır 2 – 3 milyon arasında düzenli bir göçmen nüfusuna sahiptir. Yine 2012 sonrasında güçlü bir artışı olan Güney Sudanlı göçmenlerin sayısı 2017 yılı başı itibari ile görece olarak düşüşe geçmiştir. 2016 sonrasında sayıları 1 milyonu aşan Myanmarlı göçmenler ve 2015 sonrası bir düşüş yaşasa da sayıları 1 milyon civarında seyreden Somalili göçmenler 4. ve 5. ülkeyi oluşturmaktadır. Şekil 16’da bu veriler grafiksel olarak gösterilmiştir.

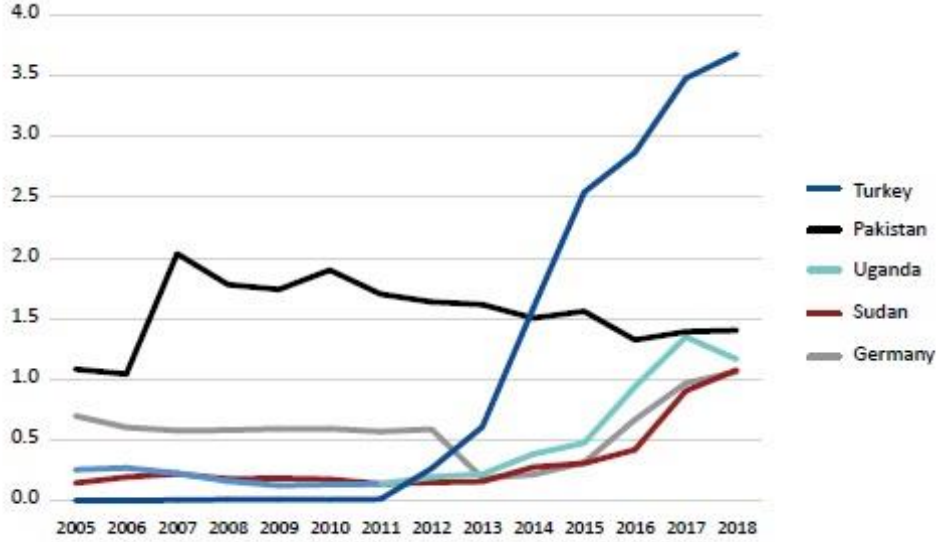
Şekil 16: Son 15 yıl içerisinde En Çok Göç Veren İlk 5 Ülke

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 40

Bu bilgilerin tamamlayıcısı olarak da dünya genelinde en çok göçmen alan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. 2011 Suriye Krizi sonrasında göç almaya başlayan Türkiye son 8 yıl içerisinde yaklaşık 3,6 milyon göçmen almıştır. Türkiye'yi Pakistan, Uganda, Sudan ve Almanya izlemektedir. İlgili grafik şekil 17'de gösterilmektedir.

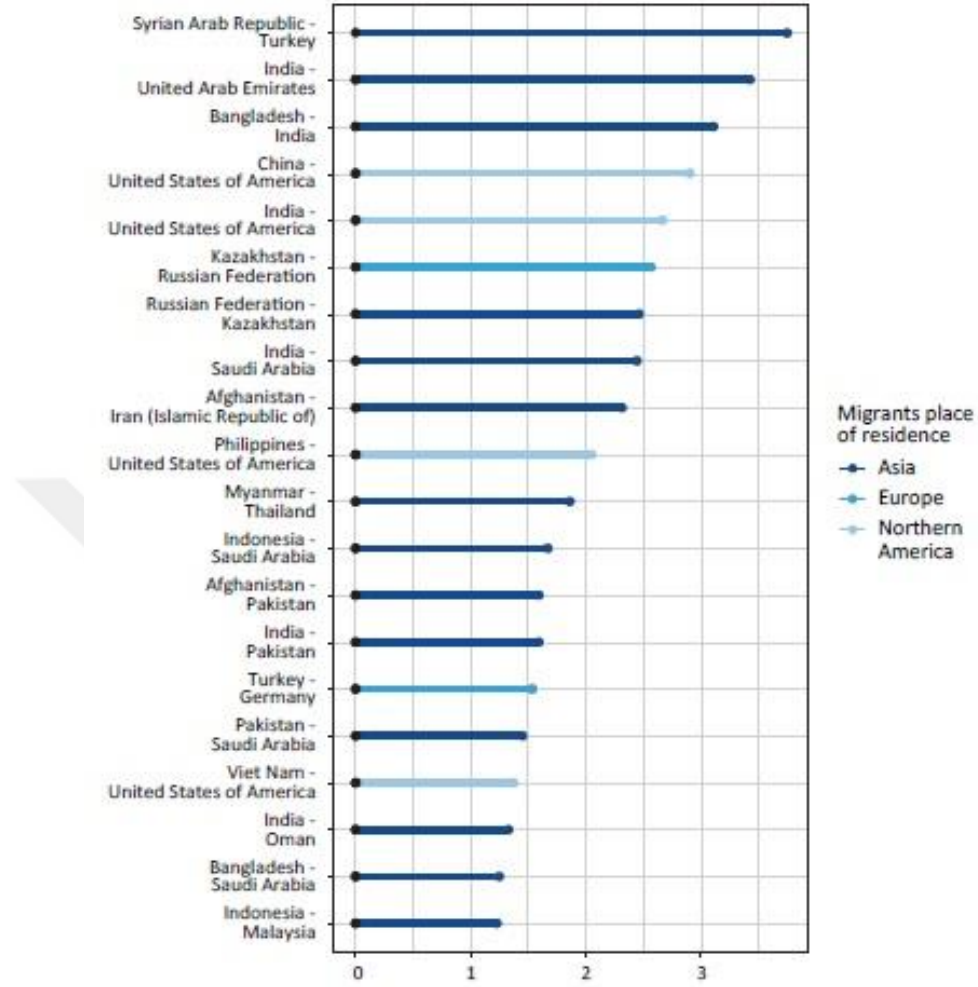
Şekil 17: Son 15 Yıl İçerisinde En Çok Göç Veren İlk 5 Ülke

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 41

Göçmenlerin ülkelerinden gitmek istedikleri yeni ülkelere göç yollarını oluşturan göç koridorları da dünyadaki göçün değerlendirilmesinde önemli bir veridir. Çalışma çerçevesinde dha çok odaklandığımız göç yoğunluğunun büyük olduğu Asya ülkelerini merkez alan göç koridorları içerisinde en yoğun kullanılan koridor Suriye – Türkiye koridorudur. İkinci sırada ise Hindistan - Birleşik Arap Emirlikleri koridoru gelmektedir. Bangladeş – Hindistan, Çin Hâlk Cumhuriyeti – Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan - Amerika Birleşik Devletleri koridorları ilk sıralarda yer almaktadır. Bu bilgiler Şekil 18’de görülmektedir.

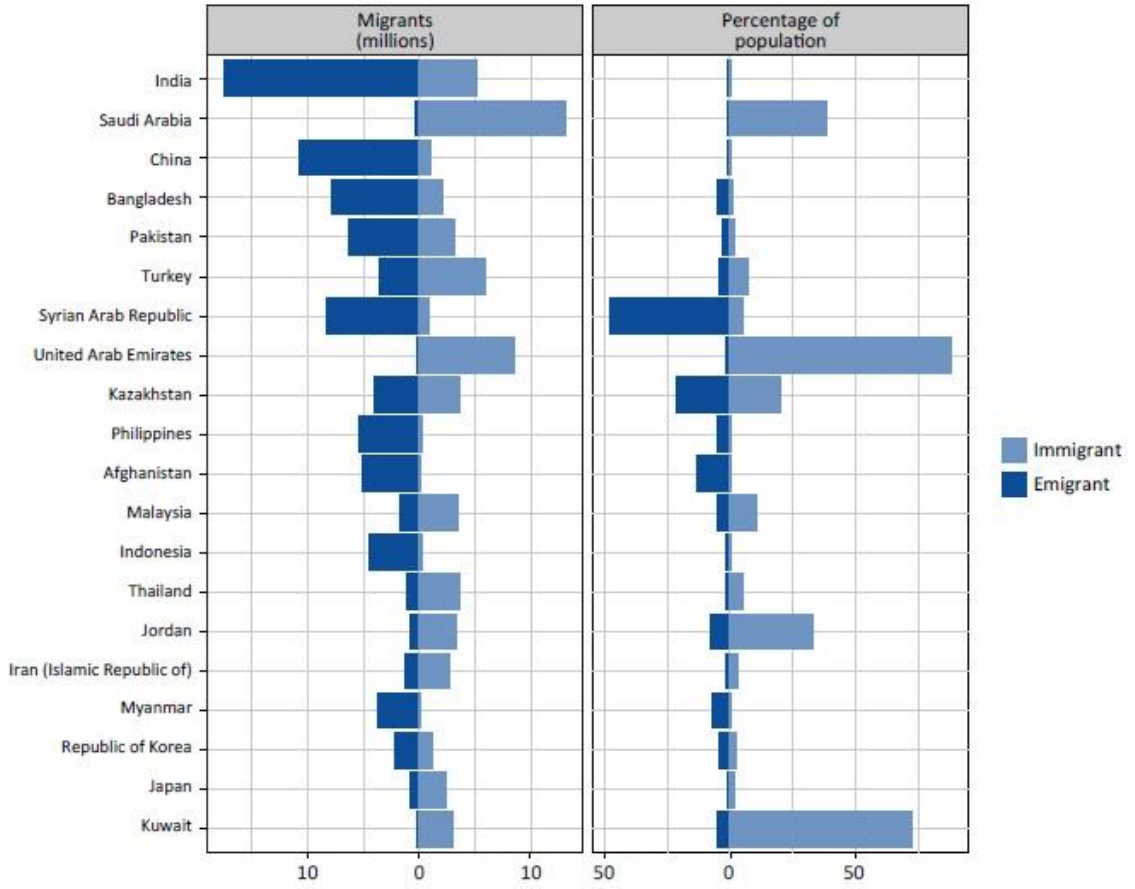
Şekil 18: 2019 Yılı Asya Başlangıcı En Yoğun 20 Göç Koridoru

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 72

Bununla birlikte 2019 yılı itibari ile dünyada bölgesel olarak göç verilerine bakılacak olunursa Asya, Avrupa, Kuzey Amerika ve Afrika için en yoğun ülkeler sırası ile aşağıdaki gösterilmiştir. Şekil 19’da Asya ülkeleri sunulmuştur. Şeklin sol tarafında göçmen sayıları sağ tarafında ise nüfusa oranları verilmektedir. Bu çerçevede en fazla göçmen verme sayısı Asya ülkeleri için Hindistan’a ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Suriye’ye aittir. En fazla göçmen alma sayısı ise Asya ülkeleri içinde Suudi Arabistan’a ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Birleşik Arap Emirlikleri’ne aittir.

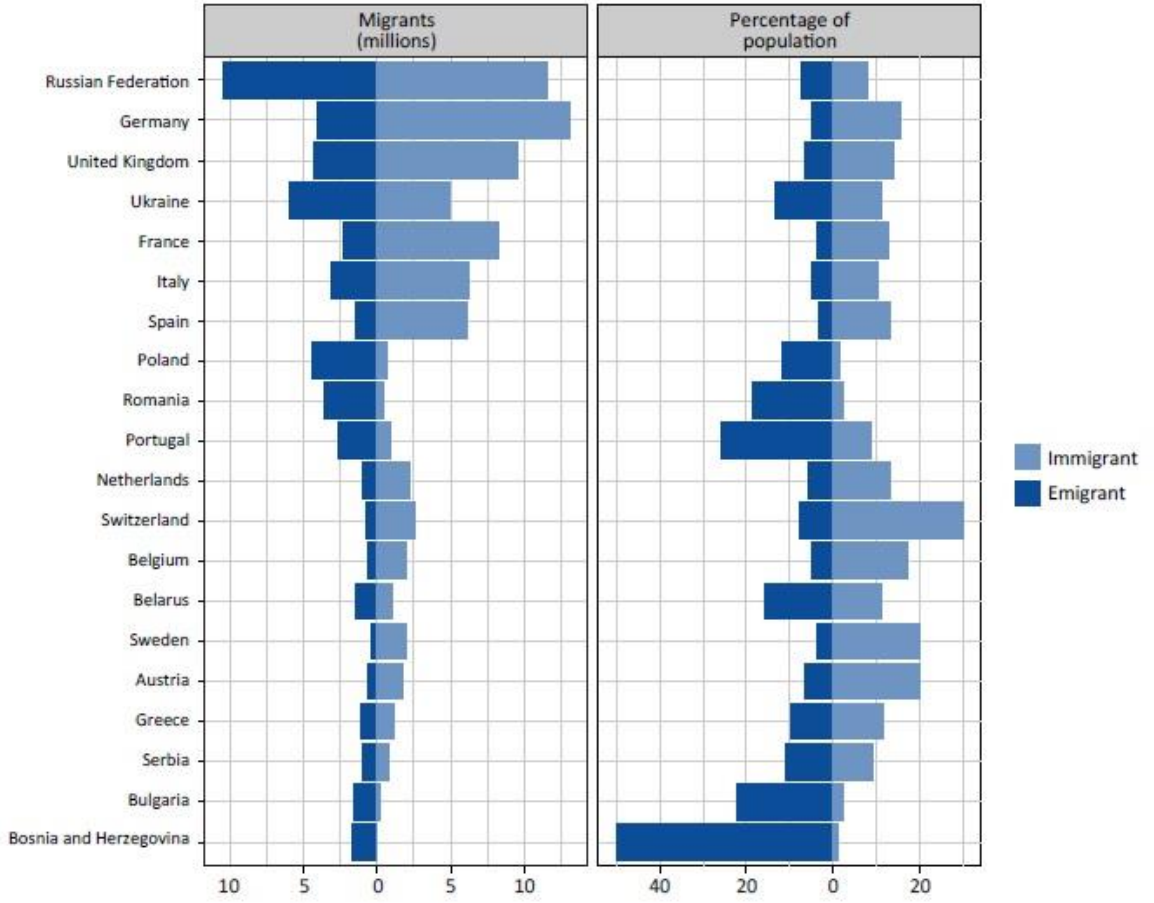
Şekil 19: Göç Veren – Göç Alan Asya Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 71

Bu çerçevede ardından Şekil 20’de ise Avrupa ülkeleri sunulmuştur. En fazla göçmen verme sayısı Avrupa ülkeleri için Rusya Federasyonu’na ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Bosna Hersek’e aittir. En fazla göçmen alma sayısı ise Avrupa ülkeleri içinde Almanya’ya ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı İsviçre’ye aittir.

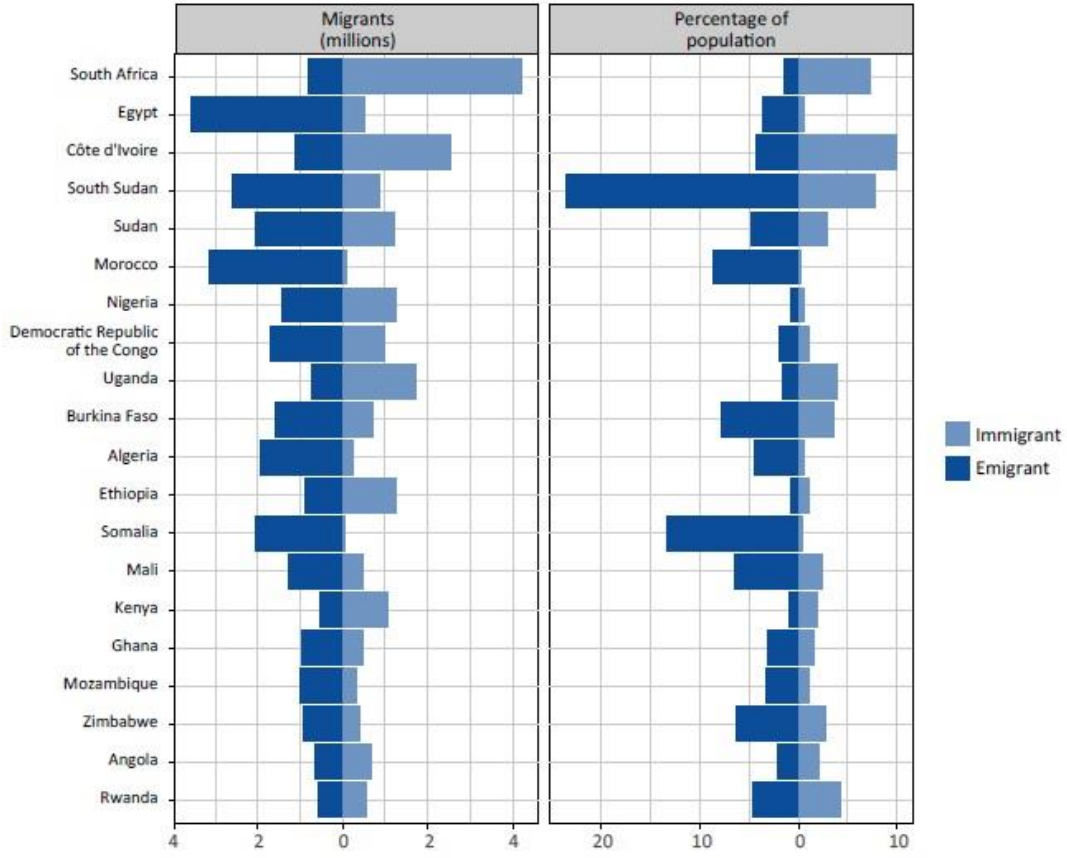
Şekil 20: Göç Veren – Göç Alan Avrupa Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 88

Şekil 21’de ise Afrika ülkeleri sunulmuştur. En fazla göçmen verme sayısı Afrika ülkeleri için Mısır’a ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Güney Sudan’a aittir. En fazla göçmen alma sayısı ise Afrika ülkeleri içinde Güney Afrika’ya ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Fildişi Sahili’ne aittir.

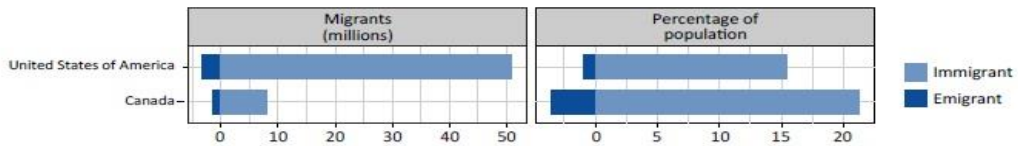
Şekil 21: Göç Veren – Göç Alan Afrika Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 57

Şekil 22’de ise Kuzey Amerika ülkeleri sunulmuştur. En fazla göçmen verme sayısı Kuzey Amerika ülkeleri için Amerika Birleşik Devletleri’ne ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Kanada’ya aittir. En fazla göçmen alma sayısı ise Kuzey Amerika ülkeleri içinde Amerika Birleşik Devletleri’ne ait iken, nüfusa göre oranda en fazla göçmen sayısı Kanada’ya aittir.

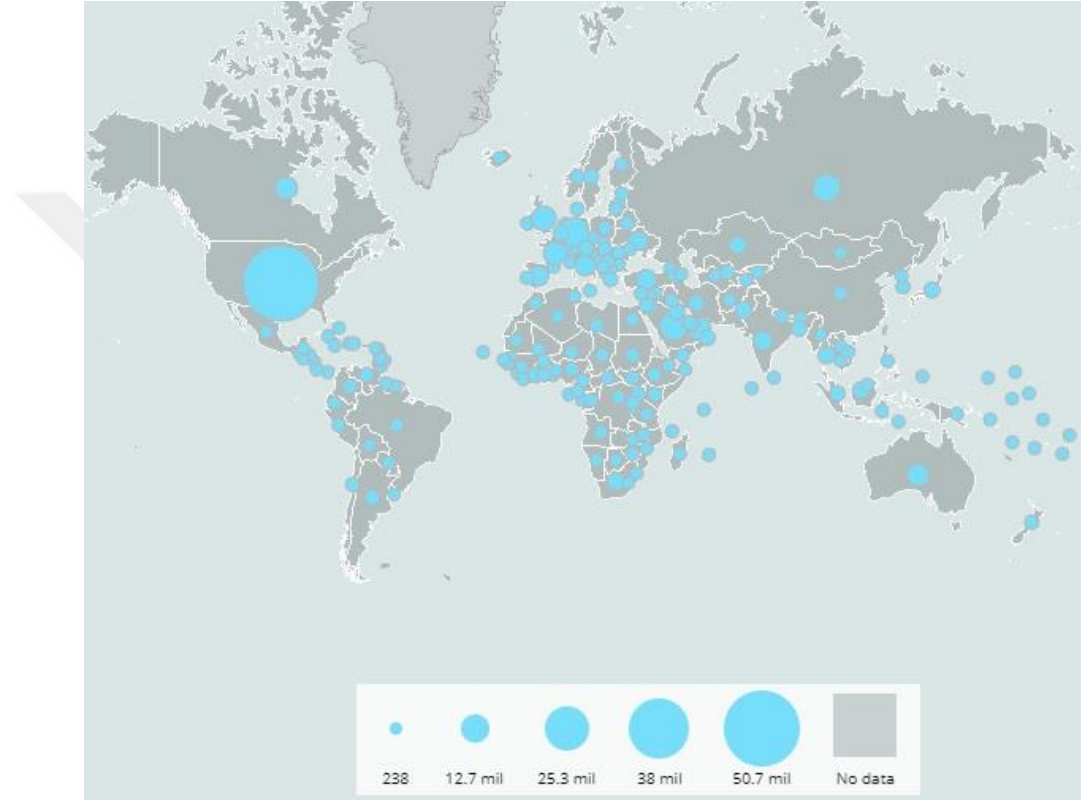
Şekil 22: Göç Veren – Göç Alan Kuzey Amerika Ülkeleri, Tam Sayılar ve Nüfus Oranları Karşılaştırması

Kaynak: IOM World Migration Report 2020, s. 108

Bu bilgiler ışığında son olarak tüm dünyadaki göçmen verileri harita üzerinde aşağıdaki Şekil 23'te verilmiştir. Görsel dünyanın neredeyse her noktasında göçmenlerin olduğunu, en yoğun göçmen sayısının Amerika Birleşik Devletlerinde bulunduğunu, Avrupa'da, Batı Afrika'da, Arap yarımadasında ve Türkiye'de ise göçmen sayılarının yoğun olduğunu göstermektedir.

Şekil 23: Görsel Olarak Harita Üzerinde Dünya Göçmen Verileri

Kaynak: Migration Data Portal, The bigger picture
<https://migrationdataportal.org/> (Erişim Tarihi: 13.04.2020).

1.1.7. Uluslararası Göç Kuramları

1.1.7.1. Erken Dönem Göç Teorileri

Ravenstein Göç Kanunları (1885)

Ravenstein çalışmasını, 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin üzerine kurmuş ve bu verilerden hareketle yedi göç kanunu tespit etmiştir.

Ravenstein'in 1885'te yayınlanan bu çalışması göçle ilgili ilk çalışma olma niteliğini taşımaktadır (Adıgüzel, 2018: 22).

Ravenstein'in göç kanununun maddeleri şunlardır:

1. **Göç ve mesafe:** Göçmenlerin büyük çoğunluğu sadece kısa mesafeli yerlere göç ederler. Bu kısa mesafeli göç, gidilen yerde göç dalgaları yaratır. Ortaya çıkan bu göç dalgaları daha fazla göçmeni içine alabilecek olan büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelme eğilimi içerisindedir.
2. **Göç ve basamakları:** sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, kentsel mekânda meydana gelen hızlı ekonomik büyüme sebebiyle kenti çevreleyen yakın yerlerdeki kişiler hızla kente doğru yönelmektedirler. Kentin çevresel alanındaki *kırsal bölgede meydana gelen seyrelme, uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmaktadır*. Yeni gelen göçmenlerin kendi yaşadıkları yerde yarattıkları seyrelme de, o bölgelere daha yakın yerlerden gelenle doldurulacak, her bir basamakta kente yakınlaşıp, kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılacak ve ülkenin her yerinde hissedilecektir.
3. **Yayılma ve emme süreci:** Göç olgusunda yayılma ve emme süreci birbirini destekler konumdadır ve bu süreçler birbiriyle beraber yürümektedirler. Yayılma ve emme sürecini ulaşılmak istenen amaç benzer kılmaktadır. Yani yayılma ve emme süreçlerinde amaç birlikteliği vardır. Ravenstein'a göre göç, kendi başına amaç olamaz ve bireyler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Göçmenler için amaç, kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almaktır. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu, yayılma ve emme sürecini desteklemektedir.
4. **Göç zincirleri:** Ravenstein, göçün zamanla zincirleme olarak geliştiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini belirtmiştir. Böylece *her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgasını yaratmaktadır*.

5. **Doğrudan göç:** Ravenstein'in beşinci kanunu doğrudan, uzun mesafeli ve basamaksız bir göç türüdür. Uzun mesafeli göçlerde, göç eden kişiler büyük ticaret, endüstri merkezlerine yönelmekte, basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmeyi tercih etmektedirler.

Ravenstein'in oluşturduğu ilk beş göç kanunu, temelde iki göç modelinden bahsetmektedir. İlk model, göçün basamaklı bir şekilde, kısa mesafeli ve zincirleme olarak sanayi ve ticaret merkezlerine göre yapıldığını; ikinci model ise göçün basamaksız, uzun mesafeli ve dolaysız olarak ticaret ve sanayi merkezlerine yöneldiğini ortaya sürmektedir (Adıgüzel, 2018:25).

6. **Kır kent yerleşimcileri farkı:** Ravenstein'a göre, *kentte yerleşik olarak yaşayanlar, kırsal kesimde yerleşik olarak yaşayanlardan daha az göç etme eğilimindedirler*. Kente yönelen göçler, kentte yaşayan yerleşikleri çok fazla yerinden oynatmamaktadır. Oysaki kırsal kesimden kırsal kesime yapılan göç, kırsalda yaşayan yerleşikleri yerinden oynatma, göç dalgaları ve basamaklı bir göç yaratma eğilimindedir.

7. **Kadın erkek farkı:** son göç kanunu cinsiyete aittir. Kadınlar, erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedirler. Ravenstein, 1889 yılında yayımladığı ikinci makalesinde, kadınların iç göçler ve kısa mesafeli göçlerde erkeklerden daha fazla göç eğiliminde olduğunu tekrarlamış ve bir ekleme yapmıştır: Erkekler uzun mesafeli ve yurt dışı göçlere, daha fazla katılmakta ve daha yüksek bir göç eğilimi taşımaktadırlar (Yalçın, 2004: 25).

Ravenstein'in göç teorisi İngiltere'nin içinde bulunduğu dönemi anlatmaktadır. Bazı maddeler günümüz dünyasında yaşanan göçleri açıklamak için öncü olsa da genelleme yapmaya imkân tanımamaktadır. Kısa mesafeli göçlerin, göçün yönü ile ilgili olan bağlamında Türkiye'deki kırdan kente göç örneklemini anlamlandırılabilir. Kırdan kente göçün temelinde endüstriyel ve ekonomik yönden merkezi yerlere gitme, çalışma veya yerleşme niyeti vardır. Küresel anlamda düşüncecek olursak, ülkeler arasındaki göçler de bu teoriyi doğrular niteliktedir. Kenti çevreleyen yakın yerlerden gelen göçmenlerin hızla kente gelmesi ve buradaki işçi boşluğunu doldurması göçün bir sonucudur. Türkiye'ye "komşu ülkeler"den gelen göçmenler de

aynı şekilde kırdan kente göçenlerin işgücü olarak sağladığı katkıyı, göç ettikleri ülkelerde sağlarlar. Ravenstein bu maddede daha küçük ölçekli bir analiz yapsa da kır ve kentte gerçekleşen bu sonuç, ülkeler arasındaki göçlerde de meydana gelir. Göç veren yerler, yeni oluşacak göçmenleri de yaratırlar. Çünkü dünyada göç, bitmel bilmeyen ve gün geçtikçe çeşitli nedenlerden dolayı artan bir gerçeklik olmaya devam etmektedir. Bu sebeple, ülkesinden ya da şehrinden ayrılan kişinin yeri dolmaktadır. Ravenstein bunu basamaklılıkla açıklar ve uzak-yakın diye ayırır. Kentlilerin daha az göçtüğü üzerine söylediği genellemenin altında ekonoik nedenler yatmaktadır. Göç olgusu, ekonomik nedenlerle beslendiği gibi bundan başka şeyleri de içerisinde barındırır. Güvenlik, sağlık, eğitim gibi. Ravenstein kuramı, dediğimiz gibi 1800-1900 yılların İngilteresi'ni, o zamanın ekonomik, sosyal ve kültürel durumlarını analiz eden bir kuramdır. Ravenstein ekonomik nedenlere ek olarak çevresel faktörlerin, eğitim imkânlarının ve göç edenlerin varış noktasındaki yaşam maliyetlerinin de önemli olduğunu söylemiştir (Topbaş, 2007: 12, Aktaran: Özcan, 2016: 188). Ortaya koyduğu gerçekler ilk olması bakımından kayda değerdir.

Günümüzde artık aktörler değişmiş, iç göç tanımlanabilir, kestirilebilir, bir takım kurallar ve ön görüler gerçekleştirilebilirken uluslararası göç akademisyenleri ve hâlkı kısıpca sokmuştur. Hayatımızda, belki de haritada yeri bilinmeyen bir ülkeden gelen kişiyle yaşamak zorunda kalıyoruz. Küresel göç bu sonuçları doğurmakta ve göç edilen yerdeki hâlk, yabancı, öteki, bilinmeyenle yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bu da ister istemez bizleri farklı göç kuramlarını aramaya, oluşturmaya itmektir.

Kesişen Fırsatlar Torisi

1940 yılında Amerikan Sosyoloji Dergisi'ne yazdığı *Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Mesafeye İlişkin Bir Teori (Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance)* isimli makalesinde S.A. Stouffer, göç olgusunu matematiksel olarak açıklamaya çalışarak göç konusuna yeni bir teorik yaklaşım getirmiştir. Stouffer, göç konusunda mesafenin de önemli olduğunu ileri sürer. Ortaya koyduğu teoriyi sınamak için 1935-1940 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ohio eyaletinin Cleveland Metropolitan Bölgesi sayım verilerini kullanarak evlerini taşıyan bireyler üzerinde bir inceleme yapmıştır (Özcan, 2016:

190). Kentlerin itme ve çekme teorisini araştırırken, mesafe konusunun atlanmasının analizdeki verimliliği düşürdüğünü söylemektedir. Kentlerin çekim gücü olduğuna inanan Stouffer bu düşüncesine ek olarak göç kararı veren bireyler için göç mesafesinin çok önemli olduğuna da değinmiştir. Bu konu ile Raversten'in teorisine benzer olduğu düşünülmektedir.

Kentlerin çekim etkilerinin göç mesafesiyle birlikte değerlendirilmesi düşüncesini öne süren Stouffer, kesişen fırsatlar kavramını oluşturmuştur. Buna göre; eğer bir birey *X* bölgesinden *Y* bölgesindeki bir eve taşınıyorsa, *Y* bölgesinde bu bireyin doldurabileceği daha önceden oluşmuş açık bir pozisyonun bulunmalıdır. Bireyin geldiği *Y* bölgesinde doldurmakta olduğu pozisyon ve bu bölgenin herhangi bir yerinde doldurabilecek olduğu hâlde dolu olmayan benzer pozisyonların tümü “fırsatlar” olarak adlandırılmıştır. Daha önce bulunduğu *X* bölgesindeki evine, hâlihazırda *Y* bölgesinde doldurduğu pozisyondan daha yakın olan benzer pozisyonlar ise “kesişen fırsatlar” olarak tanımlanmıştır. Hipotezi, belirli bir mesafeye göç eden bireylerin sayısının, gittikleri mesafedeki fırsatların miktarı ile doğru, kesişen fırsatların miktarıyla ters orantılı olduğu şeklindedir. Başka bir deyişle belirli bir mesafeye göç edecek bireylerin sayısı, o mesafedeki fırsatların artış yüzdesiyle doğru orantılıdır (Stouffer, 1940: 846, 854-856, Aktaran: Özcan, 2016: 190-191).

Bu teorinin haklı yanları elbette vardır. Genel olarak göç olgusunu ele aldığımızda ekonomik temelli bir rasyonel yaklaşım olarak bizlere yorum yapabilmemiz için bakış açısı sağlar. Türkiye’den Almanya’ya giden işçiler, Kanada’ya giden spesifik dallarda çalışan işçiler, köyden kente göç eden kesim bu teoride değerlendirilebilir. Yalçın (2004: 28-30) kesişen fırsatlar teorisine iki eleştiri getirmiştir. İlki Stouffer’in teorisinde kentlerdeki mevcut fırsatların nasıl hesaplanacağı hakkında bilgi olmaması, ikincisi ise Marx’ın yedek işçi ordusu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Göçün bu teoriye göre şekillenmesi durumunda, işçiler arasında bir rekabet olmayacağı için ücretler azami düzeyde olacak ve bu da kapitalist işletmecilerin kârlarını olumsuz yönde etkileyecektir. Pratikte böyle bir durumun varlığından söz etmek gerçekçi değildir.

Everett Lee'nin İtme Çekme Kuramı

Lee çalışmasında, göç hareketlerini itici ve çekici etkenlere dayanarak açıklamış, bireylerin çıkış ve varış noktalarındaki olumlu ve olumsuz unsurların etkisinin önemi üzerinde durmuştur. Ayrıca göç sürecinde karşılaşılan engelleri de karar sürecine dâhil etmiştir (Çağlayan, 2006, Aktaran: Özcan, 2016: 192).

Lee kuramında, göçmenden daha çok göçe odaklanmış fakat göçmenin göz ardı edilmemesi gerektiğini de kuramında belirtmiştir. Lee'nin itme ve çekme kuramına göre, hem yaşanan yerde hem de gidilecek yerde, itici ve çekici faktörler vardır (Yalçın 2004: 30-31).

Lee'ye göre göç sürecini başlatan dört temel faktör vardır:

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler
3. İşe karışan engeller
4. Bireysel faktörler

Lee'ye göre; göçe etki eden negatif, pozitif ve nötr faktörler bulunmaktadır. Bunları oluşturan şey, bireylerin göç içerisindeki durumlarıdır. Pozitiflik, negatiflik ve nötrlük durumlar, göçmenin içinde bulunduğu gerçekliklere göre değişmektedir. Lee bu kuramıyla birlikte göçün nesnel gerçekleri yanına göçmenin bireysel değişkenliklerini eklemiştir. Bireylerin çıkış noktalarında kalmalarını sağlayan faktörler pozitif (+), göç etmelerini sağlayan faktörler negatif (-), göç kararı üzerinden olumlu yahut olumsuz etkisi olmayan faktörler ise (o) nötr dür. Lee için göç kararı almaya etki eden faktörlerin negatif, pozitif ya da nötr oluşu varış noktaları için de aynıdır. Burada bireysel farklılıklara göre, faktörler değişkenlik göstermektedir. Bir yere göö etmek isteyen kişi için şartlar çekici için başkası için itici olabilir ve göç ettiği yerden başka bir yere gitmek isteyebilir. Lee, itici ve çekici faktörleri belirlerken elbette bunu göç için kesin bir kuram olarak ortaya koymamıştır. İnsan, temelli yaklaşım da göstermektedir ki göç yolunda birçok engel bulunmaktadır. Bunun başında da uzaklık, mesafe gelmektedir. Kleiner ve diğerleri

(1986: 307-398) bireylerin bu faktörlerin tamamını ne kadar az bilirlerse o kadar sancısız bir şekilde göç kararına varabilecekleri söylenir (Aktaran: Yalçın, 2004: 32).

Göç kararını: yaş, cinsiyet, ekonomik durum, meslek, eğitim seviyesi, medeni durum, sağlık durumu, göç edeceği yere olan uzaklık, göç edeceği yer hakkında bilgi, dini ve mezhepsel aynılık/farklılık, çocuk sayısı, kültür gibi faktörler etkilemektedir. Bu sebeple örneğin çocuğu olan bireyle olmayan bireyin itici ve çekici sebepleri, tepkileri farklılık göstermektedir.

Petersen'in Göç Tipleri

W. Petersen 1958 yılında yayınladığı Göçün Genel Bir Tipolojisi (A General Typology of Migration) başlıklı makalesinde, 5 çeşit göç türünde bahsetmiştir. Bunlar: *İlkel (primitive) göçler*, *zorlama ile yapılan (forced) göçler*, *yönlendirilen göçler*, *serbest (free) göç*, *kitlesel (mass) göçlerdir*. Petersen, göç etme sebeplerinde itme çekme faktörlerinin etkili olduğunu bunun yanında, göç kararının sosyal ve bireysel yönlerinin de etkin olduğunu savunmuştur. Onun için önemli olan itme-çekme faktörlerinin altında yatan sebeplerdir.

İlkel (primitive) göçler

Petersen, göçebe toplulukların dönemlik göçlerini bu göç tipi içerisinde ele alır ve ilkeliğin doğrudan *insanlığın ilkel dönemleri ile ilişkilendirilmemesi* gerektiğini vurgular (Adıgüzel, 2018:27). Petersen'e göre göçebe toplulukların dönemlik göçlerini de bu göç tipi içerisinde tanımlanabilmektedir. Fakat Petersen'in asıl üzerinde durduğu konu, kuraklık, kötü hava koşulları gibi çevresel ve fiziksel zorluklardan kaynaklanan, bu sebeplerden dolayı yaşanan toplu göçlerdir (Çağlayan, 2006: 75).

Zorlama ile yapılan (forced) göçler

Yönetimi elinde tutan güç tarafından bir topluluğun zorla göç ettirilmesidir. Buna örnek olarak Nazi Almanyası verilebilir (Yalçın, 2004: 34). Sosyal, kültürel, siyasi mekânizmaların devreye girmesiyle meydana gelen, bir tarafın daima mağdur olduğu ve hatta kaldığı göç tipleridir. Örnek olarak yurtsuzlaştırılmaya çalışılan, toprağın gerçek sahibi olmasına rağmen Ruslar ve işbirlikçilerinin planlarıyla topraklarından sürülen Ahıskalılar. Ahıskalılar göç ettikleri yerlerde de çeteler

sebebiyle zulme uğramışlardır. Fergana Vadisi'ne yerleşen Ahıskalılar buradan da kovularak, iki kere göç etmeye zorlanmışlardır. Bu göç tipinde göçe tabi tutulan topluluk göç sürecini kendi kontrol edebildiği gibi hiç edemeyebilir. Mültecilerin, sığınmacıların, uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki insanların durumu zorlama ile yapılan göç tipi içerisinde değerlendirilebilir.

Yönlendirilen göçler

Bu göç tipinde göçmenler, göç edip etmeme konusundaki tercihlerini kendileri yapabilmektedirler (Aydemir ve Şahin, 2017:365). Almanya'da 1933-1938 yılları arasında çeşitli kanunlarla Yahudilerin göçe özendirilmesi örnek olarak verilebilir (Çağlayan, 2006: 76).

Serbest (free) göçler

Göç kararını birey kendisi verir. Bir başka ülke veya kente çalışmak üzere giden bireyler, emek göçü gerçekleştiren işçiler, beyin göçü gerçekleştiren bilim insanları bu göç tipine örnek gösterilebilir. Zorlayıcı, itici hiçbir durum bulunmamaktadır.

Kitlesel (Mass) göçler

Petersen'e göre kitlesel göçler, serbest göçlerin bir sonucu olarak görülmektedir. Başka bir ülkeye serbest göç ile giden öncü göçmenler, göç ettikleri ülkenin hayat tarzını ve maddi kazançlarını geldikleri yerdeki diğer kişilere de anlatarak zincirleme bir göç dalgası başlatırlar. Yeni ulaşım ve iletişim imkânlarıyla öncü göçmenlerin kurdukları göçmen ağları, yeni göçmenleri göç etme konusunda cesaretlendirerek, kitlesel göçün başlamasını hızlandırmaktadır (Adıgüzel, 2018: 27). Dünyadaki teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkânlarının artması, alternatiflerin gelişmesiyle birlikte göç kitlesel bir hâl almıştır. Zoraki göçle ve serbest göçle oluşan kitlesel göç kendi içerisinde dinamiklerini oluşturur. Göç, kitlelere yayılarak kolektivizmi oluşturur. Kolektivite, göçün seyrini, gelişmesini etkiler.

Petersen'in çalışması çerçevesinde ortaya konan göç tipleri, sadece itme-çekme faktörlerinin varlığı sonucunda oluşmamakta, aynı zamanda göç için bireysel ve toplumsal motivasyonları da analiz malzemesi yapıp, bu malzemeyi kullanarak

oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006:76-77). Birden fazla aktör göç analizinde kullanılmaktadır. Bu sebeple içinde yaşadığı zaman ve mekâna bakarak, günümüz için kayda değer bir göç teorisi oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bireyden ve toplumdan soyutlanmamış, aktif, eyleyen bireyi göç konusunun içine dahil etmiştir.

Tablo 3: Analiz Düzeyine Göre Tanımlanmış Göç Teorileri

Mikro Düzey	Orta Düzey	Makro Düzey
<i>Göçün Sebebi:</i> Bireysel değerler/ arzular/beklentiler örn.; yaşam şartlarının, sağlık şartlarının iyileştirilmesi	<i>Göçün Sebebi/Göçün Sürmesi:</i> Topluluklar/Sosyal Ağlar örn.; sosyal bağlar	<i>Göçün Sebebi/Göçün Sürmesi:</i> Makro düzeydeki fırsat yapıları örn.; ekonomik yapı (gelir ve istihdam alanlarındaki fırsat farklılıkları)
<i>Temel Teoriler:</i> - Lee'nin itme- çekme teorisi - Neoklasik mikro göç teorisi - Davranışsal modeller - Sosyal sistemler teorisi	<i>Temel Teoriler:</i> - Sosyal sermaye teorisi - Kurumsal teori - Network (İlişkiler ağı) teorisi - Birikimli nedensellik - İşgücü göçünün yeni ekonomisi (NELM)	<i>Temel Teoriler:</i> - Neoklasik makro göç teorisi - Göç sistemleri teorisi - Dual işgücü piyasası teorisi - Dünya sistemleri teorisi - Hareketlilik geçiş hipotezi

Kaynak: Faist (2000) ve Hagen-Zanker (2008)'den araştırmacı Özcan, E. E. D. Tarafından (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme adlı çalışma içerisinde Türkçe'ye çevrilerek alınmıştır.

T. Faist ve J. Hagen-Zanker'ın çalışmalarına göre göç kuramları mikro, orta ve makro düzeydeki kuramlar şeklinde tasnif edilmektedir. Mikro düzeydeki kuramlar bireysel göç kararı üzerinde dururken makro düzeydeki kuramlar ise göç eğilimlerini bir bütün olarak incelemekte ve bu eğilimlere ilişkin makro düzeyde açıklamalar getirmeye çalışmaktadır. Orta düzeydeki kuramlar mikro ve makro düzeyler arasında yer almakta olan, hanehalkı ya da topluluk göç kararlarının nedenleri ve göçün sürdürülmesi gibi konular üzerinde durmaktadır. (Erdoğan ve Türkan, 2019: 28).

1.1.7.2. Ekonomik Temelli Göç Kuramları

Çağdaş göç teorilerinin başlangıcı olarak kabul edilen Neoklasik kuramın başında geldiği ekonomik temelli göç kuramları, emek piyasasındaki arz talep arasındaki fark ve dengenin farklı bölgelerde değişmesine ve analizine dayanır.

a) Neo-Klasik Göç Kuramı

Neo-Klasik göç kuramı mikro ve makro düzeyde ele alınabilir. Bu konudaki en temel çalışmalar arasında ilk olarak Lewis (1954), Todaro (1969) ve Harris ve Todaro (1970) ekonomik kalkınma süreci içinde ortaya çıkan göç sürecini açıklamak için çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Neoklasik teoride, göçü yönlendiren unsur, işgücü arz ve talebindeki coğrafi farklılıklar ile işgücü-yoğun ve sermaye-yoğun ülkeler ya da bölgeler arasında görülen ücret farklarıdır (Özcan, 2016: 195-196). Bu fark, emek göçüne sebep olmaktadır. Makro düzeyde Neo-Klasik Ekonomi Kuramı, emek ve sermayenin coğrafyada eşitsiz şekilde dağılımına vurgu yapar. Mikro kuramı da göç sürecini hesap eden kazanç elde etmek isteyen göçmenlerin, bireylerin planlarından oluşur.

Neoklasik teorisinin göç yaklaşımı kavramsal eleştirilere konu olmuş ve çok sayıda ampirik çalışma tarafından sınanmıştır. Neoklasik teori; göç belirleyicileri konusunda mekânîk bir yaklaşım geliştirmesi sebebiyle piyasa kusurlarını görmezden gelmiş, göçmenleri ve göçmen toplulukları homojenleştirmiş, tarih dışı ve statiklikle, göç konusunda uygulanan politika ve tedbirleri yalnızca bozucu faktörler ya da ek maliyet olarak görerek eleştirilere maruz kalmıştır (Kurekova, 2011, Aktaran: Özcan, 2016: 197).

b) İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi (New Economics Of Labour Migration- NELM)

Oded Stark tarafından 1990'lı yıllarda geliştirilen kuramda, göç sürecinde belirleyicilerin kimler olduğu büyük önem taşır. Süreç, risk analizi sonrasında aile içinden bir kişinin ya da birkaç kişinin göç sürecine katılmasını, bu sayede gelirinin artacağını ve refah seviyesine ereceklerini düşünen bireyler tarafınca işlenir. Fakir olanlar ülkelerinden ayrılma riskini göze alamazken, bu riski göze alabilecek harcamayı yapanlar göç yoluna düşerler. Kuram, göç araştırmalarının odağına

bireysel bağımsızlık yerine karşılıklı bağımlılığı yerleştirmiş, göçü ortaya çıkaran süreçte göçmenin ailesinin rolünü dikkate almıştır. Göç kararlarının izole bireysel aktörler tarafından değil, genel olarak aile ya da hanehâlkı tarafından verildiğini ileri sürmüştür (Stark, 1991, Aktaran: Özcan, 2016: 201). Genel olarak kuramların temelinde göç kararı yer almaktadır. Bu da itici, çekici faktörlerin analizi ve risk şemasının değerlendirilmesiyle yakından ilgilidir.

c) Dual (İkiye Bölünmüş) İşgücü Piyasası Teorisi

Michael J. Piore tarafından geliştirilen bu teoriye göre, küresel işgücü piyasasında birincil ve ikincil yapıda işler bulunmaktadır. Gruplarda farklı nitelikte işçiler çalışmaktadır. Birincil piyasalarda sürekli istihdam vardır, daha yaratıcıdır ve işçinin insiyatifi gözetilen işler bulunurken, ikincil piyasalarda olumsuz koşulların, vasıfsız işçi gücünün ve az tecrübe gerektiren işler bulunmaktadır. Göçmenler tam olarak ikinci piyasanın elemanıdır. Kapitalizm bu süreçte olumsuz koşullarda düşük ücretlerle çalışacak göçmenlere ihtiyaç duyar. Bu kuram, komuyu talep yönünden ele almaktadır. Ekonomilerde; vasıflı ve vasıfsız işgücünün istihdam edildiği sermaye-yoğun ve yalnızca vasıfsız işgücünün istihdam edildiği emek-yoğun olmak üzere iki tip örgütlenme sınırı arasında bir çeşit dualite (ikilik) yaşanmaktadır. Bu teoride göç, arzdan ziyade işgücü talebi koşulları tarafından yönlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonominin karakteri yerli işgücünün kabul etmek istemeyeceği -örneğin; statüsü sebebiyle- düşük vasıflı işlere yönelik bir talep oluşturur. Dolayısıyla bu işleri doldurabilmek için göçmenlik de arzu edilir ve gerekli bir hâle gelir (Özcan, 2016: 199). Piore’de göç hareketlerinin ortaya çıkmasındaki unsur, işçi gönderen ülkelerdeki yüksek işsizlik ya da düşük ücretler gibi itici faktörlerin aksine, göç alan ülkelerdeki kronik düşük ücretli işgücü ihtiyacıdır (Toksöz, 2006: 18). Türklerin Almanya’ya göçü, ikincil piyasadaki düşük vasıflı, az tecrübeli, zorlu ve olumsuz koşullarda çalışabilecek kişilerden oluşmaktadır. Emek piyasasındaki ayrışmada, rekabet, toplumsal cinsiyet ve etnisite önemli bir rol oynamaktadır (Güllüpnar, 2013:110). Bunun yanı sıra göç edilen ülkenin dili bilme, öğrenme de etkin rol oynamaktadır.

1.1.7.3. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları

a) Denge Kuramı

Modernleşme Okulu'nun ortaya attığı Denge Kuramı'na göre göç, sanayileşmiş bölge ve ülkeler ile sanayileşmemiş (veya gelişmemiş) bölge ve ülkeler arasında nüfus hareketi ve iş gücü transferi sağlayarak bir dengenin oluşmasına yarayan olumlu bir durumdur (Adıgüzel, 2017:29). Göç kuramları göç veren ve göç alan ülkelerin analizlerine göre geliştirilmişlerdir. Sanayi devriminden bu yana kaynaklarda pek çok göç modeli ortaya atılmıştır. Bu modellerin çoğu sanayileşmiş ülkelerin göç deneylerine dayanmaktadır (Üner, 1986: 366). Modernleşme Okulu göç olgusuna iyimser olarak yaklaşmıştır. Gelişmemiş yerlerden gelişmiş yerlere yapılan göçle beraber, kente göçen nüfus talep ve işgücüyle, kırsal yerlerde üretim ve işgücü talebi doğurarak göç oranlarını düşürecektir. Böylelikle de zaman içinde göç süreci nüfus dengesini sağlamış olacak, eşitsizlikleri gidererek denge kuracaktır.

Modernleşme Okulu'nun W.A. Lewis, Lerner, Todaro gibi önde gelen temsilcileri, Denge Kuramı'nı nüfus, üretim ve sosyo-kültürel bütünleşme açılarından haklı çıkarmaya çalışmışlardır (Çakır, 2011: 136). Bu kuram 1960'lardan sonra tam tersine çevrilmiş, Üçüncü Dünya Ülkelerinde göç olgusunun dengesizliklere yol açtığı görülmüştür.

b) Merkez- Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı

Bağımlılık Okulu'nun oluşturduğu Merkez-Çevre Kuramı, Modernleşme Okulu'nun Denge Kuramı'na karşı çıkar. Dünyayı merkez ve çevre olarak iki kısma ayırır. Bağımlılık Okulu'nun geliştirdiği “Merkez-Çevre Kuramı, merkezi bağımsız değişken, çevreyi de bağımlı değişken olarak ele alır. Merkezle-çevre arasında bir bağımlılık ilişkisi arar ve ona göre varsayımlar geliştirir. Bu kuram, “merkez-çevre” ilişkileri ya da “gelişmiş-az gelişmiş” ülkelerarası istismara dayanan ilişkileri vurgulayan alternatif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekânizmadan ziyade, göçmen işçi gönderen ülkelerdeki işgücü kaynaklarının gelişmiş ülkeler yararına kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmelerini olumsuz bir biçimde

etkilemektedir (Tatlđdil, 1984, Aktaran: akır, 2011: 136). Merkez gllerinin bulunduğu, evreyse glleri besleyenlerin bulunduğu kesimi oluşturur. Dengenin yerini dengesizlik, ikililiğin yerini de teki görüş almıştır. G veren yre sosyo kültürel açıdan olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bu sebeple de bir dengeden değil dengesizlikten söz edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerin işçi gücü, gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Bu kullanılma karşılığında, göçmenlerin ülkelerine yolladıkları işçi dövizleri ise bu ülkeleri geliştirmekten çok sosyo-ekonomik gelişmelerini daha da olumsuz biçimde etkilemektedir (Adığzel, 2017: 30).

c) Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı)

20. yüzyılın son çeyreğinde sosyal bilimlerde ortaya çıkan paradigma kaymasıyla, özneye yönelen g çalışmaları; göçmeni, onun yaşam alanını, ilişkilerini ve öznelliğini keşfetmiştir (Akbaş, 2012: 349). Bu keşifle beraber göçmenin g süreci içerisindeki etkinliği de kuramlar içerisinde belirleyici olmaya başlamıştır. Göçmen ilişki ağları, uluslararası göçü hızlandırır. nc göçmenlerin oluşturduğu, sonradan aynı yerlere g edecek olanların kullandığı bu ağ, gn srekliiliğini sağlar. Göçmen ilişkiler ağı sayesinde iz süren göçmenler, zorlukların üstesinden daha kolay gelir, iş ve ev bulmak, akrabalarına ulaşmak, şehre alışmak gibi sorunları hızlıca aşarlar. Zamanla bu ilişki ağları göçmen gönderen ülkenin diğer katmanlarına da yayılır ve böylelikle göç hareketi sınırsız bir şekilde sürdürülür (Abadan-Unat, 2006: 34).

Ağ kuramıyla göçmenin insani ve toplumsal bağlarına odaklanan g kuramı, göçmenin göç ettiği ‘mekân’ı dönüştürdüğü ‘alan’lara ilgi duymaya başlamış ve bu yeni bakış açısı, bizim göçü tüm boyutlarıyla, disiplinler arası bir bağlamda okumamızı sağlamıştır” (Akbaş, 2012: 349). Ağ kuramıyla beraber göçmenlik deneyimleri daha iyi anlaşılır hâle gelmiştir. Türkiye rnekleminde de uluslararası göçler örnekleminde de meseleye bakıldığında, göçmen ilişkiler ağı, göç eden kişiler için kolaylaştırıcı olmuştur. Gurak ve Caces (1992:153) göçmen ağlarının altı önemli işlevi olduğuna dikkat çekmişlerdir.

1. Göçmenleri, gn verdiği rahatsızlıktan ve masraflardan önemli ölçüde rahatlatırlar.

2. Göçmenleri, içine girdikleri toplumdaki yalıtırlar ve onların kendi yurtlarıyla ilişkilerinin devamını sağlarlar.
3. Göçün başlangıcını ve hedef yerini etkileyerek önemli ölçüde kimlerin göçeceğini belirlerler.
4. Göçmenlerin gittikleri yerlerde uyumları için kolaylık sağlarlar.
5. Kendi anayurtlarındaki potansiyel göçmenler ve ağına yeni katılanlar için yabancı toplumdaki fırsatlar ve resmi yapılandırmalar hakkında haber kanalları gibi hizmet verirler.
6. Göçün hızını ve büyüklüğünü önemli oranda belirlerler. (Aktaran: Yalçın, 2004: 51-52).

Türkiye’deki geçici koruma altında yaşamakta olan Suriyeli göçmenler için en uygun olan kuram Sosyo-kültürel göç kuramıdır. Kuram içerisinde yer alan denge kuramı, merkez-çevre (dünya sistemi) kuramı, göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı Suriyeli göçmenlerin göç tipine uygun kuramlardır. Denge kuramı içerisinde gerçekleşen göç, sanayileşmiş bölgelere sahip ülkelerle sanayileşmemiş ülkeler arasındaki nüfus hareketi ve işgücünün dengelenmesini ifade etmektedir. Suriyeli göçmenler Suriye’de savaş sebebiyle gerçekleşen ekonomik yoksullaşmaya bağlı olarak gelişmekte olan Türkiye’ye kitlesel hâlde göç etmişlerdir. Ana sebebin savaş olmasına rağmen ekonomik yoksulluk ve devlet hizmetlerinin kesilmesi sebebiyle denge kuramına uygun türde göç gerçekleştirmişlerdir.

Gelişmiş olan ülkeler merkezi oluştururken gelişmemiş ülkeler çevreyi oluştururlar. Hareket, göç daima çevreden merkeze doğrudur. Bu konuda Suriyeli göçmenler Türkiye’yi merkez olarak görmüş ve göç etmişlerdir. Merkez-çevre kuramı da denge kuramına benzer refleksler çerçevesinde şekillense de merkez-çevre kuramcıları denge kuramcılarına karşıdır. Çünkü göç eden göçmenler göç ettikleri yerlerde çalışarak ülkelere döviz göndermektedirler. Bu da sosyo-ekonomik gelişmeleri olumsuz anlamda etkilemektedir. Göçmen ilişkiler ağı, göçmenin toplumsal ilişkilerinin bir göstergesidir. Göçmenin diğer göçmenlerle ve mekânlarla olan ilişkisini açıklar. Suriyeli göçmenler göçmen ilişkiler ağı kuramının en iyi örneklerindendir. Aralarında kanaat önderleri vasıtasıyla geliştirdikleri haberleşme

ağları vardır. Sivil toplum örgütleriyle (STK) beraber aralarındaki ağlar oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Kendi aralarında hızlı ve güvenilir iletişimi sağlayan Suriyeli göçmenler, Türkiye'ye göç etmeden önce öncü göçmenler yahut akrabalarıyla iletişim kurarak, belirli bir şehre gelmektedirler. Mekân seçimini iletişim sayesinde tanıdıkları, öncü göçmenler etkisi ve yardımıyla gerçekleştirirler. Kendi alanlarına kavuştuktan sonra başat topluma uyum sağlamak daha kolaydır. Vatanlarını göç ettikleri yerde ilişkiler ağıyla sürdürürler. Tüm bunlar sayesinde göçün hızını, etkinliğini ve kitlelerin akışını etkilerler.

d) Göç Sistemleri Kuramı

Ekonomik, politik temeli olan, iki veya daha fazla ülkenin, karşılıklı olarak göçmen değişimi üzerinden kurdukları sisteme dayanan bir kuramdır (Adıgüzel, 2018:31). Göç veren ve göç alan ülkelerin kurmuş oldukları bu ilişkiler bütünü, mesafeyi önemsemez. Dünya sistemleri teorisine benzer şekilde uluslararası ilişkiler, politik ekonomi, kolektif eylem ve kurumsal unsurlara önem atfeden bu teori ile bölgesel göç hareketleri analiz edilmektedir (Özcan, 2017: 201). Teorinin iki önemli hipotezi vardır.

1. Göç akımları ülkeler arası politik ve ekonomik ilişkilerle kaynaklı olduğu için coğrafi yakınlık ve uzaklık önemli değildir.
2. Bir ülke birden fazla göç sistemine dahil olabilir.

Göç sistemleri kuramı, etkileşim hâlindeki yapılarda değişimler olabileceğini savunur. Makro anlamda kurumlar, mikro anlamda göçmenlerin pratikleri ve inançları değişebilir. Faist'e göre göç sistemleri kuramının üç ana niteliği bulunmaktadır (2003:82-83, Aktaran: Adıgüzel, 2018: 32).

1. Göç sistemleri kuramı, göç sistemlerindeki süreçler üzerinde yoğunlaşır. Göç hareketi tek seferlik bir hareket değildir. Bir kez başlarsa, bir sürece dönüşerek, sürekli kendini yenileyerek devam edecektir.
2. Göç sistemleri kuramları insanlardan ziyade ülkeler arasındaki bağlar ve bağlantıların varlığı üzerine kurulmuştur. Bir göç sistemi birbirine insan akışı ve karşı insan akışlarıyla bağlı iki ya da daha fazla ulus devlet içerir. Bu

bağlar genellikle göç, akınlara başlamadan önce kurulmuştur. Tersine göçlerle zaman içinde anayurt tekrardan göç alan bir üke hâline dönüşebilir.

3. Göç sistemi kuramcılarını toplumsal ağ kuramını güçlü bir şekilde uygulamışlardır. Göç sürecine katılan bireyler, ulus devletler arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve göç alan ülkelerin kabul etme politikaları, hane hâlleri, ailelerin kalış gidiş alternatifleri gibi engelleri aşmak için stratejiler geliştirirler. Bu engellerin aşılmasında en önemli faktör, uluslararası toplumsal ağlardır.

Göç sistemleri kuramı bir ara kuramdır. Dünya sistemleri kuramı ile ağ kuramı arasında bulunan, olaya uluslararası pencere ile göçmenlerin gündelik yaşayışları, yapıp etmeleri açısından bakan bir kuramdır. Göç sistemleri kuramı, makro düzeydedir ama içerisinde göçmenlik durumunu mikro açıdan da incelemeye almaktadır.

1.2. HAFIZANIN SÖYLEDİĞİ

1.2.1. Hafızanın Kavramsal Çerçevesi

Hafıza ya da bellek insanla anlamlı olan, zihnin perspektiflerini açıklayan ve varlığın boyutlarını ifade eden bir kavramdır. Zaman ve mekânla içiçedir. Hafızamız, kimliğimizi oluşturur. Geçmiş ve geleceğin ortasında şimdi ve buradanın içinde kimliğin inşası için yaşanmış ya da işitilmiş hafızaya ihtiyacımız vardır. Disiplinlerarası bir kavram olan hafıza, son yıllarda nesne, tarih, güvenlik gibi alanlarla da ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bireyle anlam bulduğunu söylediğimiz hafıza, ilk olarak Antik Yunan'da dikkat çekmeye başlamıştır. Loci Metodu olarak tarihte yer eden “Hafıza Sarayı ya da Zihin Sarayı” tekniği ilk olarak Antik Yunan'da kullanılmıştır.

Loci Metodu geleneksel olarak bilgi sırasının önemli olduğu konuşmaları ve öğe listelerini hatırlamak için bir yöntem olarak kullanılmıştır. Loci Metodu, geleneksel formunda, kullanıcının tanıdık bir ortamda gelişip, hatırlanacak öğeleri yollarına yerleştirdiğini hayal etmeyi gerektirir. Loci Metodu hâla olağanüstü derecede büyük miktarda bilgiyi hızlı bir şekilde hatırlamaya çalışan dünya

standartlarında anımsatıcılar için en çok kullanılan stratejilerden biridir. Ayrıca, Loci Metodu hafıza sorunu yaşayan bireyler için olası bir yardım olarak ve sağlıklı yaşlanan yetişkinlerde hafıza gerilemesini ele almak için de araştırılmıştır. Bununla beraber Loci Metodu, 9 yaşından küçük çocuklardan 65 yaş üstü yetişkinlere kadar yaşam süresi boyunca bellek plastisitesini ve epizodik bellek performansını araştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır (Legge vd., 2012). Nimonik, birtakım hatırlatıcılarla bilgilerin çağırılmasına yardım eder. Bilgiler bu sayede kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe daha çabuk geçerler. Bu hafıza tekniğini kullanmak bir sanattır, beceri ve emek ister. Frances A. Yates (2020); klasik dönem hafıza sanatını şu şekilde aktarır:

“Teselya’da Skopas isminde bir soylunun verdiği bir ziyafette, Keoslu şair Simonides evsahibinin şerefine lirik bir şiir okur; gelgelelim şiirin bir bölümünde Kastor ve Polydeukes’ten övgüyle söz edilmektedir. Bunun üstüne Skopas şairi tersleyerek methiye için anlaştıkları ücretin sadece yarısını ödeyeceğini, geri kalanını şiirin diğer yarısını ithaf ettiği bu ikiz tanrılardan tahsil etmesini söyler. Biraz sonra, Simonides’e bir haber gelir, dışarıda onu görmek isteyen iki genç adam beklemektedir. Şair ziyafet masasından kalkıp dışarı çıkar, fakat etrafta kimseyi göremez. O dışarıdayken, ziyafetin verildiği salonun çatısı çöker, Skopas’la birlikte bütün misafirler enkazın altında kalarak can verir. Cesetler öylesine darmadağın olmuştur ki onları almaya gelen yakınları yüzleri tanıyamaz. Fakat Simonides her birinin masada nerede oturduğunu hatırladığı için, hangi cenazenin kime ait olduğunu gösterebilmiştir. Simonides’i çağırıp görünmez olan tanrılar, Kastor ve Polydeukes, bina çökmeden hemen önce onu ziyafetten uzaklaştırmakla methiyeden kendilerine düşen payın karşılığını gani gani ödemişlerdir. Üstelik bu deneyim şaire mucidi olarak anılacağı hafıza sanatının ilkelerini göstermiş olur. Davetlilerin oturdukları yerleri hatırlaması sayesinde cesetleri teşhis edebildiğini görerek, düzenli bir yerleşimin güçlü bir hafıza için vazgeçilmez koşul olduğunun farkına varır. Klasik hafıza sanatının tarihiyle ilgilenen öğrencinin akılda tutması gereken ilk temel bilgi, hatibin hafızasını geliştirmesine olanak veren bir teknik olan bu sanatın belagatin alanına dahil olduğudur. Bu teknik sayesinde hatip uzun söylevleri hiç takılmadan ezberden okuyabiliyordu. Hafıza sanatının Avrupa geleneği içinde

nesilden nesle aktarılmasını, asla unutulmadan, daha doğrusu modern zamanlara kadar unutulmadan gelmesini sağlayan şey de belagat sanatının parçası olmasıdır. Her tür insan faaliyetinin şaşmaz rehberi olan Antikçağ düşünürleri, belagat sanatının parçası olan hafızayı geliştirmek için de kurallar ve ilkeler belirlemiştir.

“Hafıza sanatının genel ilkelerini kavramak güç değildir. İlk adım hafızaya bir dizi locus, yani yer kaydetmektir. Hafıza yerleri sisteminin farklı türleri olmakla birlikte en yaygın olarak kullanılan sistem mimari yerlerdi. Bir binayı akılda tutmak gerekir. Olabildiğince geniş ve farklı kısımlardan oluşan bir bina olmalıdır bu; ön avlu, oturma odası, yatak odaları, salonların yanı sıra, odaları süsleyen heykeller ve diğer süs eşyaları da bulunmalıdır. Söylevi hatırlatmak için kullanılacak imgeler ise –örnek olarak bir denizci çıpasını veya silahı kullanabileceğimizi söyler– hayal gücü aracılığıyla, binanın içinde seçilip ezberlenen yerlere yerleştirilir. Bundan sonra, olgulara dair hafızanın canlandırılması gerektiği anda, bütün bu yerler tek tek ziyaret edilerek emanetler bekçilerden istenir. Antik dönem hatibinin, konuşmasını yaptığı sırada hayalinde binanın içinde gezinerek, ezberlediği yerlerin her birinden oraya yerleştirdiği imgeleri geri aldığı hayal etmeliyiz. Bu yöntem konuşmada değinilecek noktaların doğru sırayla hatırlanmasını sağlar, çünkü bu sıra binanın içindeki yerlerin düzenine göre sabitlenmiştir.” (Yates, 2020:15-17).

Assman da kültürel belleğin inşasını açıklarken özel taşıyıcılardan bahseder. Bunlar şamanlar, “bard” olarak adlandırılan kelt ozanları, griot’lar, rahipler, öğretmenler, yazarlar, filozoflar, mandarinlerdir (Assman, 2015: 62). Burada insan belleği veri taşıyıcısıdır ve yazının ön biçimi olarak kullanılır. Ruanda’da 18 krallık ritüelinin içeriğini oluşturan metinler, imparatorluğun en saygıdeğer kişileri tarafından ezbere bilinir ve yanılma durumunda ölüm cezası verilirdi (Assman, 2015: 63). Ezber, hafızada tutma tarih boyunca hayati önem taşımıştır ve hatırlamanın da kilit noktalarından bir tanesidir. Semboller, imgeler, nosyonlar hafızanın harekete geçirilmesinde önem arz ederler.

Hafıza köken olarak Arapça bir kelimedir. Türkçe karşılığı “bellek, belleten”, Latince “memoria”, İngilizce “memory” olarak kullanılmaktadır. Arapça’da, “korumak, ezberlemek” (TDV İslam Ansiklopedisi 15, 1994: 74), “koruma, saklama, korunma, saklanma” (Eyuboğlu, 2004: 302), “koruma, saklama, ezberleme, özellikle

Kuran'ı ezberleme” (Nişanyan, 2016) anlamındaki “hfz” (hıfz) kökünden türeyen hafıza, “tutma, saklama, bulundurma, belleme yeri” (Eyuboğlu, 2004: 310) ya da “algıları saklayıp hatırlamalarını sağlayan ve el-kuvvetü’z-zâkire diye de adlandırılan zihin gücü” (URL 9) anlamında kullanılır. Bellek sözcüğü hafızanın Türkçe karşılığıdır. Bellek: 1. *isim, ruh bilimi* Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin (TDK Sözlük, 1988: 167) anlamına gelmektedir. Eyuboğlu, bellek sözcüğünün “bellemekten bellek” şeklinde türediğini, “bel”in ise “im, damga, iz” olduğunu belirtir. Bellemek, “imleri, izlenimleri almak”, bellek ise “bu alınanları saklama yeri” demektir (Eyuboğlu, 2004, 83). Hafıza, bilgi ve anıların deposudur. Yaşanmışlıkları, geçmişi, şimdi ve geleceği içinde barındırır. Hafıza, hatırlama ve unutmayla da içkindir. Anı, hatıra, düşünme, bilinç, zihin, biliş, anma, geri çağırma hafızanın içinde barınır. İlk hatırladığımız tanımıyla, geçmişle ilgili bilgileri (zihinde) depolayan ya da geçmiş olayların saklanmasına ve korunmasına yardımcı olan hafızanın (memory) (Boyer, 2009: 3), psikoloji literatüründeki genel anlamı şu şekildedir: 1. Mevcut hipoteze göre beyinde bilgiyi kodlama, depolama, tekrar elde etme süreçlerini kapsayan görece kalıcı bilgi deposudur (belleği). Bu (depo) eşgüdümlü bir şekilde görme, hareket etme ve bisiklete binme gibi şeylerin nasıl yapılacağı bilgisi dahil belirgin bir olayı, genel malumatı (knowledge) hatırlamak için gerekli olan çok sayıdaki bilgi türünü ve farklı depolama işlemlerini içermektedir. 2. Bir tecrübenin ya da olgusal bilginin özgül bir şekilde anımsanmasıdır. 3. Farklı bilgi türleri için hipotetik (farazi, varsayımsal) depolama sistemi ya da sistemleri anlamına gelmektedir (Cambridge Psikoloji Sözlüğü: 303). Hafıza, algı, öğrenme, hatırlama ve düşünme süreçlerini kavramaya yönelik olan bilişsel psikoloji branşının konusudur; başka bir deyişle benliğin kurulma sürecini sağlayan sistemin bir parçasıdır. Görüldüğü üzere psikolojinin de dikkatle incelediği hafıza, bireye içkindir. Hafıza çalışmaları birey ve toplum arasındaki ilişkileri de açıklamış, sosyoloji, psikoloji, felsefe, edebiyat, tarih, din, tıp gibi alanlarda da kendine yer edinmiştir.

Neyin anısı vardır? Hafıza kimindir? sorularının cevabını aramak gerekirse anılara bakılabilir. Anı: bir izlenimdir; daha doğrusu “bellekte kalan” izlenimdir.

İzlenim ise “dünyadaki nesnelerin duyu organları üzerinde bıraktığı etki”dir (Auge, 2019: 17). “Anımsamak ve unutmak birbiriyle anlam bulan ikilidir. Tıpkı yaşam ve ölüm gibi. Hafızanın öznesi yalnızca birinci tekil kişi (ben) değildir. O kolektif bir fenomenolojiye de sahiptir. Anımsamak, bir anıya sahip olmak ya da bir anının peşine düşüp o anıyı aramak demektir” (Ricoeur, 2017: 22). Hafızanın geçmişe bağlılığı vardır. Hume’a göre; izlenimlerin ideler hâline geçmesi, ilk olarak bellekte olur. Bellek izlenimlerin saklandığı ve korunduğu yerdir. *Hatırlama*, eskiden edinilmiş izlenimlerin yeniden ortaya konmalarındır, öznellik düzeyinde, duyu düzeyinde izlenimlerin ilk güçleri gibi olmasada yeniden canlanmalarındır. Yanlış hatırlama, herhangi bir idenin, gerçekte hiçbir ilişkisi olmadığı bir izlenime bağlanmasından ya da tersine olarak bir izlenimi başka bir izlenimin idesine bağlamaktan doğar (Gökberk, 1996: 307).

İdeler ile izlenimlerin birbirini karşılamaında esas rolü olan hayal gücüdür. Ancak hayal gücü idelerle izlenimler arasında keyfi ilgiler kurmaz ve izlenimler ile ideler rastgele oluşmaz. Bu birtakım yasalara bağlıdır. Bu yasalara Hume çağrışım (*association*) yasaları der. Tasarımları birbirine bağlayan *çağrışım mekânizması*dır. Ona göre bu yasalar: a) Benzerlik (*resemblance*), b) Mekân-zaman bakımından yakınlık (*contiguity in time or place*), (c) Neden-etki bağıllığı (*cause or effect*) yasalarıdır (Hume, 2009: 22). Bellek ve imgelem Hume’un epistemolojisi içerisinde merkezde iki kavramdır. Hume bellek ve imgeleme bilginin mümkün olabilmesi için temel bir görev yüklemiştir. Bellek, algılanan herşeyin imgesini içerisinde saklar ve imgeyi harekete geçiren, çağrıştıran bir etki olduğunda da ortaya çıkarır. Buna hatırlama denir. Hatırlama ile ortaya çıkan şey hatırlananın kendisi değil onun izlenimidir. Bu hatırlama Hume’ un çağrışım ilkeleri dediği ilkeler doğrultusunda gerçekleşir. Bazen ide ve izlenim yanlış eşleşebilir ve yanlış hatırlamalar meydana gelebilir. Bellek nesne yokken onun yerine devreye giren bir mekânizma gibidir, nesnenin sıra ve konumunu bozmadan onu zihinde korur, nesne tekrar geldiğinde ise bellekte devreden çıkar.

Henri Bergson’a göre; bellek bazı deneyimlerin bilincimizin bir parçası hâline gelmesidir. Bu sürece daha önceden, belli bir zamana ve yere ait olan farkındalık eşlik eder (Özaloğlu, 2017: 14, Aktaran: Sevinç, 2019: 49). Farkındalık zamanla ve

mekânla biraraya geldiğinde anlamlı bir birliktelik oluşur. Bellek deneyimleri kaydeder ve zamanı geldiğinde depodan çıkarır. Böylelikle hatırlama gerçekleşir.

1.2.2. Hafızanın Yapısı

Hafıza 21. yüzyılda oldukça dikkate değer konular arasında yer almaktadır. Tarihin, geçmişin, bugünün anlamlandırılması üzerine birçok disiplin için temel kaynak oluşturmaktadır. Nörologlar, hafızanın nörolojik temellerini, psikologlar, belli durumlardaki bireylerin bilişsel ve duygusal hatırlama süreçlerini incelerken; psikanalistler hafızayı uzun süreli yaşam öyküleri çerçevesinde ele alırlar. Sosyologlar, hatırlama ve anlatı topluluklarının benzer deneyim arka planına sahip gruplarda nasıl ortaya çıktıkları sorunuyla ilgilenirken; tarihçiler, insan hafızasının yazılı kaynaklar karşısındaki güvenilirliğini veya güvenilmezliğini araştırırlar (Sancar, 2016: 21). Hafıza yapısı gereği karmaşık ve gizemlidir. İnsan beyni, sürekli devinim hâlinindedir. Hafıza sisteminin yapısını; hafızanın aşamaları ve depolama süreçleri oluşturur. Nörologlar, hafızayı tanımlamak ve anlamak için beyine odaklanırlar. Onlar için, soyut olanın görünmesi için somut olana ihtiyaç vardır. Hafıza aşamaları, beynin lobları arasında ve sinir hücreleriyle gerçekleşir. Hafızanın sınıflandırılmasında süreye, bilginin doğasına ve geri çağırılmasına bağlı olan birkaç sınıflandırma yolu vardır. Bilgi işlem prosedürü perspektifinden bakıldığında hafızanın oluşturulması ve bilginin geri çağırılmasında üç ana safha vardır: Kodlama ve kaydetme (Alınan bilginin işlenmesi ve birleştirilmesi), depolama (Kodlanan bilginin sürekli bir kaydının oluşturulması), geri çağırılma veya hatırlama (Aktivite veya işlem sonucu oluşan ipucunun bilgiyi depodan geriçağırmasıveyahatırlatması) (URL 10). Geri çağırma, anımsamayla gerçekleşir. Hafıza söz konusu olduğunda bireysel ve toplumsal hafıza tartışmaları gündeme gelir. Assman kültürel bellek, Connerton kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği, Halbwachs bireysel ve toplumsal bellek, Bergson alışkanlık ve anımsama belleği düşüncesini oluşturmuştur. Connerton'un (2014) bilişsel bellek çalışmalarının odağını, kodlama kavramı oluşturur. Psikologlar, anımsamanın bir yeniden yapım (rekonstrüksiyon) değil, yapım (konstrüksiyon) olduğunu, bir şeyi ötekilerden ayırt edebilmemizi sağlayan “şema” yapımı (inşa), bir kodlama demek olduğunu göstermiş bulunuyorlar (Connerton, 2014: 50). Bahsettiğimiz mnemonik yani hafızanın hatırlama teknikleri

günümüzde birçok çeşitle adlandırılmaktadır. Semantik (anlambilimsel) kodlama, sözel kodlama, görsel kodlama bellek destekleyici kodlamanın en önemli üç alanıdır. Semantik (anlambilimsel) kodlama; en ağır basan yöndür; bir kitaplıktaki kitapları kodlama yapılarına benzeyen bu kodlama, konulara göre hiyerarşik biçimde örgütlendirilmiş ve dünya hakkında genel bir görüşe ve bu görüş içinde kavranan mantıksal ilişkilere göre tek bir sistemde birleştirilmiştir. Sözel kodlama, ikinci yönüdür; her şeyi sözle dile getirmeye hazır duruma gelme olanağı veren her türlü bilgiyi ve programı içerir. Görsel kodlama, üçüncü yönüdür; kolaylıkla imgelere çevrilebilen somut bellek öğeleri, hem görsel kodlama hem de sözel dile getirme olarak çifte kodlamadan geçirildikten, bellekte soyut şeylerden çok daha iyi tutulabilmektedir (Connerton, 2014: 50). Deneysel psikologlar, anımsama, unutma olaylarını belleğin işleyişiyle açıklarlar. Kodlamada ortaya çıkan sorunlar, amnezi (unutkanlık) yahut anımsayamama sorunlarını ortaya çıkarır. Unutma, anının yitirilmesidir.

İnsan zihni, belirli süreçleri barındırır. Depolama kısmında hafızanın gücü ortaya çıkar. Patolojik olarak bir sorun yoksa, hafıza geliştirilebilir bir özelliğe sahiptir. Hafızamız bize en derindekini de sunar, en yüzeydekini de. Hatırlama, geri çağırma, anımsama hafızanın gücü ve bireyin çabasıyla ilişkilidir. Hatırlamaya çalışmak, bellek ile bekleyiş arasında gerilime neden olmaktadır. Hafızanın depolama aşaması da üç kısımdan oluşur. Bunlar; duyuşal hafıza, kısa süreli hafıza ve uzun süreli hafızadır. Tüm bunlar arasında geçişlilik ve ilişki vardır. Duyuşal hafıza: Bir nesne algılandıktan sonra ilk 200-500 milisaniye (kişiden kişiye değişebilir) içerisinde duyuşal hafıza devrededir. O nesneye bakabilme ve bir iki saniyelik gözlem sonrasında neye benzediğinin hatırlanması veya ezberlenmesi duyuşal hafızanın örnekleridir. Bu tip hafıza tekrarlama veya prova ile uzun süreli hâle getirilemez. Kısa süreli hafıza: Duyuşal hafıza ile elde edilen bilginin bir kısmı kısa süreli hafızaya iletilir. Kısa süreli hafıza hatırlama denemesi veya prova yapmadan birkaç saniye içerisinde bazen bir dakikaya kadar geri çağırılabilmeyi mümkün kılar. Fakat bunun da kapasitesi çok sınırlıdır. Uzun süreli hafıza: Kısa süreli hafıza ve duyuşal hafızaya zıt olarak, uzun süreli hafızada daha çok bilgi uzun süreler boyunca (bazen ömür boyu) saklanabilir. Örneğin; 7 haneli bir sayıyı

okuduktan birkaç saniye içerisinde hemen unutulabiliriz ve kısa süreli hafızada ancak bu kadar tutulmuş olur. Ancak telefon numaralarını tekrar yoluyla ezberleyip yıllar boyunca ezberde tutabiliriz ki bu da uzun süreli hafızada depolanmasından kaynaklanır. Kısa süreli hafıza şifrelemeyi akustik olarak yaparken, uzun süreli hafıza semantik olarak (anlamsal) şifreleme yapar. Kısa süreli hafıza “Nöronal haberleşmeyi sağlayan taşıyıcı yapılarla” desteklenir ve beynin ön lobu (özellikle dorsolateral prefrontal korteks) ile parietal lobuyla bağlantılıdır. Uzun süreli hafıza ise beyne yayılmış daha sabit ve uzun süreli nöral bağlantılarla ilişkilidir. Bilginin kısa süreliden uzun süreli hafızaya konsolide edilmesinde, (depolama işlemi bizzat burada meydana gelmese de) hippocampus bölgesi rol oynar (URL 10a). Tüm bu aşamalarda yenileme, tekrarlama önemlidir. Hafızayı, beyni anlama gayreti insanın kendisini anlama gayretidir. Bir imge, ne kadar çok duyu organımızla algılanırsa o kadar hafızada kalıcılığı artar. Bu sebeple algılanmanın çeşitliliği, sıklığı hafızayı etkiler. Kişi, duyu organlarıyla algıladığı imgeleri belleğin iki bölümünde muhafaza eder. Bunlardan birincisi; geçmişte edindiğimiz bilgilerin ve imgelerin saklandığı uzun süreli belleğin bütünleyicisi “depo bellek”, diğeri ise, yeni imgelerin hafızada yer bulmasını sağlayan, uzun süreli belleğin temeli, kısa süreli belleğin ise ta kendisi olan “anlık bellek”tir (Çeviker, 2009: 14).

1.2.3. Hafıza Türlerine Bir Bakış

1.2.3.1. Connerton’a Göre Hafıza Türleri

Connerton, *Toplumlar Nasıl Hatırlar?* Adlı eserinde toplumsal belleğin kültürel yanına dikkat çekerek, “bedensel pratikler” ve “anma törenleri” üzerinden belleği tanımlamıştır. Toplumsal bellek üzerine yapılan çalışmaların birçoğunun yaşananların aktarımıyla ilgilidir. Connerton ise bedene uyarlanmış, bedenle bütünleşmiş pratiklerin üzerinde durarak bedensel toplumsal bellek ve bellek arasında ilişki kurmaktadır. Connerton, Halbwachs, Hobsbawm/Ranger, Nora ve Lowenthal gibi bilim adamlarının “kolektif veya sosyal hafıza” düşüncelerine katılmakla beraber, geçmişin imgelerinin ve geçmişin hatırlanan bilgisinin ritüel

performanslarla aktarılmasına ve sürdürülmesine rağmen pratik belleğin bedensel olduğunu savunmaktadır.

Bellek kendisini zamanda ve mekânda var eden bir gerçeklik olarak içerisinde geçmiş, bugünü ve yarını taşımaktadır. Belleğin kendisiyle ilgili olarak bugüne ilişkin deneyimimizin, büyük ölçüde geçmiş hakkındaki bilgimize dayandığını çoğu zaman görmekteyiz. Geçmişin o anda yaşamadığımız olayları ve o anda algıladığımız nesneleri bağlamında yaşarız. Bu da şimdiki zamanı, çeşitli geçmiş yaşantılarımızdan hangisiyle bağlantısını kurabilirsek ona göre yaşayacağımızı gösterir (Connerton, 2014: 9). Geçmiş, her zaman tartışmalı bir konu olarak hafıza tartışmaları içerisinde yerini almıştır. Geçmiş, tarihle ve insanla doğrudan ilişkilidir ve bu konu tarihin insan hayatındaki yerini tartışmaya açar. Tarih, oradadır ve uzaktadır, yaşanmış ve kullanılmıştır. Tekrar edebilir ve yalanlanabilir buna karşılık ispatlanabilir. Geçmiş, bugünü sarmalayan bir anı bulutudur. Müdahâle eder. Aslında biz geçmişi anımsayarak yahut çağırarak bugünü yakalarız.

Tarih, insan toplulukları ve gruplarla da yakından ilişkilidir. Toplumsal hayat, tarihte biraraya gelen kişilerle kurulmuştur. Her topluluğun bir tarihi vardır. İnsan gruplarının belleği var olan tarihsel bağlam içerisinde nasıl taşınır ve nasıl korunur? Sorusu bellek tartışmalarının dikatini çekmiştir. Connerton kuramında toplumların nasıl anımsadığı üzerine akıl yürütürken grup terimini kullanır. Burada “grup” terimi, hem (köyler, kulüpler gibi) yüz yüze ilişki hâlindeki küçük toplulukları hem de (ulus-devletleri ve dünya dinleri gibi) üyelerinin çoğunun birbirlerini şahsen tanıyamayacağı denli geniş toprak parçaları üzerinde yaşayan büyük toplumları içine ancak ölçüde geniş ve oldukça esnek bir anlamda kullanılmıştır (Connerton, 2014: 8). Ona göre toplumsal bellek; tarihi yeniden kurma pratiğini sağlayan grup bilinci, önemli noktalarda toplumsal grupların belleğinden yol gösterici bir itici güç bulabilir ve buna karşılık toplumsal grupların belleğinin biçimlenişine katkıda bulunabilir (Connerton, 2014: 29). Connerton’un bahsettiği belleğin taşınması ve korunması olayı, tam olarak göçmenleri ifade etmektedir. Kitleler hâlinde bir yerden bir yere belirli sebeplerle giden, taşınan kişilerin belleğinin nasıl taşındığı kadar nasıl korunduğu önemlidir. Yüzyüze ilişki biçimleri sosyalbilimlerin popüler konularından biridir. Karşılıklı bağımlılık ve etkileşim üzerinden geleneksel ve modern toplumlar

üzerinden yapılan açıklamalarda, birincil yani yüzyüze ilişkilerin olduğu mekânlarda belleğin aktarımının daha kuvvetli olduğu söylenir. Grup terimi köy ya da şehir hangisi olursa olsun ikisinde de oluşur. Cemaat ve cemiyet olarak ikiye ayıran Tonnies, ilişki biçimlerini boyut ve biraradalığı göz önünde bulundurarak açıklamıştır. Connerton, taşınma ve korunma sorunsalına küçük topluluklar ve büyük toplumlar özelinde yaklaşmıştır. Connerton; grupların belleğinin nasıl taşınıp sürdürüldüğü sorununun çözümünün, bu iki şeyin (anımsama ve bedenlerin) daha önce düşünmediğimiz bir biçimde bir araya getirilmesini içerdiği inancında olduğunu söylemiştir (Connerton, 2014: 12).

Geçmişin taşınması ve bugünle olan ilişkisi tartışmalıdır. Geçmişin imgeleri ve geçmişin anımsanan bilgileri (törensel denebilecek) uygulamalarla (performans) taşınıp sürdürülmektedir (Connerton, 2014: 12). Susan Sontag şöyle diyor: “Belki de hatırlamaya çok fazla değer verilirken düşünmeye yeteri kadar değer verilmiyor.” Sarlo bu sözden yola çıkarak: “Anlamak hatırlamaktan daha önemlidir, her ne kadar anlamak için mutlaka hatırlamak gerekse de” diyor. Anlamak, hatırlamak ve bugüne olan ilişkide konumuzun has öznesi olan göçmenleri ele alıyoruz. Bu gerçekliğe tekabül eden, öznenin bilinci ve bilinç dışını yani bir anlamda tahayyül, tasarım ve mekânsal inşasını ele almaktır. Bellek alanı olarak adlandıracağımız içinde yaşadığımız zaman ve mekân, toplumsal kabuller ve redler, üstlendiğimiz roller, devletin ve insanların örtüşen yahut çatışan gerçekliklerini kapsar. Bu alan içerisinde hatırlama ve unutmayı barındırır. Bir yerden bir yere göç eden ve bir yerde konaklayan kişi bunların bilincinde olmaksızın içindedir. O, bilinçdışı yahut isteyerek geldiği yeri hatırlar. Hatıralar onu sarar ve burada orayı arar. Burayı oraya benzetir, benzetmeye çalışır. Bu beraberinde yıkımı getirdiği gibi inşayı da getirir.

Bellek çalışmaları yıkım ve inşa süreçlerinde anıları detayla inceler. Zaman, bu çalışmaların göbeğindedir. Anı, çıkıp gelendir ve anlamlıdır, hayata eklenmiştir. Yeri vardır. Anı bugüne muhtaçtır, çünkü Deleuze’ün Bergson’a dayanarak söylediği gibi, anının kendine özgü zamanı şimdiki zamandır: Demek ki hatırlamak için tek uygun zaman, yani anıların sahip çıktığı, anılara özgü zaman şimdiki zamandır (Sarlo, 2005:9-10). Aktör olan birey, bunu birtakım yollarla yapar. Connerton’a göre bireyin belleğini oluşturan 3 bellek boyutu vardır. Bunlar:

- a) **Kişisel bellek;** konusunu bir kimsenin yaşam öyküsünden alan anımsama eylemlerini gösterir. Geçmişte yaptıklarımız, kendimizle ilgili görüşümüzün önemli bir kaynağını oluşturduğundan, bu bellek savları, büyük ölçüde kendimize ilişkin kavrayışımızı oluşturur (Connerton, 2014: 42). Kişisel bellek, hafıza tartışmalarında başvuru alan ilk sınıflandırmalardan biridir. Geçmiş bugüne taşıyan, anımsayan, hatırlayan, yeniden inşa eden ya da geçmiş kaybeden kişiyi işaret eder. Kişisel bellek bir nevi, tarihi bellektir. O, nesnelerin, yaşantıların, duyumların ve algıların belleğidir. Kişisel bellek psikanalistlerin oldukça ilgisini çekmektedir.
- b) **Bilişsel bellek;** sözcüklerin anlamlarını, şiirlerin dizelerini, şarkıları, öyküleri ya da bir kentin planını, matematik denklemlerini, mantıksal doğruları veya geleceğe ilişkin olguları anımsadığımızın söylenebildiği durumlardaki anımsama fiili kullanımlarını kapsar. Bu tür anımsamanın gerektirdiği, anımsanan şeyin geçmişte bulunması değil, o şeyi anımsayan kişinin, onunla geçmişte karşılaşmış, onun deneyimini geçmişte yaşamış ya da onu geçmişte öğrenmiş olmasıdır (Connerton, 2014: 43). Görüldüğü üzere geçmiş, anımsama ve belleğin ana temasını oluşturmaktadır. Geçmişte bir durumu olayı yaşamak ve algılamak, anımsamada ve hafızaya geri çağırmakta etkilidir. Ne kadar fazla uyaran ve algılama imkânı varsa hafıza o kadar kuvvetlidir. Geçmiş bugünde yaşatabilir. Bilişsel bellek genellikle psikologların ilgi alanına girmektedir.
- c) **Alışkanlık belleği;** performansı yeniden ortaya koymayı önemser. Bu bellek, geçmişte bir şeyi nasıl öğrendiğimizden ziyade şimdiye odaklanır ve şimdi var olan şeyin nasıl yazılacağına, nasıl okunacağına, bisiklete nasıl binileceğine dair uygulamaları içerir. Bu türe giren bellek öğelerini ne kadar iyi anımsarsak, başka zaman güçlkle karşılaştığımızda hafızamızdan kolayca çekip çıkarırız. Connerton'un kişisel ve bilişsel belleğin yanında ele aldığı alışkanlık belleği fazla ilgi çekmemiştir.

Bergson Connerton'un alışkanlık belleğine motor düzenek demiştir.³ Yani öğrenilmiş, ezberlenmiş bilgilerin kullanılmasını ifade etmektedir. Bergson daha çok anımsamaya önem verir. Connerton bu görüşünü geliştirmek istemiş ve geçmişi bugüne çağırmanın iki karşıt yolunu bulmuştur. Bunlar; canlandırma ve anımsamadır. Daha çok psikanalitik tarzda yaptığı çözümlemede canlandırmayı; bilinçdışı isteklerin ve fantezilerin eline düşmüş öznenin, o kimseyi psikanalizden geçiren kimseye, bunların kökenlerinin, dolayısıyla yinelenmelerinin nedenlerini söylemeyi kabul etmemesinden ya da bunları bilme yetisine sahip olmamasından dolayı, yoğunlaşan söz konusu bilinçsiz istekleri ve fantezileri, o sırada sezgi izlenimi veren bir davranışla ortaya döktüğü bir eylem türü olarak açıklamıştır (Connerton, 2014: 47-48). Canlandırma da en önemli noktalardan birisi de yineleme davranışıdır. Fakat burada bir zorlama ortaya çıkar. Freud'dan da örnek veren Connerton'a göre, psikanalitik bir sorgulamada uygulanan baskı ya da sorulan sorular kişinin geçmişteki olayları anımsamasını sağlamaktan çok, yineleme davranışı göstermesine sebep olur. Anımsamayı sağlayan şeyse anlatı teknikleriyle kişinin geçmişte yaşadıklarını aktarım sayesinde anımsamasıdır. Anımsama, hiçbir biçimde geçmiş olayları birbirleriyle bağlantılı olmaksızın, tek tek anımsamak değildir, onlardan, anlamlı bir anlatı dizisi oluşturabilmektedir (Connerton, 2014: 49-50).

Bilişsel bellek, hafızanın odağını kodlama kavramıyla oluşturur. Daha önce de bahsettiğimiz biliş aşamalarındaki kodlama, tasnif için hayati önem taşır. Daha çok deneysel psikologlarca kullanılan bilişsel bellek kavramını açıklarken Connerton, anımsamanın bir yeniden yapım (rekonstrüksiyon) değil, yapım (konstrüksiyon) olduğunu, bir şeyi ötekilerden ayırt edebilmemizi ve böylece bilince çağırabilmemizi sağlayan bir “şema” yapımı (inşa), bir kodlama demek olduğunu gösteriyor (Connerton, 2014: 50). Belleğin işleyişinin anahtarı olan şemalar

³ Bergson'un Madde ve Bellek kitabına bakılabilir. Bergson'a göre alışkanlık, saf belleğin veya “kendiliğinden imgenin yerine onun yerini doldurabilecek devindirici bir mekanizma koyma” işlemi olarak görülmektedir (2015: 63-64). Deleuze, G. (2016). Ampirizm ve Öznellik kitabında alışkanlık ve bellek ilişkisini tartışırken, Bergson ve Hume arasında benzerlik kurduğu gibi Proust ve Bergson arasında da ilişki kurar. Alışkanlık konusunun bellekle kesiştiği yer birçok açıdan ele alınmıştır.

çocuklukta edinilmiş zihinse haritalardır ve topluluğun ortak kodudur. Connerton burada toplumsal hafızayı da dile getirmektedir. Grubun hafızasını oluşturan geçmiş, bireyin de hafızasını oluşturmada etkilidir. Grubun hafızasında etkin olan toplumsallık, şema oluştururken ve üretirken karşımıza çıkmaktadır. Connerton’a göre öznenin alışkanlık belleği,⁴ daha kesin olarak “toplumsal alışkanlık belleği”, o öznenin kurallarla ve kodlarla ilgili bilişsel belleğiyle aynı şey değildir; bilişsel belleğin yalnızca bir eklentisidir; kodların ve kuralların başarılı ve inandırıcı biçimde yerine getirilmesinin asal bir tamamlayıcı ögesidir (Connerton, 2014: 64-65).

Anma Törenleri

Hafızadan geri çağırma, iyi bir hatırlamaya muhtaçtır. Hatırlama nesneleri, olayları, mekânları olduğu gibi ritüelleri de vardır. Connerton geliştirdiği düşüncesinde anma törenlerini bu ritüelleri destekleyici olarak açıklar. Törenler, geçmişte olup biten yahut geçmişten günümüze değin süren olayları, pratikler üzerinden devam ettirirler. Hatırlamanın önemli bir bölümünü de aktarım süreci oluşturmaktadır. Törenler, kuşaktan kuşağa aktarılırlar. Kuşaklar arasında çoğu kez örtük arka plan anlatıları biçiminde görülen farklı anılardan oluşmuş kümeler, birbiriyle çatışacaktır; öyle ki belli bir tarihte ve yerde birlikte yaşamış olsalar da farklı kuşaklar, zihinsel ve duygusal bakımdan birbirlerinden tamamen kopuk olabilirler; bir kuşağın anıları, o kuşağın üyelerinin beyinleri ve bedenleri içinde, bir daha geri alınamayacak biçimde kilitlenmiş olabilir (Connerton, 2014: 11). Her aktarılan bilgi, aktarılan kişi ve topluluk için yeniden inşa ve yorumlama sürecine girmektedir. Bu sebeple hatırladığımız yahut geçmişten devraldığımız ne varsa bugün yeniden yorumlanmaktadır. Connerton, dikkatini özel bir önem taşıdığını düşündükleri düşünceyle ve duyguyla ilgili şeylere çeken, simgesel nitelik taşıyan türden “kurallarca yönetilen” etkinlikler olarak kullanan S. Lukes’in tören tanımını kabul etmektedir.

⁴ Connerton alışkanlık belleğini, bireysel alışkanlık belleği ile toplumsal alışkanlık belleğini açıklayarak kuramına uygulamıştır. Toplumsal alışkanlıklar bireysel alışkanlıklardan farklıdır. Toplumsal alışkanlıklar başkalarının göreneksel beklentilerine dayanırlar; meşru olan ya da olmayan uygulanabilirlikler taşırlar. Bireysel alışkanlık belleği uygulanımsal olduğu gibi toplumsal alışkanlık belleği de toplumsal uygulanımsal olmalıdır. Bu bağlamda öznenin alışkanlık belleği toplumsal alışkanlık belleğinin asal bir tamamlayıcısıdır (Connerton, 2014: 63-65).

Connerton; Halbwachs'ın oluřturduėu toplumsal bellek dūřuncesini reddetmez ama ona ek olabilecek savlar ortaya atar. Bunu da anma tōrenleri ve bedensel pratikler űzerinden geliřtirir. Ona gōre; toplumsal bellek diye bir řey varsa, anma tōrenleri niteliėi tařıyan etkinliklerde bulunur; ancak anma tōrenleri, uygulamısal (performatif) olmaları durumunda anma niteliėi gōsterir ve uygulamısallık, alışkanlık edinme kavramı olmadan dūřünülemez (Connerton, 2014: 13). Bu demektir ki, biz anma tōrenlerinde gećmiřten devralınan pratikleri ve kōltōrō, ritōeli devam ettiririz. Bu bir alışkanlık davranıřıdır. Çoėu kere sorgulanmaz. Anımsama iřlemi, açık olarak, rtōlō olarak ve deneyimin birçok dōzeyinde olmak űzere çeřitli yollarda gerçekleřir; ancak anma tōrenleri ve bedensel pratikler olmak űzere toplumsal etkinliėin iki farklı alanında iřlenmektedir (Connerton, 2014: 17). Connerton'a gōre tōrenlerin özellikleri řunlardır:

1. Tōrenler, yalnızca olanı dillendirici nitelik taşımazlar (Connerton, 2014: 77). Dile getirici eylemlerle çevrilmişlerdir ve dōzenlidirler. Farklılıklara uğramazlar. Zorlamalarla değil kabullerle yōrōrlar. Duygusal yanları vardır.
2. Tōrenler, resmi biçim verilmekle kalmazlar, gayriresmi olarak yōrōtōlōrlar.
3. Tōrenler, yōkōmlōlōk gerektirmese de katılımcılar yōkōmlōlōk hissiyle orada bulunurlar. Tōrenlerin, etkileri yalnızca tōren zamanıyla sınırlı değildir. Buna rnek olarak 23 Nisan ayı kutlamalarını verebiliriz. Tōrenler, zaman ve mekōn sınırından taşabilirler.
4. Tōm tōrenler yenilenebilir ve bu yenileme, kendiliėinden, gećmiřin devam ettiėi dūřuncesini oluřturur. Tōrenler sayesinde gećmiř hem hafıza olarak hem de faaliyet olarak sōrōp gitmektedir.
5. Tōrenler, tarihsel olanı yeniden kurgular. Tarihi yanıbaşımıza taşırlar. Bu dinlerin tarihi olabildiği gibi, milletlerin tarihi de olabilir.

Connerton; dinler űzerinden de pratikleri ele alan bir tōren ōzōmlemesi yapar. Ramazan ayından bahseder. İřlam dininde iki bayramın bulunduėunu, bařarılı bir řekilde sonuçlanırsa kutlanmak űzere bir bayram yemeėinin verildiėini sōyler. Hac

ve ramazanı örnek veren Connerton; açıkça tarihsel göndermelerden oluştuğunu bunun da geçmişin sürdürülmesi ve taşınması olarak adlandırılması gerektiğini söylemiştir.

Törenler, toplumsal birlikteliği, istikrarı, düzeni ve dengenin kuruluşunu göstermektedirler. Çeşitli bilimler, törenleri kendilerine göre çözümlemişlerdir. Durkheim dinsel törenler, bireylerin üyesi bulundukları toplumu ve o toplumla karanlık ama çok sıkı ilişkilerini kendilerine gösteren düşünce sistemleri olarak anlamıştır (Connerton, 2014: 86-87). Törenler, *yeniden canlandırma*yı da içlerinde barındırırlar. Buraya yapmış olduğu atıfla, anma törenlerini diğer törenlerden ayırarak kültüre de odaklanmıştır. Tören uygulanımsal bir dile de tekabül eder. Connerton; anma törenlerinden anımsanan şeyin, daha önce kişisel bellek dediği şeyin kolektif türü; yani açıkça bazı tamamlayıcı bilişsel parçalara sahip olan geçmiş duygusuna bir tür kolektif yaşam öyküsü olarak anlam kazandırmak olduğunu söyler (2014: 121). Törenler, oynanan, canlandırılan, alışkanlık edinilmiş olan kùltlerdir. Toplumsal bellek de anma törenlerinde bulunabilir. Connerton bu görüşlerinin peşine “bedensel toplumsal bellek” kavramını ortaya atar.

Bedensel Pratikler

Söz konusu törenler, geçmişı, geçmişin olaylarının temsil edici bir resmiyle akılda tutmaya yardımcıdırlar. Bunlar, geçmişin yeniden canlandırılmasıdır; sıradan durumlarda, anımsama, sahnenin ya da durumun bir taklidinin, temsili giysiler içinde geri dönüşleridir (Connerton, 2014: 123). Alışkanlık belleğinde yer alan geçmişin tortusu kendisini bedenimizde de gösterir. İki farklı toplumsal pratik vardır. Bunlar; bedenleştirme pratiğı ve kaydetme pratiğıdır. *Bedenleştirme pratiğı* (*incorporating practice*); örneğın, kendisiyle konuştuğumuz birinin karşısında gülümseme, el sıkma ya da bir şeyler söyleme, gönderenin ya da gönderenlerin, o sıradaki bedensel etkinlikleriyle gönderdikleri, aktarımın yalnızca söz konusu özel etkinliğı yapmak için bdenlerin o sırada var olduğı sürece gerçekleştiğı mesajlardır (Connerton, 2014: 124). İkinci eylem türü olan *kaydetme pratiğı* (*inscribing practice*); örneğın bilginin depolanıp depodan çıkarılışına yarayan baskı, ansiklopedi, dizinler, fotoğraflar, ses bantları, bilgisayarlar gibi çağdaş araç gereç ve icatların hepsi, insan organizmasının bilgi alışverişinin sona erdiğı andan çok sonralarına dek bilgilenimi (enformasyonu)

ele geçirip elde tutma yolundaki eylemlerimiz için gereklidir. Bu bilgilenim, telefonumuzun gizlice dinlenmesi örneğinde olduğu gibi, arada sırada isteğimiz dışında olabilirse de, çoğu durumda amaçlı eylemlerimizin ürünüdür (Connerton, 2014:124-125). Bu tür eylemlerin hepsi, kaydetme pratiğidir. Kültürel açıdan kadın ve erkeğe verilen roller de toplumsalın içerisinde bizlere çözümleme alanı sağlar. Bir kadının oturma şekliyle erkeğin oturma şekli öğrenilmiş bedensel davranışlardır. Bunlar geçmişten günümüze gelmiş ve hafızanın bedenlere sirayet etmesi ve bu anlayışların sürdürülmesiyle kült hâlini almıştır. Beden, törenler sırasında da hatırlamada için etkilidir. Davranışlar, kaydetme ve pratikteki anlamlandırma için önemlidir.

Anlatı yöntemleri ile anlaşılır, yorumlanabilir olan geçmiş dile muhtaçtır. Genellikle geçmiş ve şimdiki zaman içerisinde hareket eden özneleri ele alan çalışmalar tarih, edebiyat gibi alanlardan destek almaktadırlar. Hareketin edebiyatı yahut hareketin tarihi, popüler bilimlerin dikkatini cezbeder. Sosyolojik ilgi bunların farkında olarak, elde edilen çıkarımları yorumlama için kullanır. Belleğin taşınması ve korunması meselesinde hareketin ifadesi, tarihi ve edebiyatı önem taşır. Biz, göçmenin hikayesini nasıl olur da anlayabilir ve sonrasında onun ve bizim hayatımızdaki yerini tayin edebiliriz? Certon'a göre; sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş, bedenleştirme pratiğinden kaydetme pratiğine geçiştir (2014:129). Hafıza, gündelik yaşantımızın, yapıp ettiklerimizin, düşündüklerimizin, haberimizin olduğu ya da olmadığı tarihi bilincin, yaşantıların içerisinde gizlidir. Göçmenin hikayesi ve hayatımızdaki yeri bahsedilen törenler, pratikler ve bellek türleriyle örülüdür.

1.2.3.2. Assman'a Göre Hafıza Türleri

Hafıza, insanla birlikte anlamlı olaylar bütünüdür. Hafıza ile ilgili araştırma yapan araştırmacılardan biri olan Assmann, daha çok kültürel bellek üzerine görüşlerini temellendirmiştir. Diğer araştırmacılar gibi Halbwachs'ın toplumsal hafızasından faydalanarak, bu kavramı geliştirmeye, desteklemeye çalışmıştır. Assmann, kültürün süreçlerini, temelinde var olan birliktelik ve ayrımları anlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken hafızanın rolünü açıklamaya çalışmıştır. Kültürel Bellek (2015) kitabında: hatırlama (ya da: geçmiş bağlantısı), kimlik (ya da:

politik imgeleme) ve kültürel süreklilik (ya da: gelenek oluşturma) arasındaki bağlantıyı incelemiştir (Assmann, 2015: 23). Onun hafıza ile ilgili olan düşüncesini oluşturan bu temel kavramlar arasında *bağlayıcı yapı* olarak adlandırdığı bir ortaklık kümesi vardır. Bağlayıcı yapı: ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar (Assmann, 2015: 23). Bu yapı deneyim ve anıları canlı tutar, geçmiş bugüne ve yarına taşır, ortaklıklar oluşturur. Grupların ve toplulukların birbirini bilmesini, unutmamasını sağlar. Kültür, geçmiş bugüne taşıyarak, efsaneye yaklaşır. Tarihin kültürle olan ilişkisinde efsanevileşme de önemli yer tutar. Bu, efsanevileşme süreci aktarımlarla beraber bireylerde biz kimliğini inşa eder. Ortak yaşamışlık, fedakarlık, geçmişte anlatılan olayların bugüne taşınması ve kişilerin anlatılan topluluk içinde önemli yer işgal edişi bir bağlayıcılık yaratır.

Bağlayıcılığın oluşması için yegane durum *tekrarlama*dır. Tekrarlama ile birlikte kültür taşınır, unutulması ve bireylerin ondan kopması engellenir. Anlatılanlar hatırlanabilir yaşam dizisi hâline gelir. Assmann İbranilerin Seder yemeği ayini örneğini verir. Her ayinde bir düzen vardır ve bu da zamansallıkla bağ içindedir. Bu düzen (2015: 23-24): “sonsuz bir bilgi aktarımı biçiminde bir duvar kağıdı gibi tekrarlanır” der. Bu ilkeye ise “ritüel bağdaşıklık” adı verilir (Akın, 2019: 100). Connerton’un anma törenlerinde ve bedensel pratiklerinde gördüğümüz tekrarlama, canlandırma, geçmişin bugüne taşınması, hatırlama, kimlik edinme ve kültürün oluşum süreçlerinin bir parçasıdır. Kültür, yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Assmann, yazıya geçişle birlikte tekrarlamanın üstünlüğünden canlandırmanın üstünlüğüne geçilir, başka bir ifadeyle “ritüel bağdaşıklığın” yerini “metinsel bağdaşıklık” alır der (2015: 24). Burada da taklit ve saklama yerine yorumlama ve hatırlama eylemi güç kazanır. Yazılı kültür döneminin bazı özelliklerine baktığımızda gerçekten de metinsel bağdaşıklığın arttığını görürüz. Kısaca şöyle özetlenebilir: 1) Kavramsal düşünce (imgelerin sembollerle yardımlarına koştuğu kavramlar düşüncenin temel araçlarıdır). 2) Temel mantık kuralları yadsınamaz (örneğin bir şey hem ölümlü hem de ölümsüz olamaz). 3) İmgeler asılları gibi muamele görür; imge nesnesinin yerine geçemese de imgesiz o

nesne düşünülemez. 4) Dilin kullanımı estetikdir. 5) Zaman doğrusaldır. 6) İletişim yazı ile aracı kılınır ve araçsallaştırılır; sözlü iletişimin dahi yazılı bir metin gibi kuralları vardır. 7) Mekân yazının erişebileceği kadar “uzak” olarak kavramlaşır; seyahat olgusu mekânın bir metin gibi genişleyebildiğini gösterir (İlhan, 2018: 116). Yazının, söze ve dile olan üstünlüğü, kültürün taşınırken bozulmasını, değişmesini bir nevi azaltır ve sabit kalır. Daha doğru olanı bilmeye, hatırlamaya yardımcı olur. Estetik oluşu ise akılda kalıcılığını artırır. David R. Olson yazının tarihini türlerde uzmanlaşma, bilginin arşivlenmesi, kanunların düzenlenmesi olarak görür (2006: 139, Aktaran: İlhan 2018: 117). Assman’ı kültürel belleği sorgulamaya götüren şey de aslında budur. Toplumlar (yazı öncesi ve yazı sonrası) nasıl hatırlıyorlar ve hatırlarken kendilerini nasıl algılıyorlar? Bu sorunun cevabı olarak ortaya çeşitli bellek türleri çıkmıştır. Bunlar: mimetik bellek, nesneler belleği, iletişimsel bellek, kültürel bellektir.

- a) **Mimetik Bellek:** Bu alan davranış alanıdır. Davranışlar taklit sonucu elde edilir.
- b) **Nesneler Belleği:** İnsan kendini bildi bileli yatak, iskemle, yemek ve yıkanma takımı, giysi ve alet edavat gibi günlük ve özel eşyalardan, evler, köyler ve kentler, sokaklar, araçlar ve gemilere kadar; amaca uygunluk, rahatlık ve güzellik gibi hayaller, böylece bir anlamda kendini bulduğu şeylerle çevrilidir. Bu yüzden onu çevreleyen eşyalar bir anlamda kendinin yansımasıdır, geçmişin, atalarını hatırlatır. İçinde yaşadığı şeyler dünyasının, şimdiki zamanı yaşarken farklı geçmişleri hatırlatan bir zaman dizini de vardır.
- c) **İletişimsel Bellek:** İnsan dil yeteneğini ve başkaları ile anlaşma yeteneğini de, bir iç dinamik olarak kendiliğinden değil başkaları ile alışveriş içinde, içeri ve dışarının çevrimsel ve geri dönüşlü etkileşimi ile geliştirir. Bilinç ve bellek, her bireyin bu etkileşimde yer alma gücüne bağlı olarak oluşur.
- d) **Kültürel Bellek (Anlam Aktarımı):** Önceki üç alanın az çok bütünlük içinde buluştuğu alanı oluşturur. Rutin taklitler “gelenek” statüsünü kazandığı, yani amaca yönelik anlamın ötesinde bir anlama sahip olduğu

zaman taklitçi belleğin sınırları aşılır. Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama, anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içe dönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesneler belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir (Assmann, 2015: 27-28).

Görüldüğü üzere kültürel bellek gelenek ve iletişimden etkilenir, beslenir. Büyük ölçüde grupla anlamlıdır ve grubun anlamlı bulduğu şeyler üzerinden üretilir. Gelenek de geçmişin sürekliliğini ifade ederek kültürel belleği oluşturur. Assman, Halbwachs'ın kolektif hafıza kavramını açıklayıp, üzerine kültürel belleği eklerken hatırlama figürlerinden bahseder. Hatırlama figürleri: Zaman ve mekâna bağlılık, yeniden kurabilme ve bir gruba bağlılıkla daha ayrıntılı karakterize edilebilirler. Assmann Hâlbwach'te "hatırlama görüntüleri" olarak yer edinen tanımlamayı, kültürel olarak biçimlenmiş "hatırlama figürleri" olarak kullanır. Onun hatırlama figürleri düşüncesi, hatırlamanın zaman ve mekân ile gerçekleştiğini; aynı zamanda gruba bağlı olarak hatırlamanın mümkün olduğudur (İlhan, 2018: 135). Çünkü onun için bir gerçeğin grubun belleğinde yer etmesi için gerçek, belli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanmalıdır.

A) **Zaman ve Mekâna Bağlılık:** Hatırlama figürleri belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler, yani coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekân ve zamana dayanırlar. Hatıralar aynı şekilde yaşanan bir mekâna dayanırlar. Aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için o coğrafi bölge mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturur. Bu bağ, özellikle uzakta iken "vatan" duygusunu veren çerçevedir (Assmann, 2015: 46-47): Mekâna yaptığı vurguyla Assmann'ın somut bir mekânın olması gerekliliğini şart koştuğunu anlıyoruz. Hatıraların mekâna dayanması, coğrafi bölgesel hatırlama çerçevesinin oluşturulması demektir. Bunlar maddi çevrelerdir, benliğin oluşmasında etkilidir. Belleğin mekâna ihtiyacı vardır. Hatrında olan şeyi ya da olmadan önceki zamanı bir mekâna oturtmak zorundadır.

B) **Gruba Bağlılık:** Toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Sürece katılanların grup üyeliğinin ispatıdır. Bu yüzden somut mekân ve zaman değil, aynı zamanda, bizim ifademizle somut kimliktir. Bunun anlamı, toplumsal belleğin sadece gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebileceğidir. Hatırlama figürleri “aynı zamanda modeller, örnekler, bir çeşit öğretici parçalardır. Onlar grubun genel tavrını ifade ederler, sadece geçmişi yeniden üretmekle kalmaz aynı zamanda varoluş biçimlerini, özelliklerini ve zayıflıklarını tarif ederler (1985, 209 vd., Aktaran: Assmann, 2015: 48).

C) **Tarihin Yeniden Kurulması:** Bununla kastedilen, hiçbir belleğin geçmişi olduğu gibi korumasının mümkün olmadığı, aksine ondan geriye ancak “grubun her dönemde kendi bağlamına özgü olarak yeniden kurabildiği biçiminin” kalacağıdır (Assmann, 2015: 47-48-49).

Toplumsal Hatırlama ve Kültürel Bellek

Hatırlama, hafızadaki geçmiş bilgilerin bugüne taşınmasının zihinsel sürecidir. Hatırlama, unutmaya beraber anılır ve birbirlerini açıklayıcı durumları vardır. Hatırlama, depolama ve kodlama ile beraber yürüyen bir süreçtir. Bellek söz konusu olduğunda hatırlama büyük önem kazanır. Hatırlama, hatıra, anımsama sözlü geleneğin ve tarihin bir parçası olduğu kadar yazılı geleneğin de bir parçası hâline gelmiştir. Hatırlama, sözcükler üzerinden gerçekleşen bir olay olsa da nesnelere de bağlıdır. Hatırlama nesneleri tarihin tanıklığını, yaşanmışlıkları ya da duyulmuş geçmiş zamanı belleğe çağırır. Geçmişin geri dönüşü her zaman kurtarıcı bir hatırlama anı değildir, bugünün baş göstermesi, bugünün yakalanmasıdır. Anılar ısrarcıdır ve birden hücum ederler. Ertelenemez, engellenemezler. Bazen bir koku, bazen bir ses, bazen bir mekân bazen bir imge, nesne hatırlamaya sebep olur. Anılar, hatırlamayla vardır. Geçmiş hatırlamayla beraber kendiliğinden bugün olur. Anılar bugüne muhtaçtır çünkü Deleuze’ün Bergson’a dayanarak söylediği gibi, anının *kendine özgü* zamanı şimdiki zamandır (Sarlo, 2012: 9-10). Hatırlamak için en uygun zaman dilimi de şimdiki zamandır. Geçmiş, öznenin varlığıyla bugüne taşınır. Geçmiş manzaraları (Benveniste’nin ifadesine göre) birer inşadır, geçmişin şimdiye

yaptığı akınlar ancak anlatı yöntemleri aracılığıyla örgütlendiği ölçüde anlaşılabilir (Sarło, 2012:11-12).

Toplumsal hatırlama, grubun hatırlamasıyla anlamlıdır. Grubun kültürel belleği, sözlü kültürden beslenir. Belirli bir süre sınırlaması vardır. Etnolog Jan Vansina 1985'te yayınlanan “*Tarih Olarak Sözlü Gelenek*” adlı eserinde, grupların ya da bireylerin kendi kökenlerine ilişkin anlatıları, aynı sürecin (yani “sözlü aktarımın dinamik sürecinin”- yazarın notu) farklı durumlardaki çok çeşitli dışavurumlarına sözlü tarih der (Assmann, 2015: 56). En yakın geçmiş ve daha uzak geçmişin aktarımıyla ilgili yaptığı açıklamalarda, toplumsal hatırlama sırasında (*the floating gap*) kayan boşluk oluştuğunu iddia eder. Anlatılarda rastlanan bu boşluğun süresini de yakın geçmiş dediği yaklaşık 100 yıl öncesini tipik olarak deneyim ve anlatıları aktaran bir zamandaş belleğe dayandırır (Assmann, 2015: 57). Uzak geçmişe ulaşabilmek için yakın geçmişi unutmak gerekir. Unutma genellikle övgüsü yapılmayan ve kötülen bir durumdur. Auge (2019), unutmanın içinde barındırdığı büyüye, bu büyüün paylaşılmasına ve aktarılmasına, zamanın ve mekânın önemine vurgu yapar. Unutma; anının ve dahi anın yitirilmesidir. Unutmanın üç figürü vardır. Bunlar: geriye dönme, erteleme ve yeniden başlamadır. Auege, bu üç figürü unutmanın olağanlığı üzerinden değerlendirir. Geriye dönme (*retour*): şimdiki zamanı ve ondan farksız hâle gelmeye başlayan yakın geçmişi unutarak, kaybolmuş bir geçmişi yeniden bulmak, böylece en eski geçmişle süreklilik sağlamak, “basit” bir geçmiş zamanı öne çıkarmak üzere, “bileşik” geçmiş zamanı saf dışı etmektir (Auge, 2019: 47). Musallat olma kavramı üzerinden açıklanan geriye dönme, eskiyi bugünde inşa etmeyi de içinde barındırır. Geçmiş, şimdinin içerisinde kaybolur ya da kendisini onda yeniden bulur, geleceğin taslağı hâline dönüşür. Erteleme (*suspens*): şimdiki yeniden bulmaktır. Şimdiki bir süre için geçmişten ve gelecekte uzaklaştırmaya, daha doğrusu geleceği, geçmişin geri dönüşüyle özdeşleştiği ölçüde unutmaya çalışır (Auge, 2019: 48). Erteleme, şimdiki zamanın estetize edilmesidir. Yeniden başlama (*e-commencement*) ise geçmişin unutup geleceği yeniden bulmaktır.

Uzak geçmiş ve yakın geçmiş grubun kültürel belleğinde sürekli devinim ve geçişlilik göstermektedir. Bu sebeple de arada boşluklar oluşmaktadır. Aynı şekilde

hatırlama da bu sektelere uğramaktadır. Hatırlamanın üç çeşidi vardır. Bunlar: serbest hatırlama (çağırışım), ipuçlu hatırlama, diziler hâlinde hatırlamadır. Geçmişe ilişkin, hatırlamanın da gerçekleştiği iki bellek türü de; iletişimsel ve kültürel bellektir.

Assmann'ın bellek teorisini kültürel ve iletişimsel bellek oluşturur. İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişilerin çağdaşları ile paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Her bireysel bellek, başkalarıyla iletişimde kendisini oluşturur. Ancak bu "diğerleri" sadece herhangi bir insan grubu değil, geçmişlerinin ortak bir imajı ile birlik ve tuhaflıklarını düşünen gruplardır (Assmann, 1995: 127). Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcıları ile sınırlıdır (Assmann, 2015: 58). Tarih söz konusu olduğunda tanıklıklar önemli yer taşır. Assman; bu tanıklıkların en fazla 80 yıl geriye gidebileceğini, daha öncesinde aktarılan bilgi ve deneyimlerin sözlü kültürde kişiler tarafından manipüle edilip, arada boşluk oluşacağını söyler.

Hatırlamanın geçmişinde iki ayrı biçim söz konusudur. Toplumsal bellek iki tarzda işler: 1) kökeni göz önünde tutan kökensel hatırlama tarzında; 2) kişinin özel deneyimleri yani “yakın geçmiş”ni göz önünde tutan biyografik hatırlama tarzında. *Kökensel hatırlama*: –yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda da- dilde ya da dil dışı araçlarla yaptığı nesnelleştirmeler olan her türlü simgeye başvurur: hatırlama tekniği içermeleriyle, yani hatırlamayı ve kimliği destekleyici yönleriyle “memoria” kavramı altında toplayabileceğimiz bu simgeler arasında törenler, danslar, anlatılar, desenler, giysi, takı, dövme, yollar, resimler, mekânlar ve benzeri öğeler sayılabilir (Assmann, 2015: 60). Bunlar, gündelik hayatın, geleneğin ve yaşam biçiminin yansımalarıdır. Kültürel ve geleneksel özelliklerin kuşaklararası aktarımını sağlayan en önemli göstergelerdir. Hatırlama, hafızada yer etme, davranışın ve düşüncenin tekrarıyla mümkündür. Kökensel hatırlama, öze, geçmişe, yapıp etmelere işaret eder. *Biyografik hatırlama* ise; bunun aksine yazı kültürüne sahip toplumlar dahil, her zaman sosyal alışverişe dayanır. Kökensel hatırlama doğal ilerlemeden çok hep bir itkiye gerek duyar, biyografik hatırlamada ise tam tersi yaşanır (Assmann, 2015: 60).

Assmann için kültürel bellek kavramı, geleneğin mirasının aktarılması ve intikalini içerir (İlhan, 2018: 66). Bellekte zaman aralıklarını kabul eder. İletişimsel bellekte zaman aralığı birbiriyle ilişkili 80-100 yıl arasında ve üç kuşak ile sınırlıyken, kültürel belleğin zaman aralığı üç bin yıllıktır ve Batı’da Homeros ve İncil’e, Doğu’da ise Rigveda, Budizm ve diğer kültürel temellere kadar dayanır. Jan Assmann’ın kuramında bireysel (individual), iletişimsel (communicative), kültürel (cultural) bellek sınıflandırması vardır. Assmann’a göre (2008: 109-18, Aktaran: İlhan, 2018: 67) bellek, kişisel ve kolektif seviyede kişiliğin (kimliğin) şekillendirilmesini, *kimlik* ile *zaman* arasındaki sentezin oluşmasını sağlayan bir yetidir. Böylece “tarihsel kimlik” mümkün olur. Zaman, kimlik ve bellek arasındaki ilişkiyi şu şekilde kategorize etmiştir:

Tablo 4: Assmann’da Zaman – Kimlik – Bellek İlişkisi

Seviye	Zaman	Kimlik	Bellek
İçsel (nero- metal)	İçsel, subjektif	İçsel ben	Bireysel bellek
Sosyal	Sosyal zaman	Sosyal benlik, sosyal rollerin taşıyıcısı olarak kişi	İletişimsel bellek
Kültürel	Tarihsel, mitsel, kültürel	Kültürel kimlik	Kültürel bellek

Kaynak: İlhan, M. Emir (2018), Kültürel Bellek, Sözlü Kültüreden Yazılı Kültüre Hatırlama, s. 67.

Kültürel bellek için geçmişte önemli bazı anlar vardır. Bu anlar hatırlama figürlerini barındırırlar. Sürgün, savaş, bayram törenleri gibi. Efsaneler de birer hatırlama figürleridirler. Kültürel bellek için önemli olan, gerçekten öte hatırlanan tarihtir. Din, aile gibi kurumlar kültürel bellekte çok fazla yer kaplar. Kültürel bellek çözümlemelerinde genellikle din etkisi baskın şekilde görülür. Geçmişle bağlantı, kurulan kimlikler üzerinden ilerler. Hatırlayan kişiler grubun kimliğini oluştur. Toplu hafıza üç çeşit *tarihi etmen arasındaki iletişimin sonucunda şekillenir. Bunlar; geçmişin tüm temsillerinin çerçevesini oluşturan kültürel ve entelektüel geleneklerimiz, seçici bir şekilde bu gelenekleri benimseyen ve işleten hafıza

yapıcılar ve bu eserleri kendi ilgilerine göre kullanan, görmezden gelen ya da şekile sokan hafıza tüketiciler (Aktaran: Bletsika vd., 2014: 97). Kültürel ve entellektüel geleneklerimiz, hafıza yapıcılara muhtaçlardır. Hafıza yapıcılar, toplumsal kimliklere sahiplerdir. Toplumsal kimlikler gündelik yaşamın ötesinde bir özellik, bir törenselliğe sahiptir. Bir anlamda yaşama bir ululuk katarlar ve günlük yaşamın ufku aşarlar ve gündelik olmayan törensel iletişimin nesnesini oluştururlar (Assmann, 2015: 61). Kültürel bellekte grup önemlidir. Grubun katılımı, yapının sağlamlığını belirler. İletişimsel bellek belirsiz katılımları içerisinde barındırır. Bazıları daha fazla (yaşlıların belleği), bazıları daha az katılım gösterirler. Yaşlıların belleği uzak geçmişe gider. İletişimsel bellek, söze dayandığı için bazen kendiliğinden yayılır. Ama kültürel bellek düzenli talimatlarla yayılabilir. Bu şekilde toplumsal hatırlamanın iki çeşidi olan iletişimsel ve kültürel bellekte kutuplaşmalar ortaya çıkar. Toplumsal hatırlamanın kutuplaşması zaman boyutunda gündelik ve törensel olan arasındaki kutuplaşmaya, sosyal boyutta ise bilgiye sahip elit tabaka, yani kültürel bellek uzmanları ile hâlk arasındaki kutuplaşmaya denk düşüyor (Assmann, 2015: 63).

Tablo 5: İletişimsel ve Kültürel Bellek Karşılaştırması

	İletişimsel Bellek	Kültürel Bellek
İçerik	Bireysel biyografiler çerçevesinde tarihsel deneyimler	Efsanevi köken tarihi, ulaşılamaz geçmişte yaşananlar
Biçim	Gayri resmi, az biçimlendirilmiş, doğal, iletişimsel alışveriş içinde gelişen, gündelik	Planlanmış, çok iyi biçimlendirilmiş, törensel iletişim, bayram
Araçlar	Organik belleklerdeki canlı anılar, deneyler, aktarılanların anlatımı	Kesin nesneleştirme, söz, görüntü ve dans yoluyla geleneksel sembolik kodlama, sahneleme
Zaman Yapısı	80-100 yıl, şimdiki zamanla bağlantılı 3-4 kuşaklık zaman ufku	Kesin geçmiş, efsanevi bir geçmiş zaman

Taşıyıcılar	Belirsiz, bir hatırlama grubunun canlı tanıklıkları	Uzmanlaşmış, gelenek taşıyıcıları
-------------	---	-----------------------------------

Kaynak: Assmann, J. (2015). Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. s.64.

Görüldüğü üzere, toplumsal hatırlamada etkin rol oynayan iletişimsel ve kültürel bellek farklı değişkenleri içinde barındırır. Bu değişkenler, eyleyen insan ve zamana bağlı olarak farklılıklar gösterirler. Faal olanın, hatırlamada ve dile getirmedeki etkisi, hafızanın aktarımında ve hatırlamanın inşasında insanın rolünü bir kez daha ortaya koyar. Assmann için kültürel bellek, gündelik olmayan olayları kapsar. İletişimsel bellekse gündelik olanı kaydeder. Assmann'ın oluşturmak istediği kültürel bellek, Halbwachs'ın toplumsal belleğinden beslendiği gibi, kendi tarzını da oluşturmayı amaçlamıştır. Halbwachs'ın bir arada bulunan tanıklıklara dayalı kurduğu “kolektif bellek” kavramı Assmann'a göre bir aradalığın sağladığı iletişimsellik kullanılarak bellek olabilir (İlhan, 2018: 68). Assmann'ın bellek vurgusu, hafıza, grup ve toplumun birbiriyle ilişkisine odaklanır. Bellek çalışmalarının belirli karakteristik özellikleri vardır. Bunlar: 1) Kimliğin yoğunlaşması veya grupla ilişki (Biz buyuz veya bunlar bizim karıştımız demek), 2) Yeniden inşa etme kapasitesi (Hiçbir hafıza geçmişini muhafaza edemez), 3) Formasyon. İletişimsel anlamın nesnelleştirilmesi veya kristalleştirilmesi, 4) Organizasyon (Kültür her zaman özel pratiklerle kültürlenme sürecini yayar. Yazılı kültürlerde bu kanonik metinlerle sağlanır), 5) Yükümlülük, 6) Dönüşlülük (Bu dönüşlülük “pratikte dönüşlülük”, “kendine dönüşlülük” ve “yapısal dönüşlülük” olarak belirlenir) (Assmann, 1995: 130-33, Aktaran: İlhan, 2018: 69-70). Bu özelliklerin biraraya gelmesiyle belleğin karakteristik özellikleri oluşur ve kendine özgü olan biçimselliği ortaya çıkar.

1.2.3.3. Halbwachs'a Göre Hafıza Türleri

Hafıza, kendisini zamanda ve mekânda var eder. Zaman, hafızanın geçmiş, bugün ve gelecekle olan ilişkisinde belirleyici unsurlardan birisi olmuştur. Bir bilginin, imgenin, görüntünün, hatıranın, kokunun, tadın insanın zihninde yer edinmesi belirli bir süreçte ve zaman sayesinde olur. Zamanın geçmesi, yaşanan ya

da duyulan olay ve durumların uzak yakınına yahut yakınına düşmemiz, hatırlamayı dolayısıyla hafızayı kullanabilmeyi gerekli kılar. Hafıza, çevrili ve içkin olduğu zaman ve mekândan ayrı gelişmez. Her biri diğerine muhtaçtır.

Henri Bergson'un zamanı mekândan ayırarak, öznenin içsel benî içindeki akış deneyimini zaman tasarımı olarak ele alması Halbwachs tarafından eleştirilmiştir. Hatırlamanın bir topluluk (toplum, grup veya kolektivite) içinde mümkün olduğunu, çünkü hatırlanacak olan şeylerin bir topluluk içinde oluştuğunu, bireyin topluluktan uzaklaştıkça bu hatırlayacağı konuları yavaş yavaş unuttuğu savunur (İlhan, 2018: 44). Halbwachs, Terre Sainte, E. Shils, Z. Bauman, E. Hobsbawm, P. Nora, R. Boyersi, A. Smith, P. Wright, D. Löwenthâl gibi düşünürler, belleğin genellikle bireysel bir meleke olduğu düşünülse de, kolektif bellek yahut toplumsal belleğin varlığına inanılmasında birleşmişlerdir (Connerton, 1999: 7). Halbwachs'e kadar Bergson'u da kapsayan kolektif zaman olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Durkheim'ın sosyoloji geleneğindeki kolektif dayanışma düşüncesinden etkilenen ve Durkheim'ın öğrencisi olan Halbwachs, "grupların zaman ve mekân içinde konumlanışlarından" hareketle "kolektif bellek" kuramını oluşturmuştur (Çağla, 2007: 228, Aktaran: İlhan, 2018: 44). Bellek; mekâna, tanıklıklara/tanıklara bağlı oluşur ve biz hiçbir zaman tam anlamıyla yalnız değilizdir. Herbirimiz bir grubun aktif ya da pasif üyesi olarak, yaşanmışlıklara içeriden ya da dışarıdan dahil oluruz.

Zaman kavramı, hafızayı anlamak için tanımlanması gereken bir gerçekliktir. Tarih boyunca da böyle görülmüştür. Aristoteles'in "her anıya zaman kavramı eşlik eder" düşüncesi (Ricoeur, 2012: 35) ile belirttiği dışsal, fiziksel zamandır. Augustinus ise bir "şimdi" anı içinde, geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan geçiş düşüncesine dayalı zamanı kabul ediyordu. Bu geçişlilik dışsal olandan ziyade içsel olana, fizikselden ziyade zihinsel olana vurgu yapıyordu. Böylelikle iki çeşit zaman tanımlaması elde edildi. Sonrasında 19. yüzyılda fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl, bilincin akışına içkin zaman tanımlaması ile Augustinus'un içsel zamanına benzeyen, bilinç akışının sürekliliğe sahip olduğu bir zaman tanımı yapar. Bu süreklilik içindeki, birbirine bağlı evrelerde bir akış vardır. Bu akış içinde, yeni geçen an bir "akılda tutma" iken, bilincin şimdisini oluştururken, içinde bulunulan şimdiyle artık bağı bulunmayan geçmişe doğru giden zaman evresi ise "hatırlama"

konusudur (Ricoeur, 2012: 129-131). Kısaca, Husserl'e göre (2015:136), bir şeyin sürmesi için, zamansal akışın bilinçteki akışı gereklidir. Bireysel belleğe ilişkin bir anlayış ortaya koymuştur. Bergson ise, bu düşünceye belirli oranlarda benzese de zaman kavramını belleğe, bellek kavramını da zamana düğümlemiştir. Mekânsal değildir ve asla ölçülebilir değildir. Bergson'da oluş hâli sezgiyle bilinir ve gerçekleşir. Bergson için zaman, bilinç hâllerinin art arda gelişler hâlindeki bir akışı olarak yaşanan, bu akış içinde somut gerçekliğin daimi oluşu ve değişimleri ile gerçekleşir (Gündoğan, 2010: 74).

Zaman ve bellek kavramları söz konusu olduğunda geçmişte olmuş, bitmiş ve geçmişin şimdiki anda, zamanda yaşaması olmak üzere iki farklı düşünce oluşmuştur. Dünya, toplumsaldır ve biz bu toplumsallığın içindeki zamanla edimlerimiz sayesinde var oluruz. Yaşanılan zaman Walter Benjamin'e göre; ancak deneyimlenen bir dünya içerisinde var olur (Bozkurt, 2015: 14). Yaşanılan zaman Halbwachs'de çağdaş olmaya rastgelir. Kolektif belleğin zaman ve mekânla ilişkisi eşzamanlılık, eşmekânlılık üzerinden yürür. Hatırlama, çağdaşların tanıklıkları üzerinden gerçekleşir. Tanıklık nosyonu, bir grup içinde gerçekleşen deneyimlerin, o grup içindeki bir ya da birden fazla kişinin tanıklığı ve bellekte tutulmasıyla hafızaya vurgu yapar. Bu deneyimleri tanıklar hatırlar ve bize hatırlatırlar. Başkaları olmaksızın bir hatırlama gerçekleştirilemez. Tabi ki tanıklara büyük anlam atfeden Halbwachs kuramında zaman ve mekânı da etkin olarak kullanmıştır. Her grup, her insan belirli bir mekân ve zamanda bellek oluşturabilir. Halbwachs, "Asla tek başımıza hatırlayamayız. Anımsamak için başkalarına gereksinim vardır. Bizim hafızamız hiçbir şekilde bu hafızadan türetilemez, bu hafıza bizimkinden türetilir" (Ricoeur, 2012: 140) demiştir. Burada Halbwachs'in bireysel hafızayı tamamıyla reddetmediğini, bireysel ve toplumsal hafızanın arasındaki ilişkiyi bu mantık çerçevesinde kurmamız gerektiğini vurguladığını görüyoruz. Halbwachs, kolektif tesirin kesişim kümesi olarak bireysel hatıraya ve bireysel belleğe önem verir. Onun kuramında birbirine geçmiş iki tahta gibi, bilinç ve bellek hafızayı tutarlı kılar. Gruba verdiği önemden dolayı da ona göre bir hatırlama daima bir "biz"in izidir (Ricoeur, 2012: 140-142).

Anılarımız kolektiftir; tek başına katıldığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler hakkında olsalar dahi başkaları tarafından bize hatırlatılırlar (Halbwachs, 2019: 30). Halbwachs'ın grup içindeki bireylere ve hafızanın onlar sayesinde aktarımına verdiği önem hafızanın çerçevelerini oluşturan en önemli durumdur. Agamben (2004: 151), tanıklığın kendisi devredilemezdir derken, kolektif hafızanın aktarım rolünü üstlenen tanıkları işaret eder. Görüldüğü üzere, tanıklık devredilemese de hatırlama gerçekleşmesi için sözlü yahut yazılı bir aktarımla beraber yaşanmışlıklar hatırlatılır. Tanıklık, unutmanın önüne set çekmektir ve var olanı, olmuş olanı anlatıldığı anda tekrar yaşatmaktır.

Halbwachs, tanıklıklardan bahsederken grubu ve grubun bir parçası olmayı merkeze koyar. Söz konusu ilk hatıra ortadan kaybolmuşsa ve onu yeniden bulmamız imkânsızsa, bunun sebebi, artık o hatıranın muhafaza edildiği belleğe sahip olan grubun bir parçası olmamamızdır (Halbwachs, 2019: 40). Gruba aidiyet, grubun içinde olmak, gruba yakın olmak ya da uzak olmak gibi etkenler bellek oluşumuna, anılara, hatırlamaya, yeniden canlandırmaya olan etkinliğimizi de etkiler. Grubun parçası olmazsak, belleği muhafaza eden, taşıyan ve aktaran grup içi tanıklardan da ayrı düşeriz. Böylece bize geçmiş, anıları, deneyimleri hatırlatan kişiden, yerden, mekândan bağımsızlaşırız. Başka bir gruba üye oluruz. Gruba üyelik toplumsallığı ifade eder. İnsan, daima bir grubun içerisinde ve bu sayede hafıza edinir.

Grup içerisinde, belleğimizin başka insanlarınkini yardımını alması için, söz konusu kişilerin tanıklık etmeleri yeterli gelmez: Belleğimizin diğer belleklerle uzlaşmayı bırakmamış olması ve bize hatırlattıkları hatıranın ortak bir temelde yeniden meydana gelebilmesi için bizim belleğimiz ile diğer bellek arasında yeterli temas noktalarının da bulunması gerekir. Bir hatıra elde etmek için geçmiş bir olayın imgesini parça parça yeniden oluşturmak yeterli değildir. Bu yeniden oluşturma işleminin bizim zihnimize olduğu kadar başkalarının da zihninde yer alan ortak veriler ve kavramlardan yola çıkarak gerçekleşmesi gerekir (Halbwachs, 2019: 40). Sizin için önemli olan, hatırlamaya değer olan şeylerin başkalarının zihninde canlanması ve onların da hafızalarına temas etmesi için grubun içinde olan diğer insanlarla ortaklıklar oluşması gerekir. Bu ortaklık kümesi, çağdaşlık olarak adlandırılabilceği gibi özelden aynı mekânı, aynı tarihi, aynı zamanı paylaşma olarak

da değerlendirilebilir. Bir grup çoğunlukla başka gruplarla ilişki içine girer. Örneğin, bir aile uzun zaman boyunca aynı kentte veya dostlarına yakın bir yerde yaşadığında; kent ile aile, arkadaşlar ile aile karmaşık topluluklar meydana getirirler. Bu bağlamda hatıralar, her iki grubun üyelerinin paylaştıkları iki düşünce erevesi dahilinde doğar. Bireyin bu tür bir hatırayı hatırlayabilmesi için her iki grubun da aynı anda parçası olmak gerekir (Halbwachs, 2019: 54-55).

Halbwachs, grup bilincini açıklarken ailenin dönemlerinden de faydalanır. Ona göre, anne babanın evlilik hayatı çocukların belleğinde onların paylaştığı ve deneyimlediği şekilde var olur. Bellekler bu şekilde genişlese de ayırt edici dönüşümler bellek algılarını değiştirebilir. Aynı grubun içinde de olsanız bazı algılarınız hatırlamaya dair değişmektedir. Bir grubun üyelerinin sayısı arttığında, özellikle de bu üyeler farklı yaşlarda olduklarında grup, daha fazla parçası ile topluma temas eder (Halbwachs, 2019: 152). Bu doğal bir süreçtir. Gruptaki kişi sayısı ve ilişkiler genişledikçe toplumun içerisinde dahil olunacak daha fazla sosyal ağlara girmek gerekmektedir. Bellek, toplumsal çerçevelere göre verimleşi, sığlaşabilir. Toplum derin bir değişikliğe maruz kaldığında, bu iki ardışık döneme tekabül eden hatıralar ereve değiştirirler. Eski bir şehre gittiğinizde şehrin mahallelerinin dönüşüm geçirdiğini gördüğünüzde oraya ait hafızalarınızı eski, tanık olduğunuz şehir üzerinden tazeler ve karşılaştırmada bulunursunuz. Burada zaman görecelilik kazanır. Evrensel ve tek bir zaman yoktur; toplum, her biri kendi sresinde sahip olan çok sayıda gruptan oluşur (Halbwachs, 2019: 154). Kolektif bilinç, grubu analiz etmek ve hafıza konusunu anlamak için temel kavramlardan biridir. Kolektif bilinç zamanın kalıcılığını vurgular ve belleğin bir ön koşulu gibidir. Zaman hareketsizdir, buna rağmen olaylar birbiri ardına gerekleşi. Zamanın hareketsizliğine karşın değişken olması, belleğin geçmişte daha uzağa veya yakına gitmesini sağlamaktadır.

Halbwachs'ın hafıza kuramında bellek sosyal koşullara bağlıdır. Bireysel belleğin korunması ve oluşması için de sosyal ereve gereklidir. Bellek insanın toplumsallaşma, sosyalizasyon sürecinde oluşur. Ona göre; toplumlara ait bir bellek yoktur ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anlar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur (Assmann, 2015: 44).

Aslında Halbwachs, hatırlamanın çerçeve analizini yapar. Bellek, hatırlama eylemini gerçekleştirmeye yardımcı ve istikrar sağlayıcıdır. Bellek ve hatırlamanın öznesi tek tek bireyler olsa da çerçeve ve bağlı oldukları yer toplumdur. Assmann, bu kuramın iyi yanı olarak hatırlamanın açıklanmasıyla beraber unutmayı da açıklamasına ekler. Bir insan – ve bir toplum- geçmişi sadece bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde yeniden kurabiliyorsa, bu ilişki çerçevesindein dışında kalan her şeyi unutacaktır (2015: 45). Burada iletişimin sürmesi ve kesilmesi üzerinden açıklama yapan Assmann, Halbwachs'ın hafızanın toplumsal çerçevelerinden birisi olarak adlandırdığı iletişim ve tanıklığa da işaret eder.

Halbwachs, bireysel belleği toplumsal belleğin içinde görse de ikisi arasındaki farkı ifade eder. Bireysel olan, çeşitli grupların ortak belleğinin mekânı olarak toplumsal bellekle kurulan benzersiz ilişki ve bu ilişkilerin her birinin kendilerine özgüllüğüdür. Daha dar anlamda bireysel olan sadece algılardır, anılar değil der (Assman, 2015: 45-46). Bireysellik ve toplumsallık düşüncesinde hafızanın rolünü çocukluk ve yetişkinlik hatıralarıyla da destekler.

Hafızanın Çerçeveleri Nasıl Oluşur?

Hafızanın çerçevelerini belirlemek, işleyişini, yeniden inşasını, geri çağırmayı ve unutmayı da belirlemek demektir. İnsanın gruplar içerisindeki davranışlarını, varlığını anlamlı kılan, toplumsal hafızanın çerçevelerinin ne kadar içinde ve dışında kaldığına bağlıdır. Hafızanın çerçeveleri anıların yeniden oluşmasını sağlar. Halbwachs bunu iki hipotezle açıklar. Birincisi, çerçeve ile bu çerçeve içinde vuku bulan olaylar arasında yalnızca bir temas ilişkisi olur; ama nasıl ki bir tablonun çerçevesi ile bu çerçevede yer alan tuval aynı maddeden yapılmıyorsa bunlar da aynı maddeden yapılmaz. İkinci hipoteze göre, çerçeve ve olaylar arasında, eşyanın tabiatı gereği bir özdeşlik vardır. Olaylar anıdır ama çerçeve anılardan yapılmıştır (Halbwachs, 2016: 134-135). Çerçeveler kalıcı da olsa, onlarla yeniden anılar oluşturmak kişinin algılarına bağlıdır. Bergson'un alışkanlık belleği burada tartışılabilir. Halbwachs hafızamızın yeniliğin ve rutinin gücünden etkilendiğini söyler. Yenilik daima vardır. Hafıza bir şeyi ürettikten sonra diğer tüm yapıp etmeler

o üretimden başka bir şeydir. Bu noktada “anılarımız, ayırık, birbirleri ardına bir kolyenin incileri gibi dizilmiş imgelere benzemezler. Birinden diğerine bir süreklilik elbette vardır ve tabiri caizse, hareketli yansımayı bize bir biçimde mekândan, bir zamandan, sürekli bir toplumsal ortamdan sunarlar” (Halbwachs, 2016: 138). Göç eden bireylerin çerçeveleri de “çerçeve anılar” olarak geçmişî bugüne zamansal ve mekansal olarak taşımaya aracı olurlar.

Halbwachs, oluşturmuş olduğu toplumsal hafıza kuramında, rüyalara, görsel anılara, çocukluk ve yetişkinlik hatıralarına büyük önem verir. Yeniden inşa sürecinde bunlara dikkat kesilir. İmge ve çerçevenin sürekli iletişim, etkileşim hâlinde olmasıyla hafıza yeniden inşa edilir. Anılarımız ne kadar açık, belirgin ve eksiksizse, ne kadar imgelerle dolu ve renkliyse hislerimiz de o kadar faal olur; böylece biz de o kadar gerçek dünyaya bağlarız ve dışarıdan gelen tüm uyarılarla uyarılmış zihnimiz bir o kadar direnme gücüne sahip olup kendi gücünden tamamen yararlanmış olur (Halbwachs, 2016: 53). Hislere ait hafıza ölmez. Hislere dair hafızanın olmasının sebebi budur ve geçmişimize dair bir şeylerin sürekliliğini sağlamalarıdır. Anılar, tek tek hatırlanmazlar. Onlar belirli bir düzen ve ilişkiler ağıyla var olurlar. Geçmişî yeniden yaşamayız ama onu yeniden inşa edebiliriz.

Bunu da belirli ortaklık kümeleri içinde gerçekleştiririz. Nasıl ki yaptığımız yolculukların, bir akrabanın, bir arkadaşın yanında veya uzağında, şurada burada geçici olarak bulunduğumuz ortamların, toplumumuzun içinde tasarlanan yerlerin genel dağılımı ile uyuşmaları gerekiyorsa anılarımızın da tarihlerle uyuşmaları gerekir (Halbwachs, 2016: 59-60). Hatırladığımız sokaklar, caddeler, evler belirli bir zamanda orada yaşanmışlıklara aittir. Hepsinin de içinde bulunduğu bir tarih vardır. Her anı, elimizde bulunan pek çok başka kavramın bulunduğu bir kavramlar bütünüyle, kişiler, gruplar, mekânlar, tarihler, kelimeler ve dil biçimleriyle, uslamamalar ve fikirlerle, yani ait olduğumuz ya da ait olmuş bulunduğumuz toplumların tüm maddi ve ahlaki yaşamlarıyla ilişki içindedir (Halbwachs, 2016: 64). Bir anıyla ilgili olan başkaca şeyler varlıklarını sürdürdükleri için yeniden inşası mümkün olur. Bergson’a göre, anılar eylemlerimize yol gösterbildikleri ölçüde yeniden ortaya çıkarlar. Bazıları anıların yeniden ortaya çıkmamasının sebebi, çok eski olmaları ve yavaş yavaş yitip gitmeleri değildir, bugün mevcut olmayan bir

“kavramlar sistemi”nin içinde vaktiyle gömülmüş olmalarıdır (Halbwachs, 2016: 126). Yeniden üretme aynı şeyi yeniden bulmak değil, yeniden inşa etmek anlamına gelir. Bunu da zihnimizin ve bedenimizin bariyerlerini aşarak yaparız.

Halbwachs oluşturduğu ve diğer hafıza kuramcılarına örnek olduğu toplumsal hafıza kuramı içerisinde, hafızayı çocukluk hatıraları ve yetişkinlik hatıraları üzerinden örneklerle incelemiştir.

a) Çocukluk Hatıraları

Çocukluk hatıraları aileyi içerisine alır ve yaşanılan, işitilen, hatırlanan geçmişi barındırır. Çocuk, ailenin üyesidir ve grup/gruba üyelik bilincinin ilk filizlendiği yer ailedir. Çocukluk hatıraları, yetişkinlik hatıralarından doğal olarak ayrılır. Hatıra, geçmişin çok büyük bir ölçüde şimdiki zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla ve üstelik önceki dönemlerde yapılmış ve eskiye ait imgenin hâlihazırda oldukça değişmiş bir şekilde ortaya çıktığı diğer yeniden inşalara hazırlanmış bir yeniden inşasıdır. Her ne kadar on- on iki yaşlarında, topluma karışmaya başlasak da aile, oyun arkadaşları, akrabalar gibi sınırlı sayıda gruplara dahil oluruz. Bu çerçevede bizim zihnimizin de şekillendiği çerçevedir. Çevreden gelen tekrar eden sözler, alışıldık ilişkiler, kişiler ve nesnelerle oluşturduğumuz bütünsel ilişki ve iletişim her biri zihnimizde imgeler ile birlikte kazanırlar. Goethe (2015: 56): “çocukluk izlenimlerini hatırladığında, çocukluğumuzun ilk yıllarında başımıza neler geldiğini hatırlamak istediğimizde çoğu zaman başkalarından duyduklarımızı kendi anılarımızla karıştırırız, kendi başımızdan geçenleri başkalarından duyup işittiklerimizle karıştırırız çoğu kez” demektedir.

Çocukluk hatıraları detayla incelendiğinde hafıza ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu anılar, hatıralar muğlak olabildiği gibi net de olabilir. Bize çocukken nasıl olduğumuz hakkında aktarılan bilgilerle, yaşadığımız deneyimler arasında fark vardır. Çocuk, nesnelerle yakından ilişkilidir. Bulunduğu ortamı, oynadığı oyuncağı daha kolay hatırlayabilir. Yanılsama her zaman vardır. Çocukluk anıları da içinde bulunduğumuz toplumsal grubun etkisi altındadır. Halbwachs, çocukluk anılarından bahsederken; anıların, onları diğer tüm gruplardan ayıran asıl içeriği, bu anıların, kişinin farklı gruplarla bağ kurmasını sağlayan iki ya da daha fazla düşünce dizisinin

kesişim noktasında bulunmalarıyla açıklanabilir. Bizi bir gruba –burada söz konusu grup ailedir- bağlayan bir düşünce dizisi ile yalnızca şeylerden edindiğimiz izlenimleri kapsayan bir düşünceler dizisinin kesişim noktasında, bu şeylerin imgesi yalnızca bizim için var olduğuna göre, hatıramızın bir kısmı başka hiçbir kolektif bellekten destek almaz diyerek her şeyin yeniden sorgulanacağını söylemek yeterli değildir (Halbwachs, 2019: 50). Halbwachs’ın çocukluk anılarına dair söylediklerini Auege “çocuksulaştırılmış” anılar olarak ele alır. Çocuksulaştırılmış anılar, unutmanın etkisine uğramış, kararmış bir görünüm alması için belli bir süre toprağa gömülen Afrika heykelleri gibi yapay bir şekilde eskitilmiş anılardır ve bu anıların gerisinde, bireyin içinde bulunduğu zamana, ortada açık bir neden görülmediği hâlde musallat olan, ancak belli bir yere ve zamana da oturtulamayan sahicleştirilmiş bir anının öyküsüne yerleştirilen izler belirlenebilir ki psikanalistler bunları “belleksel izler” diye adlandırmaktadırlar (Auge, 2019: 19-20). Çocukluk anıları unutmanın etkisi altındadır. Unutma belleğin canlı yanı, anı ise ortaya çıkardığı üründür. Yani çocukluk anıları unutulduğu anda, yeniden üretilir, unutulmasa hatırlanmasına ya da üretilmesine gerek kalmazdı. Birer imge dizisi hâlini alan geçmiş, anılarla bize musallat olan gerçeklikler kümesine dönüşürler. Halbwachs’i destekleyen biçimde: insan ancak ilk anlatıyı ya da onu takip eden, başlangıçta ancak bulanık ve parça parça kalan izlenimleri düzene koyan ve berraklaştıran anlatıları anımsayabilir. Auge (2019: 22) çocukluk anılarının can sıkıcı yanı, bunların anılara konu olan kişiler tarafından daha sonra yeniden şekillendirilmiş olmalarıdır der.

b) Yetişkinlik Hatıraları

Yetişkinler, çocukluk hatıralarından pay aldıkları gibi hayatları boyunca yaşadıkları olayları hafızalarında depolarlar. Yetişkinin dünyası daha fazla insan, ilişki ve etkileşimle çevrilidir. Toplumsal gruplar, aidiyetlikler, kimlikler başlı başına kendi argümanlarını geliştiren ve devam ettiren gerçekliklerdir. Yetişkinin geçmiş anıları, hafızasında vardır. Bu çocukluk olduğu gibi yetişkinliği ve yetişkinlik öncesi zaman dilimini de içerisine alır. Burada deneyim, tanıklık ya da tanıklarla olan ilişki önemlidir. Hatıralar, zihinde muhafaza edilmiştir. Halbwachs’ın bireysel hafıza tanımlamasında yer alan anıların muhafazasına burada da rastlarız. Bize tamamen şahsi gelen o şekilde bildiğimiz ve yeniden hatıralayabildiğimiz hatıralar,

karmaşıktırlar. Yetişkin hafızası bu karmaşıklığı çözmek için kavramlar setine sahiptir. Hatıraları “herkesin” ve başkalarının belleklerinden destek alabildiğimiz için her an ve her istediğimizde hatırlayabiliriz (Halbwachs, 2019: 58). Fakat iki durumda hatırlama zorlanır. Bunlardan birincisi, hatıra yalnızca bizle ilgiliyse ve sadece biz yaşadıysak bunu başkalarının hatırlatmasını bekleyemeyiz. Diğeri de bize hatırlatacak olan kişiler ve nesneler yok olduğunda hatırlama ya gerçekleşmez ve unutma meydana gelir ya da çok zor hatırlanır.

Halbwachs’a göre çocuk okuduğu bir hikâyede kendini anlatılan öykünün bir kahramanı olarak varsayabilir, hikâyenin içinde anlatılan dünyanın tüm koşullarını sorgulamadan kabul eder ve kolaylıkla o dünyanın bir parçası olabilir (Halbwachs, 2016: 129). Fakat yetişkinin hayal dünyası sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmadan dolayı, çocuğun ve yetişkinin dünyayı algılaması ve nesnelere bakış açısı farklıdır. Çocuklar daha kapsayıcı bir bakış açısı ile nesneleri ve insanları değerlendirirken, yetişkinler “toplumsal sınıf kavramı” ve toplumsal yaşamın sınırları ile “her türlü insanı toplumdaki konumuna göre tanımlar”, nesneleri ise “ekonomik değerleri” ya da yararlılık derecesi üzerinden değerlendirir (Halbwachs, 2016: 130). Yetişkinler çocukluk anılarını hatırlasalar da oraya tam olarak dönemezler. Bu bugünün yetişkininin içinde bulunduğu kavramlar, isimlendirmeler ve damgalamalarla ilgilidir. Bir eşzamanlılık ve eşanlamlılık yoktur.

Ev, çocuğun mekânsal çerçevesini oluştururken, yetişkinin mekânsal çerçevesi içinde bulunduğu ilişkiler ağıyla gittikçe artar. Sınırlı mekânda gerçekleşen anıların hatırlanması daha kolay olurken sınırı gittikçe genişleyen yetişkinlik döneminin hatırlanması zorlaşır. Halbwachs, bu karşılaştırmalardan sonra, ilk evin yok olması yahut terk edilmesiyle ilgili olarak da bir çözümlemede bulunur. Ev, mekânsal bir çerçevedir. Onun yok olması anıların da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması demektir. Yetişkin kişi, içinde bulunduğu dış dünya sayesinde (büyük çerçeve), evi (küçük çerçeveyi) yaşatabilir ama çocuk henüz sadece küçük çerçeve içinde olduğu için yok olduğunda yitirebilir ve anılar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

1.2.3.4. Travmatik Hafıza

Hafıza içerisinde birçok olay barındırmaktadır. Savaş mağduru göçmenlerin hafızasında barınan travma, belleği etkilemiş ve dönüştürmüştür. Tdk'ya göre travma; canlı üzerinde beden ve ruh açısından önemli ve etkili yaralanma belirtileri bırakan yaşantı anlamına gelmektedir. Travma kavramı günümüzde daha geniş bir anlamda bireyin ruhsal ve bedensel varlığını türlü biçimlerde sarsan ve yaralayan her türlü olayı tarif etmek için kullanılmaktadır (Kokurcan vd. 2012). Sosyal psikolog Arthur Neal “Ulusal Travma ve Kolektif Hafıza” isimli çalışmasında travmaları “sosyal düzenin temellerini sarsan, volkana benzer (volcano-like) olaylara karşı verilen bireysel ve kolektif tepkiler” olarak görür (Neal, 1998: IX). Yaşantı, belirli bir zamana, olaya, mekâna ait hatırlama, bastırma, unutma biçimlerini içerisinde barındırır. Yaşanan travmalar, hafızaya eklenerek zamansal ve mekânsal olarak taşınırlar. Travma konusu genellikle psikologların inceleme alanını oluşturmaktadır.

Psikologlar için travma sonrası stres bozukluğu da oldukça önemlidir. Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'na (DSM-IV) göre TSSB gelişmesine neden olacak travmalar, askeri çatışmaya katılma, sadırıya uğrama, işkence, savaşta esir düşme, toplama kamplarında bulunma, doğal ya da insanların neden olduğu felaketlerle karşılaşma, ciddi trafik kazaları, yaşamı tehdit edici bir hastalık tanısı alma gibi olağan dışı travmatik olaylardır. Ciddi yaralanmaya, birisinin vahşice öldürülmesine, kaza ya da afetteki hâline, yaralanmasına tanık olma ceset, ceset parçasını görme gibi olaylar, bunların bir başkası tarafından görülüp anlatılması yakın arkadaş ya da aile üyelerinden birinin ölümü, kazaya, travmaya uğramasının öğrenilmesi de travmatik nitelikte olabilmektedir (Özgen ve Aydın, 1999: 36). Savaş mağduru göçmenlerin yaşadıkları tam olarak buradaki tanımı karşılamaktadır. Tanıdıklarının cesetlerini taşımak zorunda kalanlar, akrabalarının, ailelerinin ölümüne şahitlik edenler, zorla evlerine giren elleri silahlı kişilerce evlerinden atılmaları travmaya örnek olarak gösterilebilir. Travmanın taşıyıcısı insandır ve hafıza insanın gizli bölmesidir. Terörist saldırılarla ilgili olarak yapılan çalışmalarda patlamaya görsel olarak tanıklık etmenin (Galea ve ark. 2005, Frank ve ark. 2004), patlama nedeniyle bir yakın ya da tanıdık ölümünün (Frank ve ark. 2004, Gabriel ve ark. 2007) TSSB gelişimi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir (Eşsizoglu vd, 2009:125).

Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ya da örselenme olarak adlandırılan, travmatik yaşantı sonu oluşan ruhsal hastalıklar genellikle psikoloji alanında derinlemesine incelenmektedir. Yaşanan travmatik hafıza da örselenme yahut TSSB ile yakından ilişkilidir. Travmatik hafıza; zamana, mekâna ve yıkıcı olayların şahitliğine dayanır. Yaşanan travmatik hafıza her ne kadar bireyin ruhsal durumuyla ilgili olsa da toplumsal boyuta da sahiptir. İnsan, toplumsal bir varlık olarak ilişkiler bütünü içerisinde yaşamaktadır. Yaşanan travmatik hafıza bireyin hem içinde bulunduğu ruhsal ve sıkıntılı durumu içermekte hem de savaş sebebiyle ülkesini terk etmişliğin toplumsallığı içerisinde ele alınmaktadır.

Benzer travmalardan etkilenen insan toplulukları, travmanın psikolojik etkilerinden kaynaklı yoğun stres altında olurlar. Kendini koruma amaçlı bilinçdışı olarak gerçekleşen bu durum, bireylerin bir araya gelerek ortak bir grup bilinci oluşturmalarının yolunu açar (Türel, Öztürk, Çalıcı, 2018: 7). Travmaya maruz kalan Suriyeli göçmenlerin travmatik hafızası kolektif bir bilinci de oluşturmuştur. Bu sebeple yapılan görüşmelerde ortak tema olarak travmatik hafızaya rastlanmıştır. Yaşanan travmatik hafıza kolektifliğini mekânlar üzerinden gerçekleştirir, mekânla içkindir. Travma alanları, meydana gelen şiddetin ve dehşetin maddi tanıklıklarıdır. Travma alanları, çatışma sonrası toplumların ortaya çıkışını daha iyi anlamamızı sağlayan benzersiz, ayrıcalıklı gözlemlerdir. Katliam, işkence ve dehşetin gerçekleştirildiği yerlerin çeşitli koruma, dönüştürme ve hafızalaştırma biçimleri, incelenen her çatışma sonrası toplumda hafıza ve tarih arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için anahtar ipuçlarıdır (Violi, 2012: 34). Nora'nın (2016); hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir derken ifade etmek istediği yaşam bilgisi içerisinde ortak tarih ve kaderi barındıran olaylar bütünü vardır (Nora, 2016: 19). Hafıza, grup bilincinin ve grup acılarının ortak tarihinden devşirilmektedir.

Yaşanan travmatik hafıza beraberinde kültür çatışmasını, Jeffrey Alexander, Neil Smelser, Ron Eyerman ve Piotr Sztompka gibi sosyologların ürettiği 'kültürel travma' kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Kültürel travma, belli bir topluluğun üyeleri ve grup bilinçleri üzerinde silinmez işaretler oluştuğunda, onların hafızalarını sonsuza kadar şekillendiren ve onların gelecek kimliklerini kökten ve geri

dönüşümsüz bir biçimde değiştiren korkunç bir olayın yaşandığını düşündüklerinde ortaya çıkmaktadır (Alexander, 2013: 1, Aktaran: İsmailov, 2015: 115). Eyerman için kültürel travma, bir grup ya da topluluğun kimlik ve anlamını etkileyen dramatik bir kayıp ya da sosyal bünyedeki bir yırtıktır. Kültürel travma kolektif kimliğin oluşumunu ve kolektif hafızanın inşasını birbirine bağlayan bir süreçtir (Eyerman, 2003: 2, Aktaran: Tekin, 2011: 93). Eyerman'ın belirttiği sosyal bünyedeki yırtık travmanın şiddeti ve travmaya maruz kalma durumlarıyla ilişkilidir. Tarih, hafıza ve travma birbiriyle anlamlıdır. Suriyeli göçmenlerin maruz kaldıkları savaş ve savaş ortamında gelişen özel durumlar, toplumsal kimliklerini şekillendiren travmanın etkisini gözler önüne çıkarmaktadır. Travmaya maruz kalan göçmenin hafızası, geri çağırmlar, anımsamalar yahut belli belirsiz anlarda ortaya çıkması sebebiyle uyum sorununu da peşinde getirmektedir. Travmatik anıların gerçek hayat ve rüyalarda tekrar yaşanması, tekrar inşa edilmesi psikolojik ve sosyal bünyede tanımlanamaz endişeye sebep olmaktadır. Kişilerde fiziksel, duygusal, bilişsel tepkiler ortaya çıkabildiği gibi kişilerarası da tepkiler meydana gelmektedir. İlişkilerde güvensizlik, tedirginlik, artan çatışma eğilimi, içe kapanma, yalnız kalma, kendini reddedilmiş ya da terk edilmiş sanma, uzaklaşma, önyargılı olma ve kontrol etme ihtiyacı gibi değişiklikler gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra travma ve disasyon arasında bağlantı olduğu görülmektedir. Disosiasyon, bölünme, kopma, çözülme olarak açıklanmaktadır. Zihindeki bir anının, duygunun, düşüncenin, bilginin bağı diğer anı, duygu, düşünce, bilgidan ayrılmakta, kopar ve anıya bazen erişebilirken bazen erişemez. Disosiasyon durumunda bellek, bilinç işlevlerinde bozulma meydana gelir. Bu bozulma pek çok psikolojik sorunda olduğu gibi işlevseldir (URL 11). Suriyeli göçmenlerde de meydana gelen travma ve disasyonlar, göçmen kimliği ile yaşadıkları topraklarda dışlanma, sosyal hayattan kopma gibi birçok psikososyal sorunla karşılaşmalarına sebep olmaktadır.

1.3. MEKÂN ÜZERİNE

1.3.1. Mekân ve Mekânsal Algı

İçinde yaşayan kişiler tarafından algılanan, değiştirilen, dönüştürülen ve tercih edilen alanlara mekân denir. TDK'ye göre mekân; bulunulan yerdir. Yer; olmak,

yerleşmek, yer seçmek, yer yapmak, yer bulmak gibi kavramların hepsi mekânla alakalıdır. Mekân, insan iletişimin ve etkileşiminin gerçekleştiği toplumsal ortamlardır. Mekân, insandan ayrı düşünülemez. İnsan da mekânla sınırlandırılmış, kuşatılmıştır. Sosyolojik, psikolojik, siyasal bir alana da rastgelen mekân kompleks bir yapıdır. Fiziksel olanla doğrudan ilişkili olsa da zihinsel olarak da kendisini her seferinde yeniden var eder. Mekânlar, yer ve zamanın bileşkesi olarak ifade gücüne sahiptirler. Soyut ve somut olanın birleştiği ve anlam kartezyeninin olduğu mekânlar, içine aldıkları ve içine dahil edildikleri tüm gerçekliklere anlam katarlar. Bir yerde olmak ya da olmamak. Bir yerli olmak ya da olmamak bize anlam kazandırır. Aidiyet ve kimliğin baskın şekilde hissedildiği, kişiye statü kazandıran ya da kaybettiren mekânlar vardır. Kişi buraya ait ne varsa onunla çevrilmiştir.

Cevizci'ye göre mekân; (1997: 468-469) var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük; boşluk; sınırsız ortam; yer kaplama olarak tanımlanırken, İslam felsefecileri, mekânı cisimlerin (nesnelerin) işgal ettiği ve boyutlarının etkilendiği zihinsel bir boşluk olarak tanımlamışlar ve insanlar tarafından algılanan ve eylemlilikle doldurulan yer olarak tarif etmişlerdir (Curcuni, 1884: 154). İngilizce'de *space*, Arapça'da *kevn* olarak bilinen mekân kavramı her devirde ilgi konusu olmuştur. Alemin sınırı ve ötesinde ne olduğuna dair Aristo'nun ve onun felsefesinden büyük oranda etkilendiği görülen İslam filozoflarının açıklamaları, genelde iki noktada toplanmaktadır. Bunlardan birincisi söz konusu problemin, bir nicelik problemi olarak düşünülüp açıklanmaya çalışılmasıdır. Buna göre zaman, mekân, hareket ve sayı gibi niceliklerin, bilfiil sonsuz olup olamayacağı tartışılmakta ve söz konusu problem, bu çerçevede sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır. Diğerisi ise boşluk ve mekânın varolup olmadığı tartışmalarının, kozmolojik sorunun çözümünde kullanılmasıdır (Haklı, 2007: 42).

Mekân, üzerinde tasarruf edilen, gündelik hayatın geçtiği ve şekillendiği bir gerçeklik olarak insanı ve insan hayatını sarmıştır. Bu birbirine içkin olma durumu, toplumu açıklamada mekânın önemine de vurgu yapmamızı gerekli kılmıştır. Toplumlar, topluluklar mekânı inşa ederken geçmiş, şimdi ve geleceklerini de inşa ederler. Mekânlar, toplumsal hayatın çerçevelerini çizerler. Bir yere ait olmak, bir mekânı hatırlamak, mekân yaratmak insanın toplumsal, iletişimsel, bireysel,

ekonomik, siyasi yanlarını belli ettiği gibi eğitim seviyesini, estetik düzeyini, mekânda yaptığı tasarrufu da anlatır. Mekân, doğanın ve insanın organizasyonunun anlamlı kılındığı alandır. Bu organizasyon, inşa, yıkım ve yeniden inşa sürecini daima içinde taşır. Bu sebeple ilk yapıldığı günki gibi kalan, Urry (1999: 97)'nin dediği gibi; Yalın mekân yoktur, sadece farklı türden mekânlar, mekânsal ilişkiler ve mekânsallaşmalar vardır. Bütün toplum ilişkileri zaman-mekân akışında ortaya çıkar ve mekânsal referanslar olmadan zamandan söz etmek mümkün değildir (Giddens, 2005: 384). Zamanı ve insanı değerli kılan, insanın içerisinde hareket ettiği mekânların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Mekânların üretimi ile birlikte yeni adlandırmalar da ortaya çıkmaktadır. İktidar mekânları, kamu mekânları, korku-direnış mekânları, hiper gerçeklik mekânları, teknolojik mekânlar gibi çeşitli mekânları görmekteyiz. Mekânın üretimi ve tüketimi hakkında yapılan araştırmalar bize eyleyen özne olan aktif insanın rolünü de göstermektedir. İnsan, dış dünyanın gerçeklikleriyle çevrelendiği gibi, algısal ve zihinsel olan imgelerle de çevrilidir. İmgeler, mekânsallığı temsil ederler. Urry'e göre üç farklı mekânsallaşma vardır: İlkinin ampirik olayların (günlük yaşamın rutinleri) zaman ve mekân içinde dağıtılması oluşturur. İkincisini, belirli toplumsal kendilikler (üretim ilişkileri, devlet, sivil toplum, sınıflar vs) ve belirli bir zamansal-mekânsal yapılanma meydana getirir. Üçüncüsü de toplumsal kendiliklerin, zamansal ve mekânsal olarak birbirleriyle bağlantılı olması, zaman içinde ve mekân boyunca karşılıklı ilişkilerinin değişmesi oluşturmaktadır. Burada örnek olarak, kapitalist üretim ilişkilerinin zaman ve mekâna göre değişen profili gösterilebilir (Urry, 1999: 99-100, Aktaran: Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007: 849).

Mekân ile yer kavramı, birbirinden farklıdır. Mekân, insanileşmiş ve insan ilişkileriyle anlam bulmuş bir alanken, yer bir lokasyona rastgelir. Yer, yapaydır ve insanın hareketliliğinin az olduğu alandır. Mekân; ev, ofis, mahalle, sokak, hastane gibi alanlardır. Certau'ya göre yer, belli bir mahâldeki duruşların anlık görünüşüne; mekân ise zaman değişkenini de içine alarak hareketliliğe işaret eder (Aktaran: Ayman, 2006: 153). Hareketin olmadığı yer, insansızdır. İnsanın olmadığı yer ise değişime, dönüşüme, üretime kapalıdır. Harvey ise yer için iki görüş bildirmiştir; biri, kimi sosyal süreçler tarafından oluşturulmuş zaman-mekân haritasında bir

durum ya da konumdur. Diğeri ise, zaman-mekân yapısının içinde ve dönüşümünde ortaya çıkan bir “süreklilik” ya da “oluş”tur (1991: 294). Giddens, modern zamanları değerlendirirken mekânın yerden farklı olduğunu ve hareket bildirdiğini dile getirir. Mekân canlıdır, bu sayede sürdürülebilirdir. Mekân denildiğinde aklımıza gelen insanla anlamlı olma kavramı tüm zamanlarda geçerlidir. Mekânı insansız insanı da mekânsız düşünemeyiz. İnsanlar, göçtükleri, seyahat ettikleri, geçici ya da uzun süre kaldıkları zaman dilimlerinde bir mekânda yaşarlar. Bu mekân, hem fiziksel gerçekliğin hem de aidiyetin ya da yabancılaşmanın alanıdır. Var oluşla da ilişkilendirilen, insanın mekân tutması gerçeği mekânları insanın “mevcudiyeti” konumuna getirmiştir.

Mekânsal algı ya da mekân algısı; insanın çevresinde olup bitenlerle olan ilişkisi içerisinde gerçekleşir. Mekânın; sınırlı, yönlendirici, birleştirici ve ayırıcı rolleri vardır. Bu roller kişiye mekânı kavraması ve algılaması açısından yardımcı olurlar. Mekân algısı nesnelerin nerede durduğunu dahi dikkate alır. Bir masanın üzerinde duran bardak, mekânsal algı yaratır. Fakat mekân algınız bu şeylerin nerede olduğu bilgisinin yanı sıra, ne oldukları bilgisini de içerir. Konum ve sınır bilginiz fiziksel nesnelerle baş etmenizi ve dünya içinde hareket etmenizi sağlar. “Nerede” bilgisi farklı zaman ve mekân hesaplarının yanı sıra hem dışarıda ne olduğunu hem de o ortamda olduğumuz algısını içerir (M. Groh, 2016: 15-17). Mekânsal algı iç mekân ve dış mekânda farklılıklar gösterir. Mekânın iç yapısındaki sınırlayıcı öğeler; duvar, giriş, kolonlardan oluşurken, dış mekânlarda binalar arasında kalan her alan sınırlayıcı öğelerle çevrilidir. Yönlendirici öğeler; dolaşımı sağlamak için vardır. Bina içlerinde koridor, dış mekânlarda sokak, cadde gibi. Yönlendirici öğeler, müze salonlarında daha etkin kullanılmaktadır. Algılama, zihinsel ve fiziksel bileşenlerin biraraya gelmesiyle oluşan durumdur. Bir mekânın algılanması da algılanan, algılayan ve koşullara bağlıdır. Kahvecioğlu’ne göre (1998); mekânın iki boyutu vardır: mekânın fiziksel boyutu, algısal sürecin duyum aşamasında işlenir, mekânın kavramsal boyutu ise algısal sürecin zihinsel aşamalarının sonucudur. Lych (1960) kent merkezli mekân algısı kuramında; yol, yüzey, bölge, dönüm noktası ve işaretlerin öneminden bahseder. Norberg-schulz (1972) ise mekânsal algının

oluşmasında; merkez veya yer, yön ve yol (süreklilik), alan veya ilgi alanı (sınır) etkili olduğunu söylemiştir.

Mekânsal algılama, psikoloji, sosyoloji, coğrafya, planlama gibi alanların da ilgi konusu olmaya başlamıştır. Mekânsal algı, kişinin mekânın fiziksel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Mekân, anlam kazandıkça niteliksel değeri artar ve kişinin davranışları, yaşama biçimi ona göre şekillenir. Mekân, algılamalar üzerine kuruludur ve deneyimler doğrultusunda çözümlenebilir. Bir mekânla ne kadar çok ilişki kurabiliyor, sosyal ve psikolojik olarak mekân bize ne kadar çok çağrışım bulundurabiliyorsa, o mekâna dair aidiyetlik duygumuz o kadar artar (Gezer, 2007: 32-35). Çağrışım ne kadar az ve biz mekânın ne kadar dışında bulunuyorsak da o kadar “yabancılık” hissederiz. Mekânsal bileşenler algıyı etkiler. Bir yere ait koku, biçim benzerliği, renk gibi etkileyiciler çeşitli çağrışımlara neden olur. Çağrışımın mekânsal algıdaki önemi oldukça büyüktür. Belleğe depolanan uyaranların, sadece mekânsal bileşenleri değil aynı zamanda algılanan mekânın ortamı ve içinde geçen yaşamı da kapsayacağından, mekân ile içinde geçen yaşam bellekte birarada saklanmaktadır (Kahvecioğlu, 1998: 144). Belleğimizde yer eden birçok şey mekânsaldır. Mekânsız olan unutulma riskiyle karşı karşıyadır.

1.3.2. Hafıza Mekânları ve Mekânın Poetikası: Pierre Nora ve Bachelard’ın Dünyası

Mekân, insan ve zamanla anlamlı bir bütündür. Mekânı ifade edebilmek için görüngülere, imgelere, yapılara ve çeşitli değişkenlere ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Mekân, salt mimari açıdan düşünülmediğinde ve insanla beraber anlaşılmaya çalışıldığında birçok perspektifi içinde barındırmaktadır. Pierre Nora, hafıza ve mekân ilişkisi kurulurken akla gelen ilk isimlerden birisidir. Nora’nın 1984 yılında yazdığı “*Anıtsal Mekânlar*” adlı kitap serisi bellek ve mimarlık konusuna değinen önemli bir kaynaktır. Çalışmasında toplumsal yapı ve kentin biçimlenişi üzerinde duran yazar modern toplumların geçmişle ilişkilerinin bugün üzerinden yeniden kurulduğunu, yani geçmişle bugün arasındaki kopukluğun yapay bir biçimde yeniden inşa edildiğini belirtir. Christine Boyer’in 1988 tarihli “*The City of Collective Memory*” adlı kitabı ise kolektif belleğin hatırlama ve unutma ile ilişkisini gündelik

yaşam pratikleri ve yapılı çevre üzerinden sorgulaması açısından literatürdeki önemli eserler arasına girer (Güney ve Tulum, 2018: 2). Nora hafıza mekânını tarihle ve insanla ilişkili olarak tanımlamıştır. Ona göre hafıza mekânları; insanların iradesiyle ya da zamanın işleyişiyle herhangi bir topluluğun ortak hafızasına ait simgesel öge hâline getirdiği maddi ya da fikri düzendeki her anlamlı birimdir (Nora, 2006: 171). Hafıza mekânları anlamlı birimlerdir ve sembolik anlamları da vardır. Burada bahsedilen Fransızlar ve ulusal topluluktur. Ulus ve hafıza, birbirine bağlıdır çünkü ulus yönlendirici, idare edici olanı temsil etmektedir. Nora, Fransa gelenekleri ve ülkenin siyasi durumundan da yola çıkarak hafızaya yeni anlamlar atfetmektedir. Nora'nın hafıza mekânları, tarih-hafıza ilişkisi düzleminde ilerler. Tarih, süreklilik duygusunu ifade eder. Süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları vardır (Nora, 2016: 17). Gerçek hafıza ortamlarının ortadan kalkmasıyla, geçmişten kopan bilincin, geçmişe dair hafızayı yeniden uyandırma ve onu kristalleştirerek cisimleştirme çabası olarak “hafıza mekânları” (lieux de mémoire) kurar modern insan. Böylece geçmişin devamlılığı sağlanacaktır (Nora 1989, Aktaran: Uslu, 2017: 45). Hafıza, tarih ve ulus sayesinde canlı kalabilmektedir. Modern insan, hafızayı canlı kılabilmek ve onu tekrar var edebilmek için, ulusun da katkısıyla mekânlar üretmiştir. Bu üretilen mekânlar hafızanın kendisi değil, hafızanın korunması için yaşananların yerine geçen maddesel gerçekliklerdir. Hafıza inşası bir tarih içerisinde yapılmaktadır. Tarih ve hafıza Nora'nın hafıza söyleminde daima karşıtlık içerisinde. Nora'ya göre; tarih bellekten hep şüphe eder ve asıl misyonu onu bastırmak ve yok etmektir (Nora 1989; Aktaran: Boyer ve Wertsch, 2015: 159-60). Nora'ya (2016: 236-37) göre;

“Hafıza, tarih: Bunlar eş anlamlı değildir, hatta onları birbirleriyle zıtlıştıran çok şey vardır. Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim hâlinindedir. Tarih ise artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasıdır, ama hep sorunlu ve eksiktir: Hafıza, her zaman güncel bir olay, sürekli şimdiki zamanda yaşayan bir bağlıdır; tarih, geçmişin bir tasavvurudur. Hafıza sadece onu güçlendiren

ayrıntılarla uyuşur, çünkü duygulara dayalı ve sihirlidir; buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılardan beslenir: Her tür aktarıma, perdeye, sansüre ve yansıtmaya karşı duyarlıdır. Tarih ise zihinsel ve ayrıştırıcı bir iştir, bu yüzden de analiz, söylem ve eleştiriye gerektirir... Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır. Tarih sadece zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelerin ilişkisine bağlıdır. Hafıza bir mutlaktır, fakat tarih sadece göreceli olanı bilir” (Nora 2006: 19).

Görüldüğü üzere Nora’ye göre hafıza tarihten daima öndedir. Hafıza, yaşanan gruplar tarafından üretilirken, yaşamın kendisinden oluşur. Bu sebeple yaşam gibi değişkendir. Tarih ise eskinin temsilidir ve artık olmayan, donuk zamanlardan beslenir. Hafızanın güncelliği ve şimdiki zamana olan taşınabilirliği karşısında tarih yalnızca bir geçmiş tasavvurudur. Hafıza, olayları yaşayanlar tek tek ölüp gittiği zaman, birer metafora dönüşür. Hafıza mekânları yaşayan gruplar ve aktarılan gruplar yok olduğunda “ikincil bellek” yahut “bellek sonrası” mekânlarına, yani insanların, başkalarının (burada altı çizilen olayı bizzat yaşayanların) anılarını yad ettikleri mekânlara dönüşür (Winter, 2015: 324). Nora, hafıza tarih ilişkisindeki bu gerilimde hafızanın tarafında duran bir bilim adamıdır. Nora gibi tarih ve bellek ayrımıyla alakalı görüşünü geliştirirken, kolektif belleğin “gerçek anlamda tarihdışı hatta tarih karşıtı olduğunu söyleyen Novick;

“Tarihi bilinç, doğası gereği olayların tarihselliğine- şimdi değil de o zaman gerçekleşmiş olmasına, şimdikinden farklı koşullardan doğmuş olmasına- odaklanır. Bellek ise “zaman akışı” anlayışına sahip değildir; konularının “geçmiş zamanda olma durumunu” yadsır ve hâla varlıklarını sürdürdüklerinde direktir. Kolektif bellek genel olarak... grupla ilgili ebedi ve vazgeçilemez (ve genellikle de trajik) bazı gerçeklerin ifadesine inandırılmıştır. Bellek bir kez oluşturuldu mu grup üyeleri için ebedi gerçek ve onun yanı sıra ebedi bir kimlik tanımlanmış olur (Boyer ve Wertsch, 2015: 160-161).

Bahsedilen kolektif bellek tıpkı Halbwachs’in grup birlikteliğine benzer. Kolektif hatırlama, unutma ve bu durumların anma törenleri ile ilgili olan açıklamalarıyla Novick kalıcı izler bırakmıştır. Boyer&Wertsch (2015: 162)’e göre kolektif bellek ve tarih birbirinden ayrı şeylerdir.

Tablo 6: Kolektif Bellek ve Tarih Karşılaştırması

Kolektif Bellek	Tarih
Öznel	Nesnel
Tek bir adanmış bakış açısı	Her türlü şahsi bakış açısından uzak
Belli bir grubun temel yapısını yansıtır	Belli bir sosyal yapıyı yansıtmaz
Kendiliğe sahip olmayan şekilde, bilinçli	Eleştirel, yansıtıcı bakış açısı
Dürtüler ve harekete geçirilen istek/ihtiyaçların ve olayların yorumlanmasında belirsizliklere tahammülsüzdür	Belirsizliği kabullenir
Olayların “geçmiş zamanda olma durumunu” yadsır	Tarihselliğe odaklanır
Geçmiş bugüne ilişkilendirir	Geçmiş bugünden ayırır
Tarihdışı ve tarih karşıtıdır	Geçmiş olayları “o zaman, şimdi değil” şeklinde tanımlar
Anma ifadesi	Tarihi ifade
Müzeyi bir tapınak olarak görür	Müzeyi bir mahkeme olarak görür
Sorgulanmayan kahramanlık hikayeleri	Süregiden tarihi yorumlama çerçevesinde anlaşmazlık, değişme ve çelişme

Kaynak: Boyer, P., Wertsch, J. V. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. s.162.

Tarih ve kolektif bellek karşıtlıklar barındırmaktadır. Belleğin tarihle olan ilişkisi kadar söz ve yazıyla olan ilişkisi de oldukça uzun zamana dayanır. Sözlü kültürlerde ritimli-uyaklı sözler, kalıp sözler, ritüeller, mitler, sürekli tekrarlanarak kuşaktan kuşağa aktarılır ve en önemli kayıt aracı insanların belleğiymiş, okuryazarlığın yaygınlaşması, yazılı kültürün ortaya çıkışıyla bu durum değişmiştir. Günümüzde tartışma konusu olan hafıza-tarih (yazımı) çelişkisi veya karşıtlığının kökeninde bu dönüşümün belirleyici olduğu söylenebilir (Işık ve Gezgin, 2019: 35).

Yazının icadı ve daha doğru bir söylemle yaygın kullanımı evresinde bellek kaydetme aracı “yazı” hâline gelir (Demir, 2012: 185). En eski bellek yardımcısı yazıdır; antik dönemlerde kil veya balmumu tabletler, Ortaçağda parşömen ve tirşe, daha sonraları da kâğıt üzerine yazılmış olan yazıdır (Draaisma, 2014: 19). Assmann kültürel belleği aktarma araçlarıyla sınıflandırmaktadır. Ona göre; bilginin mekânı artık ona hizmet eden ve onu kutsal söyleyişler ile bir anlamda dile getiren ritüel değil, kutsal metinlerin yorumudur. Kültür tarihi açısından tipik sayılabilecek bu yer değiştirmeyi ritüel bağdaşıklıktan metinsel bağdaşıklığa geçiş olarak adlandırıyoruz (Assmann, 2015: 97). Yazı, söz ve mekânın varlığının hafıza ilişkisi Assmann’da kültürel belleğin sınıflarıyla açıklanırken, Nora’da tarih karşıtlığı ve ulusla açıklanır. Hafıza mekânları kalıntılardır. Ulusu ortaya çıkaran şey dünyanın ritüellerden arındırılmasıdır. Müzeler, arşivler, mezarlıklarla koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Kutsallık büyük oranda kiliselerden dışarı çıkmış, dünyevi alanlara kaymıştır. Günümüzde kutsallık, müzeler ve sergiler gibi anma mekânlarında muhafaza edilir hâle gelmiştir; anma mekânları modernitenin kiliseleri ve katedralleridir artık. Bellek mekânları tarihsel anmanın gerçekleştiği yerlerdir (Winter, 2015: 322-26).

Hafıza diye adlandırdığımız şey aslında hatırlanması imkânsız olan şeylerin heybetli ve baş döndürücü stoğudur, hatırlama ihtiyacı duyabileceğimiz şeylerin sonsuz listesidir; Leibniz’in “kâğıttan hafıza” diye bahsettiği müze, kütüphane, depo, dokümantasyon merkezi, veriler bankasından oluşan özerk bir kurumdur. (Nora, 2016: 23-25). Nora’ya göre bir şeyin bellek mekânı olabilmesi için öncelikle hatırlama isteği (volonté de mémoire) olması gerekir; yoksa söz konusu olan tarih mekânıdır. Fakat eğer tarih birtakım dönüştürmeler yapmamışsa, değişim için içine girmediyse bu sefer de söz konusu olan bellek mekânı değil basit bir hatırlatıcı bir liste (historique), bir anılar tarihidir (Önder & Muti, 2010-2011: 4). Hafıza mekânlarının amacı: zamanı durdurmak, unutmaya işini engellemek, nesnelerin durumunu sabitlemek, ölümü ölümsüzleştirmek, soyut olanı göstergelerin en azı içinde anlamın en çoğunu kapsayacak şekilde somutlaştırmaktır (Nora, 2006: 24). Nora’ya göre “bayramlar, amblemler, anıtlar, anma törenleri, sözlükler ve müzeler

birer hafıza mekânlarıdır. Hafıza mekânları anımsadığımız şeyler değil hafızanın mayalandığı yerlerdir, geleneğin bizzat kendisi değil onun laboratuvarıdır ve tarih bu mekânlarda oluşur” (Nora 2006: 9-10, 12). Hafıza mekânları yaşam öykülerine sahip yerlerdir. Anma zamanları ve anma yerleri, kişilerin yaşam öyküsünde oldukça önemlidir. Bellek mekânlarında gerçekleştirilen anma eylemleri, geniş kitelerin hatırlanan olayın anlamlı olduğuna ve manevi bir mesaj içerdiğine ikna edilmesinden kaynaklanan bir eylemdir. Bu sebeple ulus devlet bellek mekânlarını inşa eder böylelikle kitleleri anma törenlerinde ikna edebilir. Bellek mekânları, “kelimenin üç anlamıyla, yani somut, sembolik ve işlevsel anlamıyla birer mekândırlar ancak aynı anda sadece farklı düzeylerde bu anlamları içerirler.” (Nora, 2006: 24). Nora’nın dediği gibi bellek artık yaşamlarımızda yoktur ve yapay olarak üretilen bir gerçekliktir. Bu yapay üretim çoğalmasına, ulus devletinin elinde istediği şekli almasına sebep olmuştur.

Bachelard ise mekân ile imgeyi biraraya getiren, özellikle mimarların dikkatle incelediği bir isimdir. Bachelard “Mekânın Peotikası” adlı kitabında zaman mekân ilişkisi kurar ve mekânı zamanın üzerinde tutar. “Mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar. Mekân buna yarar.” der (Bachelard, 2014: 39). Mekân algısı insan ruhuyla anlam kazanır. Düşüncesinin en önemli bölümünü iç mekâna dair tasavvurları, hayal gücü, bilinçaltı ve bilinçdışına verdiği önem, çocukluk evi, anılar ve yaşanmışlıklar oluşturur. Bachelard, insanın yaşanmışlığıyla anlam kazanan mekânların fenomenolojisini yapar. Ev, hem beden hem de ruhtur. Düşünce, anı ve düşler için en büyük birleştirici güçtür. İnsan varlığının ilk evrenidir. Ev olmasaydı insan dağılıp giderdi, insan dünyanın ortasına bırakılmadan önce evin beşiğine yatırılır (Bachelard, 1996: 34-35). Mekânın poetikasında eve büyük önem veren Bachelard, anılar ve yaşanmışlıklarla hafızanın da yolunu açar. Mekân her şeydir, çünkü zaman, belleği artık canlandırmaz. Bellek gariptir somut süreyi, Bergsoncu anlamıyla süreyi kaydetmez. Anılar ise devinimsizdirler ve yerleşirler (Bachelard, 1996:37). Yaşananlar, iç yaşantıyı anlamak için tarihlerden önce özel yaşamın gerçekleştiği mekânların bilinmesi gerektiğini söyler. İç hayatın, özel yaşamın bilinebilmesi içinse fenomenoloji yapılmalıdır. Mekân, ev yalnızca barınma yeri değil ruhumuzun şekillendiği ve anılarımızın biriktiği, doğduğu yerdir.

Bachelard (2018), “ev”i “hayali, içsel varlığımızın topografyası”, “insana istikrarlı olması için nedenler ya da yanılısamlar sunan bir hayaller yekünü” addeder. Bachelard’ın “ev”i nesnel olarak betimlenebilecek bir taş yığınının öte insani olanla bütünleştirdiği ve “ev”in hayallerle örülü içsel değerine temas ettiği görülür. Nitekim ona göre “ev” “bir manzaradan çok bir ‘ruh hâli’ olup içinde yaşanmış bir ev, atıl bir kutu olmaktan ziyade geometrik mekânı aşmaktadır (Ayan, 2019: 117).

Modern kentler mimari anlamda bir yığılımlığı ve ruhsuzluğu temsil etmektedir. İnsanın hikayesi ve anılarının değeri bu yapılar içerisinde anlamını yitirmektedir. Bachelard, mekânı beden ve hafıza üzerinden kurduğu ilişkileri psikanalitik ve semantik yönleriyle “şiirsel” bir biçimde ele almaktadır (Özbek, 2015: 4). Bachelard’da görülen “ilk ev imgesi”, Suriyeli göçmenlerdeki ilk ev imgesiyle benzerlik gösterir. Anı evinden bahseder. Anı, geçmişte kalana özlemdir ve orayı, zamanı ve mekânı hatırlamaktır. Anı evleri, düşlerimizin bizi alıp götürdüğü evlerdir ve betimlemeden tiksiniirler. Onları betimlemek ziyarete açmak gibidir der ve çocukluk evinin içerisinde gezinmeye başlar.

“İnsan doğduğu evi düşündüğünde, düş kurmanın olanca derinliği içinde o ilk sıcaklığa döner, madde dünyasının oluşturduğu cennetin o çok ılık maddesinin bir parçası hâline gelir. Ev sayesinde anıların büyük bir bölümü barındırılmış olur ve ev biraz karmaşıksa, mahzeni ve tavan arası, köşe bucağı ve koridorları varsa anıların da giderek daha netlikle belirlenen sığınma yerleri vardır. Bu mekânlar bir zamanların çatı katları gibi şimdiki zamanda bir daha geri dönmek üzere yitirilmiş de olsa, kişinin bir tavan arası sevmişliği, bir çatı katında yaşamışlığı hep yaşayacaktır. Düşler aracılığıyla yaşamda yer alan farklı yuvalar birbirinin içine girer ve geçmiş günlerin hazinelerini korur. İnsanın aklına eski evlerinin anıları geldiğinde, devinimsiz çocukluğun ülkesine çok çok eski olan devinimsiz o ülkeye geri gider” (Bachelard, 1969).

Bachelard, hafıza, zaman, mekân ve insan ruhunu okurken çocukluk anılarına, ilk eve, geçmişteki hatıralara, insanın iç dünyasına eğilir. Bunun yanında nesneler de onun için önemlidir. Nesnelerin evi yani mekânı olan çekmeceler, sandıklar ve dolaplar “saklı olanın estetiğini” içermektedir. Diğer yandan, çekmece metaforu, kavramları ve bilgileri sınıflandırma imgesine karşılık gelmektedir. Çekmece aynı

zamanda sakladıkları, barındıkları ile “insan zihninin temeli” (s.109) olarak ifade edilebilmektedir. “... boş bir çekmece hayal edilebilir değildir. Boş bir çekmece ancak düşünülebilir. Ve de bilinmeden önce hayal edileni, doğrulanandan önce düşü kurulanı betimlemesi gereken bizler için bütün dolapların içi doludur” (s.30). Bir sandığın bir dolabın ya da bir çekmecenin, şiirsel imgesinde bir ev gizlenmektedir (Bachelard, 2013, Aktaran: Özbek, 2015: 4-5). Bachelard’ın Mekânın Poetikası’nda; bellek, çocukluk anıları, ilk ev, anı evi, nesneler hafızanın oluşma biçimlerini ifade etmektedir. Bachelard, kuramını oluştururken özel olarak eve ve insanın yaşam evrenine odaklanmıştır. Onun insanın iç dünyasına ve şiirsel imgeleme odaklanması bireysel hafızayı daha çok önclemiştir. Gerek Nora gerekse Bachelard, mekân üzerine geliştirdikleri düşüncelerinde hafızayı önclemiştir. Hafıza, insanla anlamlıdır ve hafıza mekânları, mekânın poetikası insanla anlaşılabilir gerçekliklerdir.

1.3.3. Mekânsal Segregasyon ve Dışlanma

Mekân kendi içerisinde tutarlılıkları olan ve belirli gruplar tarafından sahiplenilen yer olarak tanımlanabilir. Bir bütün olarak mekân içerisinde insan ilişkilerine odaklanmak sosyologun görevidir ve sosyolog tanımlamaları insanı çember dışına itmeden yapmalıdır. Goffman’ın Stigma kuramında toplumun, kişileri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütünü temsil ettiğini söyler. Bir yabancıyla karşılaştığımızda, işte o an itibarıyla, ilk intibalar büyük ihtimalle, bizim karşılaşılan kişinin dahil olduğunu düşündüğümüz kategorisini ve niteliklerini ve buradan hareketle ded “toplumsal kimliğin,” peşinen kestirmemize olanak tanır (Goffman, 2014: 30). Goffman’ın yapmış olduğu çözümleme bireyin kimliğini açıklamaya çalıştığı gibi kimlik inşası ve yıkımı üzerine de savlarda bulunur. Mekân da kimlik edinme sürecinin bir parçasıdır. Oralı olmak ya da olmamak, kabul ya da inkarı gerekli kılar. Oralı olmak, bizden olmayı, oralı olmamak ise öteki olmayı barındırır. Bu ilişki biçimleri ve kategoriler segregasyon ve dışlanma ya da aidiyet ve kabul görmeyi beraberinde getirir. Segregation (ayrışma) kavramı toplumdaki insanları ırk, din, etnisite temelinde birbirinden ayıran yasal uygulamalar (Hovenkamp; 1985: 625) ve ırk, dil, yaş, gelir, cinsiyet ve karşılaştırmalı üstünlüğün bulunduğu çeşitli

alanlarda farklı çizgilerde ve biçimlerde gerçekleşen fırsatların kısıtlanması ve baskın gruba ait olmayan birey ve grupların özgürlüğünün sınırlandırılmasını vurgulayan; bazıları organize edilen, bazıları ekonomik olarak belirlenen, çeşitli özel iletişim sistemleriyle ilgili olabilen ve ayrımcı bireysel tercihlerin etkileşimsel sonucu olarak ortaya çıkabilen bir toplumsal pratik (Schelling; 1969: 488) olarak; hukuki sınırlar ve yasalar ile çeşitli sosyo-ekonomik, kültürel, bireysel, gönüllü ve toplumsal gerekçeli iki temel tanımsal çerçeveye sahiptir (Aktaran: Kızıllan, 2019: 40). Mekânsal segregationun pek çok çeşidi vardır. Göçmenlerin mekân ile olan ilişkilerine baktığımızda öteki olmanın sonucunda meydana gelen bir dışlanma ortaya çıkmaktadır. Sosyal ayrışma kavramı içerisinde başat grubunun toplumdaki azınlık ya da istenmeyen gruba karşı ilişki kurmaktan kaçınması ya da diğerlerine karşı yabancılaşmasını barındırmaktadır (Boal,2005:68).

Suriyeli göçmenlerin belirli mekânlarda belirli isimlendirmelerle bulunması ve hayatlarını devam ettirmeleri sosyal ve mekânsal olarak ayrıştıklarını göstermektedir. Duncan ve Lieberman'un da belirttiği gibi (1975: 96): sosyal ilişkiler kaçınılmaz olarak mekânsal ilişkilerle bağlantılıdır demektir. Sosyal ilişkilerin belirli bir mekânda gerçekleşmek zorunda olması mekânsal ayrışma ve dışlanmayı getirdiği gibi mekânsal aidiyet ve kabulü de beraberinde getirmektedir.

1.3.4. Mekânsal Aidiyet ve Kabul

Aidiyet, içerisinde kabul ve uyum süreçlerini barındırmaktadır. Aidiyet, toplumsal olanla ilişkilidir ve iletişimi beraberinde getirir. Suriyeli göçmenlerin göç sonrası tanımadıkları ve ait olmadıkları bir kültürün içine girmeye dahil olmaya çalışmaları aidiyet konusunda başarısızlıklar yaşamalarına sebep olmaktadır. Mekânsal aidiyet; Aidiyet, kullanıcının bir yer ile duygusal bir bağ kurması ve kendini o mekânın bir parçası olarak görmesi şeklinde tanımlanabilir (Öztürk ve Hâlaç, 2020: 100). Bireyin kentsel yahut kırsal mekânda yaşamını sürdürdüğü her mekâna aidiyet geliştirmesi için bir unsurdur. Mekânsal aidiyet, mekânsal benzeşme ve mekân hafızası, hafıza mekânlarıyla ilişkili olduğu kadar bireyler arası ilişkilere de bağlıdır. Aidiyet, ilişkiler, mekân, kültürle ilişkili olduğu kadar hafıza ile de ilişkilidir. Göçmenin hafızası burada etkin rol oynamaktadır. Suriyeli göçmenler

mekâna aitliklerini geçicilik unsuru askıya alındığında, yaşadıkları evlere ait hissetmeye başladıklarında ve komşuluk ilişkilerinde başarıya ulaştıklarında hissetmektedirler. Suriyeli göçmenlerin çocukları Türkiye’de okula gitmektedir, erkekler ve kadınlar işe girmekte ve para kazanmaktadır, devletin sağladığı ekonomik, sağlık gibi imkânlardan yararlanmaktadırlar. Böylelikle aidiyet göçmenin dünyasını sarmakta ve bu sayede hem kendileri hem de toplum kabul mekânizmasını devreye sokmaktadır. Suriyeli göçmenlerin mekânsal aidiyetlerinin en yüksek olduğu yerlerden birisi Suriye Mahalleleridir. Suriye mahalleleri, mekânsal hafızanın etkin derecede rol aldığı, Türkiye’de Suriye’yi ve Suriye’deki tüm ilişki, gelenek, adet biçimlerini yaşatma mekânı olarak göçmenin hayatını rahatlatan bir alan oluşturmaktadır. Rose’a (1995) göre fiziksel bir mekânın anlamlandırılarak yere dönüştürülmesi aidiyetin temel bir parçasını oluşturmaktadır. Bu temel parça Türkiye’de yaşanan yabancılığı kaldırarak Suriye benzeri mekânlara var olmayı beraberinde getirmektedir. Kendileri için geçmişi unutturmayan mekân olarak Suriye Mahalleleri, dilin, kültürün koruyucu anlamına gelmektedir.

Mahalle, insan ilişkilerinin en gözle görünür mekânlarından biridir. Mekân temsilleri (tasarlanan mekân), mekânsal pratikler (algılanan mekân) ve temsil mekânları (yaşanan mekân) olmak üzere birbirini aynı anda dışlamayan üç farklı mekân tasavvurunun varlığından bahseden Lefebvre (1991: 33) için bunların üçüncüsü yani temsil mekânı “kullanıcıları ya da içine yerleşmiş olanlar tarafından onunla ilişkilendirilmiş imgeler ve semboller aracılığıyla yaşanan mekândır” (1991: 39). Kendine has jargonu, semboller ağı ve imgelerle süslenmiş bir ortamı vardır. Denetim, güvenlik, tanışıklık, aile, komşuluk, eminlik, dil ve söylem birliği ya da tartışmaları, eleştiri, övgü, iyi ve kötü gün oradadır. Orası birer ilişkiler pazarıdır. (Ok, 2019: 285). Kendilerinin temsil gücüne varan Suriyeli göçmenler bildik alanlarda aidiyet geliştirdiklerinde çift taraflı bir kimliklenme süreci yaşarlar. Aidiyet, değişim ve dönüşüm, uyum ve kabul süreçlerini içerisinde barındırır. Mekânsal bağlılık ve aidiyet duygusu, aynı zamanda göçmenlerde olduğu gibi özellikle mekânla kendiliğinden ilişki kurmak durumunda olmayanlar için de çevresel doyumu arttıran ve mekânla bütünleşmeyi kolaylaştıran bir faktöre de dönüşebilmektedir (Göregenli, 2010:187, Aktaran: Turut ve Özgür, 2018: 159).

Mekân bütün bu gerçeklikler ekseninde üretilebilen bir özelliğe de sahiptir. Yabancı'nın mekâna aidiyeti toplumsal ilişkiler bütünüyle gerçekleştiği gibi mekânsal bütünleşme, uyum, birliktelik duygusu ve kabulle gerçekleşmektedir. Göçmenlerin göç ettikleri topraklarda ve sosyal hayatta aidiyet pratikleri geliştirmeleri yıllar almaktadır. Her ne kadar benzer kültür ve ortak tarihten gelirse de küreselleşen dünyada muğlaklıklar bulunmaktadır. Bu sebeple mekânsal aidiyet ve kabul konusu içerisinde değişkenlikler barındırmaktadır.

Sonuç olarak mekânsal aidiyet insanın mekânla olan ilişkisine, onunla kendi arasında gelişen bağa ve kişinin kendileme sürecine işaret eden yer kimliğini oluşturduğu gibi insanın doğal ve yapılandırılmış çevreyle, fiziksel dünyayla ve başka insanlarla ilişkilerinde tercihleri, beklentileri, duyguları, değerleri ve inançları tarafından belirlenen, yerin ve kişinin kimliğini yapısında birleştiren karmaşık bir örüntüyü de oluşturmaktadır (Aktaran: Göregenli, 2010: 179). Bu karmaşık örüntü toplumsal grup ve çeşitli kültürlerin her birinde bu etkenler üzerinden işlemektedir. Duygu, değer, beklenti, tercih, üretim, değerler, inançlar ekseninde mekân kişinin dünyasına dahil olur. Göçmenin dünyası ise çift mekânlı bir yaşayış ve deneyime maruz kaldığı için bu değişkenlerle beraber daha farklı pratiklere ev sahipliği yapmaktadır. Yalnızca göçmenin mekâna aidiyeti ve kabulü değil, ev sahibi toplumun da göçmeni daha özelinde yabancıyı kabul etmesi ve aidiyet pratikleri geliştirmesiyle mekân uzam kazanmaktadır. Ev sahibi toplumun mekânsal aidiyet üzerine olan baskın tavrı, göçmen gruplarla ve kültürle ilişkiye geçtiğinde değişime uğramaktadır. Örnek verilecek olursa Suriye Mahallelerinden alışveriş eden Türk vatandaşlarına rastlanması, mekânsal kabulün ve Suriyelilerin mekânsal aidiyetlerinin kabulü olarak okunabilir. Göçmenlerin kendi yaşam alanlarını, habituslarını zaman geçtikçe güncellemeleri de aidiyet duygusunun gelişmesiyle ilişkilidir. Ait olmak, geleceği olmak, umut içerisinde olmak anlamına gelmektedir. Suriyeli göçmenlerin bu topraklarda gerçekleşen mekânsal aidiyetleri ve mekânın üretimine dolaylı yahut doğrudan dahil olmaları, sosyalizasyon süreçlerinin devam ettiğinin göstergesidir.

1.4. GÖÇMEN-HAFIZA-MEKÂN ÜÇLÜSÜNÜN BİRARADALIĞINA DAİR

1.4.1. Göçmen ve Hafıza

Göçmen, en temel özelliğiyle bir yerden başka bir yere göç eden, mesafe alan, belirli bir mekân ve toplumsallık içerisinde farklı yere giden kişidir. Suriyeli göçmenlerin mekân değişimleri, hafıza bağlamında incelendiğinde ortaya çıkan gerçeklikler oldukça dikkat çekicidir. Suriyeli göçmenler, Türkiye’ye geldiklerinde yaşamışlıklarını, tanıklıklarını, aktarılan ve sahip olunan tarihlerini kapsayan bir hafızaya sahiplerdi. Göçmen hafızası, savaş öncesi ve savaş sonrası olarak iki dönemde mekân bağlamında düşünüldüğünde, Suriyeli göçmenlerin savaş öncesi yaşantılarını idealleştirdikleri görülmektedir. İyi olan ne varsa savaş öncesi kendi topraklarındadır. Tuhaf olan odur ki savaş sonrası kötü olan ne varsa yine kendi topraklarındadır. İyi ve kötü anıların, hafızanın Türkiye’ye taşınması, Türkiye’deki iç ve dış mekânda kendisini göstermesi dikkat çekicidir. Suriyeli göçmenler zihinlerinde bir tahayyül yumağıyla Türkiye’ye göç etmişlerdir. Bu anılar, deneyimlere dair hatırlananlar, anlatılanlar ve tarih bir yandan yıkıma bir yandan da yeniden inşaya uğramıştır. Tahayyülün yıkımı ve yeniden inşa süreci Suriyeli göçmenlerin hayatının tüm alanına sirayet etmiştir.

Hafıza, geleneksellik de yakından ilişkilidir. Sözlü ve yazılı kültürün tarihiyle eş olan aktarım konusu, göçmenin hafızasını oluştururken başvurduğu gerçekliklerden birisidir. Göçmen, hafızasını korumak ihtiyacı hisseder. Bunu gittiği mekânlarda, dahil olduğu grup içerisinde, yediği yemekte, giydiği kıyafette daima dinç tutmak ister. Kimlik ve aidiyetle de alakalı olan unutulmama hissi kendisini gündelik hayatın içerisinde de gösterir. Çocuklarına Suriye’yi, orada gezdiği yerleri, bayrağını, marşını, bayramlarını anlatan ebeveynler kökünden kopma olarak vuku bulan göç sürecinden çocuklarının hafızasına terk etmek zorunda kaldıkları ülkeyi canlı tutarak geleceğe aktarmaktadırlar. Suriyeli göçmenler genellikle suçluluk hissi içerisinde olurlar. Bu bir “sağ kalım suçluluğu”dur. Akrabalarının birçoğu kendisinin kaçtığı koşullar yüzünden yok olup gitmiştir (Niederland, 1968: Aktaran: Akhtar, 2018: 81). Kendi hafızasında ve çocuklarının hafızasında kaçtığı topraklara dair

olanları unutmamak sağ kalım suçluluğuna karşılık geliştirdikleri bir savunma sistemidir.

Göç etmiş kişi, geçmiş ve gelecek olarak iki zaman içerisinde yaşamaktadır. G. Şimdiki zaman daima muğlaktır. Geçmiş içerisinde ideal hayatlarını barındırdığı gibi savaş travmasını da barındırarak bir ikilem yaratmaktadır. Gelecek ise, geriye dönme ve yeni hayat kurma özlemi içerisinde hayal edilmektedir. Nostaljik olanın paslanmışlığı keşke ile gelecek olanın parlaklığı ise belkiyle ifade edilir. Suriyeli göçmenlerin hafıza ilişkisinde hatırlama ve unutma, inkar ve kabullenme, red ve kimliklenme bir karmaşa içinde barınır. Hatırlamanın kendisini ufak detaylarla ortaya çıkardığı da görülmektedir. Draaisma (2016) bir anısını şu şekilde aktarmaktadır:

“Meksika’da bir otobüstayken önümde oturan çiftin İsviçre Almancası konuştuğunu duydum. Bu beni hemen yaklaşık elli yıl öncesine, savaştan kısa süre sonra anne babamla yine bir otobüste Luzern istasyonundan otele gittiğimiz zamana geri götürdü. Tungsten külçesinin kimya deneylerine ilişkin anılarımı canlandırması gibi otobüs yolculuğuna ilişkin bu anı da bir sürü kişisel anımı canlandırdı” (Draaisma, 2016: 87). Ufak bir söz dizimi, bir an, geçmişe dair yaşanmışlık bugünün içerisinde yeniden üretilerek göçmenin hayatını anlamlı kılabilme imkânına sahiptir.

Suriyeli göçmenlerin hatırlama ve unutmaya dair pratikleriniHalbwachs’ın toplumsal çerçeveleri bağlamında ele aldığımızda, toplumsal çerçeveler dışında kalan her şeyin unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Unutma, aslında anıların izlerinin silinmesidir. Çünkü anı, bir izlenimdir; daha doğrusu, “bellekte kalan” izlenimdir. İzlenim ise dünyadaki nesnelerin duyu organları üzerinde bıraktığı etkidir (Auge, 2019: 17). Dünya toplumsal çerçeveler içerisinde algılanmaktadır. Bireyin dünyaya ilişkin algıları, yaşamış olduğu hayatın pratikleriyle örülüdür. Göçmenlerin savaş öncesi ve savaş sonrası algıladıkları dünya değişmiştir. Bu sebeple değişen dünya yalnızca çerçeveler bağlamında devam ettirilebilir. Anılar, hatıralar ve olaylar bu çerçevenin içerisinde varlığını sürdürür. Çerçeve dışında kalan hatırlamalar unutma ile sonuçlanır. Unutma, geçmişin unutulması olduğu kadar pratiklerin de unutulmasını içinde barındırır. Anımsamak, hatırlamak ve unutmak hafıza içinde bir seçim yapmayı, ayıklamayı mümkün kılarak gerçekleşmektedir.

“Geçmişin hatırlanması basitçe bilgileri geri getirme işlemi değil, aktif ve yapıcı bir süreçtir (Schwartz, Aktaran: Bilgin, 2013: 74). Hatırlama edimi, geçmişle yüzleşmeyi ve geçmişi şimdiye taşımayı da gerektirir. Suriyeli göçmenler, ülkelerindeki hayatlarıyla ilgili konuştuklarında hatırlamaları bu gerçeklikler üzerinden meydana gelmektedir. Murat Parker, “geçmişle yüzleşme” kavramının üç boyutundan olduğundan bahseder: İlk boyut geçmişle hâlleşmek veya hesaplaşmak ikinci boyut rahatsız edici bir durumu cesaretle karşılamak, kabul etmek üçüncü ve son boyutsa meydan okuma, yüzleştirme, karşı karşıya gelmedir (Paker, 2016: 381). Suriyeli göçmenlerin benzer yahut farklı mekânlarda gerçekleşen deneyimleri de bu boyutları içerisinde bulundurmaktadır.

Göçmenin anıları, yaşanmışlıkları bugünün farklı coğrafyasında tekrar geri çağırılarak inşa edildiğinde birtakım kopmalara uğrar. Kopmaların esas sebebi, aradan geçen zaman, başka ülkede yaşamak, birtakım zorluklar içerisinde bulunmak olduğu kadar savaş mağduru olan göçmenin travmatik hafızaya sahip olmasıyla da alakalıdır. Hafıza, tamamıyla yeni bir şeyi ortaya koymaya imkân vermeyecek kadar geçmişle iç içedir (Karaarslan, 2020: 104). Bu sebeple eski daima yaşamaktadır. Geçmiş içerisinde baskın şekilde yer alan travma, hatırlama ve geri çağırma mekânizmaları arasında kopmalara, atlamalara sebep olmaktadır. Travmatik hafıza çoğunlukla göç edilen ülkeye dair savaş anılarıyla doludur. Kişi, mekânsal olarak savaşa ve savaş yaşanan topraklara uzak olsa da zihninde gerçekte yaşamış olduğu anılara dair görüntüler hâla mevcuttur. Bu mekânsal ve zamansal uzaklık-yakınlık göçmenin kafasını karıştırmaktadır. Kafa karışıklığı göçmenin yerleştiği ülkeye aidiyetini, kimliklenmesini, toplumsallaşmasını da etkilemektedir. Çoğu göçmen, savaş hatıralarından uzak kalmak istediği için kaçınma, bastırma ve reddetmeye başvurmaktadır. Hatırlamak istediği şeylerse idealleştirdiği savaş öncesi yaşantılarıdır. Göçmenin hafıza ile olan ilişkisi yaşanan zamanların tekrar tekrar inşasıyla bugüne ve mekâna taşınmaktadır.

1.4.2. Göçmen ve Mekân

Mekân söz konusu olduğunda genellikle Lefebvre, Castels ve Harvey’e atıfla çözümlemelere rastlanmaktadır. Mekân sosyolojisi, içerisinde birçok değişkeni

barındırır. Bunlar arasında bireyin kolektivitesi ve pratikleri kadar devletin mekânın sınırlarını belirlemesi de vardır. Lefebvre mekân analizinde Marksist ideolojinin yansımalarını ele almıştır. Onun sosyolojik zeminini ve mekân üzerindeki çıkarımlarını anlamak için çok boyutlu dönemselleştirmesini anlamak gerekmektedir. Üretim, tüketim kavramları etrafında şekillenmektedir. Lefebvre'ye göre dönemselleştirmeye ait 5 mekân vardır. Bunlar: Mutlak mekân, kutsal mekân, tarihsel mekân, soyut mekân ve çelişkili mekândır. Lefebvre bu mekânları tarihsel süreç içerisinde yorumlar. Klan, kabile, göçmen toplumlardan günümüz kent, şehir toplumlarına uzanan bir süreci ele almaktadır. Ghulyan'ın (2017:5) araştırmasına göre; Boer (2015), Marxist teorideki üretim tarzları ve Lefebvre'nin dönemselleştirmesi değerlendirerek (bu arada Shields'in bahsi geçen eserinden de yararlanarak) şöyle bir şema önerir (bkz. Tablo 4):

Tablo 7: Marksist Teori İçerisinde Yer Alan Üretim Tarzları ve Lefebvre'nin Mekân Dönemselleştirmesi

Üretim Tarzı	Mekân
Avcılık ve toplama, tarım ve hayvancılık (kabile toplumu-ilkel komünizm)	Mutlak mekân-doğa
Neolitik tarım (gens veya hiyerarşik akraba toplumları)	Mutlak mekân
Asya tipi üretim tarzı (oryantal despotizm ve tanrısal kurallar)	Kutsal mekân
Antik veya klasik üretim tarzı (polis veya oligarşik kölelik toplumu)	Tarihsel mekân (siyasi devletler, Yunan şehir devletleri, Roma İmparatorluğu)
Feodalizm	Kutsal mekân
Erken kapitalizm (klasik ve menopol biçimler)	Soyut mekân (politik-ekonomik mekân)
Genç kapitalizm	Çelişkili mekân (küresel sermaye)
Komünizm	Diferansiyel mekân (farklılığa ve deneyime yeniden değer biçen gelecek)

Kaynak: Boer, 2015: 123, Aktaran: Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. s. 5.

Çalışmamız için önemli olan kısmı çelişkili mekân oluşturmaktadır. Kapitalist toplumsal ilişkiler gündelik hayatın her alanına yayılırken, endüstriyel kapitalizmde hâkim olan emek ile sermaye arasındaki çelişki, değişmiş şekilleriyle varlığını sürdürürken, gündelik hayatın her alanına yayılan kapitalist toplumsal ilişkiler yeni çelişkilere sebep olmuştur. Bu yüzden emek ile sermaye arasındaki çelişki, üretim ilişkilerinin mekânsal olarak yeniden üretiminin daha genel çelişkileri kapsamına girmiştir (Ghulyan, 2017: 18). Lefebvre’de mekân üretilen ve tüketilen bir gerçekliğe sahiptir. Tüketim mekânları, üretim mekânları ve mekân tüketimi arasında indirgenemez bir ilişki vardır. Çalışmamızın temel konusu olan mekânlar az evvelki kavramlarla ilişki içerisinde olmakla beraber daha çok mekânın deneyimlenmesine dayanmaktadır. Mekânın deneyimlenmesi ve mekânsal yapılar; mekânsal pratik, mekân temsili ve temsil mekânının kavramsallaştırılmasıyla oluşmaktadır. Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder (Uryy, 2018: 47). Mekânsal pratikler (algılanan mekân) için Lefebvre bir toplumun mekânsal pratiğinin kendi mekânını yarattığını, mekânsal pratiğin mekânın deşifre edilmesiyle keşfedildiğini diler getirir (Lefebvre, 2014: 67). Mekânsal pratik içerisinde gündelik hayatı barındırır hatta gündelik hayatın içindeki bireylerin hareketlerini de kapsar. Fakat bununla kalmaz ve üretim-yeniden üretim dengesi içerisinde somut mekânın çoğaltılmasına vurgu yapar. Burada algılanan mekân tasarlanan mekânla ilişki içine girer. Tasarlanan mekân yani mekânın temsili, “mimari, (resmi söylemden alınan terimle) şehircilik, parkur ve yerlerin (toprağın) düzenlenmesi, gündelik hayat ve elbette kent gerçekliği gibi çeşitli düzeylerde saptanır, tarif edilir, analiz edilir. ” (Lefebvre, 2014: 410).

Mekânın üretimi, ideolojinin bir parçası olduğu gibi zihinsel olarak düşünülmüş, tasarlanmış yapılarla da ilişkilidir. Tasarlanan mekânın deneyimlenmesiyle oluşan mekânın üretimi ve tüketiminde birey aktiftir. Genel yorum yapmak gerekirse, mekân temsiline, mekânın bölgelere ayrılması, parsellenmesi, mekânın bir iş bölümüne ve uzmanlaşmaya dâhil edilip, işlevlerin, insanların ve şeylerin mekândaki ayrım veya birleşimini sağlayan uygulama ve pratiklerin dayanağı olduğu ifade edilebilir (Ghulyan, 2017: 23). Temsil mekânları ise yaşanan mekândır ve saptanması daha zordur. Hesapların değil öznelere

mekânıdır. Özneler yapılar, mekânlar içinde hareket eder ve mekân tasarrufunda bulunabilirler. Bu sebeple temsil mekânları hem kolay algılanır hem de zor kavramsallaştırılır. Temsil mekânları, onları kullananların, oturanların, üreten ve tüketenlerin mekânıdır. Buralarda yaşanır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık... Bu mekânlar, tutku ve eylem yerlerini, yaşanan durumların yerlerini kapsar, dolayısıyla zamanı doğrudan içerir. Tasarlanmış mekân karşımıza teknokratların mekânı olarak çıkar, dolayısıyla sadece hesaplar içermez aynı zamanda kendine özgü bir teknik dil (jargon) içerir, oysa temsil mekânı yaşananların ve kullananların sembollerini, imgelerini ve argo dilini içerir, o yüzden niteleyicidir, akışkandır, dinamikleşmiştir, çeşitli nitelemeler edinebilir (Lefebvre, 2014: 71), Gündelik hayatın yeri, temsil mekânlarıdır, gösterilenle gösterenlerin birbirine iliştikleri yer gündelik hayattır (Lefebvre, 2016: 134). Suriyeli göçmenlerin temsil mekânları da gündelik hayatın içerisinde kendilerini ifade etmelerine, varlık göstermelerine olanak tanımaktadır.

Araştırmamız içerisinde Suriye mahallelerinin temsil mekânları olarak adlandırılması oldukça uygundur. Bunun yanı sıra mekân analizinde yaşanan ve tasarlanan mekânın göçmenin hafızasıyla yakından ilişki içinde olduğu görülmüştür. Bu ilişki biçimi, Suriyeli göçmenlerin mekân tutması, aidiyet, tahayyül, tasarım aşamalarını etkilemiştir. Toplumsal mekânlar bu kavramların birbirleriyle olan ilişkisine dayanmaktadır ve insan bedeni burada önemlidir. Hareket, örtüşme, yer değiştirme, ‘sürtüşme’ meydana gelebilir, temsil mekânı mekân temsili tarafından işgal edilir, yerini ya ona bırakır ya da farklı süreçler nedeniyle temsil mekânı yasadışı tarafından çıkıp toplumsal mekânda kendi yerini kazanır. Bu süreçlerde özellikle ‘beden’ hep dikkate alınmalıdır çünkü Lefebvre, mekânı ve mekânın üretimi süreçlerini insan ve bedeni tarafından deneyimlenmesinin incelenmesi için sunmaktadır. Başka bir anlamda, beden bu üçlüde ‘merkezi’ konumdadır ve temel eksenini oluşturmaktadır (Ghulyan, 2017: 26). Bunun yanı sıra göçmenin evi de hafıza mekân ilişkisinde oldukça önemlidir. Ev, birliktelik bilincinin ve içeriden dışarıya sosyalleşmenin ilk mekânıdır. Bu sosyalleşme içerisinde kendine has bütünlüklü anlayış ve pratikleri taşır. Ev, yabancı ve yabancı olmayan üzerinden ilişkisel olarak betimlenebileceği gibi, anlamsal açıdan muhatap olduğu her imge ile ilişkiye

girebilir. Göçmenin evi denildiğinde anladığımız şey, evin göçmen tarafından dönüşümüne de değinmektedir. Bu dönüşüm, yıkım ve inşayı, taşıma ve aynı bırakmayı, kabul ve reddi, belleği, imgeyi, görüntüleri, tasarımları kapsar.

Belleğin mekânda temsili eşyalar ve izler üzerinden gerçekleşir. Hatırlama nesneleri, göç eden kişinin bireysel özelliklerini yansıttığı gibi geldiği yerin kültürünü de ifade eder. Mekân, insanla bir araya geldiğinde çoğunlukla revize edilen gerçeklikler konuşulmaktadır. Gerçeklik dünyası, yıkılıp yeniden inşa edilebilir gerçeklikleri barındırır. Göç süreci tam olarak bunu ifade etmektedir. Ev, iyinin ve kötünün, acının ve huzurun mekânıdır. Bir olanın mutlak çıkış noktasıdır. Bir olmak ve toplumsalın içine bu birlik duygusuyla dâhil olmak peşinde sağlıklı toplumsallaşmayı, aidiyeti ve temsili de getirir. Bu sebeple göçmenin mekân ile daha özelinde evle olan ilişkisinde bir anlamlar bütünü yaratmak için süreci sosyolojik olarak takip etmek gerekir. Evin içine hikâyeler ve tahayyül girer. Hikâyenin ana aktörü hareket hâlinedir. Bu hareketlilik ona sosyal olanın sorumluluğunu verir. Sosyal olanın sorumluluğu kimlik ve rollerle birleşerek “göçmenin evi”ni oluşturur. Göçmenin evinin dikkatle incelenmesi gerektiğini düşündüğümüz bu çalışmada bellek ve tahayyülün evi dizayn hâinden ev içindeki insanların ortak duygu dünyaları ve göçmen kimliğine uzanan bir analiz gerçekleştirilmektedir.

Appadurai (1998), göçmenlerin “yer kurma” ve “yerellik üretimi” (production of locality) pratikleri üzerine ve aynı bağlamda göçmenin belleği üzerine düşünürken, maddi kültür unsurları ile törensellik ve kimlik ilişkisini, sadece performatif kültürel pratikler değil, imgeler ve imgelemler düzleminde de birbirine sıkıca bağlar (Depeli, 2010: 5). Göçmenler, anavatanlarından ayrılırken ikilem içerisinde hareket ederler. Gitmek ya da kalmak kararı göçmenin hayatının en önemli dönüm noktasıdır. Gitme fikri genellikle işin içindeki kuvvetlerin –insanı evde tutan, gitmeye zorlayan, başka bir yere çeken kuvvetlerin- bir toplamının ortaya çıkışına imkân sağlayarak, tek ve aynı sorunun ikinci aşaması hâline gelen kalma fikrinden önce gelir (Ottino, 2018: 226). Gitmek ya da kalmak seçiminin ardından gitmeyi seçen göçmenler, gittikleri yerlere anavatanlarını taşır ve orayı kurgularlar. Göçmenlerin mekân algıları, daha çok göç ettikleri yerleri vatanlarına benzetme ve vatanlarından ayırma olarak şekillenmiştir. Gitmeyi tercih ederek arkalarında

bırdıkları mekânlar genellikle ekonomik yetersizlik sebebiyle tam olarak gerçekteşme de hatırlama nesneleri, tasarım gibi ufak dokunuşlarla anavatanlarını göç ettikleri ÷lkeye taşıdıkları gör÷lmektedir.

Göçmenler gündelik hayatta toplumsallaşma mekânlarında var oldukları gibi göçmen ağıları içerisinde de benzer mekânlarda kalmaktadırlar. Devlet politikası gereğı ÷lkemize göç eden milyonlarca göçmen ilk olarak kamplara ve çadır kentlere yerleştirilmiştir. Buralarda barınma sağlayan göçmenler, zaman geçtikçe kır ve kentlere dağılarak yerleşmişlerdir. Ev, kamp, çadırkent iç mekânlarını oluştururken, sokaklar, mahalleler, hastaneler dış mekânlarını oluşturmuştur. İç ve dış mekân olarak yaşama şekilleri ve pratikleri değişen göçmenler, mekânlara eklemlendikleri kadar mekânları da dönüştürmektedirler. Göçmenlerin barındığı en önemli mekânlardan birisi de kamplardır. Kamp, kuruluş amacından işlevselliğine kadar bir nevi siyasal ethos olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kamplar, sadece eve dönüş hakkının müphemliğinde biçimlenen, uzun soluklu ve geçici mekânlar olarak değildir aynı zamanda ekonomi-politik bir alana da sahiplerdir (Güvenç ve Karadeniz, 2017: 60). Agamben İstisna Hâli adlı kitabında Schmitt'in karar verici egemenini, belirsizliğin iktidarı olarak görmekte, mülteci kavramını istisna hâli üzerinden ele almaktadır. Avrupa'da kurulan kamplarını bu minvalde okuyarak kampı istisna mekânları kavramıyla açıklamaktadır (Agamben, 2006: 104). Çağımızda yürüt÷len, yerleştirilenmeyenlerin daimi ve göz önünde bir yere yerleştirilmeleri çabasının sonucu olarak toplama kampları ortaya çıkmıştır ve yerleştirme ile düzenleme arasındaki boşluk kampta gör÷lmektedir. Agamben'e göre (2013) kamplar biyosiyasetin mekânlarıdır (Agamben, 2013: 30-183). İstisna mekânı olarak bahsedilen kamp, toplama kamplarını siyaset ve politik beden üzerinden tartışmaktadır. Dünya üzerinde milyonlarca göçmenin, mültecinin, sığınmacının olduğu düşün÷lürse bir kısmının istisna mekânı olarak gör÷len toplama kamplarında yaşamlarını sürdürdükleri ve göçmen mekân ilişkisinde malesef pasif bir özne olarak varoldukları gör÷lmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada öncelikle literatür taraması yapılmış ve diğer çalışmalar incelenmiştir. Konunun perspektifleri titizlikle ele alınıp, göç olgusunun toplumsal ve bireysel bağlamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yöntem olarak son dönemde sıkça tercih edilen nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın amacı: göçmenlerin hafızasının mekan üzerindeki etkisini incelemektir. Buradan hareketle araştırmanın iki temel sorusu bulunmaktadır. Birinci temel soru: göçmenlerin hafızasının nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. İkinci temel soru ise göçmenlerin hafızasının mekan tasarımı nasıl oluşturduğudur. Araştırma göçmenin yani mekânını değiştiren, kaybeden, yeni mekânlarda yaşayan/yaşamaya çalışan, mekânları tüketen ve üreten kişinin dünyasında hafıza aracılığıyla inşa ettiği gerçekliklere odaklanmaktadır. Araştırma deseni olarak algı ve deneyimleri kendisine yardımcı edinen fenomenolojik yaklaşım belirlenmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme, kartopu ve maksimum çeşitlilikten yararlanılmıştır. Verilerin toplanması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. 4 adet pilot uygulama yapılarak soruların anlaşılabilirliği ve temsil yeteneği ölçülmüştür. Sorular oluşturulurken 4 uzman görüşüne başvurulmuş (1 uzman Sosyoloji, 1 uzman Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, 1 uzman Psikoloji, 1 diğer uzman da Sosyal Psikoloji alanında çalışmaktadır), geri dönüşlerle görüşme formu revize edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde MAXQDA programıyla yorumlayıcı içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi aşamasında tematik kodlama yöntemine başvurulmuştur.

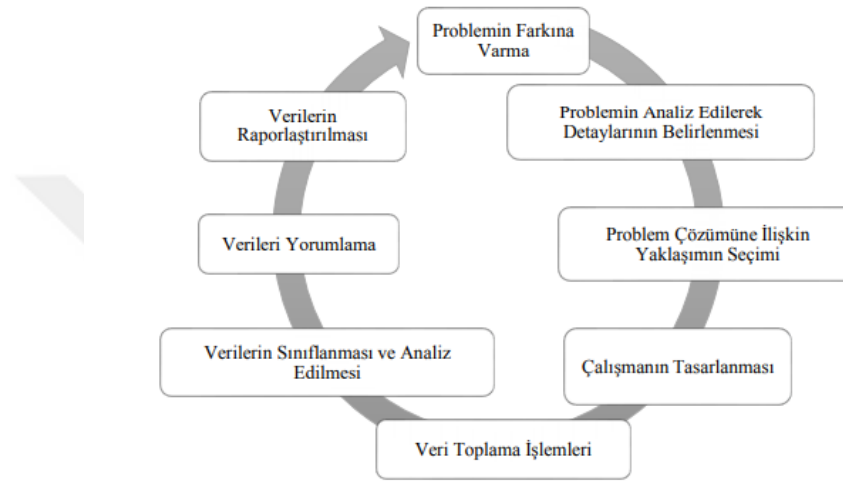
Dil bariyerinden ötürü tercüman eşliğinde yapılan görüşmeler için tercümana önceden literatür ile ilgili okumalar verilmiştir. Tercümanın Suriye Türkmeni olması, sahayı bilmesi, coğrafyaya yetkin oluşu ve kültürü analiz edebilme yeteneği avantaj sağlamıştır. Araştırmacı, tercümanla birlikte daha önce Türk Kızılay çatısı altındaki Suriyeli ve diğer göçmen gruplarla ilgili projede 3 sene boyunca bilfiil sahada beraber çalışmıştır. Bu tecrübe görüşmeleri anlaşılır kılmış ve araştırılmak istenen soruları daha net ifade edip, mülahaza edebilme imkânı sağlamıştır.

Nitel araştırmayı; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım, 1999). Nitel araştırma yöntemi, araştırmacıya yorum yapabilme gücü katmaktadır. Nitel araştırmanın amacı, bireylerin gerçeği sosyal dünyalarıyla etkileşimleri içinde nasıl inşa ettiği üzerine yoğunlaşmasıdır. Nitel araştırmayı yöneten araştırmacılar; 1. İnsanların yaşamlarını nasıl yorumladığıyla 2. Dünyalarını nasıl inşa ettikleriyle 3. Deneyimlerine ne anlam kattıklarıyla ilgilenir. Dolayısıyla bütün amaç; insanların hayatlarını ve deneyimlerini nasıl kavradığını anlamaktır (Merriam, 2013). Bu kavram içerisinde kültürü de barındırır. Kültür, insanla var olan ve türeyen bir kavramdır ve gerçeklik, insan eliyle üretilir. Toplumsal olanı anlamada en etkin yöntemlerden birisi de kültürün inşacıları olan bireylerle, kültürü karşılıklı olarak anlayabilmenin yollarını aramaktır. Özellikle etnometodoloji (kültür analizleri), fenomenoloji (olgubilim) ve durum çalışmaları, kuram oluşturma ve eylem araştırmaları gibi yaklaşımları kapsayan nitel araştırmalar, insana dair olgu ve olayların, kendi bağlamından, anlamından kopmadan derinlemesine anlaşılmasını sağlamıştır (Bogdan ve Biklen, 1997, Aktaran: Baltacı, 2019: 370).

Nitel araştırmada tümevarımcı analizler yapılmaktadır. Nitel araştırma verileri somuttur. Nitel araştırmada amaç somut yapılardan soyut genellemelere giderek, tümevarımcı bir soyutlama yapmaktır. Miles ve Huberman'ın nitel veri analizi modelinde kodlama ve not alma sayesinde soyut genellemelere gitmek kolaylaşmıştır. Nitel araştırmaların doğal ortamda yapılması, araştırmanın katılımcı rolünde olması, görüşülen kişilerin gözünden konunun algılanması ve değerlendirilmesi, ayrıntıları yakalamak, görüşülen kişilerin “ne hissettiğini” öğrenmeye çalışmak, bütüncül bakış açısını yakalamak, araştırma deseninde esnek davranmak oldukça önemlidir. Nitel araştırmaya başlanmadan önce araştırmanın, sosyal gerçekliklere dayanan bir merak konusu ile yola çıkması gerekir. Bu merak ile yola çıkan kişi daha sonrasında kavramsal düzlemini yaratır. Kavramsal çerçeve, problemin sınırlandırılıp tanımlanmasını olanaklı kılacaktır (Berelson, 1952, Aktaran: Baltacı, 2017: 2). Kavramsal çerçeve sonrasında sorular oluşturulur ve

örneklem seçilir. Nitel araştırma olgular arasındaki ilişkileri kurmada en iyi yollardan biridir. Tümevarımcı mantık, ilişkiselliği artırmaktadır. Nitel analizi, nicel analizden farklı kılan yön araştırmacının veri oluşturma, veri azaltma ve analiz sürecinde aktif olarak var olmasıdır (Baltacı, 2017) Nitel araştırma bilgi üzere detay ve derinlik incelenen olgu üzerinde etkindir. Nitel araştırma süreci şekildeki gibi işlemektedir.

Şekil 24: Nitel Araştırma Süreci

Kaynak: (Creswell, J. W. (2002). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ. ; Patton, M. Q. (1990). Qualitative evaluation and research methods. SAGE Publications, inc.) (Aktaran: Balcı, Ali, 2019: 372)

Nitel araştırma yöntemlerinde gerçeklik oluşturulur. Asıl olan çalışılan durumdur. Değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir ve bunlar arasındaki ilişkileri ölçmek zordur. Araştırmacı olay ve olguları yakından izler, katılımcı bir tavır geliştirir. Derinlemesine betimleme, yorumlama ve aktörlerin bakış açılarını anlama amacı güder. Nitel araştırmalar kuram ve denence ile son bulurlar. Kendi bütünlüğü içinde ve doğaldırlar. Araştırmacının kendisi veri toplayıcısıdır. Farklılık arayışı vardır. Veriler, derinlik ve zenginlik içinde betimlenirler. Araştırmacı; olay ve olgulara dahil, öznel bakış açısı olan ve empati yeteneği olan kişidir (Yıldırım, Şimşek, 2013: 55).

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada fenomenolojik (olgubilim/phenomenology) yaklaşım deseninden yararlanılmıştır. Fenomen (olgu), somut, algılanabilir, denenebilir, günlük hayatımızda var olan dünyada karşımıza çıkan olay ve nesnelerdir (Sığırı, 2018: 185). Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım, Şimşek, 2013: 78). Fenomenolojide araştırmacı görüşülen kişi açısından olaya yaklaşır ve anlamaya çalışır. Sorduğu sorular görüşülen kişinin cevaplarıyla anlam bulur. “Onun gözünden nasıl?” sorusunun cevabı aranır. Olgubilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışa vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Burada araştırmacılar, insanların fenomeni nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, hakkında ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları ve nasıl anlamlandıklarıyla ilgilenirler. Bu desende çalışma grubunu oluşturan katılımcıların doğrudan deneyimlere sahip olması önem arz etmektedir (Patton, 2014: 104). Olgulara ilişkin anlamlar ortaya çıkarmak ve anlamları anlaşılır kılmak için yapılır. İlk soruya yanıt aranır: “Bu olguya ilişkin algı/deneyimler nelerdir” ve “Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir?” Yaşanmış deneyimlere odaklanır. Olgunun altında yatan anlamı araştırır. Bir nevi bireylerin deneyimlerini anlamlandırmak için onlarla belirli teknikler aracılığıyla iletişim kurmak ve deneyimlerini aranan soruya cevap bulabilmek için ödünç almaktır.

Araştırmada fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Veriler fenomen ile ilgili deneyimi olan bireylerden toplanmıştır. Fenomenolojik çalışmalarda veriler genellikle katılımcılarla derinlemesine ve çoklu mülakatlar kullanarak toplanmaktadır Katılımcılara şu iki genel soru yöneltilmektedir (Moustakas, 1994): Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız? Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir? (Aydın, 2013: 81-82). Fenomenolojik yaklaşım için önemli olan deneyimi yaşayan kişinin hisleri, algıladıkları ve yaşanan durumun onun için ne anlama geldiğidir. Suriyeli göçmenlerin hayatlarında var olan fenomenleri algılamak ve deneyimlerde aramak

için fenomenolojik desen kullanılmıştır. Hafızanın ve mekânın fenomenleri, Suriyeli göçmenlerin yaşayışları içerisinde araştırılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Nitel araştırmalar, nicel araştırmalardan örneklem seçimiyle ayrılırlar. Nicel araştırmalarda katılımcı sayısının çokluğu araştırılan konunun sonuçları için önemliyken nitel araştırmada araştırmacı temsil gücü yüksek olan ve dikkatle seçilmiş kişileri tercih eder. Nitel araştırmalar araştırma evrenini, sosyal gerçekliği ve genellemeler varmak amacı ile incelemeye dayalıdır, araştırmacı, temsil edici bir örneklemden çok veri derleyebileceği örneklemle çalışır. Araştırma probleminin temel önemdeki öğeleri hakkında fikir sahibi ve deneyimleri olan, yaşantılarından bu öğeler hakkında bilgi oluşturabileceği kişileri dahil etmek amaçındadır (Kümbetoğlu, 2012: 97). Çoğunlukla gözlem ve görüşmelere dayalı olarak yürütüldüğünden büyük ve geniş örneklemle ihtiyaç duymaz; çünkü belirli bir aşamadan sonra gerek gözlemler gerek görüşmeler kendini tekrar etmeye başlayacaktır (Morse, 2016; Shenton, 2004). Küçük gruplarla derinlemesine yapılan görüşmelerden daha detaylı veri alınmak istenirse aynı kişilerle tekrar görüşmeler yapılır. Burada amaç seçilen örneklemle daha geniş bir örneklemi temsil etmesi değil, kasıtlı olarak seçilen örneklemde konu hakkında daha fazla bilgi toplanabilecek bireylerin olmasıdır (Büyüköztürk vd., 2009). Merriam'a (2013) göre; kartopu, incir ya da ağ örnekleme amaçlı örnekleme türlerinden en yaygın olanıdır. Kartopu örnekleme büyüterek daha fazla bilgi etmemizi olanaklı hâle getirir. Nitel araştırmada evreni temsil etme olanağı olan örnekleme, çeşitlilik, zenginlik, ifade edilebilirlik ve anlaşılır olma özellikleri taşınmalıdır. Evrenin temsiline yanı sıra konunun amacına uygun olmalıdır. Nitel bir araştırmada birkaç mekânla veya bireylerle çalışmanın yanında çalışılan her bir mekân veya birey hakkında detaylı geniş bilgilerin edinilmesi örnekleme büyüklüğüne karar vermede genel bir kuraldır (Özsevgeç, 2013: 157). İki tür örnekleme çeşidi vardır. Bunlar; olasılıklı ve olasılıklı olmayan örneklemedir. Olasılıklı örnekleme, evreni oluşturan birimlerin hepsine eşit seçilebilme şansının verildiği örnekleme türüdür. Evreni temsil etmek amacıyla seçilecek örneğe girecek birimlerin tesadüfi olarak seçilmeyip araştırmacının kendi inisiyatifi ile seçtiği birimlerden oluşan örneklemeler ise olasılıklı olmayan örneklemelerdir (Yazıcıoğlu

ve Erdoğan, 2004, Aktaran: Sıgır, 2018: 122). Amaçlı örnekleme olasılıklı olmayan örneklemler içinde nitel araştırmalarda kullanılan temel örnekleme türüdür. Bu örneklemin temeli, araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsilci bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır. Başka bir deyişle amaçlı örnekleme, evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak demektir (Sencer, 1989: 86).

Amaçlı örneklemede amaç evrenin yeterince temsiliyeti değil, araştırılan konu hakkında ilgili ve bilgili kişilerin deneyimlerine ve bilgilerine başvurulmasıdır ve araştırmacının amacı doğrultusunda bu örnekleme karar verilmiş olmalıdır. Evrenin sorununa en uygun kesimi seçip, araştırmanın amacı doğrultusunda örnekleme çalışmak gerekir. Burada temel amaç belli alt tabakalardaki grubu derinlemesine incelemek ve deneyimlerini anlamak, betimlemektir. Amaçlı örneklemede amaç bilgiyi artırmaksa, görüşmecilerle yapılan mülakatlar ilerledikçe aynı cevaplar gelmeye başlar. Tekrar başladığı zaman, örneklem doygunluğu sağlanmış demektir. Lincoln ve Guba (1985) “örneklemedeki doyumluluk oranı üzerinde durarak, eğer amaç bilginin maksimum derecede elde edilmesiye, yeni örneklem birimlerinden artık yeni bir bilgi gelmediği noktada örnekleme dâhil etmeler durdurulur: yani bilgilerin tekrarlanmaya başlaması ilk ölçüttür” ifadelerini kullanır (Lincoln ve Guba'dan aktaran Patton, 2014). Amaçlı örneklem içerisinde en kullanışlı olanı ise ölçüt örneklemedir. Belirli kıstas ve kriterlere dayanır. Ölçüt örnekleme problemle ilgili nitelikteki olay, olgu, kişi, nesne veya durumlardan oluşmaktadır.

Patton'a (2014) göre amaçlı örnekleme çeşitleri vardır. Bunlar; “aykırı/anormal durum örnekleme, maksimum çeşitlilik örnekleme, homojen (benzeşik) örnekleme, tipik durum örnekleme, ölçüt örnekleme, kritik durum örnekleme, kartopu ya da zincir örnekleme”dir. Araştırmamız için uygun olan kartopu ya da zincir örneklemeyle beraber maksimum çeşitlilik örneklemesidir. Maksimum çeşitlilik yöntemi, birtakım farklılıkları içeren temel temaları bulup tanımlamayı hedeflemektedir (Patton, 2014). Araştırmanın evrenini oluşturan göçmenler içerisindeki mekân algısını anlayabilmek için kır ve kent ayrımı dikkat edilmesi gereken ilk hususu oluşturmuştur. Hafızanın taşınması, yeniden oluşturulması yahut unutmaya inkar davranışlarının mekân üzerindeki etkilerini ele alırken, çözümlerken

Türkiye'ye göç etmeden önce kırdaki ve kentte yaşayan kişilerin mekân-hafıza ilişkilerindeki benzerlikler ve farklılıklar anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmanın, amaçlı örnekleminde maksimum çeşitlilik ve kartopu yöntemi, ölçüt örnekleme ile beraber seçilmiştir. Çünkü böyle bir araştırma sonucunda elde edilecek bulgular ve sonuçlar farklı bir örnekleme yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre daha zengin olabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu çeşit yöntemlerin kullanılması evreni temsil edecek en iyi örnekleme bulmak açısından önemlidir.

Çalışma grubunu Suriye'nin kır ve kentinden göç eden, İstanbul'da yaşayan, en az 2015'ten beri Türkiye'de bulunan, apartman ve müstakil evde oturan, evli yahut dul, ekonomik gelir seviyesi alt, orta ve yüksek gelirden oluşan kadın ve erkek bireyler oluşturmaktadır. Pilot uygulamalar sırasında kartopu yöntemi ile genişleyen ve amaca yönelik seçilen bireyler araştırmanın yapısını olumlu yönde etkilemiştir.

2.3. Demografik Özellikler

Tablo 8'görüldüğü üzere; 16 katılımcı (7 kadın-9 erkek) olmak üzere Suriye'nin Şam (merkez/kırsal), Lazkiye (merkez), Halep (merkez/kırsal), Humıs (merkez), Rakka (merkez) şehrinden göç etmişlerdir. İstanbul'da; Fatih, Ümraniye, Sultangazi, Zeytinburnu, Tuzla, Bağcılar ve Esenyurt'da oturan Suriyeli göçmenlerin yaş aralığı 20 ile 65 arasındadır ve katılımcıların eğitim durumu; okuma yazma bilmeyenler, ilköğretim, ortaokul, lise, önlisans ve lisans mezunu olmak üzere ayrılmıştır. Medeni durumu; 1 nişanlı 1 bekar ve 14 evli bireyle görüşme yapılmıştır. Görüşme süresi 50-110 dk arasında değişmektedir. Katılımcıların Türkiye'de bulunma süreleri en az 5 en çok 8 yıldır.

Tablo 8: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Görüşme Süresi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Geldikleri Şehir	Kaldığı Yıl	Bulunduğu Semt
Katılımcı 1	110 dk	K	41	Lisans	Evli	Şam/Merkez	7 yıl	Fatih
Katılımcı 2	72 dk	K	42	Lise	Evli	Şam/Kırsal	5 yıl	Fatih
Katılımcı 3	75 dk	K	60	Lise	Dul	Şam/Merkez	6 yıl	Fatih
Katılımcı 4	66 dk	K	42	Önlisans	Evli	Lazkiye/Merkez	6 yıl	Ümraniye
Katılımcı 5	60 dk	K	35	İlkokul	Evli	Halep/Kırsal	6 yıl	Ümraniye
Katılımcı 6	55 dk	E	33	Ortaokul	Evli	Halep/Kırsal	5 yıl	Ümraniye
Katılımcı 7	58 dk	E	65	İlkokul	Evli	Şam/Merkez	5 yıl	Sultangazi
Katılımcı 8	65 dk	K	20	Lisans	Nişanlı	Humus/Merkez	8 yıl	Başakşehir
Katılımcı 9	80 dk	E	60	Lisans	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Zeytinburnu
Katılımcı 10	60 dk	K	54	Lise	Evli	Halep/Merkez	5 yıl	Zeytinburnu
Katılımcı 11	65 dk	E	57	Lise	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Tuzla
Katılımcı 12	50 dk	E	33	Lise	Evli	Halep(Kırsal	6 yıl	Tuzla
Katılımcı 13	55 dk	E	25	İlkokul	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Bağcılar
Katılımcı 14	58 dk	E	55	Yok	Evli	Rakka/Merkez	5 yıl	Bağcılar
Katılımcı 15	70 dk	E	20	Ortaokul	Bekar	Halep/Merkez	5 yıl	Esenyurt

Katılımcı 16	75 dk	E	32	İlkokul	Evli	Halep/Kırsal	5 yıl	Esenyurt
-----------------	-------	---	----	---------	------	--------------	-------	----------

2.4. Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma teknikleri çoğunlukla alan araştırması ile yapılır. “Alan araştırması”, olayları yerinde ve doğal ortamlarında inceleyerek yüz yüze görüşmelerle, telefon görüşmesiyle, anketle, döküman ve nesne incelemeleriye veya doğrudan gözlemlerle birincil veriler toplamayı amaçlayan araştırma türüdür (Sığırı, 2018: 234). Yapılan alan araştırmasında birçok yöntem başvurulur. Nitel araştırmalarda genellikle üç yöntem başvurulduğu görülmüştür. Bunlar: Gözlem, görüşme-mülakat ve döküman-belge incelemesidir. Nitel araştırma yönteminde, araştırma konusu değişkenler günlük yaşam devam ederken incelenmekte ve bulunduğu ortamda yer alan diğer değişkenlerle olan etkileşimi anlaşılmasına çalışılmaktadır (Gülbüz&Şahin, 2016: 185). Araştırmada veri toplama aracı olarak; gözlem, görüşme ve döküman incelemesinden yararlanılmıştır.

2.4.1. Gözlem

Gözlem, yapılacak araştırmanın amacı ve ilgili grup belirlendikten sonra araştırmacının bilgi toplamak için durum, nesne, olay ve mekânı belirli bir düzen çerçevesinde izleyerek betimleme yapmasıdır. Doğrudan ve katılımcı gözlem olmak üzere ikiye ayrılır. Fenomenolojik araştırmalarda mülakatlar birinci önceliği alırken gözlem ona yardımcı bir argüman oluşturur. Gözlemle birlikte fiziksel ve duygusal bütünlük oluşturularak araştırılan konu tam olarak kavranmaya, anlaşılmasına çalışılır. Gözlem, alanda-sahada doğal şekilde olabildiği gibi laboratuvar ortamında yapay şekilde de gerçekleşebilir. Gözlemin katılımcı yahut doğrudan olması araştırmacının rolüne bağlıdır. Katılımcı gözlem: araştırmacının araştırılan konunun bulunduğu ortama ve yaşama katılması, içinde yer almasıdır. Araştırmacı söz konusu grupta veya ortamda belirli bir süre geçirerek araştırılan davranışları, değerleri, ilgileri, karşılıklı ilişkileri, rolleri, tutum ve alışkanlıkları yakından gözleme olanağı bulur

(Gürbüz&Şahin, 2016: 185). Doğrudan gözlemdeyse araştırmacı, açık veya gizli şekilde durumu, ortamı izler ve ortama katılmaz. Genellikle yan roldedir.

Araştırmanın veri toplama aşamasında henüz katılımcılarla görüşmeye başlamadan önce, Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu mahalleler ve Suriyeli göçmenlerin evlerine yaptığımız ziyaretlerde gözlem yapma imkânı ortaya çıkmıştır. Araştırma sahasını tespit edebilmek ve Suriyeli göçmenlerin çoğunlukla vakit geçirdikleri yerleri, mahalleleri ve evlerini anlayabilmek için, araştırmadan önce uzun süre buralarda vakit geçirilmiş, alışveriş yapılmıştır. Bunun dışında araştırmacı başka şehirlerdeki aynı mekânlara da giderek farkındalığını yükseltmiştir. Araştırma İstanbul örnekleminde gerçekleşse dahi makro bir bakış açısı yakalayabilmek adına birkaç şehirde aynı mekânlarda ve Suriyeli göçmenlerin alanlarında gözlemlerde bulunulmuştur.

2.4.2. Görüşme ve Görüşmeci İlk İzlenim Formu

Mülakat yahut görüşme, olgubilim araştırmalarının en önemli veri toplama aracıdır. Mülakatlarda açık uçlu soru ve incelemelerle insanların deneyimleri, algıları, fikirleri, duyguları ve bilgileri ile ilgili derinlemesine cevaplar alınması sağlanır (Patton, 2014). Sözlü iletişim yoluyla insanları ve ilişki durumlarını anlamaya çalışan, Stewart ve Cash (1985:7)'e göre; önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci olarak tanımlamıştır (Sığı, 2018: 237, Aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147). Gözlem, mülakat ve belge inceleme verileri üçgenleme (triangulation) yoluyla geçerlilik ve güvenilirliğine kavuşur. Üçgenleme yöntemi çeşitli yöntemleri bir araya getirerek araştırmacılara güçlendirici bir yol açmaktadır (Patton, 2014). Üçgenlemenin bir diğer adı da çeşitlemedir. Üçgenleme iki ya da daha fazla veri toplama yönteminin (örneğin, görüşmeler ve gözlemler) ya da iki ya da daha fazla veri kaynağının (örneğin, farklı grup üyeleriyle bireysel görüşmeler) sonuçlarının karşılaştırılmasıdır. Bu şekilde yöntemlerden birinin zayıf yönleri diğer yöntemin güçlü yönleriyle telafi edilebilir (Mays ve Pope, 2000; Streubert ve Carpenter, 2011, Aktaran: Başkale, 2016: 25). Üçgenleme araştırmanın güvenilebilirliğini artırmak için yapılır. Denz (1978)'de dört üçgenleme türünden bahseder. Veri kaynaklı

üçgenleme, araştırmacı üçgenleme, teori üçgenleme, yöntem üçgenlemedir. Araştırmada veri üçgenlemesi kullanılarak, aynı konu hakkında farklı kişilerle görüşülmüştür. Çeşitli veri kaynakları (görüşme, gözlem, belge incelemesi, uzman görüşü) kullanılarak güvenilirlik artırılmıştır. Görüşmede yarı yapılandırılmış form kullanılmış, araştırmacı görüşme esnasında ses kayıt cihazı kullanarak, görüşme ve görüşmeci ilk izlenim formunu doldurarak notlar almıştır.

Araştırmada, ses kaydı alınırken ek olarak hatırlatıcı notlar almak için görüşmeci ilk izlenim formu kullanıldı. Dikkat çeken yönleri, evin ve kişinin özel durumlarını, psikolojik tepkilerini ve ruh hâlini, hangi soruya ne gibi tepkiler verdiğini, hafızasını yokladığında ne tür değişiklikler meydana geldiğini gözden kaçırmamak adına notlar alınmıştır. Görüşmeci ilk izlenim formu içerisinde; demografik özelliklerin yanı sıra her konu başlığına özgü yerler ayrılmıştır. Hafıza, mekân ve göç-göçmen başlıklarına dair sorular sorulduğunda gözlemlenen ve görüşme içerisinde etkin olan önemli noktalar kaydedilmiştir. Örnek vermek gerekirse K1 katılımcısına dair ilk izlenim formu notlarının bir kısmı şu şekildedir:

“Katılımcıya hatırlama, hafıza ile ilgili sorular yöneltildiğinde yukarı doğru bakıyor ve iç çekiyor. Suriyedeki evini anlatmasını istediğimde genellikle yapı ile ilgili bilgi veriyor. Bayram anılarını sorduğumda ise geleneksel bayram ritüellerini, yemekleri, temizliği, lunapark gezmelerini ve büyük yaşta olsalar dahi babalarından aldıkları bayramlık dedikleri harçlıkları anlatıyor. Kişileri hatırlamak istemiyor. Genellikle kişiler sorulduğunda kaçak cevaplar veriyor. Yönetime çok kızgın, gözleri doluyor. Görüşmenin sonunda ağlayıp kaydı kapattırdı ve abisiyle araba sürme olayını anlattı. Abisinin ona her zaman destek olduğunu ama rejim tarafından infaz edildiğini, eski günleri hatırladığında abisi ile olan günlerini hatırladığını, çok fazla konuşmak istemediğini beyan etti.”

Görüldüğü üzere katılımcıya dair görüşme içerisinde gözden kaçabilecek ayrıntılar ve sorulara karşı geliştirdiği davranış ve düşüncelere dair detaylı bir resim çizilmektedir. Görüşmeci ilk izlenim formu araştırmacı için hem kişiyi hatırlatıcı hem de fenomenolojik araştırmada karşıdaki kişinin deneyimlerini anlamak için kolaylaştırıcı fayda sağlamaktadır. Bu araştırmada formun oldukça büyük katkısı olmuştur. Görüşmeci ilk izlenim formu olarak adlandırılan not tutma sistemi

katılımcıların psikososyal durumu özelinde farkındalığı artırmıştır. Böylelikle sondaj sorular sorulurken araştırmacı daha dikkatlice yol almış, gerekli zamanlarda gereken soruları sormuştur.

2.4.3. Döküman- Belge İncelemesi

Nitel araştırmada yaygın olan veri toplama türlerinden bir tanesi de doküman-belge incelemesidir. Dokümanlar; resmi kayıtlar, mektuplar, gazeteler, şiirler, şarkılar, ortak kayıtlar, hükümet dokümanları, tarihsel dokümanlar, günlükler, otobiyografiler, görsel dokümanlar ve fiziki materyallerle, sanat eserleri olarak tanımlanmaktadır (Merriam, 2013: 154). Bunun yanı sıra film, video ve fotoğraf da doküman olarak kabul edilir. Doküman incelemesi nitel araştırmalarda tek başına kullanılabildiği gibi diğer veri toplama araçlarıyla da kullanılabilmektedir. Nitel araştırmalarda gözlem ve görüşme gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanıldığında “verinin çeşitlendirilmesi” (data triangulation) amacına hizmet edecek ve araştırmanın geçerliliğini önemli ölçüde artıracaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218). Araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar ve hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir (Sığırı, 2018: 248). Yıldırım ve Şimşek (2018)’e göre doküman incelemesi; dokümanlara ulaşma, özgünlüğü kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma aşamalarını içerir.

Dökümanlar çeşitli isimlere göre farklı adlandırmalar altında açıklanmaya çalışılmıştır. Geray (2006) dokümanları (bilgi ve belgeleri); niteliklerine ve bulundukları ortama göre sınıflamıştır. Niteliklerine göre; yazı temelli olanlar, görüntü temelli olanlar, ses temelli, görsel, işitsel temelli olanlar iken; Bulundukları ortama göre dokümanlar: yazılı olanlar, filmsel olanlar, bilgisayar üzerinde olanlar, taşınabilir manyetik olanlar şeklindedir. Balcı (2016) birincil ve ikincil dökümanlar, Corbetta (2003) ise kişisel ve kurumsal olarak adlandırmıştır (Kıral, 2020: 174).

Araştırma içerisinde çeşitli raporlar taranarak ve İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verileri baz alınarak döküman incelemesi yapılmıştır. Yazı temelli raporlar ve kurumsal dökümanlar olarak adlandırılabilir. Bunun yanı sıra katılımcıların getirdikleri hatırlama nesneleri ve fotoğrafları (duvar tabloları,

cemedani, kahve arabası fotoğrafı, Suriye’deki eve ait fotoğraflar, Türkiye’de yaşadıkları eve ait fotoğraflar) araştırma içerisinde ekler bölümünde yer almaktadır.

2.5. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2019 yılında Ağustos ve Eylül aylarında Suriyeli göçmenlerin yoğun olduğu bölgelerde (Fatih, Ümraniye, Sultangazi, Başakşehir, Zeytinburnu, Tuzla, Bağcılar, Esenyurt) seçimi yapılan kişilerle görüşme formu, gözlem ve döküman incelemesiyle ile toplanmıştır. Katılımcılarla görüşmeden önce araştırma etiği çerçevesinde, uzman görüşüne başvurulmuş, onayları ve görüşleri alınmıştır.

Katılımcılar, konuyla ilgili verileri güvenli bir şekilde elde edebilmek için görüşme, gözlem ve doküman incelemesi öncesi çalışmanın amacı ve uygulama hakkında bilgilendirilmiştir. Görüşmelerde kayıtlar dijital ses kayıt cihazlarıyla tutulmuş olup, herhangi bir aksama olasılığını ortadan kaldırabilmek için notlar alınmıştır. Araştırmacı, fiziksel ortam, katılımcılar, faaliyetler, etkileşimler ve konuşmaları dikkate alarak hazırlanan görüşmeci ilk izlenim formunu doldurmuştur. Görüşmelerde ses kaydı istemeyen katılımcı olmamıştır. Ayrıca, her görüşmede araştırmacı, görüşmelerin sözel olmayan yönlerine ilişkin olarak notlar almıştır. Bu notlar, özellikle analiz ve yorumlama aşamalarında göz önünde bulundurulmuştur. Her bir görüşmenin başında katılımcıların, demografik özellikleri not edilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara rıza onay formu doldurulmuştur. Görüşme öncesi katılımcılar aranarak uygun gün ve zaman aralığı belirlenmiştir. Araştırma süreci Covid-19 pandemi sürecinde yürütüldüğü için bazı katılımcılarla kapıda yahut dışarıda görüşme yapılmış sonrasında ev içine girilerek mekân gözlemlenmiştir. En kısa görüşme 50 dakika, en uzun görüşme 110 dakika sürmüştür.

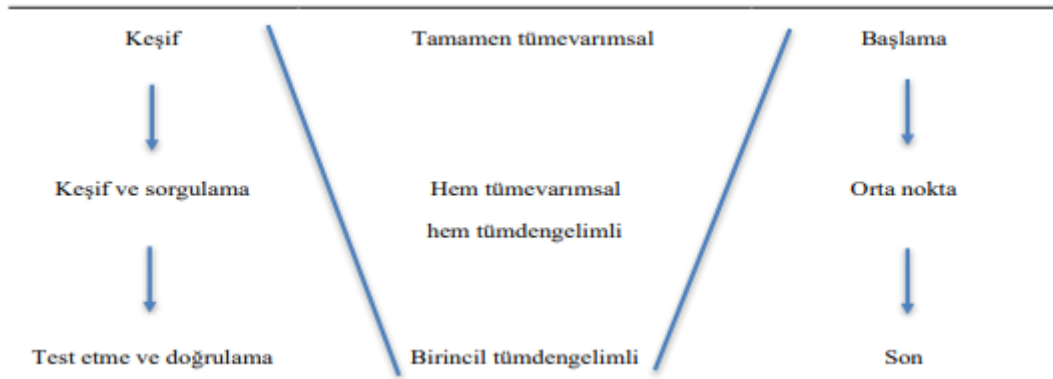
Araştırmada sahada yöneltilen temel sorular hafıza, mekân ve göç/göçmenlik üzerinden oluşturulmuştur. Türkiye’de ikamet süresi, kimlerle göç ettiği, hangi yollarla Türkiye’ye geldiği, burada akrabalarının olup olmadığı ve hangi şehirde yaşadıkları, ilk hangi ülkeye ve şehire geldikleri gibi sorular da araştırmanın analiz kısmında fikir edinmek için sorulmuştur.

2.6. Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler fenomenolojik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Fenomolojik analiz bir kişi ya da bir grup insanın bir fenomene dair yaşamış olduğu deneyimin anlamı, yapısı ve özünü anlamayı ve daha net hâle getirmeyi sağlar (Patton, 2014). Amaç, tek tek insanların bakış açılarından bakarak onların bireysel anlam yapılarını, niyetlerini anlamaya çalışmaktır (Mayring, 2011: 110). Nitel veri analizi en gelen anlamıyla çok sayıda tümevarımsal ve kategorik teknikler kullanarak anlatıların analiz edilmesidir (Teddlie ve Tashakkori, 2015: 7). Bu araştırmada tematik kodlama ve sınıflandırmalar yolu ile düşünceleri betimlemeyi amaçlayan (Neuman, 2014: 481-485) tümevarımsal tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Tümevarımsal tematik analiz, kalıp verilerin tanımlanmasına, analiz edilmesine ve raporlanmasına dayanmaktadır. Braun ve Clarke (2006) analiz için altı aşamalı bir sürecin izlenmesi gerektiğini söylemektedirler. İlk aşama “verilere aşına olmak”tır. Tüm analiz boyunca devam edecek olan kodlama için notlar alma ve fikirler geliştirme basamağıdır. İkinci aşama “ilk kodların oluşturulması”dır. Verilerin deşifresinin yapılması, tekrar tekrar okunması ve ilk kodların not edilmesini içermektedir. Bu aşamada deşifre sürecinden sonra veri analizinde takip edilmesi gereken en önemli adımlardan biri veri aşinalığıdır (*data immersion*). Veriye dalma işlemi olarak da adlandırılan bu süreçte araştırmacının tüm verileri okuması, tekrar-tekrar okuması ve onlar üzerinde düşünmesi gerekir (Barbour, 2014, Aktaran: Hilal vd, 2020: 385). Üçüncü aşama “temaların araştırılması”dır. Daha önce belirlenen kodlar harmanlanarak belirli temalar altında birleştirilmektedir. Dördüncü aşama “temaların gözden geçirilmesi”dir. Bu aşamada temalar içindeki veriler anlamlı bir şekilde bir arada tutularak, temalar arasında açık ve tanımlanabilir farklılıklar keşfedilir. Temaların daha önce kodlu verilerde ve geri kalan veri içerisinde işler olup olmadığı kontrol edilerek, tematik bir harita oluşturulur. Beşinci aşama ‘temaları tanımlama ve adlandırmadır’. Bu aşama sonunda temaların ne olduğunu ve ne olmadığını açıkça tanımlayabilmelidir. Net tanımlar oluşturulur. Altıncı aşama ise “raporun hazırlanması”dır. Bu aşamada raporda kullanılacak örneklerin seçimi, analizin araştırma soruları ve literatür ile yeniden ilişkilendirilmesini ve analizin bilimsel bir raporunun üretilmesiyle sonuçlanmaktadır (Braun ve Clarke, 2006: 87).

Araştırmanın ver analizi kısmında; kod, alt kategori, kategori ve tema belirlenirken tematik kodlama yapılsa da bunun yanı sıra sonuçlar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, içerisinde tematik ve betimsel analizi barındırmaktadır. İçerik analizi aşamasında: Süreç ve inceleme esnasında verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama kullanılmıştır. Bu kodlama; belirli kuramsal temeli olmayan konularda yapılan araştırmalar için geçerlidir. Veriler tümevarımcı analizden geçirilir ve kodlar doğrudan verilerden elde edilir (Aktaran: Sıgır, 2018: 289). Çalışmada süreç ve inceleme esnasında verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama yapılmıştır. Kodlardan sonra temalar bulunurken tematik kodlama gerçekleştirilmiştir. Tematik kodlamada kodlar bir araya getirilir, incelenir, kodlar arasındaki ortak yönler çıkarılır ve temalar altında toplanarak tematik kodlama yapılır. Tematik kodlama için benzerlik ve farklılıklar saptanır. İlişkili olan kodlar biraraya getirilir. Burada önemli olan temaların altında yer alan verilerin anlamlı bir bütün oluşturulması olan iç tutarlılığın ve ortaya çıkan temaların birbirinden farklı olsa da kendi aralarındaki anlam bütünlüğüne sahip olmasını gerektiren dış tutarlılığa sahip olmasıdır.

Şekil 25: Nitel Veri Analizinin Mantığı

Kaynak: Meriam (2009: 183), Aktaran: Çelik, H., Baykal, N. B.ve Memur, H. N. K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. s. 392.

Tematik kod sonrası kategoriler ve alt kategoriler oluşturulmuştur. Tema ve kategoriler arasındaki ilişkiler hafıza ve mekân bağlamında ele alınmıştır. Kod, alt kategori, kategori ve tema MAXQDA paket programı kullanarak analiz edilmiştir.

2.7. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın en başında probleme uygun araştırma seçiminde göçmenlerin mekân tasarımı hafızanın rolüne ilişkin bir sorgulama yapılması ve araştırma sorularına en uygun cevapların nitel bir çalışmayla elde edilebileceği varsayılmıştır. Bu sebeple de nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Araştırma yöntemi içerisinde amaçlarına göre araştırma tipleri mevcuttur. Amaçlarına göre araştırma tipleri; keşfedici, açıklayıcı (hipotez) ve betimleyici olmak üzere üçe ayrılırlar. Araştırmanın kendine özgü oluşundan ötürü keşfedici araştırma tipi kullanılmıştır. Genel olarak üç durumda keşfedici araştırmalar tercih edilmektedir: a) İncelenmek istenen grup, süreç, etkinlik ya da durum hakkında şimdiye dek hiç sistematik deneysel bir inceleme yapılmamış ya da çok az sayıda çalışma yapılmışsa, b) İlgilenilen konu esnek bir şekilde betimlenerek incelenmemiş, bu konu hakkında sadece sıkı kontrol altında tahmine yönelik araştırmalar yapılmışsa veya c) Hakkında bilgi sahibi olunan bir konu, bu bilgileri geçersiz kılacak denli değişim geçirdiyse keşfedici araştırmalar tercih edilir (URL 12). Araştırmada incelenmek istenen konu, grup, süreç ve deneyimlerle ilgili olarak şimdiye değin göçmen-hafıza-mekân üçlüsü arasındaki ilişkiyi etkileyen bir çalışmanın yapılmamış olması sebebiyle, keşfedici bir araştırma olduğu söylenebilir.

Tesadüfi olmayan, amaçlı örnekleme keşfedici araştırmanın yapılması geçerlilik ve güvenilirliği artırmaktadır. Tesadüfi olmayan örneklemin avantajları da şu şekilde ifade edilebilir: Tesadüfi olmayan örnekleme tesadüfi örnekleme göre daha az maliyetlidir. Kesinliğin kritik önemde olmadığı durumlarda bu özelliği tesadüfi olmayan örnekleme cazip kılmaktadır. Tesadüfi olmayan örneklemin uygulaması tesadüfi örnekleme göre daha az zaman alır (Kurtuluş, 2010: 63). Kurtuluş'a (2010:63) göre dezavantajları ise; Örnekleme hatası hesaplanamaz. Araştırmacı ana kütleden seçilen örneğin ana kütleyi temsil etme derecesini bilemez. Tesadüfi olmayan örneklemeden elde edilen sonuçlar ana kütleye genellenemez ve genellenmemelidir. Genellikle amaçlı örnekleme kartopu örnekleme seçilmektedir. Çünkü bu örneklemede az sayıda birey araştırmayı oluşturur. Kütleye dahil edilecek ilk birey, tesadüfi seçilirken ikinci birey yönlendirme sonucu gruba eklenir.

Araştırma probleminin belirlenmesinin ardından araştırma aşamaları tek tek gerçekleştirilmiştir. Yapılan pilot görüşmeler neticesinde örneklem oluşturulmuş ve gerekli yöntem, teknikler kullanılmıştır. Bir araştırmada herhangi bir veri toplama teknik ya da aracı, aynı özelliği her uygulandığında aynı sonucu verecek tarzda belirleyebiliyorsa güvenilirirdir. Bunun yanı sıra duyarlılık, kararlılık ve tutarlılık oldukça önemlidir. Duyarlılık, veri toplama teknik ya da aracının, küçük farkları görebilme özelliğidir. Kararlılık (zaman içinde tutarlılık), aynı özelliğin aynı ya da eşdeğer bir araçla aynı şartlarda ama farklı zamanlarda ölçülmesi durumunda birbirine benzer (tercihen aynı) sonuçların alınmasıdır. Tutarlılık (iç tutarlılık) ise veri toplama aracındaki soruların birbiri ile ilişkililik düzeyidir. Maddelerin her birinin aynı ya da benzer özellikleri ölçüp aynı ya da benzer sonuçlar vermesidir (Yeşil, 2013: 74). Geçerlilik deyimi ise davranış bilimlerinde toplanan verilerin tarafsızlığının (objektifliğinin) ve ölçülen olayın veya değişkenin niteliklerine uygunluğunun ölçüsüdür (Cengiz vd, 2010: 240). İç geçerlik ve dış geçerlik olarak ikiye ayrılır. Başkale'nin (2016: 23) aktardığına göre; Guba ve Lincoln inandırıcılığa dikkat çekmiştir. Lincoln (1982) inandırıcılık için kriterleri inanılrlık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik olmak üzere dört ana başlık altında toplamıştır. Araştırmamızı geçerli ve güvenilir, inanılır kılan; katılımcı teyidi, katılımcılarla uzun süre etkileşim, üçgenleme ve uzman incelemesidir. Bu kısımda iç gerçeklik sağlanırken dış geçerlilik aktarılabilirlikle sağlanmıştır. Yani sonuçlar diğer kişi ve durumlara aktarılabilir. Güvenirlilik ise; çalışmanın benzer koşullarda benzer katılımcılarla tekrarlandığında sonuçlarının benzer çıkmasıyla ilgilidir (Başkale, 2016: 24). Kısacası, Geçerlilik, bir araştırmanın gerçeği yansıtabilmesi ile ilgiliyken güvenilirlik ise bir araştırmanın benzer (ya da mümkünse aynı) sonuçlar üretebilmesiyle açıklanabilmektedir (Cengiz vd, 2010: 240: 243). Araştırmada ilk olarak göç, göçmen, hafıza, mekân kavramlarına ait birbiriyle ilişkili sorular hazırlanarak oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu için, 4 uzman görüşü alınarak kapsam geçerliği sağlanmıştır.

İkinci olarak taslak formda yer alan soruların içerik ve anlatım açısından kontrolünü yapmak için araştırmada kullanılan örnekleme ölçütüne uyan 4 Suriyeli

göçmen ile pilot görüşme yapılmıştır. Bu çalışmadan sonra yeniden ilgili alan uzmanlarına dönüş yapılmış ve taslak form güncellenmiştir.

Üçüncü olarak araştırmanın iç geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak için katılımcı denetimi yapılmış, görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin ses kayıtları metne aktarılmış ve aktarılan metinler kodlama sürecinde 4 kez okunmuş, araştırmaya katılan Suriyeli göçmenlerin tercüman aracılığıyla dökümlerin doğruluğu ve düzeltmelerine ilişkin onayları alınmıştır. Veri üçgenlemesiyle de geçerlik, güvenilirlik ve verinin çeşitliliği sağlanmıştır. Araştırmamız sonucunda bu kriterlere bakarak, geçerlilik ve güvenilirliğin sağlandığını söyleyebiliriz.

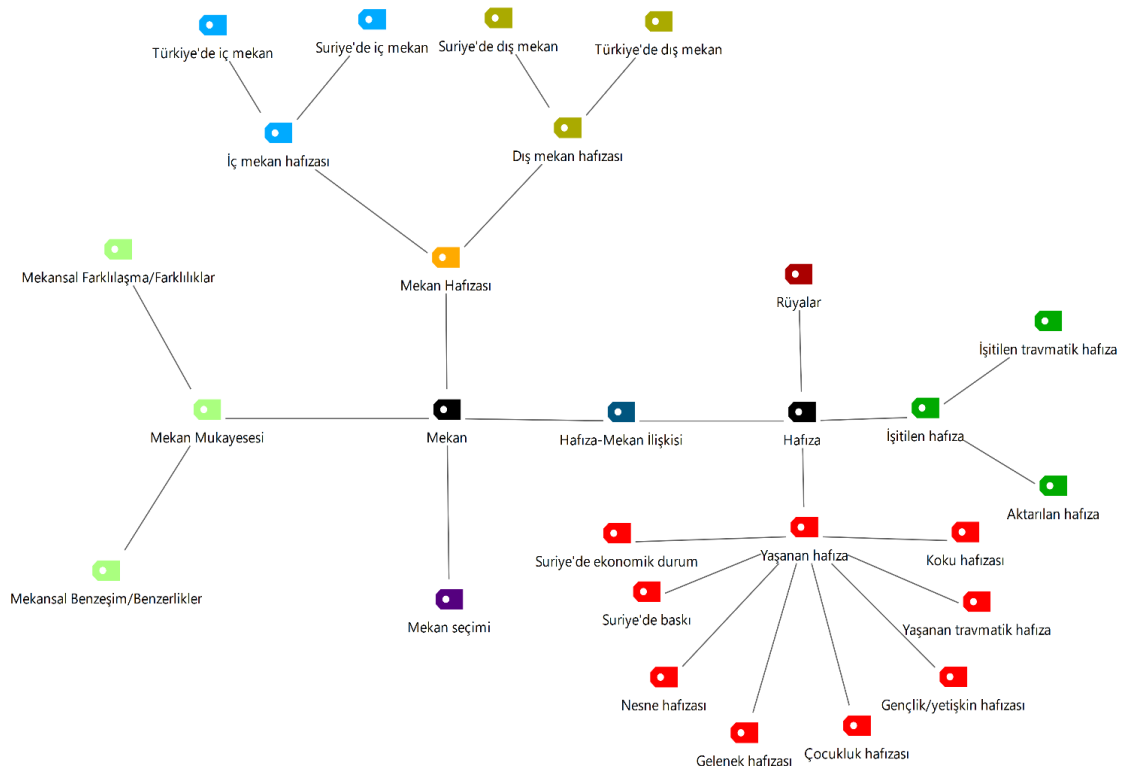

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde öncelikle araştırma grubunda yer alan Suriyeli göçmenlerin hafızayı işleme ve hafızayı deneyimleme durumları karşılaştırılmıştır. Bulgular bölümünün ikinci kısmında ise hafızanın mekânla olan ilişkisi üzerinden göçmenlerin mekân tasarımı hafızanın rolü analizi gerçekleştirilmiş ve yapılan fenomenolojik araştırma keşfedici bir yolla sonuçlandırılıp, raporlaştırılmıştır. Araştırma kapsamında yönetilen sorulara verilen cevaplar incelenmiş, oluşturulan kodlar ve kategorilere bağlı olarak hafıza-mekân ilişkisinde toplam altı adet tema belirlenmiştir. Bu temalar şunlardır:

Şekil 26: Suriyeli Göçmenlerin Hafıza-Mekân İlişkisi

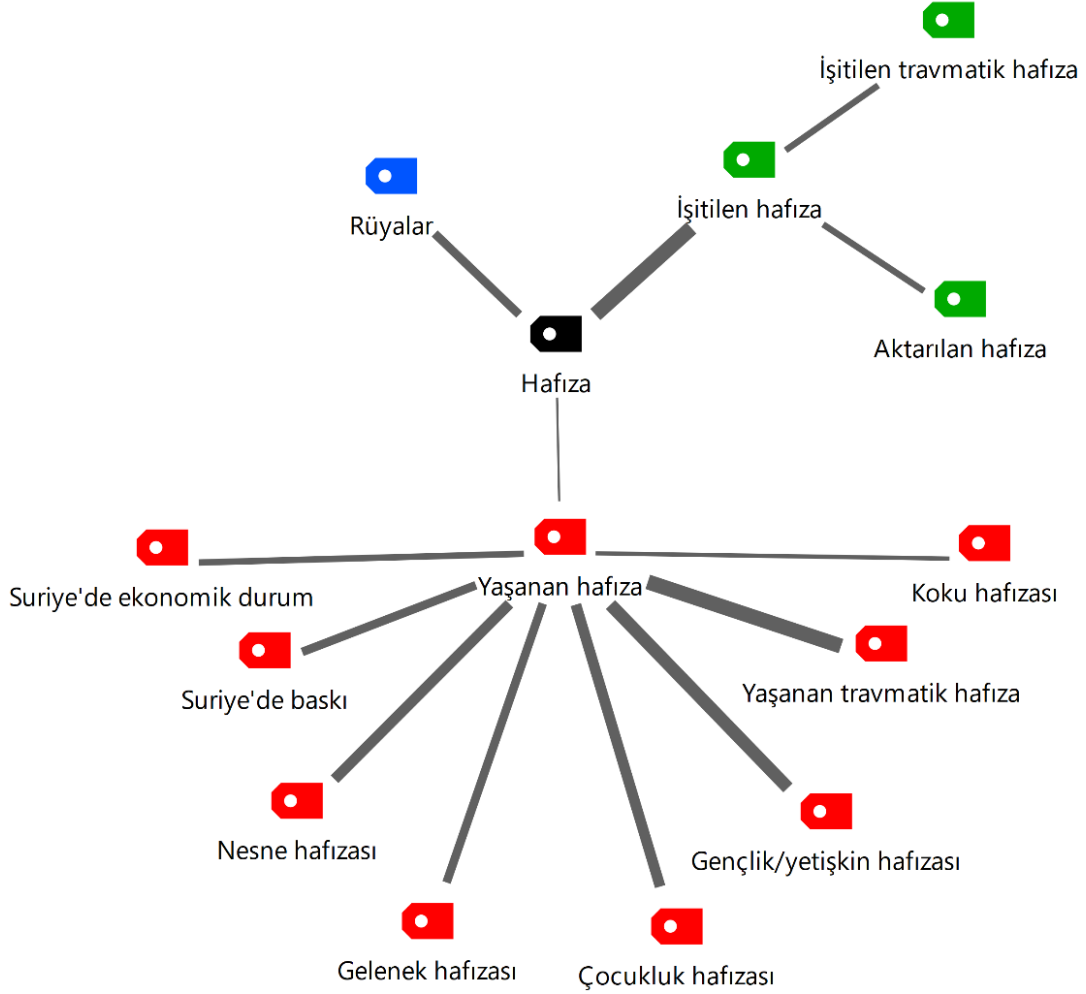

Şekil 26'da görüldüğü üzere hafıza-mekân ilişkisi içerisinde ortaya çıkan mekâna ve hafızaya dair örüntüler oluşturulmuştur. Hafıza ile ilişkili olan temalar; yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalardır. Mekân ile ilişkili olan temalar; mekân seçimi, mekân mukayesesi, mekân hafızasıdır.

3.1. Hafıza

Araştırma kapsamında yönetilen sorulara verilen cevaplar incelenmiş, oluşturulan kodlar ve kategorilere bağlı olarak hafıza ilişkisinde toplam üç adet tema belirlenmiştir. Bu temalar şunlardır:

Şekil 27: Suriyeli Göçmenlerde Hafıza Temaları

Şekil 27’de görüldüğü üzere hafıza ile ilişkili olan temalar; yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalardır. Mekân ile ilişkili olan temalar; mekân seçimi, mekân mukayesesi, mekân hafızasıdır. Örüntüde tema ve kategori arasında bulunan çizgilerin kalınlığı, kategori altında yoğunlaşan kodlara göre değişiklik göstermektedir. Kalın çizgi; görüşmelerin analizi sonrası sıklıkla tespit edilen kodları temsil etmektedir.

Yukarıda ifade edilen temalara ilişkin bulgular aşağıda başlıklar hâlinde ele alınmış, incelenmiş ve yorumlanmıştır. Her temanın altında ilişkili olduğu kategoriler için ayrı alt başlıklar açılmıştır. Bu kategori başlıklarının altında da katılımcıların verdikleri ilişkili cevaplar araştırmacının yorumlarıyla birlikte yer almaktadır.

3.1.1. Yaşanan Hafıza

Araştırmada ilk olarak tespit edilen tema “Yaşanan Hafıza”dır. Yaşanan hafıza alt başlıklardan görüleceği üzere bireyin toplumsal hayatta deneyimlediği olay ve olay örgüsüne işaret etmektedir. Hafızanın toplumsal ve bireysel olmak üzere iki ana odağı vardır. Yaşanan hafıza, salt bireysel olmadığı gibi salt toplumsal da değildir. Bunların kesişim kümesinde meydana gelir.

Katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirilmiş ve bu tema altında sekiz kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler; “Yaşanan Travmatik Hafıza”, “Gençlik/Yetişkinlik Hafızası”, “Çocukluk Hafızası”, “Gelenek Hafızası”, “Koku Hafızası”, “Nesneler”, “Suriye’de Baskı” ve “Suriye’de Ekonomik Durum”dur.

Buna göre; yaşanan travmatik hafıza kategorisi ile ilgili 40, gençlik/yetişkinlik hafızası kategorisi ile ilgili 14, çocukluk hafızası kategorisi ile ilgili 13, gelenek hafızası kategorisi ile ilgili 12, koku hafızası kategorisi ile ilgili 3, nesneler kategorisi ile ilgili 18, Suriye’de baskı kategorisi ile ilgili 12 ve Suriye’de ekonomik durum kategorisi ile ilgili 11 ifadeye ulaşılmıştır. Aşağıda bu kategoriler derinlemesine incelenmektedir.

3.1.1.1. Yaşanan Travmatik Hafıza

Çalışmada ele alınan yaşanan travmatik hafıza, savaş sebebiyle ülkesinden ayrılan göçmenlerin göç sürecinde (kaçak-yasal yollarla) yaşadıklarıyla, ülkelerindeki savaş ortamından etkilenmeleriyle ve göç ettikleri ülkede karşılaştıkları olaylarla ortaya çıkmaktadır. Savaş mağduru bireyler aldıkları fiziki ve psikolojik darbeleri hayatları boyunca taşımaktadırlar. Yapılan görüşmeler sonrasında bu bağlamda oluşturulan Yaşanan Travmatik Hafıza kategorisi ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Ben 6. sınıftayken üç ay okula gidemedim. Okuldan dönerken caddeden karşıya geçeceğimde arabayla silahlı kişiler insanları vuruyorlardı. Babamın arkadaşının kliniğinde saklandım. Babam da hapishanede idi. Üç ay hapiste kaldı.”

(K8). Katılımcının içerisinde bulunduğu savaş ve çatışma durumu travmaya uğramasına sebep olmuştur. Travma yaşayan birey, travmaya uğradığı mekânı terk ettiğinde dahi o anları hatırlamakta, hatırlarken tekrar inşa etmektedir.

“Annem, babam, kardeşim ve amcamın oğlu aynı gün vefat ettiler. Uçaktan bomba attılar, öldüler.” **(K12)** Katılımcıların yaşanan travmatik hafızayla ilgili sorulara cevap verirken, kaygılı, korku dolu, sıkılğan oldukları gözlemlenmiştir. Travmatik anılara, hatıralara eşlik eden duygu durumları katılımcıların fiziksel ve ruhsal hâllerleriyle ilgili bilgi vermektedir. Travmatik anın, an(ı)ların, olayın yaşandığı mekânın hatırlanmasıyla kişinin cevap verirken ifade güçlüğü yaşadığı görülmüştür. Travmaya uğrayan savaş, çatışma mağduru birey, yöneltilen soruyu cevapladıktan sonra sessiz kalmayı tercih etmiştir.

“Yatak odam yeniydi bomba düştü ve yandı. Çocuklarımın eşyaları, oyuncakları da öyle. Hatta biraz birikimim vardı o bile içinde kayboldu gitti. O kadar bomba atıldı ki mekândan nefret ediyor hatırlamak bile istemiyoruz, savaşın tamamını unutmak istiyorum. Ben çok zulüm gördüm. En yakınlarım öldü, onların cesedini taşıdım. Buradaki gibi acil, koruma vs. yok. Füze düşerdi, insanların kolu bacağı kopardı başka yere götürürdük. Biz onları alırken bile füze bize düşebilirdi. Her gün uçak etrafımızda dönerdi. Çocuk kaçırma olayları oluyordu. Fidyeye talep ediyorlardı. Amcamın oğlunu kaçırdılar. Mesela Şam’a giderken kaçakçılar kaçırıyor fidye götürüyorsun geri veriyorlar. Organ mafyası gibi ya öldürüp organlarını satıyor ya da parayla geri veriyorlar.” **(K12).** Katılımcı savaş anında yaşadığı travmatik olayları anlatırken mekânı hatırlamak istememektedir. Çünkü travmatik anılar hafızaya geldiğinde o günki kadar yoğun şekilde yaşanmasa da travmaya maruz kalan bireye olumsuz etki etmektedir. Ölü bedenler görmek, onları taşımak ve ölüm riski altında kalmak, organ mafyası gerçeği yüksek düzeyde kaygıya ve korkuya sebep olmuştur. Bu olumsuz duygular, anılar hatırlandıkça travmayı taşımakta, travmanın atlatılmasının önünde engel olmaktadır.

“Bombardıman olduğunda kocam minibüsteydi füze yakın bir yere düştü. Camlar kırıldı araba delik deşik oldu. Kocamın kardeşi yaralandı.” (K2). Eşinin ölümün kıyısından döndüğünü anlatan katılımcı, ölüm korkusunu ifade etmektedir. Ölüm korkusu savaş mağduru göçmenler ve bireylerin yoğunluk şekilde yaşadığı duygulardan biridir. Yaşanan travmatik hafıza ve mekân ilişkisi bağlamında örnek katılımcı ifadeleri şöyledir:

“İsrail’e gönderseler gideceğim.”(K11). Katılımcı savaşın yaratmış olduğu psikolojik ve sosyal bunalımdan kurtulmak için her çareye başvuracağını belirtmiştir. Burada en son gitmek istediği ve düşman olarak düşündüğü İsrail’in koruma talebini bile kabul edeceğini ifade ederek, çaresizliğini dile getirmiştir. Suriye’de yaşadığı anıları, zorlukları hatırlayan katılımcı, Suriye dışında herhangi bir yere gidebileceğini söylemektedir.

“Mahalleye saldırdılar herkes evlerinden çıktı. Bıçaklarla girdiler mahalleye. Bizim evin orada askerlerin komutanı yaşırdı. Binamız tepede yüksekteydi, keskin nişancılar vardı. Adam (komutan) evde iki ya da üç yıl oturdu sonra mahalleden çıktılar. Birkaç ay sonra amcam oraya gitti evde hiçbir şey kalmamış. Yerdeki mermerleri bile sökmüşler. Alıp satıyorlar ya da evlerine yerleştiriyorlar. Pencereleleri dahi almışlar. Tüm bina o şekildeydi. Evimizin fotoğraflarını attılar. Babam görmek dahi istemedi. Ben evi bıraktığım gibi iyi hâliyle hatırlamak istiyorum diyor. Evin bazı yerleri, benim odam ve mutfak yanmış, çok üzüldüm o fotoğrafları görünce.”(K8). Yaşanan travmatik hafıza kendisini mekânda var ederken, deneyimleri de dile getirir. Mahallede gerçekleşen saldırı eylemi ve evlerinin yağmalanmasına şahit olan katılımcı, babasının evin yanmış hâlini görmek istemediğini, kendisinin görünce çok üzüldüğünü dile getirirken travmaya eşlik eden ve her hatırlayışta hissettiği olumsuz duyguları ifade etmektedir. Babanın evin kötü hâlini görmek istememesi genellikle travma yaşayan bireylerin “kötü anıları” hatırlamak istememesi ve kaçınma, duyguları bastırma, unutmaya çalışma durumlarıyla açıklanabilir. Bu durum sevdiğinin ölüm döşeğindeki hâlini görmemek için onun ziyaretine gitmeyen kişiyi anımsatır. İyi hâliyle hatırlamak; kaçınma davranışıdır. Yaşanan travmatik hafıza, hatırlamak için yüzleşmeyi gerektirir.

Genellikle savaş mağduru kişiler kendilerinde yıllar geçse bile geçmişle yüzleşecek, hatırlayacak cesareti ve gücü bulamazlar.

“Evden aceleyle çıktık çantayı zor aldım. Sınırdan önce ben geçtim. Annem, kardeşlerim iki gün sonra geldiler. Dayımın oğlu ve yengem de bizimleydi. Yengem sınırdan kaldı geçemedi geri Suriye’ye döndü. Kuzenim annesine yardım etmek istedi, kaçakçı da geçemezsin dedi ve dövdüler. Her yerini kırdılar. Dayımın oğlunu annesiyle geri döndürmediler.” (K15). Akrabasının gözleri önünde öldüresiye dövülmesine şahit olan katılımcı yaşadığı travmayı aktarırken geriye dönüş yaşayıp o anı ve kendisi için anlamını yeniden yapılandırmış olmaktadır (BenEzer, 1999). Katılımcı o anı anlatırken, sınırdaki mekâna geri gitmiştir. Çaresizliği ve korkuyu tekrar yaşamıştır.

“Kim bana Suriye’ye döneceksin dese kabus görüyorum. Bana işkence yaptıklarını görüyorum. Eşim geri dönecek miyiz deyince çok sinirleniyorum. Bu soru beni yoruyor, üzüyor, asla dönmek istemiyorum.” (K11). Katılımcı yaşadığı zor günlerden sonra travmatik hafızasında şartlanma yaşamaktadır. Travmayı yaşadığı yer, onun için kötüdür ve acı veren anıların yuvasıdır. Bu sebeple orayı hatırladığında işkence aklına gelmekte, kabus görmektedir.

“Savaş çok baskındı. Çocuklar ve eşim katlanamıyordu. Annem, kardeşlerim hâlâ Suriye’de. Eşim çok hassastı, psikolojisi bozuldu. Son zamanlarda uçak sesini duyunca bayılırdı. Bu sebepten dolayı da geldik. Çocuklar da aynı şekilde.” (K16)

“Buraya geldiğimizde büyük kızım uçak geçtiğinde korkuyordu bize sarılıyordu ama şimdi düzeldi, alıştı.” (K12)

Savaş hatıraları olan yetişkin ve çocukların yaşadıkları travmatik anlara ait görüntüler ve sesler zihinlerinde bulunmaktadır. Yetişkinler ve çocukların uçak, bomba seslerinden psikolojik olarak etkilendikleri görülmüştür. Göçmenlerin Türkiye’ye geldikten sonra uzun süre patlama, yüksek ses, yangın gibi olaylardan aynı şekilde etkilendiği görülmektedir. O ana gittiklerini ve yine saldırı olduğunu sandıklarını söylemişlerdir. Yetişkin ve çocukların anılarına odaklanıldığında çocuklar, yaşanan travmatik hafızayı daha çok sürdürmekte ve etkilenmekte, olayların gerçeğe ilişkisini zor kurmaktadırlar. Çocuğun zihninde var olan, hayal

etme ve abartma, korku, kaygı ve muhtaçlık, olaylara müdahâle edememe duyguları psikolojik olarak etkilenmelerine, kolay atlatamamalarına sebep olmaktadır.

“İlk geldiğimde alışmak istemiyordum. İki ay geçince dönelim demeye başladım. Bir yıl geçtiğinde depresyon yaşadım. Alışmak istemiyordum, dönmek istiyordum. Orada devrim vardı orada olmak halka destek olmak istiyordum. Devrimi orada yaşamak istiyordum. Cuma namazından sonra insanlar sokaklara çıkıp devrim karşıtı söylemlerde bulunurlardı, ben de babamla giderdim. Özgürlük şarkıları söyledik. İhanet etmiş gibi hissediyorum.” (K8). Göçmenin savaşı ortamından kaçarak gelmesi, vatanını düşmana bırakması, bunun karşısında Türkiye’de rahat hayata kavuşması, akrabalarının orada kötü şartlarda yaşadığını düşünmesi ihanet ediyor duygusuna kapılmasına sebep olmuştur. Aslında bu durum bir nevi çaresizlik ve Türkiye’ye ait hissedememe örneğidir. Katılımcının devrim kavramına yüklediği anlam vatan algısıyla özdeşdir. Devrim, halkın yönetime karşı yapmış olduğu bir hak savunmasıdır. Onlar ise Türkiye’ye gelerek halkı yönetim karşısında yalnız bıraktıklarını düşünmekteledir. Bu duygulara rağmen göçmen olarak hissediyor musun? sorusuna verdiği aşağıdaki yanıtta katılımcı, Türkiye’de üniversite okuduğunu, aslında kendisini buraya da ait hissettiğini dile getirmiştir. Göçmen hissetmekle alakalı şunları demiştir:

“Bu hissi 2 yıl önce aştım insanlar bana hâlâ göçmen olarak baksalar da. Çünkü göçmen olarak yaşarsam benim için zor olacak. Kendimi buraya ait hissetmiyorum ama bizim evi özlediğimde kötü his geliyor niye özlüyorum diye. Çünkü özlemem gereken Suriye’deki ev diyorum. Afyon’a gidiyorum bazen bir iki hafta, İstanbul’daki evimi özlüyorum.” (K8). Göçmenler yalnızca ülkelerinde değil göç ettikleri yerde de travmalar yaşamakta yahut orada yaşanan travmayı buraya taşımaktadırlar.

“Bu hatıralar beni etkiliyor. Elimden geldiği kadar kötü anılarımdan uzak kalmaya çalışıyor, güzel anılardan bahsetmek istiyorum. Savaş anılarını hatırlamak, anlatmak istemiyorum.” (K3). Katılımcılar ülkeleriyle ve Suriye’deki hayatlarıyla ilgili sorular sorulduğunda genellikle hatırlamaktan, anlatmaktan kaçınma, bastırma yahut buraya dair iyilikleri abartma, yaşıyor oldukları için şükretme eğilimdedirler.

Hatıraların onları kötü etkilediğinin farkında olarak, bunlarla savaşmak için o anlardan uzak kalmayı tercih etmektedirler.

“Güzel şeyler savaştan önceydi, savaş deyince aklıma direkt bombardıman geliyor. Odadan odaya giderken korkuyorduk.” (K5). Göçmenlerin hayatında savaş öncesi, savaş anı ve savaş sonrası olmak üzere anılar ve hatıralar, yaşananlar, hisler üç safhaya ayrılmaktadır. Bu ayırım savaş anı ve savaş sonrasını travmatikleştirirken, savaş öncesini normal yaşantı hâline getirmektedir. Savaş deyince direkt aklına bombaların geliyor olması, bu durumla yüzyüze gelmiş ve kurtulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Güzel şeylerin savaştan önce olduğu vurgusu, el değmemiş bir vatan ve kültürün olmasına işaret etmektedir. Savaş, anılarda bile tahribat yaratan bir gerçekliktir.

“Hatıralarım canlandı, eski günlerim canlandı. Savaştan sonra malesef oradan hep duman ve ateş gördük ve sonra kaleye hiç çıkmadık. Üzüliyorum ve özlem duyuyorum.” (K2). Katılımcının özlem duyduğu şey savaştan önceki hayatı ve ülkesinin, şehrinin, mahallesinin, evinin durumudur. Savaşla birlikte güzel olan ne varsa yerini çirkin ve korkuya bırakmıştır. Öyle ki duman ve ateş gördüğünü söyleyen katılımcı, her zaman gittikleri ve benimsedikleri kaleye çıkmadıklarını dile getiriyor. Güzel hâlinin yerini kötü hâl aldığı için de üzüldüğünü, eski hâlini özlediğini ifade ediyor. Yaşanan travmatik hafıza, iyi ve güzel olana özlem duygusunu artırmaktadır. Çünkü travma öncesi hayat ile travma sonrası hayat arasında mesafeler vardır. Bu mesafe kişinin yaşamış olduğu güzel günlerle arasına zaman ve mekânı koyarak onu tarihinden, iyi günlerinden uzaklaştırmaktadır.

3.1.1.2. Gençlik/Yetişkinlik Hafızası

Hafıza kendisini zaman ve mekânda var eder gerçeği üzerine, Halbwachs hafızanın toplumsal çerçeveleri kuramında, hatırlamayı ve geçmiş düşüncesini gündelik hayatta belirleyen şeyin “akan zaman” olduğunu söylemektedir. Schachtel, “yetişkinlerin kendi hayatlarında başlarından geçen şeyleri değil, geleneksel olarak başlarından geçmiş olması gerektiğini öğrendikleri şeyleri anımsadıklarını anlatır”. (Schudson, 2007: 193). Göçmenin gençlik/yetişkinlik hafızası da bu ikilem arasında gidip gelmektedir. Savaş travmaya sebep olduğu için, gençlik/yetişkinlik hafızaları

bazen yer değiştirmekte, bazen anımsanmamakta bazen de hafızanın kolektif olan, grup ve akrabalıkla öğrenilen tarafı ile günümüze taşınmaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde yer alan gençlik/yetişkinlik hatıralarındaki ana mesele yine savaş öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gençlik/yetişkinlik hatıralarına dair göçmenin hafızası, zamanı ve mekânı, yaşanmışlıkları, olayları, unutmak istediklerini ve istemediklerini barındırmaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde yer alan gençlik/yetişkinlik hafızasına dair katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

“Eskiden Arap evleri vardı. 15 yaşına kadar avlulu evde yaşadım. Annem dedemlerle otururdu. Anne babamın ayrı odası vardı, ben kardeşlerimle anneannemle yatarım. Komşularla aile gibi olmuştuk. Evler yakındı. Komşu bir şey dediğinde işitirdik, aynı şekilde onlar da işitirdi. Şimdi hatırlarım eski zamanları.”

(K2). Katılımcı eski Arap evlerini anlatırken daha çok sosyal ağlardan ve komşuluk ilişkilerinden bahsetmektedir. Evlerin bir özelliği olan yalıtım sisteminin komşuluk ilişkisiyle hatırlanması mekânın kullanışlılığıyla alakalıdır. Komşu bir şey dediğinde işitiliyor olması, komşuya her an ulaşılabilceği yahut komşunun -acil durumlar dahil olmak üzere- diğer komşusuna sesini duyurabileceğini ifade etmektedir. Evin yapısal özelliğinden kaynaklanan ses iletimi, kişilerin komşuyu rahatsız etmemesi ve mahremiyete daha çok özen göstermek durumunda kalması açısından yorumlanabilir.

“Bizim Şam’da sosyal hayat -devlet dışındaki hâlkın hayatı- çok güzeldir. Daha sıcak, aktiftir. Burada sosyal hayat biraz soğuk ve stresli. Bizim ülkede, ev kira değil, müstakil evimiz, arabamız, çiftliğimiz var. Orada Kimya okuduğum için çiftlikte deney yapıyordum. Sağlıklı hayat yaşadım. Hava ve yemekler çok güzel, sağlıklıydı. Hepsi organikti.” **(K1)** Katılımcı geçmiş günlerini hatırladığında ve anlatmaya başladığında, özlem duygusunu dile getirmektedir. Oradaki sosyal hayatın akışkanlığından ve hâlkın yaşam standartlarından bahsetmektedir. Türkiye’de olmanın, ülkesine uzak düşmenin yaratmış olduğu duygu durumu baskın olarak görülmektedir. Türkiye’de stres duygusunu yaşamaktadır. Komşuluk ilişkileri, evin biçimi, oradaki hayatı anlatırken aslında burada bu hayatı yaşayamadığını ve bulamadığını ifade etmektedir. Katılımcılar sosyal hayat, mekân ve gençlik/yetişkinlik hafızalarını yoklarken bir kısmında aile özlemi açıkça belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde buna işaret edilmektedir.

“Babamların evi villaya gibiydi. Altta altı oda üstte başka odalar vardı. Orada toplanırdık. Aile biraraya gelirdi. Aile yaşantımı hatırlıyorum. Şu an sıkıntımız aileden uzak olmak” (K16). Suriyeli göçmenlerin yaşamış olduğu özlem duygusu savaş mağduru olmaları ve bazılarının evlerinin yıkılmasıyla etkileyici bir hâl almıştır. Katılımcılar gençlik hatıralarına dair anılarını anlatırlarken genellikle aile yaşantılarından ve aile oturmalarından bahsetmektedirler. Göç eden kişiler eski zamanı, mekânı ve kişileri birarada bulamayacakları için özlem duygusu içindedirler.

“Oraları özliyorum. Kafamı yastığa her koyduğumda vatanım, ailem aklıma geliyor. En fazla annemi özliyorum.” (K12). Göçmenlerin vatan algısı doğup büyüdüğü yere bağlılık olarak tanımlanabilir. Vatanından uzakta olmak, sevdiklerinden ve ailesinden uzakta olmak katılımcının özlem duymasına sebep olmaktadır.

“Evde annemle arkadaş gibiydik. Tek arkadaşımı sekiz erkeğin arasında. Her şeyi beraber yapardık. Annem hastaydı, altı yıl bütün aile yanında kaldık bana en son anne demeye başladı.” (K3). Katılımcı ailenin demografik özelliklerini ifade ettiği bu cümlede, annesiyle geliştirdiği ilişkiyi hatırlamaktadır. Hafıza burada ikili ilişkinin sınırlarını ve özel alanlarını dile getirirken etkin bir konuma gelmiştir.

“Odam vardı kız kardeşimle birlikte kalırdım. Erkek kardeşimin de odası vardı. En çok oturma odasını hatırlıyorum. Babam geldiğinde kalkıp çay yapıyorduk orada toplanıyorduk. Hem oturma odası var hem de misafir odası var bizde. Evimiz beş odaydı. Humus’ta genelde evler büyüktür. Aile konakları var bazı yerlerde.” (K8). Gençlik/yetişkinlik hafızası çocukluk hafızasına göre deneyimlerin hatırlanması bağlamında daha etkindir. Katılımcının günlük rutinlerini anlatırken o günlerden çok uzaktaymışçasına ifadelerde bulunması, artık o günleri tekrar aynı mekân ve aynı şekilde yaşayamayacaklarının bilinciyle cevap verdiğini göstermektedir. Oturma odası ve misafir odasının kullanımı, gündelik hayatın içerisindeki ritüeller hepsi “orada” kalmış birer hatıra dönüşmüştür.

“Suriye’deki bütün tatlılar ve yemekler burada var. Orada kardeşlerimle, abilerimle oturup yemek yiyorduk, o yüzden onlar olmadığı için aynı tadı alamıyorum.” (K9). Anıları ve yaşantıları anlamlı kılan mekân olduğu kadar

kişilerdir. Kişilerle kurulan ilişkiler anlam dünyası yaratmaktadır. Göçmenin anlam dünyası içerisinde Suriye yemeklerinin tadı yalnızca kardeşleriyle yenildiğinde gelmektedir.

“Kişileri, evimi, yatağımı ve yastığımı özliyorum. Kardeşlerimi orada bırakıp geldim. Buradaki yatak oradakinin yerini tutmuyor. Ne yastığım ne de yatağım. Ben buraya gelmeden önce evin önüne bahçe yapmışım. İçimde hep kavga var. Orada olmak istiyorum. Pencerede oturunca bahçeye eve bakardım, buraya gelirken onu düşünüp ağladım. Yeni yaptırmıştık evi. İstedğim gibi yaptırmıştım. Çiftliğim vardı eski eşyaları oraya götürüp, yeni almışım. Çiftlik yıkıldı eşyaların hepsi gitti. Ev duruyor Şam’ın merkezinde.” (K3). Suriyeli göçmenlerin yetişkinlik anıları Suriye’ye özgüdür. Katılımcı nesneler ve nesnelerin biricikliği üzerinden dile getirdiği durum özelinde Suriye’deki nesneye atıf yapmaktadır. Vatanında, evinde, kendi severek, bilerek aldığı eşyaları, eliyle inşa ettiği hayatını özlemektedir. Kendi zevkine göre yaptırdığı evi, bahçeyi özleyen katılımcı gençlik anılarında mekân ve nesneye anlam yüklemektedir. Yüklendiği anlamı Türkiye’deki nesneler ve mekânlar karşılamamaktadır. Bu sebeple ruhsal olarak gelgitler, kavgalar yaşamaktadır.

“Okulum, arkadaşlarım, mahallem aklıma geliyor. Şu an beni hapse almayacaklarını bilsem giderim. Okulumu tamamlarım. Evimi özliyorum. Daha çok mahalleyi özliyorum. Odam vardı. İki tane play stationum vardı. Ben daha çok evin içini değil dışını, mahalleyi özliyorum, hayal ediyorum. Arkadaşlarımdan birisi şehit düştü.”(K15). Gençlik anılarında arkadaşlık ilişkilerini ve sosyal hayatını geçirdiği mekânı zamanı özleyen katılımcı, hapis korkusuyla Suriye’den uzakta yaşamak zorunda kalmıştır. Arkadaşlarından birisinin şehit düşmesi sebebiyle gençlik anıları içerisinde duygusal durumunu da ifade etmektedir.

Uzaklık duygusu, aileden uzak olmak, özlemek baskın olarak gençlik/yetişkinlik hafızasında yer almaktadır. İnsanlar gençlik/yetişkinlik zamanlarında daha çok bireysel ve toplumsal ilişkiler geliştirirler. Aile toplantıları, bayramlar, ritüeller, okul ve mahalle arkadaşlıkları, gündelik hayatın pratikleri, aile içerisinde yaşanan zamanlar oldukça fazladır. Gençlik/yetişkinlik hafızası, çocukluk hafızasına göre daha yakın olduğu için kişilerin ifadeleri, duyguları nettir.

Gündelik hayat pratikleri/rutinleri özellikle göçmen kadınların hayatının büyük bölümünü kapsamaktadır. Buna örnek olarak kadın katılımcılar şu ifadelerde bulunmaktadır:

“Bayram adetlerimizi kendi çocuklarıma yapmaya çalışıyorum ama zor. Kalabalık bir aileydik, 11 çocuktuk. Evlenenler bile çocuklarıyla gelir harçlık alırlardı. Bayram dışındaki günlerde sabah kalkar eşimi işe gönderirdim, kahveyi kendi yapardı. Çocuklar okula giderken onlara sandviç yapıp verirdim. Ben eve bakar, temizlik vs. yapardım. Haftada iki gün kursum vardı ona giderdim, yemek yapardım. Ödevi olanlara yaptırırdım. Denize giderdik ya da aile ziyaretine giderdik.” (K3). Kadın katılımcı ilk olarak bayram adetleri ve geleneklerinden bahsetmiş daha sonra günlük rutin işlerini anlatmıştır. Kadın katılımcılar günlerinin büyük bir kısmını ev işleri, çocuklarla ilgilenme, kurslar yahut akraba ziyaretleriyle geçirmektedirler. Suriye’de gündelik hayat ve pratikler Türkiye’de değişime uğramıştır. Sadece mekân değil bunun yanı sıra savaştan önce ve savaştan sonraki anılara atıfla katılımcının geçmiş özlemi ve tarih ayrımı da değişmektedir.

“Bizim iyi anılarımız köyden göç etmeden önce, köyden göç edince kötü anılar başlıyor. Kürtler geliyor, savaş oluyor. Kötü anıları hatırlamak istemiyorum, hatırladığımda üzülüyorum. Burada yeni bir hayat kurmak istiyorum. Ölmediğimize şükrediyoruz.” (K16). Katılımcının iyi ve kötü olarak ifade ettiği gençlik/yetişkinlik hafızasına dair anılarda savaşın etkisi açıkça görülmektedir.

Gençlik/yetişkinlik hatıraları bilincin açık olduğu ve kişinin seçme hakkının bulunduğu dönemdir. Bu dönemde yaşanan olaylar, hafızada güncel hâlde bulunmaktadır. Bu sebeple gençlik/yetişkinlik anılarında çok fazla muğlaklık yoktur (hastalık-ileri derecede travma yoksa). Göçmenler hem Suriye’de hem de Türkiye’de hafıza üretmeye devam etmektedirler. Anılar, hatıralar olduğu gibi bastırma, red, inkar gibi durumlarla da karşı karşıya gelmektedirler. Katılımcıların, kabul ettikleri iyi anılar savaş öncesi yaşantılarına aittir. Kötü anıları hatırlamak istememesi, burada yeni bir topluma ve hayata uyum sağlamak isteğinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü üzere gençlik/yetişkinlik anıları da yaşanan hafıza içerisinde büyük öneme sahiptir. Hafıza süreçleri ve zamansal olarak bölümleri hiçbir zaman bireyin gelişiminden ayrı değildir ve birbirinden ayrılmamaktadır.

3.1.1.3. Çocukluk Hafızası

Araştırmamızda göçmenin çocukluk hafızası irdelenmektedir. Göçmenlere Suriye'deki çocukluk hafızasına yönelik sorular sorduğumuzda genellikle hepsi güzel anlardan, mekânlardan, yaşam şartlarından, arkadaşlarından, ailelerinden bahsetmektedirler. Suriye savaşı 2011 yılında başladığında yetişkin olan katılımcıların çocukluk hafızaları savaşı barındırmamaktadır. Çoğunlukla ev, ev dışı mekânlar ve anlatılardan bahsetmektedirler. Katılımcılar çocukluk hafızalarını yokladıklarında şunları söylemişlerdir:

“Avluda oyun oynadığım, bisiklete bindiğim, avlunun etrafında dolaştığım, kardeşlerimle satranç ve başka oyunlar oynadığım aklıma geliyor. Çeşme vardı, çok güzeldi. Babam çeşmenin orayı düzenlemişti, ortasına da top koymuştu. Çeşmeden su geldikçe o küçük top iner kalkardı. Güzel hatıralardı bunlar.” (K3). Çocukluk hafızası içerisinde oyunları ve akran gruplar ilişkilerini barındırmaktadır. Katılımcı çocukluk yaşantısını hatırlamaya başladığında hafıza direkt olayları resmetmeye başlamaktadır. Katılımcı bahçedeki çeşmenin babası tarafından düzenlendiği zamanı ve oradaki top ayrıntısını hatırlıyor. Çocukluk hafızasından bahsederken iyi ve güzel zamanlar olduğundan bahsetmektedir. Çünkü çocukluk hafızasında acı ve savaş yoktur.

“Evde kardeşlerimle iyi anlaşıyordum. Beraber oyun oynardık. Bütün sırlarımızı paylaşırdık. Ayrı odamız yoktu. Aynı odada kalıyorduk. Ya çekyat ya da yatakta yatarıdık.” (K2). Katılımcı kardeşleriyle olan ilişkisini anlatırken, çocukluk hafızasının şekillendiği evin özelliklerinden bahsetmektedir. Çünkü hatırlama, zaman ve mekânda gerçekleşmektedir.

“Babamın üç hanımı vardı. 16 erkek 11 kız kardeşlik, hangisini hatırlayayım. Büyük bir evdi. İki bölüm vardı birinde biz diğesinde üvey anne otururdu. Küçükbaş hayvanımız vardı. Annem biz acıttık deyince ekmek, soğan, zeytin verirdi onları yerdik. Avlulu evde yaşıyorduk. Çeşmemiz yoktu.” (K14). Katılımcının çocukluk hafızası aile yapısı hakkında bilgi vermektedir. Çok eşli bir babasının olması, evin kalabalık olması, avlulu evde yaşamaları ve ekonomik durumlarının göstergesi olarak ifade ettiği yiyecekler, çocukluk hafızasını oluşturmaktadır. Çocukluk hafızası

yoğun şekilde aile ile ilişkilidir ve evin içerisiyle beraber eve yakın yerlerde oluşmaktadır.

“Eski Şam evlerindeki gibi avlulu evlerde oturuyorduk. Kalabalıktık. Çocukluk güzeldi. Bereket, mutluluk, huzur vardı. O zaman çalışmadan da geçinebiliyordun. Şimdi öyle bir şey yok. Halep’te her hafta gezer, piknik yapardık. Burada gidemiyoruz.” (K7). Katılımcı çocukluk hafızasını yokladığında güzel günlere gitmektedir fakat yetişkinlik hafızası ve başka bir ülkede olma sebebiyle bu güzelliklerden kopup Suriye’de yaptıkları şeyleri kaybettiğini dile getirmektedir. Bu sebeple çocukluk hafızasının iyi ve güzeli, yetişkinlik hafızasının ve yaşanan şimdiki hafızanın, hayatın zorlu zamanları ifade ettiğini dile getirmektedir.

“Orada çocukluğum geçti. Çocukluğum çok güzeldi. Babam tüccardı durumumuz iyiydi, eğitimliydik. Bize özgürlük verdi. Çocukken her şeyi istedim aldım, yaptım. Benim hayatım çocukken özgürdü. Çok güzeldi. Çocuklupa dair yaşadıklarımı unutmuyorum.” (K1). Çocukluk hafızasında, ailenin ekonomik durumunun önemi açıkça görülmektedir. Yetişkinlik döneminde rejim baskısı gören katılımcı çocukluk yaşantısını bu durumun tam tersi olan özgürlükle ilişkilendirmektedir. Çocukluk hafızasında savaş ve baskının olmadığını, her istediğini yapabildiğini söyleyen katılımcı o günleri unutmadığını söylemektedir. Savaş mağduru Suriyeli göçmenlerin birçoğu güzel anıları unutmak istemezken, kötü anıları unutmak istemektedirler.

“Oyuncak parkına giderdik, sabah namazda toplanırdık, yemek yerdik, mutlu hüzünlü günlerimiz hep beraberdi.” (K12). Katılımcının hep beraberlik vurgusu, artık o günlerden de kişilerden de uzak olduğunu ifade etmektedir. Suriyeli bireyler genellikle akrabalık ilişkilerine çok önem vermektedirler. Aile ziyaretleri gerçekleştirmektedirler. Bu sebeple çocukluk hafızasının büyük bir yerini de birliktelik vurgusu almaktadır.

Yukarıda görüldüğü üzere, avlulu evlerden, avlu içerisinde yapılan faaliyetlerden, oyunlardan, kardeş ilişkilerinden ve evin iç düzeninden bahsedilmiştir. Katılımcılar, avlulu ev fenomenine ve beraberlik formuna sıkça atıf yapmaktadırlar. Çocukluk hafızalarında yer eden anılar, aile yaşantıları ve kültürleri

hakkında bilgi vermektedir. Katılımcının belirttiği gibi çocukken kendilerini özgür ve mutlu, huzurlu hissetmektedirler.

Geçmiş, bugünün bir parçasıdır. Her anının içerisinde bir zaman dilimi ve süreç yer almaktadır. Halbwachs'ın toplumsal hafızanın çerçeveleri kuramından da yola çıkarak, çocukluk anılarının aileyi içine aldığını söyleyebiliriz. Anılar, aile denilen en küçük grubun inşasıyla yakından ilişkilidir. Çocuğun aile içindeki ilişkileri, ailenin toplum ve diğer bireylerle olan ilişkileri çocukluk hafızasını oluşturmaktadır. Çocukluk, insanın en hassas ve olaylara en dikkat kesildiği, kişiliğin olduğu zaman dilimlerini kapsar. Muğlak olabildiği gibi netlikler de barındırır. Söylenilen, anlatılan çocukluk hafızada yer edindiği gibi bizim o zamana dair direkt hatırladığımız şeyler de vardır.

Travmalar, yaşanan kötü olaylar bellekte iz bırakmaktadır. Genellikle çoğu katılımcı çocukluk anıları için “güzel günlerdi” ifadesini kullanmıştır. Çocukluğun güzelliği, yetişkinlik/gençlik, travmatik hafızada yaşadıkları kötülüklerden ayrıdır. Bir katılımcı sorular karşısında şu şekilde ayırma yapmıştır:

“Güzel bir gün mü? Kötü bir gün mü? Bayramda sabah uyanır namaz kılardık babam camiye giderdi, imamdı. Kapalı çarşının orası, kahvaltılarımız, misafirler, yeni kıyafetler aklıma geliyor. Biz aile olarak kalabalıktık. Babam bize para verirdi. Paralar çıtır çıtır ederdi. Tek tek para verirdi, bayramcılık derler.” (K3) Suriyeli göçmenlerin (savaş mağduru olan diğer göçmenler de dahil olmak üzere) anıları hangi zamanı kapsarsa kapsasın genellikle güzel yahut kötü olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu durumun yanı sıra göçmenin çocuk hafızasında sosyal mekânların, dış dünyanın da yeri büyüktür. Mekâna ve zamana bağlılık kazanılan çocukluk hafızası için katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Kasiyun dağı var. Şam'ın en yüksek tepesi. Oraya çıkardık. Anneannem orada otururdu. Teyzem kızlarıyla beraber oturur Şam'ı tepeden izlerdik, aklıma bunlar geliyor.” (K2). Katılımcının çocukluk hafızasında Kasiyun Dağı ve oradan Şam'a bakmak yer edinmiş bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk hafızası, bireyin tarihsel hafızasını da oluşturmaktadır, imgelerle örülüdür. Özel mekânlar, imgenin oluşması ve yerleşmesine aracılık ederler.

“Çocukken sokaklarda oynuyorduk. Şimdiki çocukların oyunları bile değişti. Çok güzel çocukluk geçirdim. Top oynuyorduk sokaklarda. O evler yıkıldı. Oradan geçtiğim zaman çocukluk anılarım aklıma gelirdi” **K(10)**. Katılımcı çocukken oyun oynadığı yerleri hatırlıyor, bugüne dönüp oradan geçtiğinde ise geçmişe gittiğinin vurgusunu yapıyor. Çünkü hafıza, mekânla kurulan bir bağıdır. Hafıza, mekânın bir örüntüsüdür.

“Humus kalesi: şehri görür. Oraya bayağı giderdik. İçinde odalar vardı tepenin. Oradan şehri izlerdik, etrafında çocuk parkı vardı. Savaştan önce yürüyerek gidiyorduk bizim eve yakındı. Devrimin ilk başında gidebiliyorduk sadece cuma günleri gidemiyorduk.” **(K8)**. Savaştan önce vurgusu, çocukluk zamanında yaşanılanların artık yaşanmadığını dile getirmektedir.

“Taksimdeki tramvayın benzeri Şam’da vardı rengi yeşildi çocukken, hatırlıyorum.” **(K3)**. İstanbul’daki tramvay, katılımcıya çocukluk hafızasını yoklaması için yardımcı olmuştur. Suriyeli göçmen, hafızasındaki tramvayı anımsayarak İstanbul’daki tramvay ile benzerlik ilişkisi kurmuştur. Bu benzerlikle beraber katılımcının çocukluk hafızasında yer alan hatırlama, hatıra, anımsama bugüne taşınmıştır. Bu taşınmayla beraber unutulma ertelenmiş yahut önlenmiş ve hafıza bugün var olan nesneyle yeniden inşa edilmiştir.

Çocukluk hafızasının tarihle, anlatılarla da oluştuğu, yeniden inşa edildiğini yukarıda ifade edilmiştir. Katılımcıların aşağıda dile getirdiği anılarda bu durum net olarak görülmektedir.

“Coğrafya olarak yer değiştirdiğimi fark etmedim. Ben dedelerimin anlattıklarını yaşıyorum. Onlar Osmanlıdan çok bahsederlerdi. Türkiye’den hacca gidenler Suriye’den geçtikleri için çok karşılaşıyorduk. Türkler hakkında bilgimiz vardı. Ben çocukken babamın Türkiye’ye dair bilgisi vardı. orada; Bayraktar, Aslan, İstanbullu, Urfalı, Diyarbakırlı, Antepli gibi soyismi olan bir sürü aile vardı bizim orada. Suriye’ye Türkiye’den gelen, göç eden çok aileler vardı. Onlarla konuşurduk.” **(K9)**. Suriye-Türkiye topraklarının coğrafi olarak yakınlığı, kültürleri de zaman zaman ortak paydada buluşturmuştur. Katılımcının göç ettiğinde coğrafi olarak yer değiştirdiğini anlamamış olması bu benzerliklerden kaynaklanmaktadır.

Çocukken hac yolu üzerindeki duraklardan birisi olan Suriye, Türk insanının tanınmasına imkân sağlamıştır. Katılımcı çocukluk hafızasını yokladığında Türk hacıları hatırlamakta, o zamandan Türkler hakkında bilgi ve tanışıklığı olduğunu söylemekte, Suriye'ye göç eden Türklerin de kültürlerini beraberinde getirdiklerini söyleyerek, göç sonrası yabancılaşma, yadırgama, uyum sorunu yaşamadığını ifade etmektedir.

3.1.1.4. Gelenek Hafızası

Gelenek hafızası olarak adlandırdığımız, yaşanan hafızaya ait olan bu kategori göçmenin kültürel kodlarıyla yakından ilişkilidir. Suriyeli göçmenlerin kırdan ve kentten gelmeleriyle ilişkili olan bu gelenek hafızası içerisinde, genellikle yemek, bayram ritüelleri, tarih kokusu kavramlarını barındırmaktadır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“O yemekleri yiyince oradaki günleri hatırlıyorum. Kendi evimde yaptığım yemekler geliyor aklıma.” (K4). Yemek, hatırlatıcı bir argümandır. Yemek yediğimizde çok beğendiğimiz ya da tiksindiğimiz bir yemeği hatırlamamız olasıdır. Göçmenin hafızasında yemek, kültürel bir yere sahiptir. Suriye'ye ait olması göçmen için onu anlamlı kılmaktadır. Suriye yemeklerini yediğinde vatanını hatırlaması da yemeğe yüklenen “oraya ait olma” hissiyle alakalıdır. Katılımcının kendi evimde yaptığım yemekler aklıma geliyor demesi ve yemeği yediğinde oradaki günleri hatırlaması İstanbul'da orayı yaşattığına dair bizlere çıkarım yapabilme gücünü vermektedir. Yemek, geleneksel formlara sahip bir gerçekliktir. Katılımcının bahsettiği yemek yeme alışkanlıkları ve seçimi içerisinde Suriyeli olmayı barındırmaktadır.

“En güzel anım, cuma günleri ailenin toplanması, düğünlerde filan köyün toplanmasıydı. Evlerde toplanılırdı yemekler yapılırdı.” (K12). Kolektif bilincin oldukça yüksek olduğu geleneksel topluluklarda yemek tıpkı katılımcının bahsettiği gibi birleştirici bir unsurdur. Gelenek hafızası, çoğunlukla tekrarlanan davranışlar, kabuller üzerinden üremektedir.

“Bayramda ilk gün sabah namazından sonra, nenem dedem öldüğü için en büyük amcamın evinde oturur, yemek yedik. Dedem 1960'larda Hafız Esad

devrimcisiymiş. Onları toplayıp hastaneye götürmüşler, babamın amcasını ve akrabalarını hep öldürmüşler. Bir amcası kalmıştı yaşlı ona giderdik dede gibi. Akraba ziyaretleri yapardık. İkinci gün insanlar gelirdi biz evde otururduk. Üçüncü gün lunaparka giderdik.” (K8). Gelenek hafızasının oldukça yoğun yaşandığı günlerden birisi de bayramlardır. Bayramların ortaya çıkardığı ritüeller hafızanın geleneksellikle alakalı kısmında depolanır. Katılımcıya bayramla ilgili hatırladığınız ne vardı diye sorulduğunda baskın olarak gelenek hafızası ortaya çıkmaktadır.

“Maruk, Şam’a özel ramazan ekmeği ya da pidesidir. Hurmalı, çikolatalı olur. Mamul kurabiyedir. Burada Suriye Mahallesi’nde satıyorlar.” (K2).

“Cevizli, fıstıklı kurabiye gibi tatlı yapardık. Türkiye’de var ondan.” (K1).

“Bayramda bütün aileyi davet ederdim. Erkekler kadınlar ayrı toplanırdı. Tatlıdan ziyade baklava, Nablusi baklavası, onu güzel yapardım, özellikle onun için gelirlerdi. Selalar getirirlerdi.” (K2)

Gelenek hafızası çoğunlukla bireylerin yapıp etmelerinden, ritüellerinden oluşmaktadır. Yemek, göçmenin kültürüne aittir ve göçmen yemek tercihini göç ettiği yere taşımaktadır. Katılımcının Suriye yemeklerini yiyince oradaki günlerini hatırlaması, evlerde toplanılıp yemekler yapılması, Şam’a özel tatlı ve ekmeğin olması, bayramlarda toplu hâlde yemek ve kahvaltı seramonisinin göçmen için “evinde olmayı” çağrıştırması hafızayla ilgilidir. Bu bölüme gelenek hafızası denilmesinin sebebi savaştan önce ve savaştan sonra göçmenin yemek, bayram, mezarlık ziyareti gibi ritüellerinin değişime uğramasının, göçmenin hafızasında var olan gerçekliği zedelemesidir. Gelenek hafızası çoğunlukla Suriye’deki pratikler olarak adlandırılabilir.

“Bayramda yeni elbiseler alırsınız, temizlik yaparsınız her yeri temizlersiniz. Burada aynı şekilde yapamıyoruz. İlk gün aile toplanır. Kahvaltı yapılır. Küçük aile öğle yemeği yer. Kurban bayramında et yapılır. Kahve yapılır mırza. Burada içmesem bile kokusu için, o günleri hatırlamak için yapıyorum. Nohut yaparsınız, humus. Çocukken akrabalar gelir, bayramlık harçlık verirlerdi. Babam en büyüktü herkes bize gelirdi. Para kesesi kullanırdık. En son gün kim daha fazla aldı diye sayardık.” (K1). Katılımcının Suriye’deki yaşantısını hatırlamak ve kültürünü unutmamak,

devam ettirmek için mırra adlı kahveyi Türkiye’de de yaptığını görüyoruz. Bu, kültürün, geleneğin, belirli ritüeller ve yemekler üzerinden devam etmesine bir örnek teşkil etmektedir. Gelenek hafızası katılımcının ifade ettiği örnekte de gördüğümüz gibi bazı anlarda çocukluk hafızasıyla birleşmektedir.

“Biz Suriye’de köylerde sabah erkenden uyanıp camiye giderdik. Namaz kılardık sonra mezarlık ziyaretine gider Fatiha okurduk. Eve gelir evdeki herkesle bayramlaşırdık. Dayım var her bayram kahvaltıyı orada yaparız. Kurban keseriz. Sabah kahvaltıda yeriz. Yemeğe gideriz. Bir tek aile değil bütün köydekiler toplanırdık bir evde. Dedem zamanında dedem yapıyordu ondan sonra dayım aldı bu kültürü. Miras kaldı bize. Dayım vefat etti dayımın oğlu devam ettiriyor. Bu gelenek değişmedi.” (K6). Bayram anılarını anlatan katılımcı dayısının dedesinden “toplu hâlde yemek-kahvaltı” kültürünü devraldığını ve sürdürdüğünü ifade etmektedir. Burada yine unutulmadığı ve kültürün bu sayede ayakta kaldığı dile getirilmektedir.

“Bayramdan birkaç gün önce hazırlıklar başlardı. Tatlı, temizlik, tekbir, Kur’an, Kurban bayramından 10 gün önce namazda tekbirler çekilir. Bunlar bizim ruhumuzu tutuyordu.” (K1). Katılımcının gelenekleri yerine getirmenin, onu hatırlamanın ve yaşatmanın ruhunu tuttuğunu dile getirmesi, hafıza, aidiyet ve gelenekselliği yürütme ilişkisi içerisinde oldukça önemlidir. Suriyeli göçmenler, Türkiye’de kültürlerini yaşattıkları her yerde bunun ruhlarına iyi geldiğini, orayı unutmadıklarını, oraya dair aidiyet belirttiklerini söylemektedirler.

“Kıyafetleri aldığım yerleri hatırlıyorum. Suriye’de bayramda aldıklarımı burada giyince o günleri, bayram günlerini hatırlıyorum.” (K2). Katılımcı tıpkı katılımcı 1’in yemekleri yediği zaman orayı hatırlaması gibi bayramlığını giydiğinde ortak hisleri paylaşmaktadır.

“Bayramlarda mezarlık ziyaretine giderdik. Su döker temizlerdik. Buraya benzer şeyler.” (K2). Mezarlık ziyaretleri de bayramın vazgeçilmez ritüellerinden biridir. Gelenek hafızasına atıfta bulunur.

“Evimiz Guta’daydı. Bizim için Şam normal bir yer değil. Şam’ın her yerinde tarih kokusu var. Camiler, evler, şekil olarak da benzer. Şam şu anda eski bir tarihi barındırıyor.” (K1)

Şam'ın tarihi kokusunun olması ve eski bir tarihi barındırıyor olması gelenekselliğe, gelenek hafızasının mekanda tezahür etmesine vurgu yapmaktadır. Bazı katılımcılara göre, eski olan geleneksel yeni olan modernidir. Çoğunlukla Suriye'ye dair kabul ettikleri ve yaşatmaya çalıştıkları şeyler, bireylerin deneyimledikleri ve kültürlerine ait olan gerçekliklerdir. Bayram ritüelleri, yemek kültürü, mezarlık ziyareti, kahve kültürü gibi baskın özelliklerle kendilerini tanımlamaktadırlar. Gelenek hafızası, sürdürülebilir ve değişime uğrayabilir özelliğe sahiptir. Fakat Suriyeli göçmenler gelenek hafızasını ve dahi geleneği, kimliklerini kaybetmemek ve eskiyi unutmamak için her daim canlı tutmaya çalışmaktadırlar. Burada önemli noktalardan birisi de gelenek hafızasını bireyin ve toplumun birlikte var etmesi, sürdürmesidir. Suriyeli göçmenlerden oluşan toplumsal grup, aynı pratiklere, deneyimlere sahip oldukları için gelenek hafızasında da benzer ifadelerde bulunmuşlardır.

3.1.1.5. Nesne Hafızası

Yaşanan hafıza, içerisinde somut varlıkları ve ona dair anlamları da barındırmaktadır. İnsan için anlamlı olan nesnelerin hafızayla yakından ilişkisi vardır. Nesnelerin hikayesi vardır ve bunlar hafızaya sahiptir. Suriyeli göçmen katılımcıların birçoğu aceleyle ve mecbur kaldıkları için ülkelerini terk etmişlerdir. Kendilerine göç sürecini ve vatanlarını hatırlatan nesneleri şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Elbise, pasaport ve cep telefonu getirdim. 4 cep telefon ve hafıza kartı vardı yanımda sadece.” (K1). Katılımcı yanında ihtiyaç duyduğu ve kolay taşınabilecek nesneleri getirmiştir.

“Kıyafetleri getirdim, çünkü Türkiye’de satın almamız zordu. Burada ilk etapta gidip nerede bulacağız diye düşündük.” (K2). Kıyafet getirmesinin sebebi göç edeceği yerde bu ihtiyacını nasıl gidereceğini bilmemesidir. Bu sebeple ihtiyatlı davranarak elbise getirmeyi tercih etmiştir.

“Sadece arabayı sattığım parayı ve bir de fotoğraf getirdim.” (K3), “Sadece çocuklarıma bir iki kıyafet getirdim. Çocukların resmini getirdim.” (K4), “Hiçbir şey getirmediğimiz yalnızca çocukların kıyafetlerini getirdik.” (K5), “Önemli evrakları

getirdik. Kızım arkadaşlarının mektuplarını, fotoğraflarını getirmiş.” (K10), “Sadece elbise getirdik. Hatta bizim resimlerin hepsini bıraktık. Nasıl çıktık kaçtık biz bile bilmiyoruz.” (K14), “Aile cüzdanı ve resmi evrakları getirdik. Getirebilsem evin tamamını getirmek isterdim.” (K15). Katılımcıların çoğunlukla kıyafet ve fotoğraf getirdiği görülmüştür. Fotoğraf insanın hayatına düşülmüş nottur. Kişi için özel anları içerisinde saklar. Göçmenin doğduğu, yaşadığı toprakları bırakıp gelmesiyle o günleri kaybetmek ve unutmakla yüzyüze gelmesi an meselesidir. Bu sebeple Suriyeli göçmenler hem kendi tarihlerini ve hatıralarını yanlarında getirmek hem de unutmaya meydan okumak için fotoğrafları beraberlerinde getirmişlerdir.

“Özel, kişisel fotoğraflarımı başkası görmesin diye aldım, getirdim. Onlar bizim kendi hatıralarımızdı.” (K3). Bu katılımcı ise fotoğrafları, evine giren başka kişiler görmesin diye almıştır. Burada nesneler üzerinden mahremiyetin ve anıların paylaşılmak istememesi gerçeği vardır.

“Oradan getirdiğim kıyafette, yediğim yemekte Suriye’yi hatırlıyor ve özlüyorum.” (K9).

“Battaniye, kıyafet, fotoğraf ve bazı mutfak eşyalarını getirdik. O eşyaları gördüğümde, yemek yediğimde ülkemi hatırlıyorum.” (K7). Nesne hafızası yaşanan hafızanın nesneye aktarımı ile gerçekleşmektedir. Mutfak malzemesi de bu nesnelerden biridir.

Göçmenin hafızası, geçmiş ve bugünle uyum sağlayabilmek, hatırlamak ve unutmamak için hatıralara, nesnelere ihtiyaç duyar. Hatıralar gerek soyut gerekse somut olsun, göçmenin varoluşunu anlamlı kılar. Yalnızca göçmenler için değil insanoğlu için nesnenin tarihi vardır. Nesne “bir insan toplumu tarafından üretildiği ve tüketildiği anda, imal edildiği, belli kural ve ölçülere uydurulduğu anda anlam kazanmaktadır.” (Barthes 1993:165). Nesneye isim vermek, kullanmak, ona alışmak, bağlanmak ve ondan kopmak anlamlı bir süreci işaret eder. Nesneler, göç sürecinde taşınabilirlik ve ihtiyaç duyulması açısından göçmenin bir parçası konumuna gelirler.

Görüldüğü üzere getirilen başlıca nesnelerin içerisinde elbise, kıyafet, cep telefonu, para, önemli evraklar, mektuplar, battaniye, mutfak eşyaları yer almaktadır. Katılımcıların, getirdikleri nesneleri gördükçe ve kullandıkça vatanlarını

hatırlamaları, özlemeleri nesnelerin hafıza ürettiğini göstermektedir. Assmann'da ve Halbwachs'de hatırlama figürleri olarak geçen nesneler, göçmenin bir nevi anılarını yeniden inşa ettiği somut varlıklardır. Oraya ait olan nesnelerin varlığı, unutmamayı ve oraya sadık kalmayı ifade etmektedir. Bazı katılımcılar Türkiye'ye geldiklerinde nereden alacaklarını bilemedikleri için kıyafetlerini getirmişlerdir. Bu durum göç edilen yere yabancı olma ve topluma ait olmama ve bilgi eksikliğiyle alakalıyken, bazı katılımcıların kişisel fotoğraflarını getirmesinin sebebi başkalarının eline geçmesi ve mahremiyetin zedelenmesi korkusudur. Diğer katılımcılar ise bunlardan farklı olarak şunları ifade etmişlerdir:

“Buraya gelirken sadece yemek ve kıyafet getirdim. Bir arkadaşım askere gitmeden önce bana bir baş sargısı vermişti, ismi cemedani. Onu yanımda getirdim. Suriye’de askere giden geri gelmez bizim orada. O yüzden bana hediye etti. O arkadaşım askerde vefat etti. Cemedaniye bakınca üzülürüm çünkü ondan bir iz, hatıra. Arada bir bakarım. Arkadaşımdı, dostumdu, beraberdik, aynı mahallede oturuyorduk.” (K13). Katılımcı arkadaşının ona vermiş olduğu nesneyi, arkadaşını ve dostluğunu hatırlamak için getirmiştir. Suriye’deki kargaşadan kaçarken cemedaniyi yanına alması, nesneye anlam attettiğinin göstergesidir. Cemedani ile arkadaşını, toprağını, yaşadıklarını aynı anda hatırlamaktadır. Nesne hafızayı aktarma ve duyguları içselleştirme görevi görmektedir. Arkadaşının cemedaniyi verme niyeti ve sonrasında vefatıyla beraber nesne katılımcıda üzüntüye sebep olmaktadır.

“Oradan gelirken sadece elbise getirdik. Bir de sedef rahle. Rahleyi görünce oraları hatırlıyorum, Kuran’ı elimde okurdum ama o evde dururdu. Onu görünce evi ve kocamın kardeşlerine hediye ettiği günü hatırlıyorum.” (K2). Katılımcının Türkiye'ye gelirken elbiselerin yanında taşınması zor olmasına rağmen onu getirmiş olması, nesneye anlam attettiğini göstermektedir. Rahleyi her gördüğünde evini, o günleri, eşinin kardeşlerine başka bir rahle verdiği anı hatırlamaktadır. Nesne burada hafızayı etkin hale getirmekte ve anıları yeniden üretmek için aracı rol üstlenmektedir.

“Eskiden toplanır, ailecek otururduk genelde ud çalınırdı, şarkı söylerdik. Bir yakınım vardı bir Türkmen ona ud çalmayı öğretmiş. 2000 bin Türkmen var bizim

orada. Çok eski Türkmenler. Onlar udu hem iyi çalar hem de öğretirler. Ud görünce o günleri hatırlıyorum.” (K11). Suriye’de yaygın olan akraba oturmaları kendi içinde ritüeller barındırmaktadır. Katılımcı geçmişte yaşadığı sahnede kendisine bir hatıra nesnesi seçmiştir. Ud gördüğünde o zamanlara gitmesi, o andan haz alması nesnenin hafızasında o anı hatırlatmasıyla ilgilidir.

“Annem çarşıdaydı bardak satan bir yere girdi. Büyük tabak gördü Suriye’de ona benzeyen şeyimiz vardı. Fiyatına bile bakmadan ona benzediği için hemen aldı. Biz burayı, yaşadığımız şeyleri oraya benzetmeye çalışıyoruz.” (K8). Katılımcı nesneyle beraber, nesne hafızasını buraya taşımıştır. Orayı burada yaşatma imkânı yaratmak istemektedir.

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere; göç hikayesinin önemli detaylarından olan nesneler, göçmenler için oldukça önemlidir. Zira her eşyaya, nesneye ya da materyale kullanıldığı zaman ve mekân içerisinde bir anlam yüklenebilir ya da bu eşyalar o zaman ve mekândan bağımsızlaştığında, zamanı ve mekânı kurucu bir nostaljik imge olarak yaşatmaya devam ederler. Bu anlamda göçmenler için vatanlarını onlara hatırlatan herhangi bir obje bu kurucu rolü itibarıyla çok önemlidir (Birekul, 2017: 53). Orada gibi hissetme ve orayı burada yaşatma duygusu Suriyeli göçmenlerde oldukça baskındır. Bunu bazen nesneler aracılığıyla bazen de mekânlar aracılığıyla yaparlar. Katılımcının annesinin Suriye’deki tabağına benzer tabak bulup sorgusuz sualsiz alması aslında oraya duyduğu özlemle ilişkilidir. Kişi o nesneyi aldığı anda, kullanırken orayı hatırlayacak, hafızası ve anıları taze kalacak, kendisini orada gibi hissedecektir. O tabağı kullanırken yaşadığı iyi duyguları hatırlayacaktır. Nesneler, hafızayı canlandırır, yeniden üretir ve deneyimlere anlam katarlar. Göçmen için nesnelerin bir ruhu vardır. Bu ruh tıpkı onların yer değiştirmesi gibi göç ettikleri yere taşınarak yahut aynısı/benzeri bulunarak yer değiştirmektedir. Örnekleme içerisindeki katılımcıların savaştan kaçtığı ve yanlarında getirmek isteyip getiremedikleri nesneler de vardır. Örneğin: bir kadının çeyiz sandığını, çocuğunun oyuncaklarını getirmek istemesi, bir adamın evinin duvarlarını süsleyen antikalarını getirmek istemesi gibi. Bu sebeple yaşanan hafıza içerisinde, getirilen ve getirilemeyen nesnelerin olduğu düşünülmelidir.

3.1.1.6. Suriye’de Baskı

Suriye’de savaşın başlamasıyla beraber hâlk zor durumda kalmış, bu sebeple göç etmeye başlamıştır. Yaşanan hafıza içerisinde Suriyeli göçmenlerin Suriye’de yaşadıkları olaylar oldukça baskındır. Genellikle burada verilen cevaplar birbirleriyle paralellik göstermektedir. Baskı, hiçbir zaman unutulmamıştır. Katılımcılar Suriye’de baskı kategorisi altında şunları söylemişlerdir:

“Kaçtım, Ürdün’e gittim. Orada yedi gün kaldım. Yürüyerek gittim. Kanuni değildi, kaçtım, geceydi. Suriyeli askerler kaçaklara ateş açıyorlardı.” (K1). Katılımcının belirttiği gibi, sınıra giden göçmen için en ciddi tehditlerden ikisi askerler ve kaçakçılardır. Göç etmek isteyen kişinin karşılaştığı baskı hafızasında yer etmektedir.

“Bıraktık geldik her şeyi olduğu gibi. Savaştan ve stresten, baskıdan sadece canımızı kurtaralım dedik. Evin bir önemi kalmadı.” (K13). Evinin bir önemi kalmadığını söyleyen katılımcı, göç ettikten sonra oradaki hayatlarının da bir öneminin olmadığını ifade etmektedir. Bu katılımcı gibi Suriyeli göçmenlerin birçoğunun tek derdi zulümden kaçmak ve yeni bir hayat kurmaktır.

“Eğer camiye gitmek istiyorsan istihbarat cami kapısında isimleri kaydediyordu. Bizi sıkıştırmıştı. Üniversiteye gittiğimde konuşmak istiyordum, fikirlerimi söylemek istiyordum ama yasaktı. Suriye’de en kötü şey evde ve dışarıda şunu duymaktı: “sakın konuşma, duvarların kulağı var.” Esad karşıtı konuşmak yasak ve korkutucuydu. Gündelik hayatı, normal şeyleri bile eleştirip konuşamıyorduk.” (K1). Düşünce ve fikir özgürlüğünün olmaması, korku ve kaygının Suriyeli bireylerde yüksek düzeyde olması sebebiyle o günleri hatırlayan katılımcı gerginlik yaşamaktadır. Suriye’deki mevcut rejim karşıtlarının özgürlüğünün kısıtlanması, yaşanan hafızada yer edinen baskı ve kötü anılara sebep olmuştur.

“Sınırdaki polise para verip öyle geçiyorsun. İnsanlar aynı evde olsalar da hükümet hakkında konuşmaktan korkuyorlar. Suriye’de hep duvarların kulakları var derler.” (K8). Duvarların kulakları var söylemi katılımcılar arasında oldukça yaygın

bir şekilde Suriye'deki baskıyı tasnifte kullanılmaktadır. Özgürlüğün engellendiği ve baskının olduğunu ifade etmek için bu kalıplaşmış sözü kullanmaktadırlar.

“Orada tüm telefonlar dinleniyor. Siyaset konuşamıyoruz. Çünkü devlete karşı eleştiride bulunursan direkt eve gelirler.” (K11), “Siyasi durum kesinlikle konuşmuyoruz. Korkuyoruz.” (K2), “Oradakilerle konuşmuyoruz. İletişim kurmuyoruz. Kürtler orayı istila etti.” (K5), “Fazla bir şey konuşamıyoruz, çünkü telefonlar dinleniyor.” (K4)

Katılımcıların hemen hemen hepsi, “duvarların kulakları var!” ibaresini kullanmışlardır. Suriye’de baskı gören her göçmen, birbirine benzer yaşantıları deneyimlemiştir. Sınırdan geçiş, göç yolu, göç süreci, rejim ve askerlerin baskısı, mal ve can kaybı, travmalar, evinden kopma, iletişim sorunları gibi belli başlı sıkıntıları vardır. Sonuç itibarıyla Suriye’nin neresinde yaşarsa yaşasın bu insanlar işgal altındaki bir ülkeden gelmişlerdir ve savaş tüm bireylere acı hatıralar bırakmıştır.

“Suriye’de sıkıntılar başlamıştı. Rejim askerleri kapıyı bile çalmadan evlere giriyorlardı. Kızım çok korkuyordu. Bizim için rahatsız edici bir şeydi. Zor bir süreçti. Özellikle yollar arasında bariyerler vardı arabalar geçemiyordu. Yürüyerek giderdik bariyerden dolayı. Kızları kaçırmaya başladılar. Kızım uzak yerlere gidiyordu onu da kaçırlılar diye korktuk.” (K3). Suriye’deki mevcut durum sebebiyle oldukça etkilenen katılımcı baskıyı bu şekilde ifade etmiştir.

“Benden oğlumu aldı. Kaçırdılar ve şu an ne oldu nereye götürdüler haberimiz yok. Sınıra geldiğimizde fidye verelim bulun dedik. Kandırıldık. 8 yıla yakın oldu çocuğum yok. 15 yaşındaydı. Bir DAESH’liyi hastaneye götürmüş, orada ellerinde kaldı. Suriye’de de iki kardeşim kaldı birisi Humus’ta birisi Rakka’da.” (K14)

Katılımcıların ifadelerine baktığımızda genellikle iletişim kuramama, rejimin baskısı ve olumsuz sonuçlarından korkma, aile bireylerine bir şey olur diye çekinme durumları görülmektedir. Suriye’den kaçmak isteyen göçmenlerin karşılaştığı zorluklar arasında kaçakçılar, rüşvet, fidye, çocuk kaçırma, rejim tarafından yakalanma, evlerinin yağmalanması/eve zorla girilmesi gibi konular yer almaktadır. Askerlik çağına gelen kişiler ve akrabası hapiste olan kişilerin can güvenliği

bulunmamaktadır. Genellikle küçük yaşta çocukları kaçırp, ailelerden fide istemektedirler. Katılımcı 14'ün belirttiği gibi, bulacağız deyip rüşvet istemişler fakat kandırmışlardır. Şu anda Türkiye'de yaşayan birçok Suriyeli göçmen bu şekilde kaçırılan çocuklarını bulamamış, onlardan haber alamamışlardır. Suriye'deki mevcut baskının içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışan fakat imkân bulup bu baskıdan kaçan Suriyeli göçmenlerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, bu olaylar onların hafızasında yer etmiştir. Suriye'de baskı kategorisi travmatik hafıza ile zaman zaman içiçe geçmiştir.

3.1.1.7. Suriye'de Ekonomik Durum

Göçmenlerin Türkiye'ye gelmesiyle ilgili tartışılan konulardan birisi de savaşa ek olarak ekonomik durumdur. Suriye'den ekonomik zorluklar nedeniyle göç edenler olduğu gibi bunun tam tersi de mevcuttur. Ekonomik sebeplerle gelmeyenler ise savaş sebebiyle gelmektedirler. Suriye'deki ekonomik durum, Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmenlerin hafızalarında yaşanmış, deneyimlenmiş olarak yer almaktadır. Bu sebeple yaşanan hafızanın Suriye'de baskı da olduğu gibi ekonomik durumla da ilişkisi vardır. Katılımcılar genellikle oradaki ekonomik durumlarından bahsetmişler ve buradaki farklılıklara değinmişlerdir. İfadeler şu şekildedir:

“Burada ancak ihtiyaçlarımızı karşılıyoruz. İhtiyacımız olan eşyayı almadan hesap yaparız. Orada yapmazdık her şeyimiz vardı. Babam mühendisti. Durumumuz iyiydi. Normal hayat yaşıyorduk.” (K3)

“Suriye'de her şeyim sıfırdı. Buradaki ikinci el, bazen çalışıyor bazen çalışmıyor. Oradaki mutfak eşyalarım, bütün eşyalarım yeniydi.” (K3)

“Evde bütün odaları özlüyorum en çok özlediğim yer mutfak. Mutfak eşyalarım değişti. Suriye'de bizim her şeyimiz vardı burada alamadık.” (K10)

“Teyzelerim, babannem, akrabalarım Suriye'de kaldı. Onlarla konuşuyor, görüşüyoruz. Yemek su var mı diye soruyoruz. Malesef orada yokmuş. Şu an uçak, bomba vs yok ama savaş devam ediyor. Rejim bazı bölgeleri geri alıyor gibi. Suriye'de aynı şekilde yaşamak isterdim. Biz orada maddi olarak çok çok iyiydik ona göre yaşıyorduk. Şu an evimin içinde sadece ihtiyacım olan şeyler var.” (K13).

Genellikle Suriye'nin şehir bölgelerinden gelen katılımcılar, oradaki ekonomik

durumlarının oldukça iyi olduğunu söylemektedirler. Kadın katılımcılar daha çok ev eşyalarından, mutfak malzemelerinden bahsederken, iş hayatında ve buna bağlı olarak ekonomik hayatında farklılık yaşanan erkek katılımcı kendisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Yaşamımız güzeldi. Burada çalışma şartları daha zor. Suriye’de istediğimiz saatte gider gelirdik. Kendi iş yerim vardı. Normal tekerlek satan dükkanlar gibiydi içi dükkanın. Büyük tır lastiklerini değiştirirdim. İşim vardı. Dükkanda ustaydım herkes gelip bana soru sorardı burada öyle değil. Hadi çabuk bitirelim diyorlar, emrediyorlar. Emreden kişi oğlumdan daha küçük.” (K7). Suriye’de ustayken, herkes ona fikir danışırken burada çırak olarak emredilmesi katılımcıyı olumsuz anlamda etkilemektedir. Eski günlerini hatırladığında özlem duymakta ve burada kimlik çatışması yaşamaktadır. Ekonomik durumu burada iyi olmadığı için kendisini mecbur hissetmektedir. Sadece erkekler değil kadınlar da Suriye’de oldukça iyi durumda yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Örneğin;

“Suriye’de ben menajerlik yapıyordum. Okulda Kimya öğretmeniydim. Ben, o zaman ailemden para almıyordum, paramı kendim kazanıyordum. Okulda müdürlük yaptım. Devlet okuluydu. Savaştan önce Lübnan, Ürdün, Arabistan, Cezayir’e gittim. Durumumuz iyiydi.” (K1). Durumları iyi olan katılımcılar Türkiye’ye göç ettiklerinde uyum sorunları yaşamıştır. Fakat bunun tam tersi durumların gerçekleştiği de görülmektedir. Suriye’de kırdan yaşayan katılımcı İstanbul’a geldiğinde durumunun oraya göre iyi olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Her şeyi almaya imkânımız yoktu. Yavaş yavaş yapacaktık. Buradaki eşyaları da komşular verdi. Oradakilerden daha iyi aslında eşyalar ve durumumuz. Evlendiğim bile yatak odam yoktu, komşum taşındı yatak odasını bize verdiler.” (K5). Kırsal kesimde yaşayan Suriye’li bireyler genellikle evlerini kendileri yapmaktadır. Büyük şehirlere göre daha donanımsız kalan ev, daha ilgi çeken sosyal hayat kendilerini şanslı hissetmelerine olanak sağlamaktadır. Oradayken olmayan eşyaların burada başkası tarafından verilmesine rağmen o eşyalara sahip olmak bile kişi için durumunun iyileştiği anlamını taşımaktadır. Suriye’deki hayatını, yaşamını, evini hatırlayan katılımcı hafızasında olumsuz bir ekonomik durum resmetmektedir. Bunun yanı sıra Suriye’de, merkezde oturan katılımcı ise şu sözleri söylemiştir:

“Suriye’de evim kendimindi. Çalışarak satın aldım. Eskiden Suriye’de ev almak çok kolaydı, bedavaydı. Eşyalarım çok lükstü.. Ben mobilyacıydım kendim yapmıştım. Her sene onlara bakardım, bakımını yapardım. Türkiye’deki ile aralarında büyük fark var.” (K11). Suriye’de mobilyacı olan katılımcı, evini kendisi yapmış, eşyaları da kendi isteğine göre almıştır. Buradan anlaşılabacağı üzere ekonomik gelir düzeyi genellikle orada iyi durumdadır. Bir genelleme yapmak gerekirse, kır ve kentten göç eden göçmenlerin ekonomik duruma göre olan değerlendirmeleri ve o günlere dair hafızaları değişiklik göstermektedir. Göçmenin göç ettiği ülkede ekonomik zorluk yaşaması kaçınılmazdır. Suriye’deki ve savaştan önceki durumları ekonomik olarak güçlüyken savaş çıktığında bu durumu kaybeden göçmenin hafızasında ekonomik durum ve yaşam şartları güncelliğini korumaktadır.

3.1.1.8. Koku Hafızası

Kokunun hatırlatıcı etkisi oldukça yüksektir. Araştırma içerisinde katılımcıların genellikle yemekler ve şehrin kokusu üzerinden tanımladığı koku hafızasına dair düşünceleri şu şekildedir.

“Suriye lokantalarına girince orayı hatırlıyoruz. Suriye’deki dükkanlardan ürünler getirdiler ayrı bir tad geldi bana. Dokuz yıldır tatmadığım şey geri geldi. Koku da mesela. Koku hafızam çok güçlü. Baharat yoğun olduğu için kokular bana o zamanları, anılarımı hatırlatıyor. O yemeği yediğim zamanları, mekânları, ailemi hatırlıyorum.” (K8)

“Şam’ın çok değişik bir kokusu vardı. Kim Şam’dan çıktıysa o koku içinde kalır, anlatılmaz sadece hissedirim orada yaşadığım için.” (K2)

Koku hafızasıyla ilgili genellikle nörologlar yorum yapmaktadır. İnsan beyni oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Bilindiği üzere hafızanın aşamaları vardır. Koku hafızasının epizodik hafıza içinde yer aldığı görülmektedir. Koku hafızası, daha önce deneyimlenmiş, hafızada yer alan bir ana, anıya işaret etmektedir. Kokuyla karşılaşılan an, yaşananlar otomatik olarak geri çağırılır ve hatırlama gerçekleşir. Uyarılar, örtülü ve örtük olmayan hafızayı harekete geçirir. Dünyada algılanan tüm kokuları oluşturan temel moleküllerin çeşitli kombinasyonları vardır. Koku, uçucu moleküllerin kimyasal olarak algılanmasıdır, buharlaşıp burnumuza

ulaşacak kadar hafiftir. Kokular her yerdedir ve koku alma deneyimlerimiz aracılığıyla bilinçsizce çevremizle ilişkiler kurarız. Bu duygusal anılar, kokunun anlaşılmasından veya tanımlanmasından önce gelir ve bunlardan farklıdır. Tek bir koklama ile bir çocukluk olayına taşınabiliriz ve bu deneyimi, ilişkili koku manzarasıyla günümüze getirebiliriz. Otobiyografik koku ile uyandırılan anıların oluşumunda duygunun anahtar olduğu teorisini destekleyen Herz ve Engen, kokularla ortaya çıkan anıların “diğer duygusal uyaranlar tarafından uyandırılanlardan duygusal olarak daha güçlü görüldüğünü” ifade etmiştir (Leret & Visch, 2017: 66). Hafızadan geri çağırma koku tanımlama ve koku tanıma ile ilerler. Suriyeli göçmenlerin ifadelerinde de görüldüğü üzere koku hatırlatıcı bir etkiye sahiptir ve hafızanın etkin elemanlarından birisidir.

3.1.2. İşitilen Hafıza

Araştırmada ikinci olarak tespit edilen tema “İşitilen Hafıza”dır. Bu tema ile ilgili katılımcılara “Yaşanan Hafıza” temasında sorulan bir soru ortaktır. Literatürde işitsel hafıza ya da yankı belleği olarak karşımıza çıkan, duygusal yollarla elde edilen hafıza türüdür. Tezde özgün olarak işitilen hafıza kavramı kullanılacaktır. İşitilen hafıza, hafızaya dair araştırmamızın savaş mağduru göçmenler üzerinde yapılması ve hafızaya sosyolojik açıdan bakmamızdan ötürü diğer çalışmalardan farklıdır.

İnsan beyni, görsel algılamaya sahip olduğu gibi işitsel algılamayı da etkin olarak kullanır. Algılarımız, dünyaya dair fikir, düşünce ve eylemlerimizi oluşturmaktadır. Göçmenlerin içinde bulundukları ve geçmişte yaşadıkları olayları anlamak için, yaşadıkları kadar işittikleri de önem arz etmektedir. İşitilen hafızanın Suriyeli göçmenlerin hayatında nerede durduğunu anlamak için katılımcılara şu sorular yöneltilmiş ve katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirilmiş, bu tema altında iki kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler; “İşitilen Travmatik Hafıza” ve “Aktarılan Hafıza”dır. Buna göre; işitilen travmatik hafıza kategorisi ile ilgili 2, aktarılan hafıza kategorisi ile ilgili 12 ifadeye ulaşılmıştır.

Aşağıda bu kategoriler derinlemesine incelenmektedir.

3.1.2.1. İşitilen Travmatik Hafıza

Savaş mağduru Suriyeli göçmenler, uçak, bomba, patlama, silah seslerini işiterek travmaya maruz kalmışlardır. İşitilen hafızaya dair yaşadıkları olayları şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Aile bireyleriyle o günleri konuştuğumuzda çok kızgınlık duyuyorlar iyi ki buraya geldik çok şükür diyorlar ve orayı özlemiyorlar.” (K2). Katılımcı o günlere dair yaşadıklarını işittiğinde, yaşananlar konuşulduğunda kızgınlık duymaktadır. Konuşma içerisinde ifade edilen, hatırlatılan travma anlarına ve seslere dair açıklamalar göçmene rahatsızlık vermektedir.

“Haberlerde, Facebook’ta, medyada görüyor, etkileniyoruz. Yaralanma oluyordu götürceğimiz hastane yoktu. O günleri hatırlıyoruz. Uçak seslerini, bomba seslerini unutamıyorum.” (K12). Sosyal medya ve televizyonda görsel olarak uyarılan Suriyeli göçmenler, uçak, bomba seslerini işitsel hafızalarında istemsiz olarak kodlamışlardır. Aynı uyaranla karşılaştıklarında yaşamış oldukları travma harekete geçmektedir.

“Dükkanıma füze geldi yıkıldı. Evimin bir parçası yıkıldı. Son zamanlarda uçaklar çok bomba attılar. Can kurtarma derindeydik.” (K11)

“Orada yaşam kalmadı, çocuklarım vardı, güvenlik yoktu. Her gün uçak etrafımızda dönerdi.” (K12)

“Son zamanlarda uçak sesini duyunca eşim bayılırdı. Bu sebepten dolayı da geldik.” (K16-Yaşanan travmatik hafıza). Uçak sesi savaş mağduru göçmenin hafızasında; tehlikeye, ölüme, savaşa vurgu yapmaktadır. Katılımcı uyarı bu şekilde algılamaktadır.

“Çocuklarım bomba sesinden korkuyorlardı. Okula bile korkudan gidemediler.” (K5-Yaşanan travmatik hafıza), “Buraya geldiğimizde büyük kızım uçak geçtiğinde korkuyordu bize sarılıyordu ama şimdi düzeldi, alıştı.” (K12-Yaşanan travmatik hafıza). Çoğunlukla çocuklarda daha büyük etkisi görülen işitilen travmatik hafızanın boyutu tehlikeden uzaklaştığında dahi devam etmektedir. Çocuklar yaşadıkları yerde gerçekleşen olayların mekân değişimiyle bittiğini yahut

daha olmayacağını bilemezler. Bu sebeple işitilen travmatik hafıza çocuğun dünyasında oldukça yıkıcı etkilere sahiptir.

İşitsel hafıza; sesli konuşmaları, müzikleri, konuşmaları duyma, algılama ve hatırlama becerisidir. İşitilen travmatik hafıza, işitsel hafızanın özelliklerini taşısa da araştırmamız içerisinde olumsuz, negatif olanı barındırmaktadır. Travma, daha önce de belirttiğimiz gibi kişinin hayatında meydana gelen, kişiyi olumsuz etkileyen olaylar bütünüdür. Görüldüğü üzere işitsel travmatik hafıza daha çok uçak, bomba, füze sesine maruz kalmakla ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların hafızasında yer edinen bu durum, daha çok çocuk ve kadınlarda gözlemlenebilir durumdadır. Türkiye’de güvenli evlerde yaşarken dahi uçak sesini duyup korkmaları travmanın etkisinin sürdüğünü göstermektedir. İnsanlar gördükleri, dinledikleri şeyleri hafızalarında barındırdıkları gibi işittikleri iyi ve kötü anıları, anları, sesleri de barındırırlar. Savaş söz konusu olduğu için korkutucu seslerin hafızaya yerleşmesi sonucu işitsel travmatik hafıza ortaya çıkmıştır. Uçak, bomba, füze sesi duyan, haberlerde gören ve duyan kişi işitsel travmatik hafızayı yaşamaktadır. Sesler, görüntüler o günleri hatırlatmaktadır. O günler konuşulduğunda, işitildiğinde kızgınlık duygusunun ortaya çıkması da travmayı tetikleyici olarak görülebilir. Ses, hatırlatıcı bir uyarı olarak işitsel travmatik hafızayı harekete geçirmektedir. 1977 yılında Kırıkkale’de, TNT dolum tesislerinde yangın çıkmış ve ardından patlamalar başlamıştır. Patlamadan 10 ay sonra Kılıç ve arkadaşlarının (2000) yaptığı çalışmada, patlamaya en yakın olan ilköğretim okulunun öğrencilerinde travma sonrası stres bozukluğu belirtileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda çocukların %46’sı olaydan “çok kötü” etkilendiğini, %47’si ruhsal etkilerin sürdüğünü, %44’ü hâla aklına geldiğini, %24’ü ise rüyalarında gördüğünü belirtmiştir. Hiç etkilenmediğini ve aklına gelmediğini bildirenlerin oranı %15’tir. Çocukların %4’ü olay sırasında Kırıkkale’de olmamalarına karşın etkilenme bildirmekte ve ruhsal belirtiler betimlemektedirler. Kılıç ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da görüldüğü üzere patlama sebebiyle işitsel hafızasına korku, kaygı yüklenen çocuklar, olay ve ses akıllarına geldiğinde kendilerini kötü hissetmektedirler. Savaş bölgesinde kalan çocuklar ve yetişkinlerde de bu tarz belirtiler görülmektedir. Çünkü işitsel hafıza, yaşanan olayları depolar ve

anımsatan, benzeyen bir olay gerçekleştiğinde kişiyi daha önce yaşadığı deneyime götürür.

3.1.2.2. Aktarılan Hafıza

Bellek çalışmaları özellikle bireysel olanla toplumsal olanın kesişme noktasına eğilir (Portelli 1991) ve bireysel yaşam öyküsü anlatıları (sözlü tarih), otobiyografi, biyografi, popüler kültür, medya, sanat, mimari, mekân, objeler, beden gibi alanlarda belleğin izini sürer. Aktarılan hafıza, bireyin toplumsallığı ve bireyselliği üzerinde şekillenir. Hafıza aktarımının ve geçmişin bugüne taşınmasının aracı, yazılı kültür olduğu kadar ilk başta sözlü kültürdür. Sözlü kültür; taşıyıcı konumundadır ve hafızayı önemli kılar. Geleneksel olanın kaybına yönelik bir nostalji de belleğe yönelimin nedenlerindendir (Nora, 2006). Hafızanın geçmişten bugüne aktarımı kişiler ve yazılı yazısız kaynaklar tarafından olmaktadır. Geçmiş aktarıldığında, bugün yeniden inşa edilir ve hafıza diri tutulmuş olur. Suriyeli göçmenlerin aktarılan hafıza yoluyla kendi kimliklerini oluşturup, sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Aktarılan hafıza içerisinde; gelenek, görenekleri, milli özellikleri, tarihi, gündelik hayatı, ekonomiyi, siyaseti yani bir insanı etkileyen her şeyi barındırmaktadır. Katılımcıların aktarılan hafıza deneyimleri şu şekildedir:

“Ona oralari anlatıyorum. Suriye bayrağını bilmiyor Türkiye bayrağını biliyor. Oranın fotoğraflarını gösteriyorum, çocukluk anılarımı, kardeşlerimi anlatıyorum. Hafızayı taze tutmak için.” (K1). Katılımcı çocuğuna Suriye’yi, kendi çocukluğunu anlatarak aktarım yapmaktadır. Bunun sebebi ise, çocuğun hafızasındaki kimliği, vatan algısını, Suriye’yi hatta Suriyeli olmayı diri tutmak içindir. Unutmasını istemediği için oraya dair bilgiler vermektedir.

“Geçen kızlarla Suriye’nin illeri sayıyorduk Halep Suriye’nin mi acaba, Lübnan nereye bağlı diye sordular, şaşırdık, bilemediler. Artık orayı unutuyorlar. Burada 81 ili sayarız ama orayı unutuyoruz. Normal tabi. Suriye’de hiç okula gitmediler burada eğitim gördüler, çok büyük bir fark oldu. Oradaki yerleri unutmadan lazım az da olsa hafızamızda kalmalı diyoruz.” (K4). Katılımcı okula giden çocuklarının sosyal hayat içerisinde Türkiye’ye uyum sağladıklarını söylemiştir. Suriye’de okula gitmedikleri için Türkiye’deki okul sistemine ve

Türkçe'ye kolay adapte olmuşlardır. Fakat bu süre zarfında da geldikleri yere dair hafızalarında muğlaklıklar vardır. Anne baba bu muğlaklıkları gidermek, çocuklarına kimlik kazandırmak ve geçmişlerini unutturmamak için zaman zaman oralardan bahsetmektedirler. Çocuklarının Türk bayrağını tanımaları, Suriye bayrağını tanımamaları tamamen yaşanmışlıkla alakalıdır. Anne baba hafıza aktarımı yoluyla çocuklarına tarihlerini ve kimliklerini taşımaktadırlar. Bu bir nevi koruyucu yöntem unutmaya karşı tekrarlanan hatıraların korunmasıdır.

“Biz Arapça konuşuyoruz, yemeklerimiz oranın. Küçük çocuklara ülkemizden geleneklerimizden bahsediyoruz unutmasınlar diye. Biz yaşlıyız dönemeyiz ama onlar dönebilir.” (K7). Katılımcı anadilini konuşarak ve yeme alışkanlıklarını devam ettirerek aslında onu var eden kimliğini ülkesi farklı olsa da sürdürmektedir. Küçük çocuklara geleneklerini anlatıyor, aktarıyor olması geçmişte yaşadıkları hayatı, deneyimleri yok olmaktan kurtarmak istemesine bağlıdır. Aktaran kişi, toplumsal ve bireysel hafızanın aktörüdür. Aktarılan hafıza nesilden nesile devam edecek ve yok olmayacaktır. Katılımcının hafızayı aktarmasının bir sebebi de geri dönme arzusudur. Savaş sebebiyle işgale uğrayan topraklarının bir gün kurtulup, çocukların vatana geri dönecekleri düşüncesi, oradaki gelenekleri öğrenmiş, unutmamış şekilde giden çocukların aynı şekilde devam ettireceklerini düşünmesindendir. Geri dönme umudu olmazsa yahut kalmazsa, kişinin hayatı sürgüne dönüşür ve nostaljinin üzerine kurulduğu iki kavramdan kök salma ve kökünden sökölme ediminde kökünden sökülen, başka bir şekilde kök salan bir göçmene dönüşür (Cassin, 2018: 51).

“Küçük kardeşim orayı bilmiyor hep ona anlatıyoruz biz şöyle yapardık böyle yapardık diye. O da onları yapmaya çalışıyor.” (K8). Katılımcının kardeşi aktarılan hafızadaki deneyimleri taklit etmekte ve o deneyimlere sahip çıkmaktadır.

“Ben küçükken dedemin hapishanede öldüğünü bilmiyordum. Annem babam anlatmazdı, okula gidip dedem İhvan'dandı o yüzden öldü dersem diye. Öyle dediğim zaman istihbarat hemen eve gelirmiş çünkü. Mısır olayları bizden önce oldu, babam bizi topladı anlatmaya başladı. Dedeniz sadece ilahiyat okuduğu için soruşturma açılıyordu dedi.” (K8). Savaş gören toplumlarda siyasi baskı oldukça yaygındır. Katılımcının babası, belirli bir zaman dilimi seçip çocuklarına ailesiyle alakalı bir hafıza aktarımı yapmıştır. Bu hafıza aktarımı içerisinde katılımcının dedesinin ölüm

sebebini barındırdığı gibi toplumsal arenanın da resmini çizmektedir. Hafıza aktarımları olayların yaşandığı zaman dilimlerine, tarihe ışık tutmaktadırlar. İstihbaratın baskısı korkusuyla ertelenen aktarım günü geldiğinde gerçekleşmiş ve katılımcı ve kardeşlerine miras kalmıştır. Hafıza aktarımında aile ve hikayesi önemli yer tutmaktadır. Çünkü aktarılan hafıza, kültürel bellek oluşturur ve bu da geçmişî hatırlamanın yanı sıra kimliği sürdürme işlevini yerine getirir. Bunun yanı sıra sözlü kültürün en önemli yanı olayları hikayeleştirmektir. Katılımcıların hafızasında hikayelerin yeri şu şekildedir:

“Coğrafya olarak yer değiştirdiğimi fark etmedim. Ben dedelerimin anlattıklarını yaşıyorum. Onlar Osmanlıdan çok bahsederlerdi. Türkiye’den hacca gidenler Suriye’den geçtikleri için çok karşılaşıyorduk. Türkler hakkında bilgimiz vardı. Çocukken Türkiye’ye dair bilgisi vardı babamın. Bir sürü aile vardı bizim orada Bayraktar, Aslan, İstanbullu, Urfalı, Diyarbakırlı, Antepli gibi soy ismi olanlar vardı. Suriye’ye Türkiye’den gelen çok aileler vardı. Onlar da Suriye’ye göç etmişlerdi. Onlarla konuşurduk.” (K9 – **Çocukluk Hafızası**). Katılımcının Suriye’den Türkiye’ye göç ettiğinde coğrafi olarak dahi yakınlık duyması, dedesinin aktardığı hafıza kaynaklıdır. Dedesinin ve babasının Türkiye’ye dair olan bilgisi, hacca giden Türk hacılarıyla çocuk yaşta konuşmuş olmak katılımcıyı Türkiye’ye karşı daha yakın ve tanınır kılmıştır. Zihnindeki Osmanlı ve Türk algısı, Türk soyisimli ailelerin olması hafızanın çeşitli yollarla aktarımı, bilgileri taze tutmuştur. Böylelikle Türkiye’ye geldiğinde yabancılik yaşamamıştır.

“Dedem seferberlik hikayeleri anlatırlardı. Adanalı bir devlet memuruydu. Tren sürüyordu. Bir durağa geldiğinde kandil gibi bir şey varmış. Durağa gelmeden önce onu yakıp işaret yollarmış. O kandil hâla bizim Suriye’deki evimizde. Ben çocukken o kandille çok oynardım. Ninemiz de Adana hakkında çok şey anlatırdı. Bir türbe anlatıyordu. Kişinin canı çıkınca mezarın üstünde oturur diyor, bizi korkutuyordu. Adana’dan Suriye’ye gelince bir sürü cevizli sucuk getiriyordu.” (K9). Katılımcının dede ve nenesi, aslen Adanalı olup Suriye’ye göç etmiştir. Bu göç sırasında da Türkiye’ye dair hikayeler, nesneler, yiyecekler, ritüeller götürmüştür. Aktarılan hafızada Türkiye’ye dair detaylı bilgiler yer almaktadır. Nenesinin anlattığı türbe hikayesi, çocuk yaşta birisi için ilgi çekici ve ürkütücüdür. Bu sebeptendir ki

akılda kalmıştır. Sözlü aktarımın kuvvetlenmesi için, olayı aktaran kişi Evliya Çelebi'ye denildiği gibi işin içerisine biraz mizah ve abartı katmaktadır. İlgi çeksiz ve akılda uzun süre kalsın diye genellikle yapılmaktadır. Katılımcının bahsettiği kandil de hafızasını harekete geçirmektedir. Bir nesnenin kullanımını aktaran kişi gibi kullanmak hafıza aktarımının davranışa dönüşen somut hâlidir. Nesne sahibinin yaşanmışlıklarından duyduğu anı hatırlamak da aktarılan hafızanın soyut hâline örnektir.

“Sahabe mezarlıkları vardı onlara giderdik. Anlatılan hikayelerden o zatlari hatırlardık. Fatiha okurduk. Selahattin Eyyübi'nin makamına giderdik. Onu da hikayelerden hatırlıyorum.” (K2).

“Şam şu anda eski bir tarihi barındırıyor. Bizim için kutsal şehir gibi. Hz. Muhammed'in bir hadisi var, dedemler anlatmıştı: Guta'da müslüman ve gayrimüslüm beraber savaşacaklar, çok büyük savaş olacak. En iyi yer Guta olacak demıştır. Bu yüzden bizim için kutsal.” (K1)

Hikayeler yalnızca kişinin kendisiyle alakalı değildir. Önemli şahsiyetlerin hayatları da aktarılan hafıza içerisinde yer alır. Bunun yanı sıra dini metinler, dini içerikli hikayeler, öğretiler, ilmihâl ve adabı muaşeret kuralları da bu yolla aktarılır. Göçmenin aktarılan hafızasında bunlar özellikle kimliğin tamamlayıcısı ve kimlik kaybına, çatışmasına karşı önlemler olarak görülebilir. Aktarılan hafıza içerisinde Suriye-Türkiye yakınlığı, ortak tarih vurgusu da şu şekilde yer almaktadır:

“Osmaniye Halep'e bağlıydı. Gençleri asker olarak alıyor çalıştırıyorlardı. Halep Türkiye'ye bağlıydı. O şekilde dedem Türkiye'ye gelmiş. Çanakkale'de Suriyeli şehitler var.” (K10)

“Benim dedemin amcası, seferberlik ilan edildiğinde Çanakkale'de şehit olmuş.” (K1)

Aktarılan hafıza içerisinde daha önce işitilen travmatik hafızada ele aldığımız gibi korkuları da barındırır. Kötülüklerin tarihi de aktarılır. Suriyeli katılımcıların hemen hemen hepsinin dile getirdiği “duvarların kulakları var!” kelimesi de aktarılan hafızaya örnektir. Aktarılan ve artık kemikleşmiş düşünce yapısına evrilen aktarımı katılımcı

“Suriye’de en kötü şey evde ve dışarıda şunu duymaktı: sakın konuşma, duvarların kulağı var. Odada kulak var. Esad karşıtı konuşmak yani. Gündelik hayattaki normal şeyleri bile eleştirip konuşamıyorduk.” (K1-İşitilen Travmatik Hafıza)

Görüldüğü üzere aktarılan hafıza, toplumsal olanı içerdiği gibi kişisel hafızayı da içermektedir. Bu karşılıklı birbirini besleme hâli bireyin toplum içindeki deneyimlerini ve yaşanmışlıklarını anlamlı kılmaktadır. Nora’nın (2016: 245) dediği gibi hafıza tarihin temelini oluşturur hatta insanlık tarihinin temelini ve tarih doğrulanmış bir hafızadır. Hafıza aktarımında nesneler, mekânlar, hikayeler, ritüel ve gelenekler, anlatılar, metinler önemli yer tutmaktadır. Anma toplantıları, belgeler, aile içerisindeki geçmiş anılar aktarılan hafızayı oluşturmaktadırlar.

3.1.3. Rüyalar

Araştırmada üçüncü olarak tespit edilen tema “Rüyalar”dır. Rüya-hafıza ilişkisi göçmenin hafıza oluşturma biçimlerini açıklamaktadır. Bu tema altında Suriye’den Türkiye’ye göç eden bireyler, araştırmada da yoğun olarak görüldüğü üzere travmatik hafızanın baskısı altındadır. Travmatik hafıza ve travmatize olmamış hafıza ile rüya ilişkisi incelenecektir. Bu temayla ilgili 6 ifadeye ulaşılmıştır. Bu ifadeler ve değerlendirmeler şu şekildedir:

“Rüyalarımnda Humus’u görüyorum. Evimizi, yaşadığımız yerleri, akrabalarımızı, yazın hep Tartus’ta aynı yerlerde gezerdik amcalarla, oraları görüyorum, özliyorum. Annem babam kardeşlerim de rüyalarında orayı görüyorlar, hep konuşuyoruz.” (K8). Katılımcının belirttiği üzere, rüyalar daha çok istek ve arzuların yaşanması için uygun zemini oluştururlar. Rüyasında yaşadığı yeri, ailesini, akrabasını gören katılımcının özlem duygusu yaşadığı ve geçmişteki günleri unutmadığı görülür.

“Rüyamda savaşın bittiğini geri döndüğümüzü, akrabalarımızı, sevdiğim dayımı (6 yıldır görmedim) görüyorum. Halep’in sokaklarını, bazen evi görüyorum.” (K13). Suriyeli göçmenlerin geri dönüş niyetlerinin sorgulandığı zamanlarda da savaşın biteceğine dair düşüncelerinin baskın olduğu görülmektedir. Bu sebeple düşüncelerinde yer alan “geri dönüş”e rüyalarında da rastlanmaktadır. Katılımcı

soruya iyimser cevap vermiştir ve yaşadığı şehri, sokakları, evini gördüğü, özlediğini dile getirmiştir.

“Rüyalarımnda daha çok ailemi görürüm. Genelde beraber oturduğumuz anları, buluştuğumuzu görürüm. Her bayram gitmeyi düşünüyorum ama pandemiden dolayı açılmadı. İçime işledi gidemediğim için.” (K16). Katılımcılarda ayrı kalınan aileye ve ülkeye dair yoğun özlem duygusu olduğu gözlemlenmiştir. Özlem duygusu genellikle beraber yaşanan anlar, yemekler, toplantılar, sokak, mahalle ve ev üzerinden dile getirilmektedir. İyimser rüyalarından bahseden katılımcılar olduğu gibi travmatik hafızası baskın ola katılımcılar, bu durumun rüyalarına yansıdığını ifade etmektedirler. Savaş yahut istismar mağduru bireyler, psikolojinin daha derinden incelediği bastırma gibi sebeplerle yaşananları bilinçaltına, rüyalara itmektedirler. Rüyalarında kabus gören katılımcıların söyledikleri şu şekildedir:

“Arkadaşlarımızı, akrabalarımızı görüyoruz. Kabuslar görüyorum. Asker geliyor beni arıyor. Evimize gelecekler diye korkuyordum. Orada da görürdüm burada da görüyorum. Bazen polis arabaları durduruyordu, arama yapıyorlardı bakıyorum cebimde kimlik yok. Bunları görürdüm”. (K9). Katılımcı Suriye’de maruz kaldığı muameleyi, hafızasında taşımıştır. Her ne kadar coğrafya ve mekân değiştirse de rüyaları onu takip etmiştir. Kabus olarak adlandırdığı rüyalar toplumsal hayatta karşılaştığı gerçekliklerden oluşmaktadır.

“Kim bana Suriye’ye döneceksin dese kabus görüyorum. Bana işkence yaptıklarını görüyorum. Eşim geri dönecek miyiz deyince çok sinirleniyorum. Bu soru beni yoruyor, üzüyor, asla dönmek istemiyorum. Malesef kötü anılar Suriye’deki iyi anıları hep sildi. En büyük sorun da burada. Evde oturuyorsun çocuk aç yemek veremiyorsun bunları hatırlıyorum. Annem ilaç alamadığımız için orada öldü. Küçük kızım ekmek istiyorum baba dedi, ekmek yok dedim. Bunların hepsi Suriye’de oldu. Bunları düşününce sen söyle nasıl oraya döneyim. Rüyamda bunları da görürüm.”

(K11 – Yaşanan Travmatik Hafıza). Rüyasında savaş zamanlarını gören katılımcı, Suriye’ye dönme fikrinden dahi etkilendiğini dile getirmektedir. Rüyasında işkenceye maruz kaldığını gören katılımcı bu durumun kendisini üzdüğünü, mutsuz ettiğini söylemektedir. Suriye’de yaşanan kötü anıların oradaki iyi anıları sildiğini söylemesi, oraya dair gördüğü rüyaların büyük çoğunluğunun kötü rüyalar olduğunu

göstermektedir. Suriye'deki sıkıntılı zamanlarda, çocuklarının isteklerini karşılayamayan ve annesini de imkânsızlıklar yüzünden kaybettiğini söyleyen katılımcı bugünleri, belki de o anları rüyalarında tekrar tekrar yaşadığını, gördüğünü söylemektedir.

“Ben çok zulüm gördüm. En yakınlarım öldü, onların cesedini taşıdım. Buradaki gibi acil, koruma vs. yok. Füze düşerdi, insanların kolu bacağı kopardı başka yere götürürdük. Unutmak zor benim için. 4 sene savaşa maruz kaldık. 2012 yılında çok fazla bombardıman yaşandı. Ben matbaada çalışıyordum. Hep savaş, ceset ve bomba atılan anı görürüm rüyalarımnda.” (K12-Travmatik Hafıza). Travmatik hafızaya da dahil olan katılımcının ifadeleri oldukça etkileyicidir. Suriye'de zulüm gördüğünü, kolu bacağı kopmuş kişileri ve cesetleri taşıdığını söyleyen katılımcı, yaşadıklarını rüyasında tekrar gördüğünü ifade etmiştir. Unutmanın zor olduğunu söylerken aslında şu anda o anlardan uzak olduğunun bilincindedir. Fakat yaşamış olduğu olaylar ve duygular kendisini takip etmiştir. Bu takip onu rüyalarında yakalamaktadır. Rüya da geçmişin görülmesi tekrarlama ve yeniden inşa etme süreçlerini de barındırmaktadır. Göçmenlerin rüyalarının bir özelliği de budur.

Halbwachs, *“Hafızanın Toplumsal Çerçevesi”* adlı eserinde rüyalara yer vermiştir. Bireyin toplumsalın dışına çıkabildiği tek yer rüyalar dır. Fakat burada da tam bağımsız bir dünya yahut bireysellik olduğundan bahsedemeyiz. Halbwachs rüyalarla ilgili analiz yaparken, Freud, Maury, Albert Kaploun ve Victor Hugo'dan alıntılar yapar. Freud rüyadaki imgelerle kişinin derin anlam dünyası arasında bir ilişki yaratır ve kişinin kendi içsel tiyatrosunu yaşadığını söyler. Halbwachs ise: rüya anında imgelerin sembol gerçeklerin yerine geçtiğini ve tam olarak artık ne dışsal nesneler ne de diğer insanlarla ilişkinin bulunduğunu yalnızca kişinin kendisiyle ilgilendiğini söyler (Halbwachs, 2016: 40). Kişinin rüyasında toplumsaldan tam olarak kopmadan dükkatini kendine çevirmiş olması, bireysel ve kolektif hafızanın tartışmaya açılmasına olanak sağlar. Bunun yanı sıra rüyalar dan sonra ortaya çıkan şeyin hafıza olup olmadığı da tartışılır. Halbwachs “rüya anıları” olarak kavramsallaştırdığı durumda, rüya görülerek bir anıya sahip olunduğunu, muhafaza

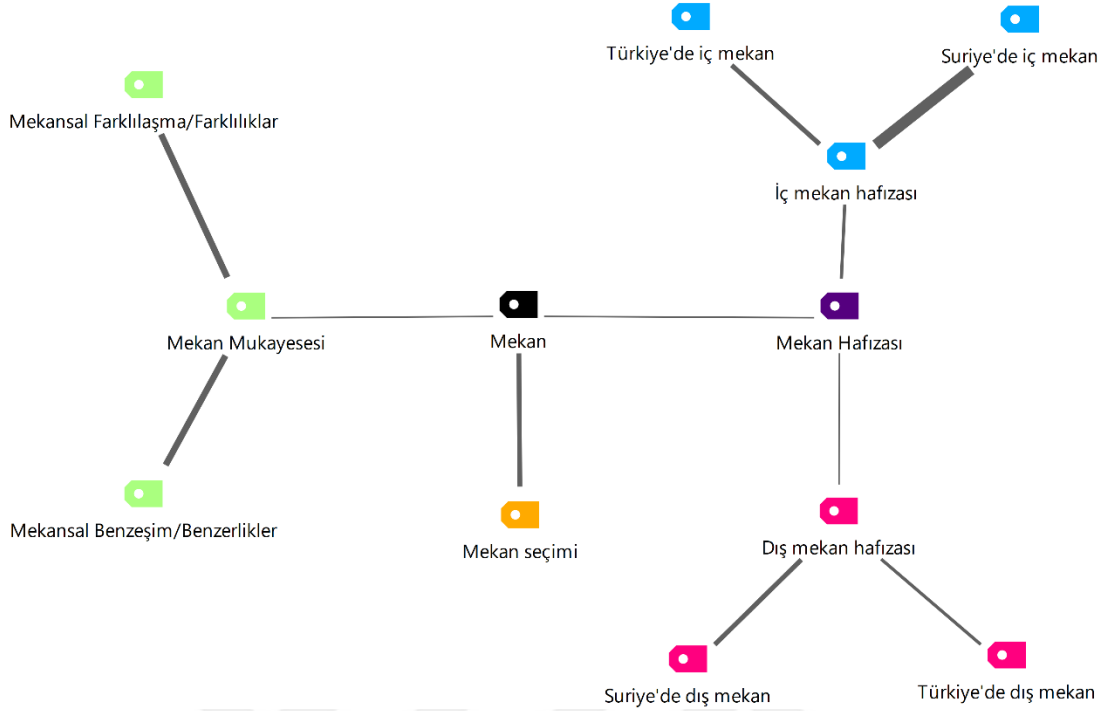
edilip canlandırıldığını, tanındığını ama uyanma anında bu anının zihinde yüzen imgelere dönüştüğünü söyler.

Özellikle savaş mağduru katılımcıların rüyalarında gördükleri imgeler yaşadıkları ve içsel dünyalarında yaşatmaya devam ettikleri olayları barındırmaktadır. Anılarımızın (uyanık vaziyetteki bilinçli yaşamla ilişkili anıları kastediyorum), hafızamızın derinlerinde değişmez düzene yerleştiği hissine (belki aldatıcı bir his) sahip olmamızın, bu bakımdan geçmişe ait imgeler dizisinin, bize dış dünyanın nesneleri olarak adlandırdığımız fiili ya da potansiyel imgeler dizisi kadar nesnel görünmesinin sebebi, bu imgelerin, sadece bizim eserimiz olmayan ve bize dışarıdan aktarılan sabit çerçeveler içerisine dizilmeleridir (Halbwachs, 2016: 44). Suriyeli göçmenlerin rüyalarında orayı taşımaları, oradaki iyi ve kötü anları yaşamaları da bu çerçeveye ilişkilidir. Göçmenler rüyaları tekrar tekrar yaşayarak aslında kendilerine göre bir imge dizisi oluştursalar da yaşamış oldukları, yani hafızada yerleşen gerçeklikler kümesi toplumsallıkla ilişkilidir.

3.2. Mekân

Araştırma kapsamında yönetilen sorulara verilen cevaplar incelenmiş, oluşturulan kodlar ve kategorilere bağlı olarak mekân ilişkisinde toplam üç adet tema belirlenmiştir. Bu temalar şunlardır:

Şekil 28: Suriyeli Göçmenlerde Mekân Temaları

Şekil 28’de görüldüğü üzere mekân ile ilişkili olan temalar; mekân seçimi, mekân mukayesesi, mekân hafızasıdır. Örüntüde tema ve kategori arasında bulunan çizgilerin kalınlığı, kategori altında yoğunlaşan kodlara göre değişiklik göstermektedir. Kalın çizgi; görüşmelerin analizi sonrası sıklıkla tespit edilen kodları temsil etmektedir.

Yukarıda ifade edilen temalara ilişkin bulgular aşağıda başlıklar hâlinde ele alınmış, incelenmiş ve yorumlanmıştır. Her temanın altında ilişkili olduğu kategoriler için ayrı alt başlıklar açılmıştır. Bu kategori başlıklarının altında da katılımcıların verdikleri ilişkili cevaplar araştırmacının yorumlarıyla birlikte yer almaktadır.

3.2.1. Mekân Seçimi

Araştırmada dördüncü olarak tespit edilen tema “Mekân Seçimi”dir. Yerlerinden edilmiş bireyler için mekân tutma, mekân seçme, mekâna aidiyet, yabancılaşma, dışlanma oldukça önemli kavramlardır. Türkiye’de yer edinen/yerleşmiş olan Suriyeli göçmenler mekân seçimlerini belirli kriterler üzerinden gerçekleştirmektedirler. Yer edinme ile kastedilen sadece fiziksel olarak bir yerden bir yere göç etme değil, gidilen yerde kaybedilen/geride bırakılan hayatın karşılığı olarak bir hayat kurma ve bu anlamda kişinin yeni mekânında yaşama,

çalışma, dinlenme ve ilişkilendirme kapasitelerine işaret etmektedir (Jansen ve Löfving, 2009: 13). Bu tema ile ilgili katılımcılara sorular yöneltilmiş, katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirilmiş ve bu tema ile ilgili 10 ifadeye ulaşılmıştır. Aşağıda bu ifadeler derinlemesine incelenmektedir.

“Oturduğumuz evi ben değil oğlum ve çocuklar seçtiler. İş yerine yakındı, sakindi, fiyatı uygundu. Bu sebeple bu evi seçtik.” (K2). Katılımcı evi seçme nedeni olarak öncelikle işe yakınlığı dile getirmiştir. Ardından sakin bir yerde olmasını ve fiyatının uygunluğunu ifade etmiştir. Suriyeli göçmenler için iş bulmak ve ekonomik olarak kendilerini geçindirmek oldukça güçtür. Bu sebeple iş bulunduğu, ev bu etmene bağlı seçilmektedir.

“Oğlumun işine yakın olduğu için burayı seçtik. Herkes Fatih’te oturuyordu ben oturmam. İlk gelince Kağıthane’de oturdum. Buraya alıştık artık. Komşular iyi sadece alt komşu ses geliyor diye biraz sorun çıkardı. Apartmanda daha çok Türkmen var, Suriyeli yok.” (K3). Katılımcı oğlunun işine yakın bir yerde oturmayı tercih etmiştir. Fakat burada da apartmanda oturmak ve komşuluk ilişkileriyle alakalı zorluklarla karşılaşmıştır. Fatih ilçesi özellikle Suriyeli (daha çok Şam ve Halep’ten gelen) göçmenlerin yaşamayı tercih ettiği bir yerleşim alanıdır.

“Evim, iş yerine, çocukların okuluna yakın olduğu için burayı seçtik. Eşime işi eniştem buldu, onlar Türk burada oturuyorlar. Hem işe hem de onlara yakınız şu anda.” (K5) Katılımcının evi, iş yeri ve okulun çevresindedir. Bunun yanı sıra eniştesi ve kardeşine yakın olması da mekânı, oturduğu evi seçerken önemli olmuştur. Kolektif bilinç ve akrabalık ilişkileri, mekân seçiminde etkindir.

“İlk gelince direkt Zeytinburnu’nda oturduk. Çünkü oğlum ve kızım buradaydı.” (K10).

“Sultangazi’de oturduk. Suriye ile aralarında benzerlik var. Bütün cadde üzerinde Suriyeli marketleri var. Hâlk iyi, ilişkiler iyi. Oradaki hâlk bizim gibi. Kendimi Suriye’de gibi hissediyorum. (K7)

“İstanbul’u ve bu evi neden seçtiğimi soracak olursanız, eşimin kardeşi buradaydı. O olmasa Türkiye’ye bile gelemezdik, çünkü nereye gideceğimizi bilmiyorduk. İnsan nerede akrabası varsa oraya gider.” (K11). Göç etmek üzere

yola çıkan kişiler daha önce göç eden, öncü göçmenlerin ayak izlerini takip ederler. Birçoğu göç etmeden önce öncü göçmenlerle istişare eder ve strateji geliştirir. Katılımcının nereye gideceğini akrabaları sayesinde bilmesi, akrabalarına olan güveni ve onların oldukları yere yakın olarak yerleşmeleri güven vermektedir. Böylelikle mekân güvenlik temelli de seçilmiş olmaktadır.

“Burayı kendim seçtim. Çık başka eve taşın diyorlar ama çıkmam. Artık burası benim evim gibi oldu, burada rahat ve güvenli hissediyorum. Komşular çok iyiler, bana alıştılar ben de onlara alıştım. Her şey yakın. Güvenilir bir bölge, sakin. Her şeye rağmen burada rahatım.” (K4) Sadece akrabalık ilişkileri değil komşuluk ilişkileri de güven ağı içerisinde bulunmaktadır. Katılımcı seçmiş olduğu evi güvenli bulmakta ve komşularına uyum sağladığını belirtmektedir. Burada bir düzen kurduğunu ve bu düzeni bozmak istemediğini belirtmektedir. Suriyeli göçmenlerin karşılaştığı zorluklar arasında Suriyelilere ev verilmemesi de vardır. Bu konuyla ilgili katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“İlk başta Suriyelilere kiralık ev vermiyorlardı. Bulduğumuz yere oturacaktık. Sokakta yatmaktan iyi dedik buraya geldik. Kız kardeşim buradaydı biz de buraya, Tuzla'ya geldik. Tanıdığım tek o vardı. Kardeşim de kaçak şekilde geldi Türkiye'ye. Onun neden bu muhite geldiğini sormadım, bilmiyorum. Kayınvalidesi de burada oturuyor ama onun da neden geldiğini de bilmiyorum.” (K12)

“Kızım ve damadım Sultangazide oturuyorlardı biz de onlar var diye buraya geldik.” (K7).

“Burada Suriyelilere ev vermiyorlar. Verilen ilk evi de alıyoruz kaçırmamak için. Bir de önceden oturduğum evden ev sahibi satacağı için çıktım. Bu ikinci evim”. (K16) .

Görüldüğü üzere iki katılımcı da mekân seçerken bir kriter belirlememişlerdir. Çünkü böyle bir lüksleri yoktur. Toplumdaki mevcut olumsuz Suriyeli algısı sebebiyle, Suriyelilere ev vermeme gibi yaygın bir tutum bulunmaktadır. bu tutuma maruz kalan Suriyeli göçmenler, mekân seçerken yalnızca kabul görüldükleri yerlere yerleşebilmişlerdir. Sokakta yatmaktansa iyi ya da kötü her evde oturabileceklerini

vurgulamışlardır. Kısmi de olsa kız kardeşinin olduğu yerde ev araması bireyin mekân seçiminde rol aldığını göstermektedir.

“Bu evi ben seçmedim, eşim seçti. Arkadaşları buradaymış. Ben Hatay’daydım, resimler gönderdi. Sulukule var dedi. Benim için o zaman farkı yoktu. Güneş varsa tamam demiştim. Çok memnundum o zaman da. Sonra Hâliç’te başka bir eve taşındık. Hep apartmanda oturduk. Şimdi Vatan caddesinde oturuyoruz. Hem burada çok fazla Suriyeli var hem de ev sahibi iyi. Evi bulmam için Türk arkadaşlarım yardım etti. Ev sahibi: siz eve nasıl giriyorsunuz dedi. Ayakkabısız biz ayakkabıları dışarıda çıkarıyoruz dedim ve evi bana verdi, şaşırdım.” (K1). Vatan Caddesi genellikle Suriyelilerin çoğunlukta olduğu yerlerden biridir. Katılımcı ilk geldiğinde eşinin evi seçtiğini, onun için önemli olanın evin güneş alması olduğunu söylüyor. Vatan Caddesine taşınma sebebi de Suriyelilerin çok olması ve ev sahibinin iyi olmasıdır. Ev sahibinin kendisine evde ayakkabı ile mi dolaşıyorsunuz sorusu tuhafına gitmiş ve onu şaşırtmıştır. Burada ev sahibinin Suriyeli algısı da görülebiliyor.

Büyük kentler daha çok özgürlük, ekonomik ve sosyal olanaklar sağladığı için genellikle göçmenlerin tercih ettikleri yerler olmaktadır. Daha iyi eğitim, sağlık, iş ve istihdam imkânları olduğu için İstanbul en çok tercih edilen iller arasındadır. İstanbul’daki Suriyeli göçmenler, ilçe ve ev seçerken işe, okula yakınlık, akrabalara yakınlık, Suriye’ye benzerlik mekân seçimlerini etkilemektedir.

3.2.2. Mekân Mukayesesi

Araştırmada beşinci olarak tespit edilen tema “Mekân Mukayesesi”dir. Mekân mukayesesi alt başlıklardan görüleceği üzere mekânsal farklılaşma/farklılık ve mekânsal benzeşme/benzerlik üzerinden ele alınacaktır. Suriyeli göçmenlerin mekâna dair algıları ve mekân-hafıza bağlamındaki pratikleri, mekânın mukayesesini gerekli kılmaktadır. Mekân mukayesesi farklılıkları ve benzerlikleri birarada barındırmaktadır. Bu tema ile ilgili katılımcılara sorular yöneltilmiş, katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirilmiş ve bu tema altında iki kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler; “Mekânsal Farklılaşma/Farklılıklar” ve “Mekânsal

Benzeşme/Benzerlikler”dir. Buna göre; mekânsal farklılaşma/farklılıklar kategorisi ile ilgili 23, mekânsal benzeşme/benzerlik kategorisi ile ilgili 21 ifadeye ulaşılmıştır.

Aşağıda bu kategoriler derinlemesine incelenmektedir.

3.2.2.1. Mekânsal Farklılaşma/Farklılıklar

Türkiye’ye Suriye’den göç eden göçmenlerin yaşadıkları yerle ilgili farkındalıkları üzerine, mekân ve hafıza bağlamında ortaya çıkan mekânsal farklılıklar hatırlamayla birlikte mekân değişimine vurgu yapmaktadır. Mekânını, yaşadığı, dolaştığı yeri değiştiren göçmenin hafıza mekân ilişkisinde mekânsal farklılıkların yeri büyüktür. Mekânsal farklılıklar ve benzeşmeler, mekân mukayesesini oluştururlar. Göçmenin mekânı algılama biçimi, dünyasına da yansımaktadır. Farklılıklar ve benzeşimler üzerinden kır-kent değerlendirmesi, farkındalık, aidiyet ve kimlik üretimi, sosyalleşme ve kamusal mekânda bulunma pratiği, ev, sokak, mahalle üzerine düşünceleri, mezar-türbe gibi yapıların mukayesesini, ülkelerin benzerlik ve farklılıkları üzerine fikir beyan etme konuları bu başlık altında ele alınmıştır. Katılımcıların mekânsal farklılıklara dair görüşleri şu şekildedir:

“Suriye’yi Türkiye ile karşılaştıracak olursak çok küçük. Türkiye’de her şey var, deniz var mesela. Çocukken çiftlikte yaşadığım için organik şeyler seviyorum. Türkiye’de de araştırıyorum organik olan yerlere gidiyorum. İstanbul’da hayat güzel ama sadece hava kirli, nemli.” (K1)

“İstanbul’da Aksaray, Eminönü vs. gibi yerleri gezdim. İstanbul ve Halep arasında çok büyük fark var. Burada kuleler, binalar var. Çok kalabalık ve trafik var. Halep’te yüksek binalar ve deniz yok ama burada var ve çok güzeller. Halep’te deniz için başka yere giderdik. Burada her yer deniz. Mesela Suriye’de üç saat sonunda Lazkiye’ye denize giderdik ama burada daha yakın kolay gidiliyor. İstanbul’da sokaklar daha iyi. Camiler daha büyük, temiz.” (K13)

“İstanbul’da Zeytinburnu’na giderim. Arkadaşım var orada. Sultanbeyli, Fatih, Aksaray, Taksim gibi yerleri gezerim. Bu gittiğim yerler Halep’e hiç benzemez. Benim bulunduğum bölgede çok insan ve dükkan var, kalabalık bir ortam. Burada sokaklar geniş, mahalleler geniş orası daha dar ve küçüktü.” (K15).

“Üsküdar Halep’e hiç benzemiyor burada deniz var bizde deniz yok.” (K7)

Görüldüğü üzere İstanbul’un metropol ve marka şehir oluşu göçmenlerin ifadelerinde Suriye ile mukayesede tercih edilir kılınmıştır. Türkiye’nin yüz ölçümü 783.562 km² iken Suriye’nin yüz ölçümü 185.180 km²’dir. Doğal olarak Türkiye alan olarak daha geniş ve büyük bir coğrafyayı kaplamaktadır. Suriyeli göçmenlerin ilk olarak bahsettikleri farklılıklar alanın büyüklüğüyle ilgilidir. Katılımcılar arasında yer alan kır ve kentten göç eden bireyler, İstanbul gibi bir mega kentte yaşamının şaşkınlığı içindedirler. Kentin temelde toplumsal bir alan oluşu onun diğer açıklama tarzlarının öncesinde sosyolojik yönüne ışık tutar. Kent meselesi sosyolojinin özüdür (Alver, 2012: 10). Katılımcılar zaman zaman İstanbul’dan bahsetmek yerine Türkiye’den bahsetmektedirler. Türkiye’de her şeyin olduğunu, İstanbul’da her yerde denize gidilebildiğini söyleyen göçmenlere göre İstanbul oldukça güzel bir şehirdir. K13’ün ifade ettiği kuleler, binalar, trafik, kalabalık metropol olmanın nişanelerindendir.

Suriye’de denizin olmadığını ama İstanbul’da denizin her yerden görüleceğini söyleyen Suriyeli göçmenler, Lazkiye denizine gidebilme zorluğundan bahsetmektedirler. Katılımcılar Halep, Rakka, Humus, Şam gibi şehirlerden oluşsa da hepsi aynı fikirdedirler. Coğrafi güzellikler ve imkânlar anlamında İstanbul’un Suriye’den güzel ve sokaklarının geniş, temiz, düzenli olduğunu söylemektedirler. Bunları söylerken de mekân-hafıza ilişkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü, göçmenlerin yaşadıkları yer ve mekâna dair kanıları, deneyimlerinden ve geçmişte yaşadıklarından oluşmaktadır.

“Suriye’de temiz bir sokak bile yok. Orada inşaatlar bile karışık. Sadece bir tane çarşı var. Mısır çarşısı gibi. Elbise, altın satarlar. Orası kırsal burası şehir. Burada çocukların geleceği oradan daha iyi. Suriye’de çocuklar sürekli toprakla oynuyor birbiriyle kavga ediyorlar. Burada öyle değil, park gibi yerler olduğu için sosyalleşiyorlar.” (K6). Katılımcı Suriye’deki sosyal hayatın ve mekânların olumsuz yanlarından bahsetmektedir. Suriye’nin kırsallığı ile İstanbul’un şehir olmasının arasındaki farklılıkları dile getirmektedir. Çocuklarının sosyal mekânlarda toplumsallaşabilme imkânı vardır. Suriye’de küçük bir kır hayatı yaşarken, güzel

çarşıların ve mekânların, temiz sokakların olduğu yerde İstanbul'da yaşamının daha iyi olduğundan bahsetmektedir.

“Hiç benzetilemez Rakka buraya. Burada düzen var. Orada buradan farklı olarak çoğu ev avlulu. Özellikle Rakka'nın çevresinde. Rakka'da yüksek bina yapılmaz çünkü toprak nemli. Hatta bazı uzmanlar gelirdi, merkezde bir şey yapmazlardı çevrede yaparlardı. Normalde üç katlı eve izin vardı sonra beş kata çıkarıldı ama kimse yapmazdı toprak kaldıramazdı. Buraya bakınca çok yüksek binalar var. Buranın temeli güçlü. Burada sokaklar düzgün ve geniş orada çok dardı. Ana sokaklar gidiş dönüştü.” (K14). Rakka'nın kırsalından gelen katılımcı, Türkiye'de düzen olduğunu söylemektedir. Suriye'deki olaylardan ve yönetimden dolayı düzensizlik yaşadıklarını bildiren katılımcılar Türkiye'de varolan düzenden oldukça memnundurlar. Fikirselsel ve yönetsimsel farklılıklar görüldüğü üzere mekân algılarına da yansımaktadır.

“Suriye'de arabamız vardı her yere giderdik. Halep'te parka, doğaya, ormanlara giderdik. Orası daha güzeldi.” (K7). Savaş öncesi gündelik hayatından bahseden katılımcı burada ekonomik yetersizlik ve imkânsızlıklardan dolayı gezemediğini ifade etmektedir. Suriye'deki yaşantısına özlem duymaktadır. Burada mekânsal farklılıklara sebep olan olan ekonomik durumların farklılığıdır.

“Burada günlere göre pazar var. Humus'ta bir iki yerde sebze meyve hep olurdu, haftanın belli günlerinde değil. Marketler ve dükkanlar buraya benziyor ama burada çok büyükler orada yok.” (K8)

“Oradaki okullar çok kötüydü buradakiler çok güzel. Lavabolar okul dışındaydı, eğitimde hocalar çok baskı yapıyorlardı. Burası temiz, hocalar iyi, sınıflar kalabalık değil. Düzenli.” (K4)

“Burası daha gelişmiş bir ülke, daha iyi bir yaşam var savaş yok.” (K12)

Katılımcılar Türkiye'nin gelişmiş ve düzenli bir ülke olduğunu söylemektedirler. İstanbul her açıdan göçmenler için daha yaşanabilir ve cazip bir şehirdir. Suriye'nin kır ve kent yerleşkelerinden gelen göçmenler, sosyal hayatta yaşadıkları mekânların farkındadırlar. Mekânsal farklılıklar değerlendirildiğinde Türkiye'ye dair olumlu Suriye'ye dair olumsuz aktarımlarda bulunmuşlardır. Mekân

mukayyesinin bu alt başlığında Türkiye daha yaşanabilir bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş yok, düzen var, kalabalık olmasına dair kişinin gelişimi için değerli bir ülkedir. Yaşanılan mekânda oluşan gündelik hayat sosyal ilişkiler etrafında şekillenir. Bunun dışında eve dair farklılıklar da mekân-hafıza ilişkisinde önemlidir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Suriye’de evimiz çok büyüktü ve daha güzeldi. Dekor çoktu. Benim, annemin, herkesin ayrı odası vardı. Balkonumuz çok büyüktü 30 metre kadar. Her şeyi balkonda yapıyorduk. Su atardık, uyurduk, oynardık. Fark var tabi ki. Bizim ev daha sağlıklıydı. Güneş vardı, çatı yüksekti ve oradan hava geliyordu, ferahtı. Burada çatı daha alçak. Suriye’de biz yeri suyla yıkardık. Burada her yere su atmak istiyorum ama gider yok. Temizliği çok seviyoruz, yer için kullanamıyoruz siliyoruz. Ama komşuya haber verip pencere için bunu yapıyorum. Böyle temizlendiğini düşünüyorum. Suriye’de evlerin içi temiz olur ama sokaklar, caddeler pistir. Burada tam tersi yollar çok temiz. Burada ayakkabım hiç kirlenmiyor. Suriye’de yollar toz, çamur beş dakikada kötü oluyordu. Devlet bakmıyordu. Ayakkabılık dışarıda kalıyordu. Burası daha düzenli, devlet her şeyi yapmış. Suriye’de her şeyi insanlar yapıyordu devlet yapmıyordu. Burası çok rahat.” (K1). Katılımcı Suriye’deki evin geniş, güzel ve güneş aldığını söylemektedir. Buradaki evde ise bu aradığı özellikleri bulamamaktadır. Orada kendilerine dair yaşantıları, mekânları ve daha da önemli mekân kimlikleri bulunmaktadır. Fakat burada kendileri için yalnızca yaşam alanı seçmişlerdir. Daha iyi şartlarda ve güzel evlerde yaşama istekleri vardır. Katılımcının ev ve sosyal hayata dair yaptığı yorumlarda, Suriye ve Türkiye arasında bariz farklılıklar olduğu görülmektedir. Suriye’de evler geniş ve temizken sokakların dar ve kirli olduğunu söylemektedir. Türkiye’de ise evler dar ve temizlemeye müsait değilken sokakların geniş ve temiz düzenli olduğunu söylemektedir. Evlerin temizlenmeye müsait olmama durumunun sebebi içerisinde, Suriye’deki alışkanlıklarını devam ettirmeme yatmaktadır. Katılımcı ve diğer katılımcılar Suriye’de odalarda gider olduğunu, duvarları yerleri yıkayıp oradan suyu akıttıklarını söylemişlerdir. Bu gelenek daha çok müstakil evlerde devam etmektedir. Türkiye’de/İstanbul’da müstakil evden apartmana geçen Suriyeli göçmenler bu farklılıktan ötürü ev temizleme alışkanlıklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

“Orada odalar geniş, metrekare olarak buradan daha büyük. Burası küçük ama yaşamak için duruyoruz. Şam’da çatı vardı oraya çıkar çay kahve içerdik. Burada öyle bir şey yok bunalıyoruz, evde oturuyoruz.” (K2).

“Kocaman evden küçük bir eve geldik. Kendimi sınırlandırılmış hissediyorum. Oradaki evde balkonumuz vardı. Burada gökyüzünü görebilmek için kafamızı yukarı kaldırıyoruz çünkü bodrum kattayız. İnsan üzülüyor, dördüncü kattan bodrum kata inmek çok üzücü. Eski evde kocaman pencereler vardı burada küçücük. Suriye’deki evimiz dört odaydı. Apartman kendimizindi. Bütün mobilyaların en iyisini almıştık. Burada ise komşulardan alıyoruz. Onlardan arta kalan şeyleri biz kullanıyoruz. Oradaki evle buradaki ev arasında hiçbir şey birbirine benzemiyor. Benzemesini isterdim. Oradaki eşyalarımız, evimiz lükstü.” (K7). Katılımcıların ifadelerinde görüldüğü üzere oradaki evlerinin daha geniş ve eşyalarının lüks olduğunu görmekteyiz. Göçmen olarak geldikleri ülkede ikincil olana talip olan Suriyeli bireyler, lüks ve konforun içerisinde ekonomik zorluklarla kurmak zorunda oldukları bir yaşamın içerisine girmişlerdir. Buradaki her şey onlar için ikincildir. Asıl evleri, rahat ettikleri, üzerinde tasarruf hakkına sahip oldukları ev, Suriye’deki evleridir. Suriye’de dördüncü katta oturan birisi İstanbul’da bodrum katta oturmayı üzünlükle karşılamaktadır. Fakat göç ettiği yerde sosyal ve siyasal hayatın kaosundan uzak olduğu için bodrum katı da olsa bulunduğu yeri daha güvenilir bulmaktadır.

“Oradaki evlere benzer evler görmedim burada. Suriye’de dört yılda bir ev yapabilirsin burada bir ayda ev yapıyorlar. Suriye’de komşular birbirini duymaz ama burada öyle değil herkes herkesi duyuyor. Bazı evlerde mahalleler birbirine yakın, yanyana. Yeni şehir merkezinde sokaklar geniş ama eski şehirde sokaklar dar.” (K9).

“Türkiye ve Suriye, Şam ve İstanbul tamamen birbirinden farklıdır. Buradaki taş yapısı bile oradan farklı ve değişik. Orada çimento kullanırlar burada farklı bir şey. Bazı yerlerde benzerlik var ama oturduğum yer ile Şam’ın benzerliği yok. Mesela Suriye’de çatılar düz burada üçgen. Şam’ın eski mahallelerinde sokaklar dar evler geniştir, burada ise evler dar sokaklar geniş.” (K2)

“Halep merkezde oturuyorduk. Halep alan olarak küçük, nüfus olarak fazla bir yer. O anlamda buraya benzemiyor. Buradaki sokaklar daha geniş. Orada sokaklar dar, ev giderleri tıkanır, kalabalık nüfus. 6 katlı apartmanda 35-40 daire var. 1. kata bile su gelmez. Fırat’ın da bizden geçmesi fayda etmiyor. Borulardan geçen suyun %70 sızıyormuş. Vergi çok verirdik, hizmet alamazdık. Çöp vergisi bile vardı. Bir de çok trafik vardı.” (K11). Katılımcılar mekânsal farklılıklardan bahsederken yalnızca evlerinin içine dair bilgiler vermekle kalmamakta, evlerin konumu, iletkenliği, taş yapısı, eksiklikleriyle de ilgili detaylar sunmaktadırlar. Evler arasındaki mesafe “mahremiyet” olgusuna vurgu yapmaktadır. Suriye’de komşuların birbirini duymaması, mahremiyete verilen önemi ifade etmektedir. Mekânların şekillenmesinde sosyal hayatın, gündelik pratiklerin etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Katılımcılar oradaki taş yapısıyla buradakinin dahi farklı olduğunu, çatıların Suriye’de kullanışlı olduğunu burada ise apartman hayatında bir kısıtlanma duygusunun hakim olduğunu dile getirmektedirler. Alan ve nüfus yoğunluğu açısından da yetersiz gördükleri yerleşim yerlerinden geniş ve büyük bir şehire gelmiş olmaları her ne kadar kendilerini rahat hissetmelerini sağlasa da kiracı bulundukları evlerin konforlu olmamasından şikayetçidirler. Suriye’deki mekânsal farklılıklar ve hafıza ilişkisi Türkiye’deki pratiklerle çelişmektedir. Katılımcılar ilerleyen bölümlerde de göreceğimiz üzere, Suriye’deki evlerindeki lüksü, rahatlığı ve konforu buraya taşımak istemektedirler. Orayı burada yaşatmak isteği barındırmaktadırlar.

“Suriye’de türbeler bakımsız buradakiler daha bakımlı. Mezarlıklar da Türkiye’de özel yerler var, bakımlılar. Bizim basittir sadece taş koyarız.” (K1), “Oradaki mezarlıklar, buradakine benzerdi ama daha eskidir. Oradaki mezarlıklarda yeşillik ve ağaç yoktur, arsaya yapılır. Burası yeşillik ve ağaçlık.” (K2), “Buradaki türbeler, mezarlar daha güzel.” (K7), “Türkiye’deki yeni mezarlar benziyor ama eski mezarlar Suriye’de daha farklı.” (K4), “Buradaki mezarlıklar çok düzenli, Halep’te rastgele boş yere gömerler insanı. Bazen bir mezara iki mezar konulur vs.” (K11).

Katılımcıların ifadelerine göre; mekânsal farklılıklar çoğunlukla ülkeye, sosyal hayat; ev, mahalle ve sokağa, mezarlık ve türbelere dair çeşitlilikler göstermektedir.

Suriyeli göçmenlerin mekân seçiminde Türkiye'nin müslüman bir ülke olması etkilidir. Bu sebeple anlam ifade edebileceğini düşündüğümüz mezarlıklar ve türbelerle ilgili olan soruların cevaplarında da Suriye'deki mezar ve türbelerin eski, harap, özensiz olmasına karşılık Türkiye'dekilerin bakımlı, temiz, yeşillik içerisinde olduğu ifade edilmiştir. Mekânsal farklılıklar bireyin hafızasında şema oluşturmaktadır. Hafızamızda yere, mekâna dair ne varsa ona göre düşünür ve fikir ediniriz. Suriyeli göçmenlerin ifadelerinde evlerindeki lüksü, konforu özledikleri görülürken, sosyal hayata ve şehirlerine karşı daha olumsuz düşüncelere sahip olduklarını görmekteyiz. Bu sosyal ve siyasi hayatın işleyişi ve bireylerin yaşadıkları anlam dünyasıyla da ilişkilidir. Mekânsal farklılıklar olduğu kadar mekânsal benzeşim de vardır. Mekânsal benzeşim mekân-hafıza ilişkisinde oldukça baskındır. Göçmen farklılık ve benzerlikleri bulmak için, göç ettiği yeri hatırlar. Bu hatırlama anıları, anıları, hisleri, deneyimleri bugüne çağırır.

3.2.2.2. Mekânsal Benzeşim/Benzerlikler

Suriyeli göçmenlerin ülke değiştirmeleriyle ortaya çıkan, mekâna dair farklılıklar ve benzerlikler konusu, hafıza ile sıkı ilişki içerisinde. Katılımcıların mekânsal benzeşimle alakalı görüşleri şu şekildedir:

“Bazen çarşıları hatırlarım. Suriye’de kıyafet aldığım yerler vardı Fevzipaşa Caddesi oralara çok benziyor. Eyüp etrafı Emevi Camisine benziyor. Fatih de Fevzipaşa da benzer bizim oralara. Kıyafetleri gördüğümde çarşıları hatırlarım.”

(K2). Mekânsal benzeşim/benzerlikler içerisinde cami ve çarşıları benzeten katılımcı, bu mekânların Suriye’yi hatırlatıcı özelliğinin farkındadır.

“Malta Çarşısı’na gidiyorum ve Suriye’yi hatırlıyorum. Özellikle Şam’ı hatırlıyorum. Akşemsettin Mahallesi de Şam’a benziyor. Suriye’yi hatırlamak için oralara, dükkanlara gidiyorum. Bak burası Şam gibi diyorum mutlu oluyorum. Bazı zamanlar Şam’dan buğday getiriyorum. Özlediğim ve hatırlamak için.” **(K1).** Özlem duygusu Suriyeli göçmenlerin gündelik hayatının birçok yerinde tezahür etmektedir. Katılımcı çarşıları ve mahalleleri Suriye’de yaşadığı yerlere benzettiğinde mutlu olduğunu ifade etmektedir. Suriye’yi hatırlamak ve yaşatmak için bu mekânlarda bulunmaktadır.

“Mahmutpaşa Çarşısı’ndan geçerken Halep’teki çarşıya benzettim. Kendimi orada gibi hissettim. Daha çok Fatih tarafları da bana öyle hissettiriyor.” (K16). Fatih ve Malta çarşısının gerek mimari yapısı gerekse Suriyeli göçmen nüfusun yoğunluğu sebebiyle tercih edilmektedir. Katılımcı kendisini vatanında gibi hissetmek için benzerliklerin yer aldığı mekânlarda bulunmayı öncelemektedir.

“Fatih ve Eyüp bölgesi Şam’a çok benziyor. Kültür, gelenek ve camiler de benziyor. Eyüp Sultan Camisi Emevi Camisi’ne çok benziyor. Buradaki çarşılar ve Eminönü, Suriye’deki çarşıya benziyor. Yabancılık hissetmedim ülke değiştirmeme rağmen.” (K2). Katılımcının Suriye’deki cami ve çarşılara benzer yerleri İstanbul’da bulması yabancılık hissini ortadan kaldırmıştır. Mekânsal benzerlikler Suriye’yi ve Suriye’deki hayatın bir parçasını hafıza, hatırlama ile İstanbul’a taşımıştır. Bu taşınma sonucu katılımcı kendisini ait yahut topluma uyumlu hissetmektedir.

“Şam’da Azm Sarayı var Osmanlı Sarayı, Topkapı Sarayı’na benziyor ama onun küçük hâli. Haremlik selamlık. İslam kültürünün benzeşimi.” (K1). Katılımcının Azm ve Topkapı Sarayı’nın mimari benzerliğine vurgu yapmasının yanı sıra haremlik selamlık ve İslam kültürünün birleştiriciliğini söylemesi, mekânın manevi ve tarihsel boyutunun farkında olduğunu göstermektedir. Ortak tarih ve kültür vurgusu da mekânsal benzerlikleri açıklarken Suriyeli göçmenin hafızasında yer edinmektedir.

“Fatih Cami Suriye’deki Emevi Camisi’ne benziyor. Tarihini bilmiyorum ama çarşılar var etrafında. 16 km bir çarşısı var. Aynı dizayn. Fatih Camii etrafı 8 km. Sultan Abdulhamit geldiğinde Halep valisiydi. Osmanlı camisi inşa etti. Adı Osmanlı Camisi. Caminin etrafında çarşılar yaptı aynı Fatih Cami etrafındaki çarşılarla benziyor. Biz buraya gelmeden önce bunları biliyorduk. Oraları hatırlattı bana” (K11). Katılımcının mekânın benzerliğini alan ve tasarım üzerinden açıklaması, benzerliği teknik olarak da düşündüğü anlamına gelmektedir. Fatih Cami, Suriyeli göçmenlerin geldiği şehire göre, oradaki en büyük camiye benzerliğiyle tüm katılımcıların örnek gösterdiği camidir.

“Fatih camideyken Halep’i hissediyorum, görüyorum. Büyük camiyi (Halep Ulu Cami). Buranın etrafı ve çarşılar oraya çok benziyor.” (K7). Katılımcı

Halep'ten geldiği için oradaki büyük camiye benzetmektedir. Mekân hafıza bağlamında kişiler, deneyimledikleri ve yaşadıkları yerlerle mukayese yapmaktadırlar.

“Fatih Cami’nde kendimi çok rahat hissedirim. Çok güzel bir yerdir. Sanki Medine’de hissedirim kendimi. Çok güzel geldi bana.” (K11). Katılımcı Fatih Camiyi güzellik ve Medine’ye benzemesi ile mukayese etmiştir.

“İstanbul Şam’a çok benzer. Oldukça büyük. Mesela Süleymaniye’deki çarşılar, kapalı çarşı, Mısır çarşısı, Tahtakale. Bizde aynı mimari aynı şekil, aynı malzemeden yapılan çok benzer yapı var. Sokaklarda taş yollar vardı. Taksim’deki gibi. Taksimdeki tramvayın benzeri Şam’da vardı rengi yeşildi çocukken hatırlıyorum. Kral Feysal Sokağı. Hamamlar var aynı. Orada hamamlara giderdik. Kadınlar hamama giderdi, gelin hamamı ya da gelin arama hamamı. Şu an burada da yaparız bunu biz. Damadı düğünden iki gün önce hamama götürürler.” (K3). Katılımcı sadece yapılar bağlamında değil şehrin özellikleri bakımından bir benzerlik kurmuştur. İstanbul’un Şam kadar büyük olması, çarşıların mimari açıdan birbirine benzemesi, sokaklardaki taşların dahi benzerliği Suriyeli göçmenin hafıza-mekân ilişkisini şekillendirmektedir. Hamamların benzer şekilde olmaları ve kültürel manada da aynı gelenekleri gerçekleştirebilecekleri yerler olması sebebiyle, katılımcı benzerlik ilişkisinden memnundur.

“Fatih ve Sultanahmet’e gittim. Sultanahmet bana Şam’daki Emevi Camisi’ni hatırlatıyor. Sanki oradan girince öyle hissediyorum. Sultanahmet’in avlusu daha geniş.” (K4)

“Fatih ilçesi Şam gibi, eski Şam’a benziyor. Gaziantep Halep gibi. Binalar, kapalı çarşı, Fatih cami, Sultanahmet cami bizim oralara çok benziyor.” (K1)

“Biz burayı yaşadığımız şeyleri, yerleri oraya benzetmeye çalışıyoruz. Balatın bir kısmı Şam’ın eski sokaklarına benziyor. Afyon ya da Beylikdüzü’nün bazı mahalleleri Humus’a benziyor. Mesela küçük bahçeli evler çok benziyor. Mahalleler, evler, apartman önleri çok benziyor Suriye’ye.” (K8). Katılımcı yaşadığımız yerleri oraya benzetmeye çalışıyoruz derken mekân hafıza ilişkisinin farkında olduğunu söylemektedir. Benzer mekânların geçmiş anları, anıları hatırlattığını ifade

etmektedir. Yalnızca İstanbul değil başka şehirlerde de Suriye'ye benzer mekânların varlığından bahsetmektedir.

“Şam'da deniz yok Ankara gibi kuru havalı. Akdenize gittim, Suriye ile iklimi aynı. Ben şehirde yaşıyordum Şam'da da çiftliğimiz vardı; Malatya gibi hatay gibi, kilis gibi, antalya gibi. Suriye, Akdeniz bölgesine benziyor. Şam biraz farklı Ankara gibi içerisi. Şam, yazın sıcak kışın soğuk havası kuru.” (K1)

“Daha önce Fatih ve Eyüp Sultan'a gidiyordum. Özellikle çarşılar Suriye'dekine benziyor. Suriye'de kapalı, kubbeli çarşılar vardır buradakine benzerler. Lazkiye'deki binalar daha çok Urfa'ya benziyor ama İstanbul'a benzemiyor.” (K4).

“Bursa, Gebze, Ayasofya, Sultanahmet, Eyüp Sultan, Emirgan korusu, Üsküdar, Belgrad ormanları gibi bazı yerler Halep'e benziyor. Çarşılar aynı. Coğrafya aynı takriben. Ormanlar Suriye'nin ormanlarına çok benziyor. Halep'teki kapalı çarşı da buradakine çok benziyor.” (K10)

Hafıza, kendisini seste, görüntüde, mekânda, zamanda var eden bir gerçekliktir. O, uyanık olan bir anının ortaya çıkmasıdır. Buna bazen benzerlikler bazen de farklılıklar sebep olmaktadır. Mekânsal benzeşim, eski ile yeninin birleşmesidir. Burada mukaeyse devreye girer. Eski mekân Suriyeli göçmenlerin doğup büyüdüleri, her anlamda bir zamanlar aidiyet ve kimlik geliştirdikleri yeri temsil etmektedir. Yeni mekânlar ise, göç edilen ülkedeki nesneler, şehirler, mahalleler ve sokakları temsil etmektedir. Göçmen yeni mekâna geldiğinde her şey yeni bir inşa sürecine girer. İçinde bulunulan artık göçmenin dünyasıdır. Bu habitus eski yaşanan yerle yeni yerin yaşam dinamikleri içerisinde karşılaştırmasıyla kurulur.

Katılımcıların ifade ettiklerine göre mekânsal benzerlikler daha çok sosyal hayatın geçtiği alanlarda ortaya çıkmaktadır. Mekânsal farklılıklarda ağır basan ev tasavvuru ve Suriye'deki evle ilgili karşılaştırmalara burada rastlamamaktayız. Katılımcılar daha çok cami, çarşı, mahalle, saray karşılaştırması yaparak benzerlikleri dile getirmektedirler. Bu benzerlik içerisinde yalnızca İstanbul'a dair bir mukayese barındırmamakta; Ankara, Gaziantep, Afyon, Urfa gibi şehir bilgilerinin de olduğunu ortaya koymaktadır. Kıyafet almak için Fevzipaşa

Caddesi'ne giden katılımcı, Suriye'de kıyafet aldığı yerleri hatırlıyor ve benzerlik iki mekân arasında hatırlama kuruyor yahut hatırlama iki mekân arasında benzerlik ilişkisi kuruyor diyebiliriz.

İstanbul'daki Malta Çarşısı birçok İstanbullu ve Suriyeli için “mini Suriye” olarak adlandırılmaktadır. Fatih, Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak ikamet ettikleri, alışveriş yaptıkları yerlerin başında gelmektedir. Fatih'de Al Hayr Lokantası, Taiba Kuyumcusu, Al Raii Kasap, Yasemin Sham Parfümcüsü, Şam Şerif Tatlıları, Bn Hâldun Kahvesi, Al Sayed modern Lübnan fırını, Zaim tatlıları gibi ismi de Suriye'yi andıran dükkanlar bulunmaktadır. Katılımcı Akşemsettin Mahallesi ve Malta Çarşı'sına Suriye'yi hatırlamak için gittiğini söylemiştir. Aslında Suriye'de bulunan ve hayatlarını geçirdikleri mekânların benzerini burada görmek, Suriyeli göçmenlere “evindeymiş gibi” bir algı yaratmaktadır. Bu algı içerisinde mekân ve hafızayı barındırmaktadır. Aynı şekilde Mahmutpaşa Çarşısı Halep'i, kapalı çarşı, Eminönü, Mısır Çarşısı Suriye'deki kapalı çarşıları andırmaktadır.

Katılımcılar için İstanbul'un Suriye'ye ve Suriye'deki birçok şehire benzediği dile getirilmiştir. Suriyeli göçmenler daha çok belirli bölgelerde konuşlanmışlardır. Fatih ve Eyüp katılımcıların ifade ettiği yerlerin başında gelmektedir. İstanbul'da, özellikle Fatih'te yaşayan Suriyelilerin neden bu kenti kendileri ve aileleri için tercih ettikleri sorusuna verdikleri yanıtlarda Osmanlı'dan bugüne devam eden kültürel, dinsel ve tarihsel bağların fazlasıyla altının çizildiği görülmektedir (Kaya, 2017:56). Göçmenler için önemli ve Suriye'deki mekânlarla benzerlik gösteren yerlerden birisi de camilerdir. Özellikle Fatih, Sultanahmet ve Eyüp Sultan Cami oldukça büyük önem taşımaktadır. Fatih Camii, genellikle Suriye'deki Emevi Camii'ne benzetilmektedir. Avlusu ve etrafındaki çarşılarla, sosyal ortamıyla, insanların biraradalıklarıyla Suriyeli göçmenlere Suriye'yi hatırlatmaktadır. Bu hatırlama Fatih Cami'nin varlığıyla beraber göçmenin aidiyet, özlem, oradalık hissi ve rahatlama hissetmesine yardımcı olmaktadır. Araştırmamız sırasında Fatih Cami avlusunda gözlem yaptığımız sırada oldukça fazla göçmene rastlamıştık. Fatih Camii'nde kendisini Medine'de hissettiğini söyleyen katılımcı, mekânın uhrevi havasının olduğunu dile getirmektedir.

Fatih Camii'ni Halep'teki Ulu Camiye, Sultanahmet'i Şam'daki Emevi Cami'ne benzetenler çıkmıştır. Açıkçası Suriye'nin farklı yerlerinden gelen kişiler, İstanbul'daki büyük camileri geldikleri yerdeki camilere benzetmektedirler. Fatih Cami, herkes için Suriye'nin hangi şehrinde olursa olsun oradaki büyük ve güzel camiye temsil etmektedir. Bunun dışında Taksim'deki taşların eski Şam olarak adlandırdıkları bölgeye benzediğini, Balat'ın sokaklarının eski Şam'a, Beylikdüzü'nün bazı yerlerinin de Humus'a benzediğini ve oraları anımsattığını söyleyen katılımcılar bulunmaktadır. Bunun dışında iklim ve şehir karşılaştırması yapan katılımcılar da vardır. Katılımcının *“Biz burayı yaşadığımız şeyleri, yerleri oraya benzetmeye çalışıyoruz.”* Sözü mekân, tahayyül, hafıza ve göç süreçlerinin vurucu kısmını oluşturmaktadır. Mekânsal benzeşimin yanı sıra benzetilmeye çalışılan mekânlar da bu araştırmanın önemli konularından biridir vemekân hafızasında ele alınacaktır.

Genellikle katılımcılar Suriye'ye benzeyen mekânları bilmekte ve oralarda yaşamayı tercih etmektedirler. Mekânsal benzeşme beraberinde mekânsal yoğunlaşmayı da getirmiştir. Hatta bu sebeple kişiler yukarıda belirli yerlere *“Suriye Mahallesi”* adını vermişlerdir. Birçok katılımcı Suriye Mahallesi'ne dair şu görüşleri beyan etmişlerdir:

“Camiler Suriye'dekilerden Halep'ten daha büyüktür, adı Büyük Cami. Fatih Cami'ye benziyor. Gelen insanlar avlusunda otururlar, türbe de var. Ramazan aylarında gelirler otururlar bu yüzden mekânlar benziyor. Sultangazi'de de benzerlik var. Bütün cadde üzerinde Suriye marketleri var. Hâlk iyi, ilişkiler iyi. Oradaki hâlk bizim gibi. Kendimi Suriye'de gibi hissediyorum. Biz bazen yolda arkadaşlarımızı görüyoruz, sanki Halep'te yaşıyor gibiyiz ama bir bakıyoruz Türkiye'deyiz. İnsanlar tanıdık iyi o yüzden kendimizi Suriye'de sanıyoruz.” (K7)

“Burada Suriye mahallesi var. Cuma günleri oraya giderim. Aynı bizim orası gibi derim. En çok o sokakta lokantalara giderim.” (K15)

Görüldüğü üzere katılımcılar Suriye Mahallesi olarak adlandırdıkları yerde kendilerini Suriye'de gibi hissetmekteler. Buna bağlı olarak da daha rahat, tanıdık ve ait hissetmektelerdir. Aslında burada gerçekleşen mekânların benzeşmesi yahut

tartışmaya açık bir şekilde ortaya çıkan mekânların aynışması kişilere bir simülasyon yaşatmaktadır. Katılımcının yolda arkadaşlarını görmesi, kendisini Suriye’de sanması yalancı bir gerçeklik yaratmaktadır. Mekânların, insanların, marketlerin aynı olması Suriyeli göçmende bu algıya sebep olmaktadır. Sonrasında Türkiye’de olduğunu fark etmesi ve buna şaşırp durumu kabullenmesi mekânsal ve diğer benzeşimlerin farkına varmasıyla meydana gelmektedir. İstanbul’daki Suriye Mahallesi, Suriyeli göçmenler için mekânsal benzeşimin en yoğun olduğu yerlerin başında gelmektedir.

3.2.3. Mekân Hafızası

Araştırmada beşinci olarak tespit edilen tema “Mekân Hafızası”dır. Mekân hafızası iç mekân hafızası ve dış mekân hafızası olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Suriyeli göçmenlerin mekân algıları, pratikleri, gündelik hayatları, arkada bıraktıkları ve yeni inşa ettikleri mekânlar, Suriye’deki ve Türkiye’deki mekânların tasviri mekân hafızasını açıklamaktadır. Mekân hafızası iç ve dış mekân hafızasını içerisinde barındırmaktadır. İç ve dış mekân hafızası kategorisi kendi içerisinde beş alt kategoriye ayrılmaktadır. Bu tema, kategori ve alt kategoriler ile ilgili katılımcılara sorular yöneltilmiş, katılımcılardan gelen cevaplar değerlendirilmiş ve bu tema altında iki kategori, beş alt kategori oluşturulmuştur. Bu alt kategoriler; “Suriye’de iç mekân”, “Türkiye’de iç mekân”, “Suriye’de dış mekân”, “Suriye’de sosyal mekân”, “Türkiye’de dış mekân”dır. Buna göre; Suriye’de iç mekân kategorisi ile ilgili 30, Türkiye’de iç mekân kategorisi ile ilgili 8, Suriye’de dış mekân kategorisi ile ilgili 10, Suriye’de sosyal mekân kategorisi ile ilgili 2, Türkiye’de dış mekân kategorisi ile ilgili 7 ifadeye ulaşılmıştır.

Aşağıda bu kategoriler derinlemesine incelenmektedir.

3.2.3.1. İç Mekân Hafızası

İç mekân, kişinin yaşadığı dört tarafı kapalı mekânı temsil etmektedir. Araştırma sürecinde Suriyeli göçmenlerin deneyimleri, hafızaları, hisleri ile alakalı yapılan konuşmalarda, mekânlar kendi içerisinde tutarlı bir şekilde net olarak ayrılmış bulunmaktadırlar. İç mekâna dair sorular sorulduğunda genellikle kişiler ev üzerinden örnekler vermektedirler. İç mekân hafızası, araştırma içerisinde Suriye’de

iç mekân ve Türkiye’de iç mekân olarak ikiye ayrılmıştır. Daha önceki mekân mukayesesi temasında (farklılıklar ve benzerlikler) ve yaşanan hafıza temasında dile getirilen, mekâna ve hafızaya dair ifadelerle çakışma vardır. Doğal olarak Suriyeli göçmenler, hafızalarında mekânlara dair birikimler yaşamaktadırlar. Bu birikimler, göçmenlere farklı sorular sorulsa da onları aynı cevaplara götürmektedir. İç mekâna dair hafıza-mekân ilişkisi çoğunlukla ev ve evin içerisi ile ilgili ortaya çıkmıştır. Duvarlar, nesneler, tavan, evin içerisindeki düzen ve pratikler iç mekânın hafıza ile olan ilişkisini anlamamız için bizlere yol göstermiştir. Suriyeli göçmenlerin nesnelerle olan ilişkisi, aidiyet ve bağ üzerinden değerlendirilebilir. Evin içerisindeki nesneler, kişinin hayatına, ekonomik, siyasi, sosyal durumlarına kadar ipucu verebilmektedir. Daha çok Türkiye ve Suriye’deki mekânlar karşılaştırıldığında ekonomik temelli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

3.2.3.1.1. Suriye’de İç Mekân

Suriye’de iç mekân kır ve kentte yaşayan katılımcılarda farklılık göstermektedir. İç mekân hafızası kategorisinin alt kategorisi olan Suriye’de iç mekâna dair katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Suriye’deki evimiz, iki artı bir büyük daireydi. Koridor uzundu, yemek masası ve salon vardı. Misafir odam, yatak odam, mutfak banyo vardı. Büyük bir balkon vardı 70 metrekare. Evim böyleydi, apartman dairesiydi. Güzel hâllarımız vardı. Evin duvarlarında hâlî filan yoktu ama tablo vardı. Bizim evde antika şeyler çoktu. Evin köşelerinde vardı mesela bakır kahve fincanları gibi. Burada gördüm ama öyle değildi. Osmanlı döneminden kalan çay içme bardakları vardı. Ben evden ayrıldığında bize bunları sat dediler. Hayır dedim hepsinde tarih var çünkü. Tabanca, bıçak gibi şeyler Osmanlıdan kalmaydı. Bir zamanlar korktum herkes görüyordu. Sakladım.” (K4) İç mekân olarak genellikle katılımcılar evlerini anlatmaktadırlar. Suriye’de iç mekâna dair sorular sorulduğunda göçmenler hafızalarına başvurmuş ve eski günlere gitmişlerdir. Hatırlama, anımsama, geri çağırma süreci aktif olarak işlemiş ve göçmenler artık Türkiye’de yaşayan kişiler olarak Suriye’deki yaşadıkları yerleri anlatmayı deneyimleri ve hatıraları üzerinden yapmışlardır. Sorular karşısında daha önce düşünmedikleri ve başka birisi sormadığı için dikkat etmedikleri mekânlara dair farkındalık da gelişmiştir.

“Evin duvarlarında kaseler vardı. Babam ziraat mühendisiydi. Antika şeyler getirirdi.” (K10)

“Perde olurdu duvarlarda. Bir duvardan bir duvara çiçek olurdu. Bizim evde çok eski bir oda vardı tahtadan. Ahşap sütunlar olur tavanda. Yazın çok soğuk olur kışın da çok sıcak olur, çimento yok, tezek çamur topraktan yapılır. Evin çatısı ve dam yoktu. İçeriden merdiven yoktu genelde dışarıdan merdiven getirir yukarı öyle çıkardık. Çatıya birşey düşünce merdivenle alırdık. Bütün odalar ayrı ayrı yerdeydi. Burada apartmanda oturuyoruz burada yok öyle şeyler.” (K6)

“Avizelerimiz vardı. Led ışıklar vardı tavanda. Odamdaki duvarda fosforlu yıldız vardı. Her şeyi en lüks ahşaptan yaptırmıştık.” (K15)

“Duvarda bir tane tablomuz vardı. Manzara resmiydi. Kızım çizerdi. Komşularımın duvarlarını düşündüğümde Ayetel kürsi vardı bazılarında da aile resmi vardı. Kimilerinde doğa ve deniz resimleri vardı. Ailemin evinde Kur'anı Kerim tablosu vardı şu anda kardeşimin evinde saklıyoruz hepsi duruyor.” (K3). Duvar tabloları Suriyeli göçmenlerin evlerine dair verdiği ayrıntılarda çoğunlukla vardır. Tabloların içeriği değişmektedir.

“Kendi evimde duvarlarda tablo ve Esmâ vardı. Bakırdan eşyalar vardı. Eşim orada sedef işlemeciliği yapıyordu. Bir tane buraya rahle getirdik. Ayna getirdik sonradan.” (K2)

“Suriye’deki evimiz apartmandı. Ev benimdi. Dört odası vardı. 4. kattı. Çocukların ayrı odaları vardı. Çok güzel bir evdi. Duvarlarda ayet ve manzara tablomuz vardı hatırlıyorum. Evin içi sadeydi, kalabalık sevmezdik.” (K11)

“Ayetler, Kabe’nin resmi vs vardı duvarlarda ama burada yok. Türkiye’deki ve Suriye’deki ev arasında çok fazla fark yok aslında. Bazen Türkiye’den aldıklarımız olurdu. Masa vs. gibi şeyler aynı, hâlîlar.” (K13). Türkiye’de özellikle kırsal kesimde duvara Kuran-ı Kerim, esma, geyikli hâlî asma geleneği oldukça yaygındır.

“Ailemin evinin duvarlarında ayet, Kuran yazıları, salavat vardı. Bunları hatırlıyorum. Bunlar her gece yatağa yattığımda aklıma geliyor.” (K16)

“Mutfak orta büyüklükteydi. Tavanda aspiratör vardı. Anneannemin odasında iki tane tablo vardı el işi Allah Muhammed yazan. Başka şeyler aklımda kalmadı.”

(K2). Katılımcıların ifadelerinden de görüldüğü üzere baskın şekilde duvar süslemeleri olduğu görülmektedir. Antikalar, perde, çiçek, avize, manzara, deniz ve doğa resimleri olan tablolar, Ayetler, esmalar, Kuran’ı Kerim, bakır eşyalar ve aynanın olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun yanı sıra evin yapısını da anlatan evin çatı ve damının olmaması ve dışarıdan merdiveninle ulaşım sağlanması da ilginç bir örnek oluşturmuştur. Suriye’deki yapılar kır ve kentte farklılık göstermektedir. Bu hem ekonomik gelirle alakalı hem de yerleşilen bölge ve akrabalık ilişkisiyle de yakından ilgilidir. Yakın akraba olanların bir köyde yaşadıkları ve evleri beraber kullandıkları da söylenmiştir. Katılımcı: *“Biz bir köyde yedi evdik. Dayı, amca vs, herkes akraba annemle babam da akraba. Köyde erkekler aynı odada kalırdık, yatak yok bir şey yok. Evin köşesinde minderler vardı yere sererdik öyle uyurduk beş tane yanyana. Kızlar ayrı erkekler ayrı. Evlendikten sonra odam oldu ama o da sadece uyumak için odama giderdim.”* **(K6).** Evin içinde minderlerin olduğunu ve herkesin burada uyuduğunu söylemiştir.

“Halep’teki evin duvarında hiçbir şey yoktu. Sadece inşaattı daha yeni yapıyorduk, boya bile yoktu. Oradaki ev köy evi. Benim hayalim Halep merkezde oturmaktı.” **(K5)**

“Oradaki evin duvarları genelde aynıdır. Dede baba resmi, tablolar olur. Bizim ev yıkılınca onlar gitti. Şu an anne ve babamın kaldığı ev, ev gibi değil. Mecburen kalıyorlar orada. Boya yok sıvadan bir ev. Hiçbir şey yok. Dört duvar var. Banyo mutfak tuvalet hepsi içinde ama ev gibi değil, idare ediyorlar.” **(K12).**

“Bir odam vardı başka oda yoktu. Tam bitmişti fayans olacaktı bıraktık geldik. Evi kendi istediğimiz gibi yapmıştık. İki artı birdi. Orada kuyu kazmıştık su da geldi ama kullanamadan bıraktık. Orada yasal şekilde elektririk su olayı yok. Evi içindeki şeyler çok eskiydi. Sadece çamaşır makinesi vardı bir de buzdolabı ve küçük elbise dolabı vardı.” **(K5)**

Görüldüğü üzere kırsal kesimde ekonomik zorlukla yaşayan kişilerin ifadelerine baktığımızda köy evlerinin iç mekân özelliklerini görmekteyiz. Estetik

kaygısından uzak ve yalnızca barınmak için yapılmış evler mevcuttur. Bir de evler yapıldığı sırada savaş çıkması sebebiyle terk ettikleri için de gerekli şekilde evi dizayn edemediklerini görmekteyiz. Evler avlulu, müstakil ve apartman olmak üzere de değişiklik göstermektedir. Suriye’de iç mekâna dair katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Oradaki evimde her şeyim dijital ekrandı. Bazı tencerelerim bile dijitaldi. Büyük mutfakım vardı. Bazen Türkiye’den getirtirdim. Komşum Dubai’den getirirdi ondan da alırdım. Maddi durumumuz çok iyiydi. 15 yıl önce orada TV bile LCD idi.”

(K4). Katılımcı Suriye’de ev içerisindeki alet ve nesneleri anlatırken, ekonomik olarak iyi durumda olduklarını anlamaktayız. Dijital ekran malzemeler, Dubai’den istediği malzemeleri alabilmesi iç mekânının lüks ve ihtiyaçların dışında estetik olduğuna dair fikir sunmaktadır.

“Oradaki evim yeniydi. Oğlum çizdi ben yaptırım. Odalar mutfak filan. Bahçesi de vardı. Nasıl hayal ettiysem öyle yaptırmıştım. İstediğim gibi olmuştu. Mobilyayı da ona göre almıştım. 2 yıl yaşadım o evde.” **(K3).** Katılımcının oğlunun mimar olması sebebiyle tasavvurundaki evi çizdirmiş ve orada yaşamış olması, mekân hafızasında iç mekâna dair daha derin bağlar olduğunu göstermektedir. Kendi eliyle istediği şekilde yaptırdığı iç mekânı anlatan katılımcı, iki yıl yaşamış olsa da oraya dair yoğun bir aidiyet hissetmektedir. Mekân hafızası, mekâna olan aidiyetleri de öne çıkarmaktadır.

“Suriye’de biz aldıklarımızı depolardık burada her şey var istediğin an gidip alabilirsin. Orada her zaman bulunmadığı için depoluyorduk. Depo odası olurdu. Bazılarını dışarıda saklardık bazılarını buzdolabında saklardık.” **(K5).** Sosyal hayat pratikleri şekillendirir. Suriye ikliminin ve sosyal şartlarının Türkiye’den farklı olmasından dolayı, mekânlarda alternatifler değişmiştir. Suriye’de yiyeceklere her an ulaşamama durumu evlerde depo odası yapılmasına neden olmuştur. Bu oda iç mekân tasarrufunun ihtiyaçlara göre şekillendiğinin örneklerinden birisidir.

“Suriye’deki eve giriyorsun avlu var solda her zaman evin içinde merdiven var dama çıkmak için. Suriye’de her evde depo vardır. Ya banyonun üstünde ya da mutfakın bir köşesindedir. Çatıyla banyo arasındaki yer depo olacak kullanılır.

Yiyecek, fazla eşya çeyiz oraya konulur. Binanın çatıları çok sıcak olduğu için yüksek olur. Hem de bu dolabı, depoyu yapmak için. Damda da su için üzeri kapalı havuzlar olurdu. Motor suyu dağıtırdı. Daha çok evin bahçesi ya da balkonda otururduk. Sonra müstakil bir eve geçtik, dört odaydı. Çocuklarımın ayrı odaları vardı. Ev çok büyüktü iki banyosu vardı yeniydi.” (K16). Katılımcı yazları çok sıcak olduğu için çatıların yüksek yapılması gerektiğini söylemiştir. Bunun yanı sıra çatının yüksek olmasının sebebi bu depoların yapılmasıdır. Görüldüğü üzere iç mekânın tasarımı ihtiyaca göre şekillenmiştir. Hafızayla olan bağıntısı ise, göç eden bireylerin zihinlerinde hâlâ aynı imgelerin bulunması ve Suriye’deki ev dediğimizde bu bilgileri hatırlamalarıyla yakından alakalıdır. Ek olarak damda havuzun olması da avlulu evin iç mekân detaylarından birisidir. Katılımcı daha sonra müstakil eve geçtiğini ve orada bu detayların ve iç mekânın olmadığını söylemektedir. Evler, avlulu, müstakil ve apartman olmak üzere de birbirinden farklılıklar göstermektedirler.

“Şam’ın eski evleri çok güzel genelde iki katlı, ortasında avlu var. Geniş evler. Avluda çeşme var. Bütün hayat o çeşmenin etrafında geçiyor.” (K2)

“Avlulu evimiz vardı. Kalabalıktık. Orada yaşırdık. Havuz vardı ortada sebzeleri oraya atardık. Annemler etrafında yemek yaparlardı. Odalar avlunun etrafındaydı ve çok büyüktü. Mutfak biraz daha küçüktü odalara göre. Odaların içinde köşede banyoluk olurdu. Bir odadan kapı açılır banyoya geçerdik.” (K11). Katılımcı büyük bir ailede yaşamıştır. Bu sebeple avlulu ev tercih etmişlerdir. Odaların çokluğu ve kendine has yapısı iç mekânı şekillendirmiştir. Odaların köşelerinde banyoluk olması, avlulu evi diğerlerinden ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Suriye’de bizim evimiz çok büyüktü ve daha güzeldi. Dekor çoktu. Benim, annemin, herkesin ayrı odası vardı. Balkonumuz çok büyüktü 30 metre kadar. Her şeyi balkonda yapıyorduk. Su atardık, uyurduk, oynardık. Bizim ev daha sağlıklıydı çünkü güneş alıyordu ve çatı yüksek olduğu için hava geliyordu, ferahtı. Suriye’de biz yeri suyla yıkardık. Suriye’de evlerin içi temiz olur ama sokaklar, caddeler pistir.” (K1). Suriye’deki müstakil evlerde balkon büyük önem arz etmektedir. Katılımcılar yaşantılarının büyük bir bölümünü balkonda geçirdiklerini ifade

etmişlerdir. Evin iç mekânı temiz fakat dış mekân pistir. Katılımcıya göre sağlıklı ev güneş almalı ve ferah olmalıdır. Bunu da çatının yüksek olmasıyla alakalandırmaktadır. Bunun dışında bahçe ve bağlardan bahseden katılımcılar şunları söylemişlerdir:

“Babamın amcasının evi büyüktü orada toplanırdık. Avlulu evdi. Bütün akrabalar orada toplanırdı. Apartmanlardan değişik, ayrı bir yapı. Yedi odası ve bir de avlu vardı. Yaz aylarında bir tane üzüm bağı vardı oradan toplardım en fazla o aklıma geliyor. Burada üzüm bağı görünce direkt aklıma orası geliyor.” (K13). Katılımcının avlulu evde akrabalarının toplanmasını, odaların sayısını ve üzüm bağını hatırlaması hafıza mekân ilişkisini ortaya koymaktadır. Hatıralar daima bir mekânda gerçekleşmektedir. Suriye’deki mekânlar hafızanın taşıyıcısı konumundadırlar. Katılımcının Türkiye’de üzüm bağı gördüğünde Suriye’deki üzüm bağını hatırlaması ve o mekâna gitmesi, hafıza mekân ilişkisinde benzerlik, anımsatma bağını ortaya koymaktadır.

“Suriye’de zeytin ağacı vardı evin önünde. Mesela kadınlar kovalara, toprak ve çiçek ekerlerdi. Bahçeyi, salonun etrafını süslerlerdi. Evin önünde teras vardı. Yaz ayları dışarıda otururduk. Orada çiçekleri sular, temizler otururlar. Akşam yemeğini orada yiyorduk filan. O anları çok özliyorum. O günler çok güzeldi.” (K6). Katılımcının teras ve oradaki ritüellere vurgu yapması, o günleri özlemesi ve unutmaması konumuz açısından önemlidir. Bunun dışında iç mekân ve iç mekâna dahil olan havuz, teras dışında katılımcılara yöneltilen sorulara yapının özelliğiyle ilgili olarak da aşağıdaki cevaplar gelmiştir.

“Halep’in binaları çok sağlam taşlarla yapılıyor. Mermerler Türkiye’de den Halep’e gelirdi. Savaşta, depremde bile etki etmezdi. Fakir olan yerler yıkıldı ama sağlam olan yerler etkilenmedi.” (K10)

“Avluda çeşme vardı, çok güzeldi. Babam çeşmenin orayı düzenlemişti, ortasına top koymuştu. Çeşmeden su geldikçe o küçük top iner kalkardı. Beyaz bir toptu.” (K3-Çocukluk hafızası). Katılımcıların mekân-hafıza ilişkisi dahilinde iç mekâna dair yaptıkları tasvirleri anlattıkları olaylar çocukluk, yetişkinlik hatıraları ile

ortaklık göstermektedir. Hafıza ve mekân bu başlık altında da birbirinden ayrı düşünülemez bir gerçekliktir.

3.2.3.1.2. Türkiye’de İç Mekân

Türkiye’de iç mekâna dair verilen cevaplar, katılımcıların ekonomik durumuyla yakından ilişkilidir. Katılımcılar, Türkiye’deki evlerini anlatmaya başladıklarında daima Suriye ile ilgili mekân hafızalarına gitmektedirler. Mekâna dair algıları ve istekleri çoğunlukla Suriye’deki evi burada yaşatmaya yöneliktir. Bu isteğin önündeki ilk engelse ekonomik durumlarının yetersiz olmasıdır. Kendi vatanlarında evleri, yaşam biçimleri, eşyaları iyi durumda olan Suriyeli göçmenler, Türkiye’de tam tersi durumda yaşamaktan şikâyet etmektedirler. Kiraların pahalı olması, evlerin küçük olması, maddi yetersizlikler sebebiyle eve istedikleri eşyaları alamamaları göçmen olmanın ne demek olduğunu açıklamaktadır. Türkiye’de iç mekân olarak dile getirdikleri yerler tüm katılımcılarda evleridir. Evlerine dair düşünceleri şu şekildedir:

“Buradaki ev bizim için aynı. Yine minderler var, iki artı bir odası var. Yatak odamız aynı. Buradaki yaşam şartlarım oraya göre daha iyi ama evin içi aynı durumda. Orada oyun parkı, oyuncak yoktu burada çocuklar için güzel şeyler var. Burada çocuklar bizim yaşadığımız gibi yaşamıyorlar, sosyalleşiyorlar.” (K6). Katılımcıya göre evin içi Suriye’ye kıyasla aynıdır. Yaşam şartları ve sosyal alanların daha iyi olduğunu fakat evin içinin aynı kaldığını belirten Suriyeli göçmen çocuklarının yetiştiği ortamı daha önemli görmektedir. Ona göre Türkiye’de iç mekân Suriye’deki şartları taşımaktadır. Bu sebeple bir eksiklik hissetmemektedir.

“Bu ev biraz küçük ve eski. Eşim sürekli başka eve gitmek istiyor. İlk bu eve geldik sonra da hiç çıkmadık. Yine de çıkmıyorum dört yıl oldu. Buraya, komşulara, mahalleye o alıştım bu yüzden değiştirmek istemiyorum. Komşular beni tanıyor, biliyor, rahatım, güvendeyim. Evden çıkınca ailemin güvende olduğunu biliyorum. Yabancı biri geldiğinde komşular hemen uyarırlar. Buraya ait hissediyorum.” (K6). Katılımcının Türkiye’de iç mekâna dair söylediği şeyler olumludur. Evin küçük ve eski olmasına rağmen güvenlik ve komşuluk ilişkileri mekâna bağlılık ve aidiyet hissettirmektedir. Göçmenlerin mekân seçiminde ve mekânsal yoğunluk gösterdikleri

yerde önemli olan özelliklerin başında güvenliklilik gelmektedir. Katılımcı güvenli bölgede ev bulduğu için, diğer sorunları görmemekte ve bulunduğu yerde kiracı olmaya devam etmektedir. Burada mekâna dair aidiyet oluşturma, hafıza anlamında ele alınabilir. Suriye’de oturdukları ev ve bulundukları bölgede de aynı yaşam tarzı, güvenlik ihtiyacı olan kişi, Türkiye’deki mekânda bunu gördüğünde deneyimini ona göre şekillendiriyor. Hafıza, burada güvenli alan üzerinden ilerliyor.

“İmkanım olsa oradaki evin aynısını yaparım. Boya badana yapar, iyi mobilyalar getiririm. Burada kira çok ve eve tadilat gerekiyor. Ev sahibi bana bir şey demesin diye eve iyi bakarım. Tadilat yapıyorum oturduğum için ama kendi evim gibi hissetmiyorum, kiracıyım her an çıkarabilirler.” (K11)

“Şu an evimi yeniler gibi oluyorum. Oradaki eve benzetmeye çalışmıyorum zaten mümkün değil olsa yaparım. Kirada oturuyorum. Kendi evim olsa aynı Suriye’deki evim gibi yaparım. Mülk sahibi hemen çıkın diyebilir o yüzden yapamıyorum. Keşke imkân olsa aynı şeyleri koysam evin içine. Bu ev bana emanet. Neden oradaki evi buraya yapmak isterim, çünkü yine benim evim olacak. Türkiye’de otursak da ev benim olacak, içindekiler beni ifade edecek. Bu ev kira olduğu için komşularla bile çok konuşmuyorum. İlişki geliştirmiyorum giderim diye.” (K4).

Katılımcılarda ekonomik durum nedeniyle oradaki evi buraya taşıyamama, benzetememe durumu vardır. İmkan olsa Suriye’deki mekânın, evin aynısını buraya yapmak istiyorlar. Mülk sahibi ve kiracı olmak faktörlerinin yanı sıra göçmen olmak, katılımcılara evden ve ülkeden her an çıkarılabilir konumunda gibi hissettirmektedir. Bu sebeple şu anda bulunduğu evi, evi gibi hissetmeyen göçmen orayı buraya taşıyamamaktadır. Evi gibi hissetmek, Suriye’deki ev gibi hissetmek anlamında kullanılmaktadır. Oradaki evi buraya yapmak isteyenler, benim evim olacak ifadesini kullanmaktadırlar. İç mekân üzerinden evle ilgili ayrıntıları ifade eden göçmenler, mekân hafızasına sahip çıkmaktadırlar. Oradaki evi buraya taşımak istemeleri, yaşadıkları hayatı, anılarını, hatıralarını da buraya taşımak istediklerini ifade etmektedir.

“Burada ev alsam, imkânım olsa Suriye’deki evin aynısını yaparım. Evin düzeni çok hoşuma gitmişti. Düzenliydi. Çizim olarak, tasarımı ben yapmıştım. Hoşuma gitmişti. Burada da aynısını yaparım.” (K16)

“Dekorasyon olarak hem orayı hem burayı yaşatmak isterim.” (K10). Katılımcı eski hayatını özlemekte fakat burada da yeni bir hayat kurmak istemektedir.

“Buradaki ev güzel, Halep’teki evimizden daha güzel. İmkânım olsa evin içini Suriye’de gibi yaparım. Orada doğdum orada büyüdüm orada gibi yaşamak için bunu yaparım.” (K15)

“Buradaki yeri oraya benzetmeyi çok isterim. Ama imkânım yok yapamam ki. Ekonomik olarak mümin değil. Durumum olsa evimi büyütürüm, deniz manzaralı ev alırım. Bahçesi olsun isterim. Denizi görünce kendimi daha iyi hissediyorum. Şimdiki ev iki artı bir salon, küçük. Çocuklar salonda masanın üstünde bilgisayarlarıyla çalışıyorlar. Bir eşya koyacak olsak yer yok. Evi değiştiremiyoruz kiralar çok yüksek. Evde iki yatak, masa, beyaz eşya var. Dolabı da yeni getirdik. Suriye’de her şeyim sıfırdı. Mutfak eşyam yeniydi. Buradakiler ikinci el bazen çalışıyor bazen çalışmıyor. Mutfak da çok küçük. Elbiseleri kuruturken nereye sereceğimizi bilmiyoruz.” (K3)

Görüldüğü üzere katılımcılar, Türkiye’de Suriye’deki konforda yaşamamaktadırlar. Suriye’de kendi elleriyle yaptıkları yahut içini kendi zevklerine göre döşedikleri evlerden, yaşamını sürdürebilmek için yaşadıkları evlere geçmişlerdir. Bu evlerin seçilmesinin sebebi de; uygun kiralı, odalı, güvenli olmalarıdır. Komşuluk ilişkileri ve güven yabancı bir yere geldiklerinde dikkat ettikleri özelliklerin başında gelmektedir. Suriyeli göçmenler, Türkiye’ye göç ettiklerinde hafızalarında hâla eski mekânları, yaşam alanlarını yaşatmaktadırlar. Bu sebeple imkân buldukları sürece, doğup büyüdüğü, deneyimlerini yaşadıkları mekânları Türkiye’de de kurmak, inşa etmek, taşımak istemektedirler. Bu durum yalnızca Suriyeli göçmenin gerçekliği değil, kendi ülkesinden göç eden tüm göçmenler için geçerlidir. Aidiyet hissetmek, geçmişini unutmamak, geçmişten ve yaşadıklarından uzaklaşmamak için bireyler bu yolu tercih ederler. Özellikle kadın katılımcıların eve dair dile getirdikleri cevaplarda daha çok, küçük, eski, kullanışsız olması önem çıkarken erkek katılımcılar güvenlik ve kira fiyatları dayanıklılık gibi konuların üzerinde durmuşlardır. Neticesinde

hafıza mekân ilişkisinde iç mekân içiçe geçmiş örüntülerden oluşmaktadır. Göçmenin hafızası da bu şekilde mekâna tesir etmektedir.

3.2.3.2. Dış Mekân Hafızası

Dış mekân; sokak, park, bahçe gibi insan yapıtlarının arasında kalan ve bunlarla sınırlı mekânlara denilmektedir. Dış mekân, bireyin toplumsallaştığı ve gündelik hayatını devam ettirdiği sosyal gerçeklik dünyasıdır. Suriyeli göçmenlerin dış mekân algılarına yönelik sorulan sorularda mekânlar arasında ilişki kurulmaktadır. Gündelik hayatın kurulduğu, toplumsal ilişkilerin yaşandığı mekânlar göçmenlerin hayatlarında oldukça önemlidir. Çünkü dış mekân kimliğin sunulduğu yerdir. Göçmen kimliği ile toplumun içerisinde bulunana Suriyeli göçmenler, kendilerine dış mekânlarda yer tutarlar. Dış mekâna dair sorular sorulduğunda genellikle kişiler şehrin mimari ve yapısal özelliklerinden bahsettikleri gibi anılarından da bahsetmektedirler. Doğdukları, yaşadıkları ve kaybettikleri, arkada bıraktıkları yerleri anlattıkları gibi Türkiye’de görükları yerleri, mekânları, benzerlik ve farklılıkları da anlatmaktadırlar.

Dış mekân tıpkı iç mekânda olduğu gibi kişiyi sarıp sarmalamaktadır. Dış mekân; Suriye’de dış mekân ve Türkiye’de dış mekân olarak ikiye ayrılmıştır. Mekân mukayesesi temasında (farklılıklar ve benzerlikler) ve yaşanan hafıza temasında dile getirilen, mekâna ve hafızaya dair ifadelerle çakışma vardır. Suriyeli göçmenler, hafızalarında mekânları kodlamaktadırlar. Kodlamalar, anlamlandırmalar, mekânın kullanımı ve mekânda bulunma ile birlikte sorulan sorulara verilen cevaplar farklılaşmaktadır. Dış mekâna dair hafıza-mekân ilişkisinin çoğunlukla cami, mahalle, tarihi mekânlar ile ilgili olduğu görülmüştür. Camiler, tarihi yapılar, Suriye’deki sosyal hayatla Türkiye’deki sosyal hayatın geçtiği mekânlar, alışveriş mekânları, mahalleler, kısacası hayatın aktığı tüm sosyal mecralar dış mekânın hafıza ile olan ilişkisini anlamamız için bizlere yol göstermiştir.

3.2.3.2.1. Suriye’de Dış Mekân

Suriye’de mekânlar savaş öncesi ve savaş sonrasında değişim göstermiştir. Savaş sebebiyle evler, iş yerleri, müzeler, tarihi eserler zarar görmüştür. Suriye’de dış mekânlar katılımcıların ifadelerine binaen genellikle cami, kale, gezi yerlerinden

oluşmaktadır. Savaş sebebiyle ülkesinden göç eden Suriyeli göçmenler, Suriye'ye dair sorulan dış mekân sorularına cevap verirken unutmak istedikleri yahut unuttukları yerlere rastlanmıştır. Kadın katılımcılar için Suriye'de iç mekân daha detaylı anlatılabilirken, erkek katılımcılar şehrin, ülkenin konumuyla ilgili de yorumlarda bulunarak dış mekâna dair daha çok detay vermişlerdir. Katılımcıların Suriye'de dış mekâna dair verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Sakin bir şehir, en uzun yolculuk arabayla yarım saat. Çok bahçe yok ama küçük ormanlar var. Havası buradan farklı. Daha ılıman. Yazın çok sıcak ama nem yok deniz olmadığı için. Sokaklar küçük çocuk dolu.” (K8)

“Suriye normalde petrol açısından en zengin ülke. Dehrizor'da yaklaşık beş tane petrol kuyusu var. Her şey yerli. Dera, Ürdün'e sınır, Lübnan, Suudi Arabistan'a sebze dağıtır. En kaliteli olan yerlere ihracat yaparlar. Suriye'de yetiyor iç pazar dış pazar. Dera kırsal arazi bir alan. Oradaki toprak yumuşak verimli başka yerde zor bulursun.” (K6)

“Savaştan önce Şam Membic arası beş saat ama olaylardan yol değişti. Şam, Humus, Hama, İdlip, Halep, Membic yol güzergahıyken, şu an Şam, Tedmur, Rakka, Membic on iki saate çıktı. Şehre tersten giriyorsun batıdan değil doğudan giriyorsun. Mekân değişti, yollar değişti. Memleketimize uzaklaştık. Otogar bile kalmadı arabaya binmek için, yolda bir kenarda beklemek gerekiyor. Düzen yok.” (K6). Görüldüğü üzere katılımcı Şam'ın konumuna dair bilgi vermektedir. Savaş öncesinde ve savaş sonrasında yolun güzergahı değişmiştir. Katılımcı yolun bu şekilde değiştirilmesiyle memleketine uzaklaştığını söylemektedir. Bu aslında askeri güçlerin şehri, ülkesini istila ettiğini ifade etmek için edilmiş bir sözdür. Suriye'nin petrol rezervleri açısından zengin oluşu ve iç dış pazarda kendine yetebilir durumda olması gerektiğini söyleyen katılımcı buna rağmen ülkenin işgal altında olmasını eleştirmektedir. Suriye'de dış mekân denildiğinde kişinin aklına makro boyutta bir değerlendirme gelmektedir.

“Buradaki bakkallar arasında büyük fark var. İçindekiler Türk ürünleri vardı. Ama büyük değillerdi. Bir Avm vardı.” (K4)

“Güzel yerleri tercih eder oralarda gezerdim. Çiftliğe, ziyarete, yazlık yerlere giderdim. Bazen başka şehre giderdik, Lazkiye gibi. Sevdiğimiz için denize giderdik, kendimizi rahat hissederdik. Genelde doğal yerlere giderdik. Markete, pazara giderdim.” (K3)

“Türkiye’de Suriye’ye benzer yerler bizi rahatlatıyor psikolojik olarak. Burada Suriye yemekleri yapıyorum malzemeler her yerde var. Suriye mahallesine gidince bazen orada gibi olurum iyi hissederim bazen de kötü hissederim. Kişileri gördüğümde de bazılarında utanır bazılarıyla da gurur duyarım.” (K3)

“Biraz onu anlatmak zor. Bizim oturduğumuz yer, Guta’ydı.. Seyir terası gibi yer vardı. Anlatılmaz yaşanır. Emevi camisi görünürdü oradan. Dar sokaklar görünürdü, camiler, parklar görünürdü. Çocukken de büyükken de gezerdik gördüğüm yerlerde. Buraya gelene kadar gezerdim oralarda.” (K2). Suriye mahallesi, gezi yerleri, bakkalar, camiler, kaleler, sokak ve mahalleler Suriye’deki dış mekânın hafızada kalmış yanlarına vurgu yapmaktadır.

“Yakın çevreleri gezeriz. Camiler, çarşılar, parklar. Suriye’de çok gidemezdik. Köyde oturduğumuz için çok yoktu. Merkeze çok gidemezdik. Daha çok bahçe tarlaya giderdik. Aileme giderken yürüdüğüm sokak aklıma geliyor. Sokakta aslında bir şey yoktu. Ama o anı hatırlıyorum. Ailemin evi, dükkanım sırasındaydı.” (K16). Katılımcı Suriye’ye dair dış mekânı anlatırken aslında geçmiş günlere özlemine dile getirmektedir. Mekânı hatırlayarak geçmişte yaşadığı sokağı, aile evine gittiği günleri ve örtük olarak da aslında ailesiyle geçirdiği zamanlara özlem duymaktadır. Mekân hafıza bağlamında, mekân hafızanın yuvası konumuna geliyor.

“Sokakları güzel insanlarla doluydu. Ben küçüktüm çok gezmedim. Ama Halep Kalesi ve etrafı çok güzeldi. Büyüktü, merkezdeydi, tepeden bakıyorduk şehre.” (K15)

“Halep Kalesi’ne giderdik. Çarşısında gezerdik. Yemek yeriz, gezeriz, dolaşırız. Oralar aklıma geliyor buradayken.” (K12)

“Halep Kalesi vardı meşhur. Çarşıları parkları güzel.” (K5)

“Fırat nehri geliyor aklıma. Caber Kalesi var. Bir kere gittim. Ben çocukken gitmiştim insanlardan duyduğuma göre çok gelişmiş.” (K14). Fırat Nehri ve Caber,

Halep Kaleleri katılımcıların zihninde yer edinmiştir. Buralar hafıza mekânları olarak da adlandırılabilirler. Hafıza mekânları, hatırlamanın cisimleşmiş hâlidir ve geçmiş somut kılmaktadırlar.

“Benim gerçek evim ülkemdeki ev. Oradaki evi hatırladığında en çok sokak aklıma geliyor. Orada arkadaşlarımız vardı bütün hayatımız orada geçirdi. Otururduk sohbet muhabbet ederdik. Özellikle bir tane meydan vardı. Oraya giderdik. Şu an orası duruyor ama rejimin elinde. Önceden oturduğumuz yer duruyor ama camı penceresi kapısı yok. İçini boşaltmışlar, çaldılar. O evin ne olduğunu merak ediyoruz. Yaşanmışlığımız var sonuçta orası bizim evimizdi.” (K13). Katılımcının gerçek ülkem olarak ifade ettiği yer, yaşanmışlıklarının, dostluklarının olduğu yerdir. Kişisel tarihi orada yazılmıştır ve orada mekânın sahibidir. Oraya dair hafızasını yokladığında sosyal ilişkilerle örülü bir tahayyül ortaya çıkıyor. Meydanı hatırlaması, meydanda arkadaşlarıyla sohbet etmesi, mekân üzerinden geçmiş günlere duyulan özlemi dile getirmesidir. Meydan burada yaşanmış olayları hafızadan çağırırken hatırlama aracıdır.

“Benim oturduğum mahalle çok güzeldi, düzgün sokakları vardı. Kasaba gibiydi. Düzenliydi. Savaştan önce her şey vardı. “Ben askerlik görevimi Dera’da yaptım. Orada tarım çoktu.” (K16)

“Halep eski, tarihi bir şehirdir. Eskiden insanlar hep beraber yaşarlardı sevgi vardı. Çoğu şeyler unutulmazdır. Ne olursa olsun ülke vatan unutulmaz. İyi kötü unutulmaz. Her zaman vatan iyidir. Camiler çok güzeldi, tarihi camiler pazarlar vardı.

“Her şey geliyor aklıma ama önce annem ve babam geliyor. Önce kişi sonra mekân. Mekân da köy aklıma geliyor. Orada seyyar kahveciler olur sokağın etrafında. Her durakta kahveci olur. Biz çay değil kahve çok içeriz. Köyde kahveci var. Burada yayladağında aynısını yapıyorlar. Buradaki mısırcıların arabası gibi. Kahve termosu var üstünde onu satarlar. Kahveciler tanıdık köyün adamıydı. Türkiye’de çok az yerde var. Kahve sabah hurmayla içilir. İçinde kakuli var. Kahve kahve diye bağırlardı.” (K12). Katılımcılar için Suriye’de dış mekân daha çok gündelik hayatlarının yaşandığı, işe, akrabalarına giderken, gezmeey çıktıklarında

gördükleri yerlerden oluşmaktadır. Kadın katılımcılar genellikle günün çoğunu evde yahut akrabalarının yanında geçirmektedirler. Bu sebeple gezme maksadıyla dışarı çıktıklarında yahut çocukluk hatıralarından hatırladıkları kadarıyla mekânların özelliklerini anlatmaktadırlar. Erkek katılımcılar ise günün çoğunu dışarıda geçirdikleri için, sokak, mahalle, iş yerinin yakınları, camiler gibi yerleri daha iyi tasvir etmektedirler. Hatırlama, hafıza buradan da görüldüğü gibi mekânlar üzerinden detaylandırılabilir. Kişilerin gündelik hayatta yaşadıkları mekânlar, hafızalarına tıpkı yapmış oldukları otomatik pratikler gibi kazınmıştır. Bu sebeple göç ettiği ülkesindeki dış mekânlar sorulduğunda katılımcılar -unutulmaya maruz kalmayan alanları- mekânları anlatabilmişlerdir. Fakat şu da bir gerçektir ki savaştan önceki ve savaştan sonraki mekân tasvirleri farklılık göstermektedir. Genelde Suriye'nin yüksek kalelerine, noktalarına çıkıp şehre bakmayı seven Suriyeli göçmenler, savaş sonrasında şehrin yalnızca dar sokaklarında kısıp kalmışlardır. Zaman zaman sokaklara da çıkamamışlardır. Bu sebeple savaş travmasına sahip olan özellikle kadın katılımcılar dış mekâna dair çok fazla detay vermemişlerdir. Bir başka açıdan da artık Türkiye'de oldukları için Suriye'deki dış mekânlar onlar için bir hayal, bir hatıra biçimine dönüşmüştür.

Katılımcının mekân sorulduğunda önce anne ve babamı hatırlarım sonra mekânları demesi, geride bırakılan yakınların, yaşanmışlıkların mekânlardan daha önemli görüldüğünü işaret etmektedir. Sokaklardaki seyyar kahve satıcılarını hatırlaması o günleri özlediğini, gündelik hayatında bu seramoni ile sık sık karşılaştığını bize söylemektedir. Bilindiği üzere hafıza tekrar ederek de yeniden inşa edilme sürecine girmektedir. Suriyeli göçmenler, Suriye'deki pratiklerini burada devam ettiremedikleri ve tekrar edemedikleri için zaman zaman hafızalarında boşlukve kopmalar olmaktadır. Dış mekânla ilgili sorduğumuz sorular içerisinde de bu kopmaları görmekteyiz. Seyyar kahveci katılımcının zihninde kendi köyüyle eşleşmiştir. Mekânlar olduğu kadar pratikler de hafıza da yer edinirler. Göçmenlerin buradaki hayatlarında da mekân, pratik ve hafızanın içiçe geçtiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Suriye'de sosyal mekânlara dair de katılımcıların görüş bildirdikleri görülmektedir.

“Şehirden uzakta olduğumuz için arabamız olmadığı için gezmek zordu. Camiye giderdik, içinde otururduk muhabbet ederdik.” (K5)

“Dar bir sokak, Dört tane internet kafe vardı. Her yerde lokanta vardı. Lokantaya giderdim. Burada da var onlardan. Suriye’de lokantalar daha güzel burada o tadı bulamıyorsun”. (K15).

3.2.3.2.2. Türkiye’de Dış Mekân

Suriyeli göçmenler Türkiye’de dış mekân olarak daha çok yaşam alanlarını saymaktadırlar. Alışveriş yaptıkları yerler, gezdikleri mekânlar, gündelik hayat içerisinde içinden geçtikleri mekânlardan bahsetmektedirler. Mekânların her birinin göçmenin gözünde farklı bir anlamı vardır. Aşağıdaki ifadelerden de görüleceği üzere daha çok Fatih cami ve ilçesine vurgu yapılmıştır. Suriyeli göçmenlerin bu mekânları tercih etmesinin sebebi, Suriye’deki mekânlarla özdeşlik kurmasıdır. Oralara benzemesi, estetik olarak güzel olması, tarihi ve değerleri yansıtmaması da diğer özellikleridir. Katılımcılar şu ifadelerle yer vermişlerdir:

“Fatih Camii, Başakşehir’e gidiyorum. Akrabalarım orada. Mutfakta çalışıyorum onlarla. Emirgan parkına çok giderim. Belgrad ormanlarına, Eyüp Sultan Cami’ne giderim. Çocukların okuluna giderim. Suriye’de böyle pazar, market çok az var. Markete, hâle, pazara giderim. Orada öyle bir şey yoktu. Daha çok elbise pazarları vardır.” (K2)

“İstanbul her açıdan Halep’ten daha güzel. Çocuk parkları oyuncaklar, marketler, bakkallar. Genelde hâlka açık yerler düzenli. Buralara gideriz.” (K5)

“İstanbul’da Fatih’e gidiyorum. Sahile gidiyorum. Burada her şey var.” (K11)

“Burada biraz daha gelişmiş daha modern camiler, mezarlıklar var.” (K5)

“Fatih Camisi’ne giderim, oradayken Halep’i hissediyorum, görüyorum. Büyük camiyi. Buranın etrafı çarşılar benziyor oralara.” (K7)

“Taksi şoförüne şu yolu tercih ediyorum diyorum, tarif ediyorum. Siz bizden daha iyi biliyorsun diyorlar. Her detaya dikkat ediyorum. Ülkeyi tanımak için.” (K1). Katılımcının taksiye bindiğinde he rayrıntıya dikkat etmesi ve yol alternatifi söylemesi, Türkiye’deki mekânları, yolları tanıdığını göstermektedir. Bir yabancı

olarak şehrin içerisinde daha dikkatle dolaştığını ifade etmektedir. Genellikle Suriyeli göçmenlerin şehir içinde işleri olduğunda gidecekleri adresleri ezberlediklerini de bilmekteyiz. Okuma yazması olan, Türkçe bilen bilmeyen kişiler yanındaki tecrübeli göçmenlerle beraber o yolu deneyimlemekte ve daha sonra hafızasında pratiği tutmaktadır. Böylelikle Türkiye'deki dış mekânlarda gündelik hayatını idame ettirebilmesi için öğrenmesi gereken kuralları, durumları, yolları öğrenmektedir. Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde sosyal hayata karışabilmek için, mekânları ezberlemekte, tanımakta ve bir başkasının yardımı olmadan ihtiyaçlarını gidermek durumundadırlar. Burada hem mekâna yabancılık hem de dil bariyeri sebep olarak gösterilebilir. Göçmenler, tecrübeli göçmen yahut göç ettiği ülkenin dilini bilen diğer göçmenle bu acemiliklerini atarak hayatın içerisinde karışmaktadır. Türkiye'ye göç eden Suriyeli göçmen katılımcılar da sosyal hayatlarında dış mekânlarda geçirdikleri vakit içerisinde hafızalarındaki Suriye'yi yaşatmakla beraber, Türkiye'deki mekânları da özümsemektedirler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımı hafızanın rolünü araştırmak için yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre altı tema belirlenmiştir. Bu altı tema; Yaşanan hafıza, İşitilen hafıza, Rüyalar, Mekân seçimi, Mekân mukayesesi ve Mekân hafızasından oluşmaktadır. Belirlenen temalar kategorilere ayrılmışlardır. Yaşanan hafızanın kategorileri; yaşanan travmatik hafıza, gençlik/yetişkinlik hafızası, çocukluk hafızası, gelenek hafızası, nesneler, koku hafızası, Suriye’de baskı ve Suriye’de ekonomik durum olarak ayrılmıştır. İşitilen hafıza teması altındaki kategoriler ise; işitilen travmatik hafıza ve aktarılan hafızadan oluşmaktadır. Rüyalar ve mekân seçimi temaları kategori içermemektedir. Mekân mukayesesi; mekânsal farklılıklar ve mekânsal benzeşme kategorileri altında incelenmiştir. Mekân hafızası teması; iç mekân hafızası ve dış mekân hafızası kategorileri altında alt kategorilere ayrılmıştır. İç mekân kategorisinin alt kategorilerini; Suriye’de iç mekân ve Türkiye’de iç mekân oluşturmaktadır. Dış mekân kategorisini ise; Suriye’de dış mekân ve Türkiye’de dış mekân alt kategorileri oluşturmaktadır.

Katılımcıların İstanbul’da geçirdikleri yıl ve yaşama deneyimleri, gündelik hayat pratikleri, Suriye’deki yaşamışlıkları, geçirdikleri yıl ve ekonomik durumları hafızanın mekânla olan ilişkisinde bu araştırma için yol gösterici olmuştur. Bulgular sayesinde, savaş sonrası Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşanan travmatik hafıza etkisi altında oldukları görülmüştür. Hafıza kavramı Halbwachs’in 20. yüzyılda hafıza kuramıyla tekrar gündeme gelmiş ve “*Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri*” adlı eserinde bireysel ve kolektif hafızayı tartışmaya açmıştır.⁵

⁵ Durkheim’in öğrencisi olarak konuyu sosyolojizmden çıkarmış ve birey ile toplumsal olanın içerisine sokmuştur (Halbwachs, 2019). Halbwachs hafızayı, Bergson’ın ruh-beden düalizminin aksine, beyin fizyolojisi ve nörolojik açıdan ele almadan, onu sosyal koşullara bağlı bir organizma olarak görür (Assmann, 2001: 44). Hafıza yalnızca sosyal çerçevede sürdürülebilir ve anılar bu yolla hatırlanabilir der. Birey daima bir grubun üyesidir ve grup olduğu müddetçe hafıza etkindir. Toplumdan tamamen soyutlanmış bir bireyin hafızası yoktur. Zira, Halbwachs’a göre algısız bir hatırlama biçimi de yoktur (Sancar, 2016: 41).

Halbwachs'ın temellendirdiği hafızanın toplumsal çerçeveleri, araştırma içerisinde Suriyeli göçmenlerin hafızasını anlamak açısından yol göstericidir. Göçmen olmak belirli bir gruba dahil olmayı gerektirir. Dahil olunan grup her yerde ve her zaman kendi ortaklığı içerisinde kolektif bir bilinç ürettiği gibi, kolektif bir hafızayı da üretmektedir. Bunu hem mekân hem de zamanda gerçekleştiren gruplar ve grubun üyeleri arasında bir konsensüs vardır.⁶ Suriyeli göçmenler, gruba dahildir. Dahil oldukları grup kendi vatanından göç etmiş, yeni yerleştiği mekâna, vatana uyum sağlamaya yahut uyum sağlamadan varlığını sürdürmeye çalışan üyelerden oluşmaktadır. Suriyeli göçmenlerin hafızası gruba üyelikleriyle alakalı olduğu kadar, bireysel hafızalarıyla da ilintilidir. Grubu birleştiren; ortak tarih olduğu kadar, ortak savaş anılarıdır. Savaş mağduru Suriyeli göçmenlerin göç öncesinde, göç sürecinde ve göç sonrasında yaşadıkları deneyimler bir çerçeve oluşturmaktadır.⁷ Suriye'deki hayatları ile belirli bir toplumsal çerçeveye sahip olan göçmenler, göç ettikleri ülkelerin toplumsal çerçevelerine sığmaya çalışmaktadırlar. Gerek mekânsal gerek hafıza bağlamında uyum sağlama çabası, göçmeni değişime zorlamaktadır. Değişim ve dönüşümle hayata katılan ve artık göçmen olarak tanınan Suriyeli bireylerin hafızalarını oluşturma pratikleri değişir. Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın rolü oldukça etkindir. Büyük resimde Halbwachs'ın hafıza kuramı ve diğer (Assmann, Connerton, Nora, Bachelard) hafıza kuramcılarının söyledikleriyle paralel olarak, göçmenin yaşam pratikleri ve deneyimleri göçmen hafızasının mekân tasarımındaki rolünü açığa çıkarır. Yaşam pratikleri ve deneyim hafızayla birlikte göçmenin mekân tasarımlarını oluşturur.

Yapılan araştırmada Suriyeli göçmenlerin hafızalarına dair elde edilen üç temadan ilki yaşanan hafıza olarak isimlendirilmiştir. Bu tema altında katılımcıların yoğun şekilde dile getirdikleri hafıza türü yaşanan travmatik hafızadır. Savaş, sosyal

⁶ Halbwachs, bireylerin anılarını oluşturan gruplardan bahseder. Bunlar dini gruplar, akrabalar, aile, sınıfsal topluluklardır. Anılar bireyin bu gruplara aidiyetiyle beraber hafızaya dönüşmektedir. En kişisel anılar dahi, toplumsal etkileşimle kurulur (Halbwachs, 2016: 43). Kolektif hafıza, toplumdaki farklı grupların hafızaları ile genel çerçeve uyduğu ölçüde genişler (Halbwachs, 1980: 82). Kolektif hafıza ve bireysel hafıza arasındaki ilişki Halbwachs'ın kuramında güçlü bir şekilde vurgulanmıştır; bireysel hafıza ile kolektif hafıza arasındaki bağ içseldir, içkindir; bu iki hafıza biçimi iç içe geçmiştir (Ricour, 2017: 437).

⁷ Geçmişin oluşması ve şimdiye taşınması için toplumsal çerçevelere ihtiyaç vardır. Geçmiş kendiliğinden oluşmaz, kültürel yapının ve temsilin sonucudur: her zaman özel motifler, beklentiler, umutlar ve hedeflerle desteklenir ve şimdiki zamanın çerçevesi ile biçimlendirilir (Assmann, 2001: 98).

ve psikolojik sonuçları olan bir olgudur. Katılımcılar savaş mağduru olmaları sebebiyle sosyal ve psikolojik olarak travmaya maruz kalmışlardır. Hafıza ile ilgili sorulan sorularda katılımcıların tümü yaşamış oldukları travmayı dile getirmişlerdir. McIsaac ve Eich'e (2004) göre travma sahibi kişiler travmatik olayı ya kendi yaşadıkları bir olaydan ya da gözlemci bakış açısından kendiliğinden hatırlarlar. Hatırlamalar neticesinde travmatik hafıza göç edilen mekâna ve zamana taşınmaktadır. Travmatik hafıza içerisinde daha çok savaş anıları, çatışma, terör saldırıları yer almaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde gençlik/yetişkinlik anıları daha çok mekâna, sosyal ilişkilere ve akrabaliğe vurgu yapmaktadır. Gezilen görülen yerler, bayramlar, ritüeller, ziyaretler bu zaman diliminde gerçekleşmiştir. Gençlik/yetişkinlik anıları, daha günceldir ve kolay hatırlanabilir durumdadırlar. Suriyeli göçmenlerin hafızalarında gençlik/yetişkinlik mekânları daima özlem içerisinde anılmaktadır. Çocukluk hafızası, muğlak olmakla birlikte hatırlanabilir. Burada daha çok aktarılan veyahut tasavvur edilen mekânsal ve zamansal olaylar hatırladığı gibi gerçek yer ve mekân tasvirleri de yapılmaktadır. Katılımcıların çocukluk anıları yalnızca Suriye'ye aittir. Gelenek hafızası, Suriye'deki adet ve geleneklere bağlı olarak gelişen ve bugün de hatırlanıp yaşatılmak istenen hafızadır. Nesneler ise, hatırlama nesneleri olarak adlandırılabilirler. Nesne ve koku göçmen için, Suriye anlamına gelmektedir. Suriye'yi yanında getirmek, Suriye'yi duyumsamaktır. Nesne, göçmenin hayatında dönüştürücü bir role sahiptir.⁸ Suriye'deki baskı ve ekonomik durum bireylerin yaşadığı hayatın bir parçasıdır. Bu aidiyet yaşanan hafıza içerisinde yerini almış ve deneyimlenen hayat göçmenin hafızasına, mekân seçimine ve mekân tasarrufuna yansımıştır. Suriye'deki baskı sebebiyle mekânı kuullanma hakkından vazgeçen Suriyeli göçmenler, ekonomik durumlarının savaş öncesi çok iyi olmasına karşılık savaş sonrası kötü duruma gittiğini söyleyerek göç etme sebeplerinden biri olarak göstermişlerdir.

İşitilen hafıza içerisinde işitilen travmatik hafıza savaşa dair anılardan, anlatılardan, seslerden, travmalardan beslenirken aktarılan hafıza daha çok unutmaya karşı bir direnç anlamına gelmektedir. Rüya, bastırılmaz gerçekliklerdir.

⁸ Çavuş (2019); Rene Girard'ın arzu modeli bağlamında dış göç romanlarında özne-nesne ilişkisini incelerken göçmenin nesne ile olan bağına açıklamaktadır.

Halbwachs'ın kuramında tartıştığı üzere rüyalar dahi toplumsal hatırlamanın ve hafızanın etkisi altındadır.

Rüyaların da mekânı vardır ve bu mekân uzamsızdır. Taşınabilir, hatırlanabilir, sınırsız ve önceden deneyimlenmiş yahut deneyimlenmemiş anıları barındırır. Rüya içerisinde travma olduğu kadar umut da vardır. Göçmen rüyalarında özlemle karışık korku duyar. Orada olduğu kadar buradadır. Yurdu olduğu kadar yurtsuzdur da. Bu sebeple rüyalar mekânı ve hafızayı barındırmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre mekâna ilişkin üç tema belirlenmiştir. Bu üç tema; Mekân seçimi, Mekân mukayesesi ve Mekân hafızasıdır. Belirlenen temalar içerisinde Mekân mukayesesi; mekânsal farklılıklar ve mekânsal benzerlikler olmak üzere iki kategoriye ayrılmıştır. Mekân hafızası da kendi içerisinde dış mekân hafızası ve iç mekân hafızası kategorilerine ayrılmıştır.

Yapılan araştırmada Suriyeli göçmenlerin hafıza-mekân ilişkisine dair elde edilen üç temadan ilki mekân seçimi olarak isimlendirilmiştir. Bu tema altında katılımcıların mekân seçiminde etkili olan unsurlar dile getirilmiştir. Göçmenlerin mekân seçiminde makro düzeyde ülke, şehir, mahalle ele alınırken mikro düzeyde sokak, ev, oda ele alınmaktadır. Görüşmeler sonucunda Türkiye'yi seşmiş ve İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin mekân seçiminde en etkin değişkenler, evin iş yerine yakın olması, sakinlik, güvenlik ve ekonomik uygunluk olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra bazı muhitlerde Suriyelilere kiralık ev vermedikleri için mekân seçiminde herhangi bir kriter aramamaktadırlar. Yabancı olarak Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenler, Suriyeli algısı sebebiyle mekân seşimlerinde özgür değillerdir. Öncü göçmenler sayesinde yahut akrabalarının olduğu yerlere yerleşen göçmenler, ev seçerken de ilk aradıkları şey güvenli olmasıdır. Tanımadıkları, bilmedikleri bir ülkede, şehirde özellikle savaş sonrası etkisiyle güvenliğe daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. İstanbul Suriyeli nüfusun yoğun olduğu şehirlerin başında gelmektedir. Genellikle Fatih bölgesinde Suriyeli göçmen nüfusunun yoğunlaşması mekân seçiminde etkindir. Akrabalarının, öncü göçmenlerin olduğu yerlere yakın yerler seçme davranışı da mekân seçiminde önemlidir.

Mekân mukayesesi teması altında hafıza-mekân ilişkisi benzerlikler ve farklılıklar üzerinden ilerlemektedir. Suriyeli göçmenlerin yaşamları mekânsal anlamda; geçmişte yaşadıkları ve fiziken geride bıraktıkları mekânlar ile şimdi yaşadıkları ve fiziksel, zihinsel tasarıma uğrayan mekânlar olarak iki yapıda incelenmektedir. Farklılıklar ve benzerliklere yönelik hafıza-mekân ilişkisinde Suriye'deki yaşam biçimi, alanları ve şehrin yapısı oldukça baskındır. Suriyeli göçmenler Suriye'ye kıyasla Türkiye tasviri yapmaktadırlar. Doğup büyüdükları vatanlarının orası olması sebebiyle ve Türkiye'de yeni olanın içerisinde bulunmalarından dolayı baskın olarak Suriye'yi anlatmaktadırlar. Mukayesenin rotasını değiştiren şey; savaş öncesi ve savaş sonrası Suriye mekânlarıdır. Savaş öncesi hatıralar, anılarda mekân tasvirleri ve yaşam biçimleri daha açık anlatılmakta iken savaş sürecinde ve savaş sonrasında ifadelerin berraklığı kaybolmaktadır. Savaşın tetiklediği travmatik hafıza mekâna ve hafızaya sirayet etmektedir. Suriyeli göçmenler için en güvenli şehir İstanbul olmakla beraber, en güvenli ülke de Türkiye'dir. İstanbul, Osmanlı bakiyesi olarak güvenilirliğini ve tanınırlığını korumaktadır.

Mukayese içerisinde daha çok fiziki benzerlikler ve farklılıklardan bahsedilirken, yabancı bir ülke olma hissi de açıkça ortaya çıkmaktadır. Özellikle kır ve kentten yapılan göçlerde mekânsal benzerlikler ve farklılıklara yönelik birbirinden ayrı sonuçlara ulaşılmıştır. Kırdan gelenler için İstanbul Suriye'ye mukayese ile daha ferah, düzenli, yaşanabilir ve güvenli iken şehirden gelen Suriyeli göçmenler için İstanbul, kalabalık ve pahalıdır. Evler küçük gelmektedir. Kır-kent göçmenlerinde bu tarz farklılıklar olsa da camii, kale, çarşı, mahalle gibi dış mekânların Suriye'ye benzemesi sebebiyle “orada olma hissi”ni yaşamalarından ötürü memnuniyet duymaktadırlar. Kendilerini Suriye'de gibi hissediyor olma duygusuna sahip olmak için, orada kullanıkları eşyalardan kıyafetlere orada gezdikleri sokaklardan caddelere kadar benzeyen yerlerde olmayı tercih etmektedirler. Genellikle benzer yerleri tercih etmektedirler. Bunun yanı sıra başka şehirleri gören Suriyeli mülteciler İstanbul dışında gittikleri şehirlerde de benzer ve farklı yerleri anlatmaktadırlar. Mekân mukayesesi içerisinde coğrafi özelliklerden idari yapıların farklılığına, sokakların düzeninden evlerin iç dizaynına kadar hem

benzerlikler hem de farklılıklar dikkat çekmektedir. Suriye’de çocukluğunu, yetişkinliğini yaşamış katılımcıların çoğunluğu özlem duymakta ve Suriye’ye benzeyen mekânlara, yerlere gitmektedirler. Mekân mukayesesinde Suriye ve Türkiye’nin benzerlikleri daha çok kültürel öğelere dayanırken farklılıklar mekânsal öğelere dayanmaktadır. İstanbul’da denizin olması, coğrafi güzellik yahut büyükşehir olması olumlu farklılıklara örnek olarak verilmektedir. Mekân mukayesesini yaparken hafızasını ve deneyimlerini, anılarını yoklayan göçmenler mekân hafızasına başvurumaktadırlar. Mekânlar birbirini anımsatmaktadır. Bazen öyle olur ki kişiler kendilerini Suriye’deki mahallelerinde, sokaklarında, evlerinde hissederler.

Mekân hafızası teması içerisinde, dış mekân ve iç mekân olmak üzere iki kategori bulunmaktadır. Bu kategorilerin alt kategorilerini ise; Suriyede iç ve dış mekân, Türkiye’de iç ve dış mekân oluşturmaktadır. Mekân seçimi, mekân mukayesesini ve mekân hafızası Suriyeli göçmenlerin mekân-hafıza ilişkilerini deneyimledikleri ve deneyimlemekte oldukları hayatı anlamak açısından yol göstericidir. Hafızanın mekâna olan etkisi ve mekânın Suriyeli göçmenler tarafından nasıl kurgulandığının cevabını bulmamız açısından önemlidir.

Mekân hafızası, daha önce bulunulan mekânın kaybında yahut mekândan uzaklaştıktan sonra gerçekleşir. Hafıza, derinlerde kalan deneyimleri ortaya döker. Böylece hafıza mekândan uzak olsa da mekânın bir parçası olarak kişinin zihninde var olmaya devam eder. Suriyeli göçmenlerin mekân hafızası içerisinde Suriye’deki dış ve iç mekânlar ile Türkiye’deki iç ve dış mekânlar yer almaktadır. Her mekân kendine has bir geçmişe, yaşanmışlığa sahiptir.

Göçmenlerin mekân tasarımı hafızanın taşınabilir, dönüşebilir, inkar edilip bastırılabilir, geçmiş bugünde yaşatmak için mekânlarda tezahür edebilir yanları bulunmaktadır. Hafıza yahut bellek, başlı başına göçmenin dünyasında karşılığı olan bir kavramdır. Göçmenin hafızasını, göçmen olmayan kişiden, topluluktan ayıran farklar vardır. Özlem duygusu ve mekânın yabancılaşması, uyum ve entegrasyon süreçleri, kimlik edinme, dışlanma ve kabul süreçleri, ekonomik, siyasi, sosyal değişkenler, sosyo-psikolojik etmenler başlıca örnek verebileceğimiz gerçekliklerdir. Göçmen, yerinden edilmiş/yerinden olmuş/yerini terk etmiş kişidir. Mekân tartışmalarının gündemini oluşturan yer-mekân ikileminin ana aktörü olarak göçmeni

görebiliriz. Yer sosyolojisi, insanların hem oldukça yakın hem de oldukça mesafeli toplumsal ilişkileri nasıl yaşadıkları ve bu ilişkilerin nasıl kesiştiği sorusundan ortaya çıkmıştır (Urry, 2018:11). Yer daha çok bir sınıra işaret ederken mekân daha geniş bir “alana” işaret eder. Lefebvre (1991) Mekânın Üretimi (The Production of Space) adlı kitabında; mekânın yeniden üretilebilir olduğunu ve bu nedenle de mücadelenin alanı olduğunu söylemektedir (Lefebvre, 2014: 101). Mekânda öncelikle “mekânsal pratikler”, daha sonra “mekân temsiliyetleri”, en son olarak da “temsil mekânları, mekânın kolektif deneyimleri” ortaya çıkar.

Bireyin toplumsallaşması ve toplumsalın kolektif görüngüleri mekâna ve mekânın bir parçası olan hafızaya anlam kazandırmaktadır. Simmel, boş bir mekâna anlam kazandıran toplumsal etkileşimlerdeki özellikleri şöyle ifade eder: Bir mekânın eşsiz ya da biricik niteliği; bir mekânın mekânsal olarak “çerçevelemiş” parça ve etkinliklere bölünebilme biçimleri; toplumsal etkileşimlerin mekân içine yerleştirilebilme düzeyi; özellikle kentteki yakınlık/uzaklık derecesi ve görme duyusunun rolü; konumların değişme olanağı ve özellikle “yabancı” gelişinin sonuçlarıdır (Urry, 2018: 22). Yabancıya en uygun örnek olan göçmen de mekânı değiştirip, dönüştürür. Yabancılar; sokakta, caddede, alışveriş merkezlerinde, hastanelerde, fırınlarda aramızda oldukları zaman, bizi bilinmeyen kaygısı kaplar. Yoğun nüfuslu kentsel bölgeler kaçınılmaz olarak, çelişkili “miksofili” (bilinmeyen ve keşfedilmemiş deneyimlerin alameti olan, bu nedenle macera ve keşif hazlarını vaat eden renkli ve heteronom muhitlerin cazibesi) ve “miksofibi” (baş edilmez ölçüde bilinmez, ehlileştirilemez, itici ve denetlenemez şeylerden duyulan korku) tepkileri yaratır (Bauman, 2018: 15).

Araştırma boyunca Suriyeli göçmenlerin hafızasının mekân tasarımındaki rolünü anlayabilmek için hafıza ve mekân özelinde iki konuya odaklanılmıştır. Suriye ve Türkiye bağlamında ilerleyen konunun bileşenleri içerisinde kır ve kent ayrımı, Türkiye’de, İstanbul’da ikamet etme süresi de oldukça önemlidir. En az beş yıldır Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin, hafıza ve mekân ilişkisinde, mekânın tasarım aşamasında neler hissettikleri, yaşadıkları, deneyimledikleri, neleri hatırlayıp unuttukları yahut nerede durduklarına dair anlamlandırma çabası verilmiştir. Araştırmada fenomenolojik desenin kullanılmasıyla göçmenin gözünden,

hafıza ve mekân ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Göçmen, mekâna hem içkin hem de dışındadır. Yabancı olmakla yerli olmak arasında yersiz yurtsuz kalan ama bir yandan da misafir olarak algılanan toplumsal bir tip olarak, toplumsal yapının içerisinde hayatını sürdüren göçmen, hafızasını göç ettiği ülkeye taşınmaktadır. Hafıza, tarihe etki ettiği gibi mekâna ve zamana da etki etmektedir. Böylelikle Suriyeli göçmenin hafızası mekânın tasarımında ve mekânın anlamlandırılması aşamasında oldukça etkindir. Daha çok travmatik hafızanın etkisi altında geçmiş anılarını hatırlayan, canlandıran, yaşadıklarını yeniden inşa eden göçmen bugüne tutunmaya çalışır. Onun için gelecek muğlaktır çünkü kanunlara göre yaşamaktadır. Fakat bugün onundur ve geçmişten beslenen bugünkü hafızası yerleşmiş olduğu İstanbul'daki tüm edimlerini şekillendirmektedir. Göçmen hafızası "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi" adlı eserde bahsedildiği üzere toplumsaldır. Yeni bir topluma uyum sağlamaya, geçmişle hesaplaşmaya ve yeni olanı anlamlandırmaya çalışan zihinleriyle, göç ettikleri ülkede mekân tutan göçmenler bu çalışmanın odağındaki grubu oluşturmaktadırlar.

Araştırmada görüşme yapılan Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın rolünün oldukça etkin olduğu görülmüştür. Suriyeli göçmenin hafızası Türkiye'deki iç ve dış mekân tasavvurunu şekillendirdiği gibi, tahayyüle edebilme olanağı da sağlamaktadır. Göçmen olarak İstanbul'da yaşanan Suriyeli bireyler, Suriye'yi mekânlar üzerinden hatırlayıp anlatırken, Türkiye'de hatırlama mekânı şekillendirmektedir. Araştırmanın hafızaya dair kısmında Suriye ve Türkiye izleği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların hafızası iki ülke, iki şehir üzerinden çözümlemelerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki mekân, Suriye'de deneyimlenen hafızaya göre göre oluşturulmaktadır. Suriye'de yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve oraya ait rüyalar Türkiye'ye taşınmıştır. Türkiye'dek mekânın (iç ve dış) hafızaya göre şekillenmesinin zor olduğu görülmüştür. Çünkü katılımcılar kendi ülkelerinde savaş öncesi hayatlarında ekonomik anlamda mekânı oluşturma, dizayn etme, seçme davranışları sergileyebilirken Türkiye'de göçmen olmanın getirdiği kısıtlılıklardan ötürü mekânı istedikleri gibi şekillendirememektedirler. Eylem olarak mekânı kendi zevk ve istediğine göre düzenleyemeyen göçmenler, var olan mekânlar arasında Suriye'ye benzeyen yerlerde yaşamayı tercih etmektedirler. Dış mekân seçiminde

daha kolay işleyen bu çaba, iç mekânda nesneler sayesinde geçerli olmaktadır. Suriyeli göçmenler Suriye’den getirdikleri hatırlama nesneleriyle evin içerisinde geçmiş hafızalarını yaşatmaktadırlar. Hatırlama nesneleri, Suriyeli göçmenlere ait oldukları toprakları ifade etmektedir. Aile ilişkilerini, Arap olmayı, Suriyeli olmayı, evinin duvarını, ev içerisinde yaşadığı anıları, ritüelleri hatırlatmakta ve hatırları canlı tutmaktadır. Türkiye’deki ekonomik durumları Suriye’deki savaş öncesi refah seviyesine ulaşırsa katılımcıların evlerini Suriye’deki gibi dizayn etmeleri muhtemeldir. Suriyeli göçmenler her ne kadar İstanbul’a uyum sağlasalar da vatan olarak Suriye’yi görmektedirler. Bu sebeple imkân buldukları her şartta hafızaları mekânı şekillendirecektir. Göçmenlerin hafızasının, çeşitli değişkenler göz önüne alındığında ve incelendiğinde mekânın tasarımında oldukça etkin olduğu görülmüştür.

Araştırma öncelikle savaş mağduru göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın nasıl işlediğine dair farklı bir perspektif sunmuştur. Göçmenin hafızasını yaşadığı deneyimlerden yola çıkarak anlamlandırmak ve içinde bulundukları kimlikle hafızanın ilişkisel boyutunu ortaya koymak açısından yeni bir çalışma alanı ortaya koymuştur. Araştırmada göçmenin hafızasına yönelik getirilen açıklamalardan sonra Suriyeli göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın rolü araştırılmıştır. Suriyeli göçmenin mekân hafıza ilişkisinde, ikili okuma yapılmıştır. Suriye ve Türkiye’ye dair mekân ve hafıza tek tek ele alınmış daha sonra aralarındaki ilişkisellik mekân-hafıza üzerinden açıklanmıştır. Suriyeli göçmenin mekân tasarımı ve Suriyeli göçmenin hafızası tek tek düşünüldüğünde ayrı çalışmalara temel oluşturabilir. Fakat bu çalışmada mekân-hafıza karşılıklı, bütüncül düşünülmüştür. Araştırma, göçmenin hafızasına ve hafızasının mekânla olan ilişkisine yönelik bir çalışma olması sebebiyle literatürde özgünlüğünü korumaktadır.

Corley ve Gioia’ya (2011) göre bilimsel bir araştırmanın katkısı kendisini iki şekilde göstermektedir. Bunlardan ilki araştırmanın pratik-teorik düzlemdeki yararlılığı; diğeri ise araştırmanın geliştiricilik-ortaya çıkarıcılık düzlemindeki özgünlüğüdür. Araştırma bu kapsamda; Halbwachs’in “Toplumsal Hafızanın Çerçevesi” kuramını desteklemekte ve kuramı göçmen örneklemini üzerinden ele alarak genellenebilirliğine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda da özgünlük anlamında

alana geliştirici katkı sağlamaktadır. Yararlılık eksenini çerçevesinde ise alanda çalışan araştırmacılara hafıza-mekân ilişkisinin sınırlarını çizerek teorik yararlılık sağlarken, konu ile ilgilenen tüm pratisyenlere (STK'lar, Devlet kurum ve kuruluşları, Politika yapıcılar) Suriyeli göçmenlerin hafıza yapıları ve mekân tasarımlarına dair ipuçları sunarak pratik yararlılık sağlamaktadır.

4.1. Öneriler

Göçmenlerin mekân tasarımında hafızanın rolünü fenomenolojik desenle inceleyen bu çalışmadan ortaya çıkan sonuçlar ve genel değerlendirmelerin ışığında ilgili kesimlere öneriler şu şekildedir: Çalışma Suriyeli göçmenlerin hafızasının mekân üzerindeki etkisini Türkiye (İstanbul) özelinde araştırmaktadır. Çalışmanın devamı olarak başka şehirlerdeki Suriyeli göçmenlerin hafıza-mekân ilişkisine yönelik çalışmalar yapılabilir. İstanbul'da yaşayan göçmenlerin demografik özellikleri çerçevesinde ilgili tüm değişkenleri taşıdıkları ve bu sebeple de İstanbul'da yaşayan göçmen grupların Türkiye'de yaşayan göçmen grupları temsil edebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle elde edilen bulgular genellenebilir özellik taşımaktadır. Başka şehirlerde yaşayan Suriyeli göçmenlerin göç ettikleri, yaşadıkları şehirden kaynaklanan mekân tasarımlarına etki eden değişkenlerin farklılaşp farklılaşmadığı başka araştırmaların sorusu olabilir. Örneklem grubu çeşitlendirilerek Suriyeli göçmenlerle aralarındaki ortaklıklar ve farklar tespit edilebilir. Belirli mekânlar için göçmenin hafıza mekân ilişkisi sorgulanabilir. Suriyeli göçmenler dışında Türkiye'de ikamet eden göçmen grupların hafıza mekân ilişkisi araştırılabilir. Araştırma Türkiye'de yapıldığı gibi başka bir ülkede de yapılabilir. Türkiye örneğinde bulduğumuz sonuçlar yurt dışı örnekleme seçilip orada karşılaştırmalı olarak araştırılabilir. Göçmen hafızası ve mekânın tasarımının travmatik hafızayla ilişkisi derinlemesine işlenerek interdisipliner çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. (2. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Agamben, G. (2006). *İstisna Hâli*. (Çev: Kemal Atakay). (1. Baskı). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan*. (Çev: İsmail Türkmen). (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Akarsu, B., (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Akbaş, E. (2012). *Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu. Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*. (Editörler: S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Şirin Öner). İstanbul: İletişim Yayınları, 335-351.

Akgür, Z. G. (1997). *Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlikler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: Başbakanlık Basımevi, Yayın No: 201.

Akhtar, S. (2018). *Göç ve Kimlik, Kargaşa, Sağaltım ve Dönüşüm*. (Çev: Sedef Ayhan). İstanbul: Sfenks Kitap.

Akhtar, S. (2018). *Psikanaliz ve Göç. Gitmek mi Kalmak Mı?*. (Derleyen: Nesli Keskinöz Bilen). İstanbul: İthaki Yayınları.

Akın, B. (2019). Kültürel Belleğin Kutsal Taşıyıcıları: Alevi Cem Zâkirleri. *Uluslararası Hâlbilimi Araştırmaları Dergisi* 2.3: 93-109.

Altay, D. (2003). *Küresel Köyün Medyatik Mimarı: Marshâll McLuhan. Kadife Karanlık*. (1- 73). Nurdogan Rigel, Gül Baltuş et al. (Edited by). İstanbul: Su Yayınları.

Alver, K. (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.

Assman, J., (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Assmann, J. (1995). Collective Memory And Cultural Identity, New German Critique, No: 65, (Çev: J. Czaplika), 125-133.

Auge, M. (2019). *Unutma Biçimleri*. (Çev: Mehmet Sert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ayan, E. (2019). Gaston Bachelard'ın Mekân Algısı Ekseninde Pınar Kür'ün Öykülerinde Çocukluk Dünyası Üzerine Bir İnceleme. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 11(22), 111-126.

Aydın, C. H. (2011). *Açık ve Uzaktan Öğrenme: Öğrenci Adaylarının Bakış Açısı*. Pegem: Ankara.

Ayman, Z. (2006). Bellek Mekânı Olarak Sınır Ve Ötekilik: Kars Şehri. *Toplum ve bilim*, 107, 145-189.

Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. (Çev: Aykut Terman). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Baltacı, A. (2017). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3.1: 1-14.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5.2: 368-388.

Barthes, R (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, s: 23-28

Bauman, Z. (2018). *İskarta Hayatlar, Modernite ve Safraları*. (Çev: Osman Yener). İstanbul: Can Yayınları.

Bauman, Z. (2018a). *Kapımızdaki Yabancılar*, (Çev: Emre Barca). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BenEzer, G. (1999). Trauma Signals İn Life Stories. (Eds.), *Trauma and Life Stories: International Perspectives içinde* (ss. 29-44). London: GBR: Routledge.

Betts, A. (2017). *Zorunlu Göç ve Küresel Politika*. (Çev: Seher Meltem Türkaslan). Ankara: Hece Yayınları.

Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Birekul, M. (2017). Nostalji ve Hafıza: Geçmişin Hafıza Durakları, Suriyeli Sığınmacıların Göç Hikayeleri ve Hatıra Eşyaları, *Sosyoloji Divanı Dergisi*, Yıl:5, sayı:10, 47-61.

Boal, F. W., “Urban Ethnic Segregation and the Scenarios Spectrum”, In *Desegregating the City – Ghettos, Enclaves & Inequality*, Editor:, D. P. Varady USA: State University of New York Press, Albany, 2005.

Boyer, P., Wertsch, J. V. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek*. (Çev: Yonca Aşçı Dolar). İstanbul: İşbankası Yayınları.

Bozkurt, A. (2015). *Unutma Zamanı: Yazı, Bellek ve Eleştiri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Braun, V., Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis İn Psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.

Büyüköztürk, Ş. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.

Cassin. B. (2018). *Nostalji. İnsan Ne Zaman Evindedir?* (Çev: Seçil Kıvrak). İstanbul: Kolektif Kitap.

Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İBilgi Üniversitesi Yayınları

Castles, Stephen. (2007). Twenty-First-Century Migration as a Châllenge to Sociology. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 33(3). 351-371.

Cengiz, E., Akyüz, İ., Tuzcuoğlu, A. (2010). *Bilimsel Araştırma Teknikleri. Kamu Yönetimi Lisans Programı Ders Kitabı*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Cevizci, A. (1997). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Ekin Yayınları.

Chmaber, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik*. (2. Basım). (Çev: İsmail Türkmen & Mehmet Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Çev: Alaeddin Şenel). (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev. Editör: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitap.

Curcani, (1884). *Et-Tarifât*. İstanbul: Mısır Matbaası.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:24. ss.129-142.

Çelik, H., Baykal, N. B., & Memur, H. N. K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.

Çeviker, L. (2009). Şiddet ve Toplumsal Hafıza. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Çiçekli, B. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü Yayınları.

Demir, S. (2012). Kültürel Bellek, Gelenek Ve Hâlk Bilimi Müzeleri. *Milli folklor*, 24(95).

Demirhan, Yılmaz ve Aslan, Seyfettin (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi, Türkiye'de Göç Yönetimi. Cilt 5,, Sayı 9.S.2 Birey ve Toplum Dergisi, Bahar 2015,

Deniz, T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye. Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18(1).

Depeli, G. (2010). Görsellik ve Kültürel Bellek İlişkisi: Göçmenin Evi. *Kültür ve İletişim–Culture&Communication*, 13(2), 9-40.

Draaisma, D. (2014). *Bellek Metaforları / Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. (Çev: Gürol Koca). (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Draaisma, D. (2016). *Sıla Hasreti Fabrikası, Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler?*. (Çev: Dürrin Tunç). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Duncan, O.D. and S. Lieberman. (1975). “ Ethnic Segregation and Assimilation”, In Urban Social Segregation, Edited by: C., PEACH, London and New York: Longman, pp. 96- 110, 1975.

Eisenman, P., (2002). *Hafıza Evleri: Analoji Metinleri*. Aldo Rossi (Yaz.). Şehrin Mimarisi, (s. 166-177) içinde. İstanbul: Kanat Kitap.

Erdoğan, T. (2019). Kavramsal Ve Kuramsal Açından Göç Olgusu. (Editörler: Aköz, A., Yörük, D., Karpuz, H.). Konya Kitabı XVII. Geçmişten Günümüze Göçler. s. 28.

Ertuğrul, Ü. E. (2017). Silahlı Çatışmadan Kaçanların (Yerinden Edilenlerin) Uluslararası Hukukta Korunması. *Ankara Barosu Dergisi*/1, s.153-180.

Eşsizoglu, A., Yaşan, A., Bülbül, İ., Önal, S., Yildirim, E. A., & Aker, T. (2009). Bir Terörist Saldırı Sonrasında Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimini Etkileyen Risk Faktörleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2). s. 118-126.

Gezer, H. (2007). Mekân Ve Mekânın Algılanması. *Mimarlık ve Malzeme Dergisi*. s. 32-35.

- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal Ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. 26(3). 1-29.
- Giddens, A. (2005). *Sosyal Teorinin Temel Problemleri*. (Çeviren: Ü. Tatlıcan), İstanbul: Paradigma .
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*. (Çev: Cemal Güzel). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giorgio A. (2004). *Auschwitz 'den Artakalanlar*. Ankara: Bağımsız Kitaplar.
- Goffman, E. (2014). *Damga&Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Goethe, J. W. (2015). *Yaşamımdan Şiir ve Hakikat*. Çev: Mahmure Kahraman. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Gökberk, M. (1996). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göregenli, M. (2010). *Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekân İlişkileri*. (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Groh, M, J. (2017). *Mekân Yaratmak, Beyin Neyin Nerede Olduğunu Nasıl Biliyor?*. (Çev: Gürol Koca). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güllüpınar, F. (2013). *Göç Olgusu ve Uluslararası Göç Kuramları*. (Editör: Nadir Suğur). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Güllüpınar, F. (2014). Göç I. *İdealkent Dergisi*. Sayı:14. Ekim.
- Gündoğan, A. O. (2010). *Bergson*. İstanbul: Say Yayınları.
- Günenç, Ö. F., Karadeniz, S. (2017). Bir Mülteci Kampı “Ethos”U Üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 53, 393, s. 58-62.
- Güney, E., & Tulum, H. (2018). Mimari Belleğin Yıkımı/İnşası Üzerine: Bağdat Caddesi Küçükağa Sokak Örneği, *Tasarım ve Bellek Temalı Ulusal Tasarım Sempozyumu*, s: 1-10.
- Güvenç, B. (1972). *İnsan ve Kültür*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Haklı, Ş. (2007). İslam Felsefesinde Mekân Ve Boşluk Tasavvurunun Kozmolojiye Tatbiki. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/2, c. 6, sayı: 12, ss. 41-58.

Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory* (Çev: F. J. Ditter ve V. Y. Ditter). New York: Harper Colophon Press.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. (Çev: Büşra Uçar). Ankara: Heretik Yayınları.

Halbwachs, M., (2018). *Kolektif Bellek*. (Çev: Z. Karagöz). (2. Baskı). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Hovenkamp, H., (1985), Social Science and Segregation Before Brown, *Duke Law Journal* 34(3/3): 624-672 <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article.> (Erişim Tarihi: 15.12.2020)

Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev: Ergün Baylan, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

International Organization for Migration (2019). *World Migration Report 2020*. Geneva: International Organization for Migration.

Işık, S. Y., & Gezgin, U. B. (2019). Kentsel Kimliğin İnşası Bağlamında Toplumsal Hafıza Ve Tarih Yazımı: Bartın Örneği. *Antropoloji*. (37), 35-49.

İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). *2015 Türkiye Göç Raporu*. Nisan. Yayın No: 35.

İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlama*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İsmailov, M. (2014). Bir Tahayyül Olarak Kültürel Travma ve “Soykırım” Retoriği. *Tesam Akademi*, 2 (1) . 107 – 125.

Jansen, S. & Löfving, S. (2009). ‘Introduction: Towards An Anthropology of Violence, Hope and the Movement of People’ içinde *Struggles For Home, Violence,*

Hope and the Movement of People, JANSEN, S. & LÖFVING, S. (ed.) (Oxford: Berghan Books), 1-25.

Kahvecioğlu, H. L.,(1998). Mimarlıkta İmaj: Mekânsal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model. Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Kahvecioğlu, H., (2008). Mekânın Üreticisi Veya Tüketicisi Olarak Zaman. Ayşe Şen - Türer, Şafak Ural, Özlem Berber, Funda Uz Sönmez (Haz.), Zaman-Mekân, (S. 142-149) İçinde. İstanbul: Yem Yayınları.

Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal Hafıza, Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.

Kaya, A., Erdoğan, M. M. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. (Der: M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 507.

Kaya, A. (2017). İstanbul, Mülteciler İçin Cennet Mi Cehennem Mi? Suriyeli Mültecilerin Kentsel Alandaki Hâlleri. *Toplum ve Bilim*, 140, 42-68.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(15). 170-189.

Kızıllıhan, E. S. (2019). 'Yerli'lerin Gözüyle Suriyeli Mülteciler: Ankara Örnek Mahallesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kokurcan, A., & Özsan, H. H. (2012). Travma Kavramının Psikiyatri Tarihindeki Seyri. *Kriz Dergisi*, Cilt 10 sayı:1(19-24)

Koyuncu, Ahmet (2014). *Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler*. Konya: Çizgi Yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. (4. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space* (Oxford: Blackwell) (Çev: D. Nicholson Smith).

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev: Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.

Leret, S. C., & Visch, V. (2017). From smells to stories: The design and evaluation of the smell memory kit. *International Journal of Design*, 11(1), 65-77.

McIsaac, H. K., & Eich, E. (2004). Vantage point in traumatic memory. *Psychological Science*, 15(4), 248-253.

Merriam, Sharan B. (2013). *Nitel Araştırma*. (Editör: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Morse, J. M. (2016). *Mixed method design: Principles and procedures*. New York: Routledge.

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Mülteciler Derneği Faaliyet Raporu. (2019).

Neal, A. G. (1998). *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. New York: M.E. Sharpe.

Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (Seventh Edition). United States of America: Pearson Education Limited.

Nora, P., (2006). *Hafıza Mekânları*. (Çev: Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi.

Ok, B. (2019). Temsil Mekânı Olarak Suriye Mahallesinde Dil ve Gündelik Hayat, (Editörler: Aköz, A., Yörük, D., Karpuz, H.). *Konya Kitabı XVII, Geçmişten Günümüze Göçler*, s. 279-290.

Orhan, O. (2014). Suriye'ye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar ve Öneriler, ORSAM Yayını. Rapor No:189. Ankara: Nisan 2014.

Ottino, S. V. O. (2018). *Kalmak Mı Gitmek Mi? İşte Bütün Mesele*. (Editör: Nesli Keskin Bilen). İstanbul: İthaki Yayınları.

Özbek, D. A. (2015). Şiirsel İmgelem Olarak Mekânı Düşlemek: Gaston Bachelard'ın Mekân Düşüncesi. *İç Mimarlık Sempozyumu*.

Özcan, E. E. D. (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme, *İş ve Hayat*, Cilt:2, Sayı:4, s. 183-215

Özgen, F., & Aydın, H. (1999). Travma Sonrası Stres Bozukluğu. *Klinik Psikiyatri*, 1(34-41).

Özseveç, T. (2013). Veri Toplama. (Çev. Edt: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitap. S. 145-178.

Öztürk, S. M. ve Hâlaç, H. H. (2020). Tarihi Çevrede Mekânsal Aidiyet: Yörük Köyü Örneği. *Ankara II. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*. Ankara/Türkiye, ss. 100-108.

Özyakışır, D. (2013). *Göç-Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Paker, M. (2016). *Türkiye Debelenirken Psiko-Politik Yüzleşmeler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, Tarih, Unutuş*. (Çev: M. Emin Özcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Rose, G. (1995). Place and Identity: A Sense of Place. D. Massey ve P. Jess (Eds.). A Place in the World? Places, Cultures and Globalization içinde (88-132). Oxford: The Open University.

Rossi, A., (2002). *Şehrin Mimarisi*. (Çev: N. Gürbilek). İstanbul: Kanat Kitap.

Sancar, M. (2015). *Geçmişle Hesaplaşma: Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarlo, B. (2012). *Geçmiş Zaman Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*. (Çev:Peral Bayaz Charum). İstanbul: Metis Yayınları.

Schudson, M. (2007). Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri. *Cogito*, 50, 179-199.

Sencer, M. (1989). *Toplumbilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Beta Basım.

Sevinç, M. (2019). Bir Hafıza Mekânı Olarak Kent Meydanı ve Dönüşümü: Otto Herbert Hajek'in Ankara Hergelen Meydan Projesi Örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13(24), 47-62.

Sevinç, M. (2019). Bir Hafıza Mekânı Olarak Kent Meydanı ve Dönüşümü: Otto Herbert Hajek'in Ankara Hergelen Meydan Projesi Örneği. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13(24), 47-62.

Sezik, M., & Ağır, O. (2015). Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1), 95-124.

Sığı, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Sunday, Ü. (1972). *Nüfusbilim Sözlüğü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları

Sunday, Ü. (1986). Türkiye'de İller Arasında Göçler (1970-1980). (Editör: Sevil Atauz) Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, s.366.

TDK Sözlük. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TDV İslam Ansiklopedisi 15. 1994: 74

Teddlie, C. ve Tashakkori, A. (2015). Karma Yöntem Araştırmalarının Temelleri (Çeviri: Y. Dede ve S. B. Demir). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25).

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. (1. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Topbaş, F. (2007). İç Göçün Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Model Çalışması: 2000 Türkiye Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Toros, A. (2008). *Sorunlu Bölgelerde Göç*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.

Turut, H., & Özgür, E. M. (2018). Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme Ve Aidiyet. *Coğrafi Bilimler Dergisi Cbd 16 (1)*, 153-180 (2018)

Türel, F. İ., Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Bireyden Topluma Travma Ve Şiddet: Bireysel Ve Toplumsal Şiddet Olaylarına Psicotarihsel Bir Yaklaşım. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 3-10.

TÜRKSAM. (2018). Türk Halkının Suriyeli Sığınmacı / Mülteci Algısı Mevcut Durum, Saha Çalışması ve Politika Öneriler. Ankara: TÜRKSAM YAYINLARI

Uluslararası Göç Örgütü (2013). Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü. (Ed: Richard Perruchoud ile Jillyanne Redpath – Cross). (2. Baskı). No: 31.

Uryy, J. (2015). *Mekânları Tüketmek*. (Çev: Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uslu, A. (2016). Hafıza ve Geçmişin Talebi Olarak Tarih Arasındaki Ayrım. *Vira Verita e-Dergi*, 3, 42-65.

Uslu, R., & Kılıç, E. Ö. (2000). Çocukların Travmatik Bir Olaya İlişkin Yaşantıları: Betimleyici Bir Çalışma. *Kriz Dergisi*, 8(2): 1-16.

Violi, P. (2012). Trauma site museums and politics of memory: Tuol Sleng, Villa Grimaldi and the Bologna Ustica Museum. *Theory, Culture & Society*, 29(1), 36-75.

Winter, J. (2015). Tarihçiler ve Bellek Mekânları, Zihinde ve Kültürde Bellek. (Editörler: Pascal Boyer, James W. Wertsch). (Çev: Yonca Aşçı Dalar). İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yalçın, Ç. P. S., & Öztürk, E. (2018). Travma Sonrası Zamanın Donması Ve Travmanın Nesiller Arası Aktarımı. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 21-28.

Yates, F. (2020). *Hafıza Sanatı*. (Çev: Ayşe Deniz Temiz). İstanbul: Metis Yayınları.

Yeşil, R. (2012). *Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri, Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (Editör: Abdurrahman Tanrıöğen). (3.Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık,.

Yıldırım, A & Şimşek, H. (2013). *Sosyalbilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. Z., & Alaeddinoğlu, F. (2007). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Ekim, s. 845-862.

Yılmaz, Abdurrahman (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9/2, S. 1685-1704.

İnternet Kaynakları

URL 1: <https://www.elmstba.com/syria-population/>

URL 2: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 3.4.2020

URL 3: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkinda> 3.4.2020

URL 4: <https://www.unhcr.org/tr/22075-dunya-capinda-yerinden-edilmis-kisi-sayisi-70-milyonu-gecerken-bm-multeciler-yuksek-komiseri-duruma-mudahâle-icin-daha-guclu-bir-dayanisma-cagrisinda-bulunuyor.html>

URL 5 : <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33705> 5.4.2020

URL 6 : <https://www.yenisafak.com/hayat/avrupaya-goc-trafigi-turkiyede-sikisti-3528620> 8.5.2020

URL 7: <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> Erişim Tarihi: 15.01.2021.

URL 8: <https://www.unhcr.org/tr/19707-zorla-yerinden-edilen-insan-sayisi-2017de-68-milyonu-asti-multeciler-icin-kuresel-bir-anlasmanin-saglanmasi-kritik-onemde.html> Erişim Tarihi: 7.9.2020.

URL 9: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiza> Erişim Tarihi: 9.3.2020.

URL 10: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bellek> Erişim Tarihi: 22.7.2020.

URL 11: <http://aylinakpinarli.com/savunma-mekânizmalari/> Erişim Tarihi: 5.01.2021.

URL 12: <http://www.bingol.edu.tr/media/205521/sayt-bolum9-Arastirma-Yontem-ve-Tekniklerinin-Secimi.pdf> Erişim Tarihi 10.01.2020

<https://migrationdataportal.org/> Erişim Tarihi: 15.01.2021

<https://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10.9.2020

EKLER

Ek 1: Rehber Görüşme Formu

- Adı Soyadı/Katılımcı No:
- Yaş:
- Cinsiyet:
- Uyruk:
- Geldikleri yer:
- Medeni Durum:
- Çocuk sayısı:
- Eğitim Durumu:
- Meslek:
- Türkçe bilme durumu:
- İkamet süresi (Türkiye):
- Buraya kimlerle göç ettiniz?
- Hangi yollarla TR girdiniz? Kaçak, BM, Pasaport.
- Burada akrabalarınız var mı?
- Akrabalarınız hangi şehirde yaşıyorlar?
- İlk hangi ülkeye, hangi şehire geldiniz?

HAFIZA

- Türkiye'ye hangi sebeple göç ettiniz?
- Neden Türkiye'ye göç ettiniz?
- Türkiye'ye göç ederken ne bekliyordunuz?
- Geride neler bıraktınız?

- Orada bir gününüzü anlatır mısınız?
- Bayramlarda neler yapardınız?
- Geride kalan veya başka yerlere göç eden kişiler ile (akraba, tanıdık, arkadaş vb) konuşurken nelerden bahsediyorsunuz?
- Göçmen olarak yaşam alanınızda geçmişî hatırlatan nelere yer veriyor, neler yapıyor, neler yaşıyorsunuz?
- Geldiğiniz yer ile ilgili hafızanızı yokladığınızda, zorladığınızda neler hatırlıyorsunuz?
- Rüyalarınızda geçmişe dair yaşadıklarınızı, evinizi görüyor musunuz? Anlatır mısınız?

MEKÂN

- Yaşadığınız yeri (şehir, semt, mahalle, ev, oda) nasıl seçtiniz?
 - Hangi özellikleri dikkate alarak seçtiniz?
 - Geldiğiniz yer ile benzerlikleri/farklılıkları nelerdir?
- Türkiye’de yerleşmenizi etkileyen faktörler (kolaylaştıran/zorlaştıran) nelerdir?
- Farklı mekânlardaki yaşantılarınızdan bahseder misiniz?
- Gündelik hayatınızda nerelere gidersiniz?

GÖÇ- GÖÇMEN

- Göç sizin için ne anlama geliyor?
 - Göçmen kavramı, Geri dönüş niyeti, mekân değişimi...
- Kendinizi göçmen hissediyor musunuz? Neden?
 - Duyguları, düşünceleri, davranışları, sahip olduğu özellikleri
 - Diğer göçmenlerle ortak/benzer ve farklı yönleriniz nelerdir?
- Nelerin eksikliğini hissediyorsunuz? Göç ederken yanınıza neleri almak isterdiniz?

Ek 2: Kaynak Kişi Listesi

1 M. S, kadın, 41, evli, 1 çocuk, 2013 yılında geldi. Üniversite mezunu, Şam/merkez doğumlu, şu anda İstanbul Fatih'te yaşıyor. Suriye'de öğretmen/gazeteciydi burada bir derneğin müdürü olarak görev yapıyor.

2 R. A, kadın, 42, evli, 4 çocuk, 2015 yılında geldi. Lise mezunu, Şam/kırsal, şu anda İstanbul Eyüp Sultan 'da yaşıyor. Dernekte hizmetli olarak çalışıyor.

3 K. F, kadın, 60, Dul, 3 çocuk, 2014 yılında geldi. Lise mezunu, Şam/merkez, şu anda İstanbul Kağıthane'de yaşıyor. Terzilik ve terzi hocalığı yapıyor.

4 F. D, kadın, 42, evli, 3 çocuk, 2014 yılında geldi. Güzel Sanatlar Fakóltesi Önlisans mezunu, Lazkiye/merkez, TC almış, şu anda İstanbul Ümraniye'de yaşamaktadır.

5 F. N, kadın, 35, evli, 3 çocuk, 2014 yılında geldi. İlkokul mezunu, Halep/kırsal, şu anda Ümraniye'de yaşıyor.

6 M. C, erkek, 33, evli, 4 çocuk, 2015 yılında geldi. Ortaokul mezunu, Halep/kırsal, şu anda İstanbul Ümraniye'de yaşıyor. Suriye'de demirciydi Türkiye'de hurdacılık yapıyor.

7 M. K, erkek, 65, evli, 7 çocuk, 2015 yılında geldi. İlkokul mezunu, Şam/merkez. şu anda İstanbul Sultangazi'de yaşıyor. Suriye'de oto lastik dükkanı vardı. Burada kot fabrikasında çalışıyor.

8 S. S, kadın, 20, nişanlı, 4 kardeş, 2012 yılında geldi. Ün v 3. Sınıf öğrencisi, Humus/merkez, şu anda İstanbul Başakşehir'de yaşamaktadır.

9 Ö. M, erkek, 66, evli, 5 çocuk, 2015 yılında geldi. Üniversite mezunu. Halep/merkez, şu anda İstanbul Zeytinburnu'nda yaşıyor. Suriye'de mühendisti burada işsiz.

10 H. M, kadın, 54, evli, 5 çocuk, 2014 yılında geldi. Lise mezunu. Halep/merkez, şu anda İstanbul Zeytinurnu'nda yaşıyor.

11 A. B, erkek, 57, evli, 4 çocuk, 2014 yılında geldi. Lise mezunu. Halep/merkez, şu anda İstanbul Tuzla'da yaşıyor. Suriye'de demircilik yapıyordu burada bazen çalışıyor.

12 H. A, 33, evli, 3 çocuk, 2014 yılında geldi. Lise mezunu, Halep/kırsal, şu anda İstanbul Tuzla'da yaşıyor. Suriye'de ayakkabı ustasıydı burada işsiz.

13 İ. B, 25, evli, 2 çocuk, 2014 yılında geldi. İlkokul mezunu, Halep/merkez, şu anda İstanbul Bağcılar'da yaşıyor. Suriye'de mobilya boyacısıydı burada da aynı mesleği yapıyor.

14 A. A, 55, evli, 4 çocuk, 2015 yılında geldi. Okuma yazması yok, Rakka/merkez. Şu anda İstanbul Bağcılar'da yaşıyor. Suriye'de mobilya ustasıydı burada da bazen çalışıyor.

15 S. B, 19, bekar, 4 kardeş, 2015 yılında geldi. Ortaokul mezunu, Halep/merkez. Şu anda İstanbul Esenyurt'da yaşıyor. Bazen tercümanlık yapıyor.

16 M. T, 32, 4 çocuk, 2015 yılında geldi. İlkokul mezunu, Halep/Kırsal. Şu anda İstanbul Esenyurt'da yaşıyor. Suriye'de marangozdu, burada da marangozluk mesleğini devam ettiriyor.

Ek 3: Fotoğraflar

Fotoğraf 1 : Cemedani

Fotoğraf 2: Duvar Tablosu

Fotoğraf 3: Duvar Tablosu

Fotoğraf 4: Duvar Süsleme

Fotoğraf 5: Suriye’de kalan nesneler

Fotoğraf 6: Geleneksel kıyafetler

Fotoğraf 7: Suriye’de dış mekân

Fotoğraf 8: Suriye’deki kahve arabası

Fotoğraf 9: Savaş sonrası Suriye’deki ev

Fotoğraf 10: Türkiye’deki ev

Fotoğraf 11: Türkiye’de evin içi

Fotoğraf 12: Türkiye’de evin içi

Fotoğraf 13: Türkiye’de evin dışı

Fotoğraf 14: Saha çalışması

Ek 4: Görüşmeci İlk İzlenim Formu Örneği

Görüşmeler iyimser ve kötümser olmak üzere ikiye ayrılıyor. Duygusallık ağır basıyor. Geçmişini inkar ve hafızayı bastırma ortaya çıkıyor. Bazı görüşmeciler vatanlarını özlerken bazıları orayı konuşmak dahi istemiyor ve nefret ediyor. Hepsi Türkiye'nin oradan iyi olduğuna hem fikir. Komşuları seviyorlar. Çalışabildikleri sürece burada kalmak istiyorlar. Geri dönme düşüncesi baskın ama tek şartları Esad rejiminin gitmesi.

Aidiyet tanımlamaları farklı. Karşılaştıkları muamelelere göre göçmen hissedip hissetmeme konusunda kararsızlar. Fakat baskın olarak ait hissediyorlar. Tarih mekân zaman birliği ve İstanbul'da Suriyeli nüfusun fazla olması sebebiyle çok zorluk yaşamıyorlar. Burada hayat standartlarının düştüğünü ama yaşamın güzel olduğunu söylüyorlar. Denizin olması büyük avantaj. Parklar, sosyal alanlar, toplumsal kamu mekânları, camiler, İslami perspektif, bayramlar kendi kültürlerine çok uygun. Müslüman bir ülkede yaşamının rahatlığı içerisinde. Türkiye'ye minnet duyuyorlar.

Çocukluk hatıralarını sorduğumda genelde mekâna vurgu çok az. Oyun, insani ilişkiler, komşuluk ve akrabalık baskın. Yaşantıya dair mekânsal sorularda insan ilişkilerine girilince başka değişkenler devreye giriyor. Mesela çocukluk evini anlatırken yaptıkları tatlı ve yemeklerle ilgili özel bilgi veriyorlar.

Konuşulurken zaman kayması yaşanıyor. Buradaki yaşantı sorulduğunda orayı oradaki sorulduğunda burayı anlattığı oluyor, bahsettiği kira, işsizlik, sosyoekonomik durumlar ile ilgili şikayetleri tekrar tekrar dile getiriyor. Evini sorunca ağlıyor. Geçişirme soruları soruluyor. Göçmen olarak hissetmeyi genellikle komşular ve sosyal çevre ile olan ilişkiler üzerinden açıklıyor. Yani başkasının davranışlarına göre, ihtiyaçlara, devletin ihtiyaçları karşılayıp karşılamaması, hiç kimseden bir şey beklememek, yardım üzerinden yorumluyor. Evle ilgili sorulara genelde dışarıdan cevaplar veriyor. Evin yapısı değil sosyal ve siyasal hayat kayan yorumlamaları var. Erkekler genelde Suriye'ye ait hatıralarda siyasi olmak üzere detayla konuşurken buradaki sosyal hayata karşı bilinç düzeyleri düşük. Sadece çalışıyor ve tehlikeden korumaya çalışıyorlar.

Çocukluk anılarını anımsatmak daha kolay çünkü o sürede savaş ve travma yok. Güzel ve mutlu anılar var. Fakat mekâna dikkati çekmek için bilinen şeyler üzerinden muhabbet açmak ya da örnek gösterip benzerlik ve farklılıklar üzerinden konuşturmak gerekiyor. Kişi bayram anılarını anlatırken yumuşuyor, rahatlıyor o sayede ev ve şehre dair soruların soruların cevapları biraz daha açık hâle geliyor. Yetişkinlik dönemi anılarındaysa katılımcı hatırlamak istemiyor, bastırıldığı duygu ve düşüncelerle yüzleşmesi zor oluyor, mekândan daha çok kişileri önceliklendiriyor. Mekânsal dışlanma, yabancılaşma, ayrılma gerçekleşiyor. Mekânın ikincil konumu savaşın birincil düzeye yerleşmesine sebebiyet veriyor.

Orayı unutmak istiyor. Yaşadığı anı yaşamak istiyor. Bombardıman olduğunda kocası ölümden kıl payı kurtulmuş, hatırlamak istemiyor. Güzel anları hatırlamak istiyor. Genellikle geçmişte savaş öncesi olan hatıraları anlatırken mutlu savaş sonrası olanlara geldiğinde üzülüyor. Oraya dair daima ilişkilerini, akrabalarını ve aile apartmanlarını anlatıyor.

Ekonomik gelir seviyesi arttıkça Türkiye’deki evi, Suriye’deki eve benzetme oranı yükseliyor. Ekonomik geliri düşük olan kişiler oraya benzetme arzusu içinde ama yapamıyorlar.

Katılımcıya hatırlama, hafıza ile ilgili sorular yöneltildiğinde yukarı doğru bakıyor ve iç çekiyor. Suriyedeki evini anlatmasını istediğimde genellikle yapı ile ilgili bilgi veriyor. Bayram anılarını sorduğumda ise geleneksel bayram ritüellerini, yemekleri, temizliği, lunapark gezmelerini ve büyük yaşta olsalar dahi babalarından bayramlık dedikleri harçlıkları anlatıyor. Bu anıları anlatırken oldukça mutlu ve huzurlu, açık iletişim kuruyor. Fakat kişileri hatırlamak istemiyor. Genellikle kişiler sorulduğunda kaçak cevaplar veriyor. Yönetime çok kızgın. Görüşmenin sonunda infaz edilen abisiyle ilgili bir anısını anlattı, eski günleri hatırladığında abisi ile olan zamanları hatırladığını, çok fazla konuşmak istemediğini beyan etti ve ağlayıp kaydı kapattı.

Ek 5: Tercüman Yemin Tutanağı

TERCÜMAN YEMİN TUTANAĞI

ADI SOYADI : ORHAN BİLAL

T.C. KİMLİK NO : [REDACTED]

BABA ADI : Ali

DOĞUM TARİHİ : 8/3/1987

DOĞUM YERİ : LATAKIA SÜRİYE

TELEFON : 0553 077 38 67

TAHSİLİ : ÜNİVERSİTE

ADRESİ : ÇAKMAK MAH. KARTANESİ SK. NO. 6 D. 6 ÜMRANIYE İSTANBUL

BELGESİ : ANADOLU ÜNİVERSİTESİ TURİZM VE OTEL İŞLETMECİLİĞİ YÜKSEKOKULU

ARAPÇA dilinden TÜRKÇE diline TÜRKÇE dilinden ARAPÇA diline yapacağım tercümeleri sadakat ve özenle; konuşulanlara, bilgi ve açıklamalara, ibraz edilen belgelere ve taleplere uygun şekilde yapacağıma, öğrendiğim veya öğreneceğim sırları açıklamayacağıma, başkalarının ısrar ve telkinleri ile hareket etmeyeceğime namusum, şerefim ve kutsal saydığım bütün inanç ve değerlerim üzerine Noter huzurunda yemin ederim.

Bu yeminimi yukarıda yazılı şekilde serbest irademle imzalarım. 17/01/2018

TERCÜMAN
ORHAN BİLAL

Yukarıda bilgileri yazılı 64606427128 T.C. Kimlik Numaralı ORHAN BİLAL isimli kişinin, yapacağı tercümanlık görevi ile ilgili olarak, Hukuk Mahkemeleri Kanunu hükümlerleri dairesinde yemini yaptırılmış, bu görevi nedeniyle kullanacağı tatbik imzası alınmış ve bu tutanak birlikte imza altına alınmıştır. 17/01/2018

TERCÜMAN
ORHAN BİLAL

İSTANBUL 29. NOTERİ
Gülçin KARABACAK

Ek 6: Rıza Onay Formu

1. Aşağıda imzası olan ben “Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma” başlıklı çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.
2. Bu çalışmayı yürüten Betül Ok Şehitoğlu çalışmanın yapısı, amacı ve muhtemel süresi, hakkında ayrıntılı sözlü ve yazılı bilgi verdi.
3. Araştırmacı Betül Ok Şehitoğlu'na çalışmasıyla ilgili her soruyu sorma fırsatını buldum. Cevapları ve bana verilen bilgiyi anladım. Araştırmada toplanan bilgilerin benim özel hayatımı etkilemeyeceği bana bildirildi. Araştırma süresince göç ettiğim ülkeye dair yaşantım, tecrübem, duygularım, hafızamda biriktirdiğim gündelik yaşama dair tüm pratikler, göç ettiğim ülkemdeki yaşadığım yer / buradaki yaşadığım yer hakkında bilgi isteneceği araştırmacı tarafından bana bildirildi.
4. Araştırmacı Betül Ok Şehitoğlu'na bilgilerin ayrıntılarını açıklamama ve benimle ilgili sırları koruması şartıyla benimle bu çalışmayı yapmasına izin veriyorum.
5. Çalışma boyunca tüm kurallara uyacağıma, araştırmacı Betül Ok Şehitoğlu ile tam bir uyum içinde çalışacağıma ve konuyla ilgili herhangi bir sorun çıktığında hemen onu arayacağımı kabul ediyorum.
6. Bu çalışma sonuçlarının kullanılmasını kısıtlamayacağımı ve yayın, rapor ve benzeri bilimsel dokümanlarda kullanabileceğini kabul ediyorum.
7. Bu çalışmadan istediğim zaman çıkabileceğimi anladım.

OKUDUM VE ONAYLADIM.

Katılımcının Adı ve Soyadı, Adresi, Telefonu: Tarih, İmza

Araştırmacının Adı ve Soyadı, Adresi, Telefonu: Tarih, İmza

Ek 7: Özgeçmiş

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Betül Ok Şehitoğlu
Doğum Yeri:	Samsun
Doğum Tarihi:	
Medeni Durumu:	
Öğrenim Durumu	
Derece:	Okulun Adı:
İlköğretim:	
Ortaöğretim:	
Lise:	
Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans.	Selçuk Üniversitesi
Becerileri:	
İlgi Alanları:	
Halen Yaptığı İş:	
İş Deneyimi: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Aldığı Ödüller: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar: (Doldurulması isteğe bağlı)	
Tel:	
E-mail:	
Adres:	

İmza:

XXXXXX